

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

Institutul de Istorie

STUDII

Revistă de istorie și filosofie

IV

ANUL 6

OCTOMBRIE—DECEMBRIE 1953

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

www.dacoromanica.ro

**„STUDII” REVISTĂ DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
APARE TRIMESTRIAL**

COMITETUL DE REDACȚIE

PROF. UNIV. V. CHERESTEȘU și CONF. UNIV. A. ROMAN (Redactori responsabili),
PROF. UNIV. L. BANYAY (Cluj), ACAD. P. CONSTANTINESCU-IAȘI, CONF. UNIV. BARBU
CÂMPINA, PROF. UNIV. C. I. GULIAN, PROF. UNIV. ATHANASIE JOJA, PRCF. UNIV. I.
IONAȘCU, CONF. UNIV. V. MACIU, CONF. UNIV. V. POPOVICI (Iași), PROF. UNIV. S.
ȘTIRBU, PROF. UNIV. D. PRODAN (Cluj), ACAD. MIHAIL ROLLER.

BUCUREȘTI, B-DUL GENERALISSIMUL STALIN Nr. 1, TEL. 2-87-43

ABONAMENTE : CENTRUL DE DIFUZARE A PRESEI, STR. SĂRINDAR Nr. 14, TEL. 5-28-90
și LIBRĂRIA ACADEMIEI R. P. R., CALEA VICTORIEI 27, TEL. 4-08-50.

www.dacoromanica.ro

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÂNE
INSTITUTUL DE ISTORIE

STUDII

Revistă de istorie și filosofie

IV

ANUL 6

OCTOMBRIE—DECEMBRIE 1953

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE
www.dacoromanica.ro

**„STUDII” REVISTĂ DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
APĂRE TRIMESTRIAL**

COMITETUL DE REDACȚIE

PROF. UNIV. V. CHEREȘTEȘIU și CONF. UNIV. A. ROMAN (Redactori responsabili),
PROF. UNIV. L. BANYAY (Cluj), ACAD. P. CONSTANTINESCU-IAȘI, CONF. UNIV. BARBU
CĂMPINA, PROF. UNIV. C. I. GULIAN, PROF. UNIV. ATHANASIE JOJA, PROF. UNIV.
I. IONĂSCU, CONF. UNIV. V. MACIU, CONF. UNIV. V. POPOVICI (Iași), PROF. UNIV.
S. ȘTIRBU, PROF. UNIV. D. PRODAN (Cluj), ACAD. MIHAIL ROLLER.

BUCUREȘTI, B-DUL GENERALISSIMUL STALIN Nr. 1, TEL. 2-87-43

VĂRZĂMENȚE: CENTRUL DE DIFUZARE A PRESEI, STR. ȘÎRINDAR Nr. 14, TEL. 5-28-30
SI LIBRĂRIA ȘTIINȚIFICĂ, P. R., CALEA VICTORIEI 27, TEL. 4-08-50.
www.dacoromanica.ro

C U P R I N S U L

	<u>Pag</u>
* * * Plan de activitate pe anul 1954 (al Secțiunii și al institutelor de Științe istorice, Filosofice și economico-juridice ale Academiei R. P. R.)	5
* * *	
I. GHEORGHIU, Relațiile româno-ruse în perioada neutralității României (1914-August 1916).....	11
V. CHERESTEŞIU, Marele învățat, om politic și luptător activ pentru prietenia româno-rusă, Dimitrie Cantemir	75
S. FUCHS, Greva muncitorilor din valea Mureșului în anul 1925.....	91
B. SABIN, Despre participarea orășenilor din Transilvania la răscoala populară din 1514.....	119
DISCUȚII	
S. G. ARDELEANU, Orașul Cluj, important centru meșteșugăresc în secolul al XVI-lea (I)	129
* * *	
E. I. SPIVAKOVSKI, Noi lucrări în legătură cu istoria României.....	159
* * *	
NOTE ȘI RECENZII	
V. C., Congresul istoricilor din Republica Populară Ungară.....	174
B. D. GRECOV: Tărani în Rusia, din timpurile cele mai vechi și până în secolul al XVII-lea (<i>Al. Grecu</i>)	180.
N. BĂLCESCU: Opere, v. I. Studii și articole (<i>Gh. Georgescu</i>)	183

СОДЕРЖАНИЕ

Стр.

• • • План деятельности на 1954 год Отделения исторических, философских и экономико-юридических наук и соответствующих институтов Академии РНР (проект)	5
И. ГЕОРГИУ, Румыно-русские отношения в период румынского пейтрапата (1914—август 1916)	11
В. КЕРЕСТЕШИУ, Димитрий Кантемир—великий ученый, политический деятель и активный борец за румыно-русскую дружбу	75
С. ФУКС, Стачка рабочих долины Муреша в 1925 году	91
Б. САБИН, Об участии горожан Трансильвании в народном восстании 1914 г.	119
ДИСКУССИИ	
С. Г. АРДЕЛЯНУ. Город Клуж—значительный ремесленный центр XVI века	129
* * *	
Б. И. СПИВАКОВСКИЙ, Новые издания в связи с историей Румынии	159
* * *	
ЗАМЕТКИ И РЕЦЕНЗИИ	
В. К., Конгрес историков Венгерской Народной Республики	274
Б. Д. ГРЕКОВ, Крестьяне на Руси с древнейших времен до XVII века (<i>A. Греку</i>)	180
Н. БЭЛЧЕСКУ, Труды т. I. Очерки и статьи (<i>Г. Джорджеску</i>)	183

PROIECT

PLAN DE ACTIVITATE PE ANUL 1954

(AL SECȚIUNII ȘI AL INSTITUȚEILOR DE ȘTIINȚE ISTORICE, FILOSOFICE ȘI ECONOMICO-JURIDICE ALE ACADEMIEI R.P.R.)

A. IN DOMENIUL ISTORIEI

I. Istoria veche a R.P.R.

1. Săntiere arheologice.

Se vor organiza săpături arheologice privind istoria veche a R.P.R.

- a) Cercetarea urmelor paleolitice dintre Olt și Cerna
- b) Așezarea și Cetatea dacică dela Popești (Reg. București)
- c) Așezările vechi (neolitice, dacice, etc.) dela București
- d) Trușești
- e) Traian
- f) Sărata-Monteoru (pentru definitivare)
- g) Histria (inclusiv Tariverde)
- h) Grădiștea Muncelului
- i) Cetatea dacică preromană dela Argeș.

2. Săpături de salvare.

3. Se vor pregăti pentru tipar următoarele lucrări :

Culegeri de texte și inscripții grecești și latinești privind istoria veche a R.P.R. (pentru învățământ).

Colecția documentelor numismatice (prima parte).

Hărți murale arheologice ale R.P.R.

Unele de muncă aflate în așezările dacice din Munții Orăștie.

Sărata-Monteoru, v. II/1.

Problema cuvintelor dacice în limba română.

Noi contribuții la problema limesului de Vest al Daciei.

Circulația monetară în epoca stăpânirii romane în Dacia.

Expansiunea statului macedonean și lupta triburilor geto-dacice dela Dunărea de Jos.

II. Istoria medie a R.P.R.

I. Se vor organiza săntiere arheologice privind perioada de trecere spre feudalism, cristalizarea și desvoltarea orânduirii feudale :

- a) Moreşti
- b) Garván
- c) Bucureşti şi în jurul capitalei
- d) Targovişte (curtea domnească, etc.)

Cu prilejul comemorării a „450 ani dela moartea lui Ştefan cel Mare”

- a) Se vor organiza şantiere arheologice la : Suceava, Cetatea Neamţului, Iaşi, Bârlad (cetatea de pământ), Vaslui (curtea domnească), Hârlau (targul şi curtea domnească), Seliştea dela Obarşa Roman, Piatra Neamţ (curtea domnească). Crăciuna, Bicaz.
- b) Se vor întocmi următoarele studii : Baza socială a puterii lui Ştefan cel Mare ; Izvorul victoriilor militare în timpul domniei lui Ştefan cel Mare ; Relaţiile lui Ştefan cel Mare cu Rusia ; Circulaţia monetară în vremea lui Ştefan cel Mare.
- c) Documente privind domnia lui Ştefan cel Mare.
- d) Se va organiza expoziţia privind viaţa şi lupta lui Ştefan cel Mare.
- e) Se va întocmi o lucrare de popularizare cu privire la Ştefan cel Mare.

3. Se va continua întocmirea volumelor : „Documente privind Istoria României”.
4. Indicele volumelor colecţiei „Documente privind Istoria României”. Seria Moldova, secolele XIV—XVI.
5. Termînarea „Colecţiei de inscripţii medievale Ţara Românească şi Moldova”.
6. Un volum cuprinzând informaţii despre istoria R.P.R. până în secolul al XVI-lea, extrase din cronicile ruse, polone, maghiare ş.a. (tot ce nu a intrat în volumul corespunzător pregătit în 1953).
7. Un volum cuprinzând informaţii despre istoria R.P.R. din scrierile călătorilor medievali până la 1700.
8. Lucrarea lui Axinte Uricarul „Cronica paralelă a Moldovei şi Ţării Româneşti”, secolul al XVIII-lea.
9. Cronicile Transilvaniei până la 1600 (pentru 1954 şi 1955).

De asemenea se vor întocmi următoarele studii privind istoria medievală R. P. R. :

1. Instituţii feudale din Moldova.
2. Stîri literare referitoare la slavi până în secolul al XIII-lea.
3. Cultura materială în Transilvania din secolul al IX-lea până la invazia tătarilor.
4. Justiţia feudală din Moldova şi Ţara Românească.
5. Exploatarea de către papalitate a Transilvaniei în secolele XIII—XIV.
6. Contradicţii în sănul păturilor privilegiate din Transilvania, reflectate în procesul decanatelor săseşti din 1509.
7. Circulaţia monetară în Transilvania în prima jumătate a secolului al XIV-lea.
8. Aspecte ale economiei rurale din Ţara Românească în secolele XIV—XVI (prezentare cartografică).
9. Meseriile din Cluj în secolul al XVII-lea.

10. Producția de mărfuri în Moldova și Tara Românească până în secolul al XVII-lea
11. Răscoale țărănești în Moldova și Tara Românească până în secolul al XVII-lea.
12. Robotă în Transilvania în secolul al XVIII-lea (parte din lucrarea „Renta feudală în Transilvania în secolul al XVIII-lea“).
13. Mișcări orășenești în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.
14. Manufacturile de hârtie din Transilvania în secolul al XVIII-lea.
15. Scolile populare din Munții Apuseni, întemeiate după răscoala condusă de Horia.
16. Unele probleme privind descompunerea feudalismului și începuturile capitalismului în Transilvania.

III. Istoria modernă și contemporană a R.P.R.

Se vor pregăti pentru tipar următoarele lucrări:

1. Culegere de studii privind 10 ani dela eliberarea națională a țării noastre (23 August 1944—23 August 1954).
2. Influența revoluției burghezo-democratice din Rusia, 1905—1907 asupr României (2 volume) cu următorul conținut:

Cap. I. Revoluția burghezo-democratică din Rusia, 1905—1907.

Cap. II. Situația economică și social-politică a României la începutul secolului al XX-lea (în colaborare cu Institutul de Cercetări Economice).

a) Industria României la începutul secolului al XX-lea.

b) Agricultura României la începutul secolului al XX-lea.

c) Aservirea țării de către capitalul străin la începutul secolului a XX-lea.

d) Clasele sociale și partidele politice din România la începutul secolului al XX-lea.

Cap. III. Marinarii potemkiniști în România.

Cap. IV. Influența revoluției burghezo-democratice asupra mișcării muncitorești din România.

Cap. V. Influența revoluției burghezo-democratice din 1905—1907 asupra mișcării țărănești din Moldova, Muntenia și Oltenia.

Cap. VI. Situația economică și social-politică a Transilvaniei la începutul secolului al XX-lea. Influența revoluției burghezo-democratice ruse, 1905—1907 asupra Transilvaniei.

Cap. VII. Însemnatatea internațională a revoluției burghezo-democratice din Rusia, 1905—1907 și influența ei în România.

Volumul II va conține o culegere de documente.

De asemenea se vor predă tiparului următoarele studii:

3. „Documente privind istoria României“. Răscoala dela 1821.
4. Lupta poporului român în anii 1806—1812 pentru scuturarea jugului otoman.
5. Intărirea frăției de armă româno-ruse în timpul războiului rusoturc 1806—1812 (polcurile românești)
6. Începuturile capitalismului în Transilvania.
7. Aspecte din exploatarea minerilor din Transilvania la începutul secolului al XIX-lea.

8. Boierimea trădătoare de țară în cadrul răscoalei din 1821.
9. Ajutorul dat de către Rusia pentru înființarea miliției naționale (1829—1834).
10. Lucrări statistice asupra Moldovei în prima jumătate a secolului al XIX-lea.
11. Manufactura de zahăr din Gârbău (1839—1848)
12. Atelierele de manufactură, meseriile și comerțul din Moldova în secolele XVII și XVIII, până la mijlocul secolului al XIX-lea.
13. Problema țărănească în Moldova în prima jumătate a secolului al XIX-lea.
14. Țările române oglindite în descrierile călătorilor străini din secolele XVIII—XIX.
15. Viața și activitatea revoluționară a lui Gabor Aron (1848).
16. Bem și românii în revoluția din Transilvania — 1848.
17. Activitatea comisiilor agricole (1850—1860).
18. Revolta dela Turnu-Severin din anul 1854.
19. Pătrunderea capitalului străin în România între 1859—1878.
20. Modificările legii tocmelilor agricole, la 1875.
21. Despre însemnatatea acțiunilor militare rusu-române în războiul pentru independență națională a României (1877—1878).
22. Poziția antiștiințifică a istoriografiei burgheze cu privire la războiul de independență din 1877—1878.
23. Caracterul reacționar al legii tocmelilor agricole din 1882.
24. Desvoltarea industriei în România în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea (în colaborare cu Institutul de Cercetări Economice).
25. Desvoltarea economică și socială a Dobrogei în anii 1878—1910.
26. Începuturile mișcării muncitorești în Banat.
27. Istoria mișcării muncitorești din Transilvania până la 1918 (pentru 1954 și 1955).
 - a) Culegeri de documente din mișcarea muncitorească din Transilvania, până la 1918.
 - b) Sindicatele muncitorești din Transilvania în anii 1900—1918.
 - c) Influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie 1917 și revoluția din 1918 din Transilvania.
28. Situația economică a României în perioada stabilizării relative a capitalismului între anii 1923—1929 (în colaborare cu Institutul de Cercetări Economice).
29. Grevele din Valea Mureșului, între anii 1923—1929.
30. Cu privire la lupta Partidului comunist din România împotriva aservirii țării de către imperialiști.
 - a) Rolul capitalului străin în transformarea României într-o semicolonie a marilor puteri imperialiste în perioada 1929—1933.
 - b) Afacerea Baldwin și accentuarea pătrunderii imperialismului american în țara noastră.
 - c) Concesiunile înrobitoare acordate de statul burghezo-moșieresc român în perioada 1929—1933, capitalului anglo-american, în vederea construirii de șosele.
 - d) Acapararea telefoanelor de către trusturile americane.
 - e) Lupta poporului român împotriva aservirii țării de către imperiul american și englez, în anii 1929—1933.

31. Istoricul combinatului din Hunedoara.
32. Importanța stabilirii relațiilor diplomatice între U.R.S.S. și România în anul 1934.
33. Însemnatatea istorică a propunerilor P.C.R. în Iulie 1947, cu privire la reforma monetară și redresarea economică a țării (în colaborare cu Institutul de Cercetări Economice).
34. Importanța actului revoluționar al naționalizării principalelor mijloace de producție industriale, bancare, de transport, etc., pentru consolidarea puterii economice a R.P.R. (Iunie 1948) (în colaborare cu Institutul de Cercetări Economice).

B. ÎN DOMENIUL FILOSOFIEI

Se vor pregăti pentru tipar următoarele lucrări :

1. Începuturile răspândirii darwinismului în țara noastră.
 2. Unele probleme ale luptei pentru o biologie materialistă în R.P.R.
 3. Lupta din țara noastră pentru materialism și idealism în fizică, în problema masă-energie.
 4. Volum comemorativ „30 de ani dela moartea lui V. I. Lenin“.
 5. Culegere de studii „10 ani de transformări revoluționare în R.P.R.“ (1944—1954).
 6. Intrecerea socialistă în R.P.R. (în colaborare cu Institutul de Cercetări Economice).
 7. Asupra concepției despre lume a poporului, exprimată în folclorul românesc.
 8. Ediția critică a operelor lui D. Cantemir (în colaborare cu Institutul de Istorie București).
 9. Influența democraților revoluționari ruși asupra revistei „Contemporanul“ (1881—1891).
 10. Colectia „Texte filosofice“ :
 - a) Ludwig Feuerbach.
 11. Colectia „Biblioteca filosofică“ :
 - a) Opere alese ale filosofilor materialiști greci (de la Thales până la Stoici).
 - b) Aristotel „Opere alese“, v. I.
 12. Studii de logică :
 - a) Elementele judecății și propoziției gramaticale.
 - b) Axioma și valoarea silogismului istoric și soluție.
 - c) Lupta dintre materialism și idealism și problema judecății.
- Notă : Problemele din domeniul cercetărilor de psihologie sunt rezolvate în colaborare cu Secțiunea de Științe Medicale.*

C. ÎN DOMENIUL CERCETARILOR ECONOMICE

1. 10 ani de transformări în economia R.P.R. (Culegere de studii).
2. Importanța economică și propunerile P.C.R. din Iulie 1947, cu privire la reforma monetară și redresarea economică a țării (în colaborare cu Institutul de Istorie București).
3. Importanța actului revoluționar al naționalizării principalelor mijloace de producție industriale, bancare, de transport, etc., pentru consolidarea puterii economice a R.P.R. (în colaborare cu Institutul de Cercetări Economice).

darea puterii economice a R.P.R. (Iunie 1948) (în colaborare cu Institutul de Istorie București).

4. Mobilizarea rezervelor interne pentru ridicarea productivității muncii și reducerea prețului de cost în principalele filaturi din București.
5. Monografia unui S.M.T. în regiunea București.
6. Desvoltarea industriei în România în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea (în colaborare cu Institutul de Istorie București).
7. Situația economică a României la începutul secolului al XX-lea (în colaborare cu Institutul de Istorie București).
8. Situația economică a României în perioada stabilizării relative a capitalismului (în colaborare cu Institutul de Istorie București).
9. Studii privind comemorarea a 30 de ani dela moartea lui Lenin.
10. Gândirea economică în opera lui D. Cantemir.
11. Concepțiile antiștiințifice dela St. Zeletin, cu privire la dezvoltarea capitalismului în România.

D. ÎN DOMENIUL CERCETĂRILOR JURIDICE

1. Reconstituirea vechiului Drept românesc (obiceiurile juridice).
2. Pregătirea pentru tipar a izvoarelor Dreptului românesc scris :
 - a) Ediția critică a Codului Calimachi.
 - b) Hrisoave normative din sec. XVIII.
3. Probleme de drept actual :
 - a) Proprietatea socialistă și apărarea ei pe cale civilă.
 - b) Importanța planului de stat asupra obligațiunilor. Importanța contractului economic.
 - c) Personalitatea juridică a statului și a organelor puterii și administrației de stat în R.P.R.
 - d) Regimul juridic al gospodăriilor agricole colective.
 - e) Rolul procuraturii în R.P.R. pentru apărarea legalității populație.
 - f) Principiile dreptului civil de tip socialist în R.P.R.
 - g) Principiile dreptului penal de tip socialist în R.P.R.

Nota : Programul privind cercetările juridice va fi completat pe baza propunerilor Institutului de Cercetări Juridice al Academiei R.P.R. ce ia ființă la 1 Ianuarie 1954.

RELATIILE ROMÂNO-RUSE ÎN PERIOADA NEUTRALITĂȚII ROMÂNIEI (1914—AUGUST 1916)*

DE

I. GHEORGHIU

CANDIDAT ÎN ȘTIINȚE ISTORICE

I. CARACTERUL IMPERIALIST AL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL. CONTRADICȚIILE FUNDAMENTALE DINTRE GERMANIA ȘI ANGLIA.

Războiul imperialist din anii 1914—1918 a fost rezultatul inevitabil al primei etape a crizei generale a sistemului capitalist al economiei mondiale. Această criză a fost o urmare a desvoltării inegale economice și politice a capitalismului și a agravării la maximum a tuturor contradicțiilor proprii societății capitaliste. Capitalismul a dus totdeauna războaie pentru jefuirea teritoriilor străine, acapararea coloniilor și piețelor de desfacere și pentru creșterea profiturilor capitaliștilor.

„Războaiele deveniră inevitabile mai ales după ce, la sfârșitul veacului al XIX-lea și la începutul celui de al XX-lea, capitalismul s'a transformat definitiv în imperialism, cea mai înaltă și ultima treaptă a desvoltării sale”.

In condițiile imperialismului, conducerea efectivă a întregii vieți economice și politice din țările capitaliste e concentrată în mâinile băncilor mari și ale monopolurilor. Capitalul financiar devine stăpânul statelor capitaliste. Desvoltarea economică și politică este extrem de inegală. V. I. Lenin a descoperit pentru prima oară legea desvoltării inegale a capitalismului în epoca imperialismului.

Conform acestei legi, întreprinderile, trusturile, diferite ramuri industriale și diferite țări nu se dezvoltă uniform, respectându-se o anumită ordine stabilită—după care un trust, o ramură industrială sau o țară să fie totdeauna în frunte, iar celealte trusturi sau țări să rămână succesiv în urmă, — ci în salturi, înregistrându-se întreruperi în desvoltarea unor țări și salturi înainte, în desvoltarea altor țări.

Analizând cauzele războaielor mondiale contemporane între țările imperialiste, I. V. Stalin spunea: „Marxiștii au declarat în repetate rânduri

* Fragment dintr-o lucrare în curs de pregătire, prezentat la Sesiunea lărgită a Secț. de Științe Iсторice, Filosofice și Economico-Juridice din 21—24 Decembrie 1953.

¹ Cursul scurt de istorie a Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice, Ed. P.M.R., 1952, ed. a III-a revăzută, p. 223.

că sistemul economic capitalist mondial conține elemente ale unei crize generale și ale unor țocniri armate și că din această cauză în epoca noastră desvoltarea capitalismului mondial are loc nu sub forma unei înaintări liniști și egale, ci trecând prin crize și prin catastrofele războaielor. Inegalitatea desvoltării țărilor capitaliste duce de obicei, cu timpul, la o puternică zdruncinare a echilibrului în sănul sistemului capitalist mondial, iar grupul țărilor capitaliste care se consideră mai puțin asigurat cu materii prime și piete de desfacere încearcă de obicei să schimbe situația și să reîmpartă „sfere de influență” în favoarea sa, recurgând la forța armată. În consecință, lumea capitalistă se scindează în două tabere dușmane, iar între ele izbucnește războiul¹.

Războiul imperialist a fost o consecință a desvoltării inegale a țărilor capitaliste, a încălcării echilibrului dintre puterile principale, a faptului că imperialiștilor le-a fost necesară o reîmpărțire a lumii.

In preajma primului război mondial a survenit o schimbare bruscă în raportul forțelor economice, politice și militare ale puterilor imperialiste. În virtutea legii desvoltării inegale a țărilor capitaliste, Germania nu numai că a ajuns din urmă sub raport economic, într'un timp relativ scurt, Anglia și alte țări din Europa; dar le-a și întrecut. A apărut o nouă fiară de pradă imperialistă, o fiară Tânără și anume imperialismul german care a întârziat la împărțirea lumii și a revendicat reîmpărțirea acesteia în favoarea sa. Imperialismul german, pretendent la hegemonia mondială, s'a lovit în primul rând de Anglia imperialistă.

Încă dela sfârșitul secolului al XIX-lea și mai ales la începutul secolului al XX-lea, contradicția imperialistă principală în Europa a devenit contradicția dintre Anglia și Germania. În jurul acestei contradicții principale gravita, în diferite combinații, toate celelalte contradicții dintre Franța și Germania, Rusia și Austro-Ungaria etc.

In condițiile capitalismului monopolist — a cărui lege fundamentală este asigurarea profitului capitalist maxim prin exploatarea populației țării respective, prin aservirea popoarelor din celelalte țări și în sfârșit prin războie și militarizarea economiei naționale — contradicțiile dintre Anglia și Germania trebuiau să ducă inevitabil la război. Concurența capitaliștilor englezi și germani pe piața mondială devine tot mai aprigă.

„Și nu e de mirare — scria V. I. Lenin — că în ambele țări, capitaliștii consideră că un război între Anglia și Germania e inevitabil, iar reprezentanții clicii militariste atât dintr'o parte cât și din cealaltă îl consideră chiar oportun“².

In preajma primului război mondial în măinile Angliei erau concentrante uriașe posesiuni coloniale. Anglia nu avea de gând să le cedeze de bunăvoie Germaniei. Ea a acaparat un teritoriu colonial de o sută de ori mai mare decât teritoriul metropolei. Unui englez îi reveneau zece „sclavi coloniali“. În afară de aceasta, Anglia pătrundea în toate colțurile lumii cătă mărfurile ei industriale, înălțurând toate celelalte țări.

¹ I. V. Stalin, Cuvântare rostită la adunarea electorală a alegătorilor din circumscripția electorală „Stalin“ din orașul Moscova la 9 Februarie 1946. „Cuvântări rostită la adunările electorale...“, Ed. P.M.R., 1952, p. 13.

² V. I. Lenin, Opere, ed. a 4-a rusă, v. 15, p. 187.
www.dacoromanica.ro

Intre timp însă, în 1871, s'a ridicat o nouă putere capitalistă ce se desvolta mult mai repede decât Anglia. Această putere era Germania.

V. I. Lenin a arătat că dezvoltarea rapidă a capitalismului în Germania era de fapt dezvoltarea unei tinere și viguroase fiare de pradă care a apărut printre puterile europene și le-a spus: „Ați ruinat Olanda, ați sfidat Franța, ați acaparat o jumătate a globului — binevoiți să ne dați partea ce ni se cuvine”¹.

V. I. Lenin a arătat de repetate ori că inevitabilitatea istorică a războiului mondial imperialist din 1914—1918 era determinată în primul rând de contradicțiile de neîmpăcat dintre adversarii imperialiști principali pe arena mondială — Germania și Anglia.

Ideeua că războiul imperialist este războiul ce se dă între cele mai mari și mai bogate bănci din Anglia și Germania străbate ca un fir roșu toate lucrările lui V. I. Lenin în care e analizată originea primului război mondial.

Lenin numea adeseori Germania și Anglia „principalele și cele mai puternice fiare de pradă imperialiste”, „căpeteniile a două bande de tâlhări” etc.

Analizând cauzele ce au provocat războiul mondial, Lenin scria: „Acest război a fost provocat în mod inevitabil prin dezvoltarea marelui capitalism de proporții uriașe, în special a acelui bancar, care a făcut ca vreo patru bănci din Berlin și cinci sau șase bănci din Londra să domine întreaga lume, să acapareze toate mijloacele, să sprijine politica lor financiară prin forță armată și în sfârșit, să se ciocnească într'o încăierare sălbatică cum nu s'a mai văzut, deoarece nu mai au ce cotropi. Ori unul, ori celălalt trebuie să renunțe la coloniile sale. Chestiuni ca acestea nu se rezolvă în lumea capitalistilor prin buna înțelegere. Ele nu se rezolvă decât prin război”².

Războiul i-au început fiarele de pradă din Anglia și Germania, care se slinghereau una pe alta în dezvoltarea lor.

„Războiul trebuia să hotărască care din grupele de state mari — englez sau german — să aibă posibilitatea și dreptul de a prăda, sugruma, exploata pe întregul glob” — a arătat V. I. Lenin³.

Această contradicție principală în economia mondială și lupta pentru reîmpărțirea coloniilor și pietelor, ce s'a dat în primul rând între Anglia și Germania, a predominat la începutul secolului al XX-lea în toate relațiile internaționale și a avut un rol aproape determinant în izbucnirea și desfășurarea războiului mondial.

„Se știe — scria I. V. Stalin — că nu de mult Anglia pășea în fruntea tuturor celorlalte state imperialiste. Se știe de asemenea că ulterior, Germania a început să intreacă Anglia, revendicându-și „loc sub soare” pe socoteala altor state și în primul rând pe socoteala Angliei. Se știe că războiul imperialist 1914—1918 a izbucnit tocmai în legătură cu această imprejurare”⁴.

Capitalismului i-au trebuit decenii pentru a pregăti războiul imperialist din 1914—1918. Perioada care a precedat războiul din 1914—1918 se carac-

¹ V. I. Lenin, Opere, ed. a 4-a rusă, v. 24, p. 368—369.

² Ibidem, p. 373.

³ Ibidem, v. 31, p. 192.

⁴ I. V. Stalin, Opere, Ed. P.M.R., v. 7, p. 253.

terizează printr-o luptă imperialistă deșăنقătă, crâncenă și neîntreruptă. Aceasta luptă se întelege an cu an, câştigă în amploare și împinge omene rea spre un cataclism mondial.

Încă din epoca de formare a capitalismului monopolist, când era peternicată lupta pentru împărțirea lumii între principalele puteri imperialiste și începea lupta pentru reîmpărțirea lumii, în Europa s'a cristalizat un sistem de un uni militare, politice opuse; de o parte în centrul Europei, a luat ființă „Tripla Alianță“ compusă din Germania, Austro-Ungaria și Italia (care mai tarziu a trădat această grupare), iar pe de altă parte înțelegerea între Rusia și Franța (1891—1893).

Cât privește Anglia, aceasta țară — sprijinindu-se pe puternicul ei imperiu colonial și flota ei maritimă militară, puternică și de prim rang — a dus vreme indelungată politica ei tradițională a echilibrului și procedă după principiul „splendida izolare“. Credincioasă politicii ei vechi „divide et impera“ (împarte și stăpânește), Anglia încerca în fel și chip să asimileze puterile europene unele împotriva celoralte și preferă totdeauna un război dus cu ostii străine.

Când însă pe arena luptei mondiale a pășit Tânără fieră de pradă imperialistă germană, imperialismul englez a pornit cu hotărîre pe făgașul deslănțuirii unui război european și a început să pregătească înjghebarul unui bloc compus din statele ostile Germaniei. Apropierea de Franță a constituit o cotitură importantă în politica externă a Angliei. La această apropiere a contribuit înăsprirea contradicțiilor imperialiste franco-germane, legate de lupta pentru împărțirea Marocului, pentru sferele de investire a capitalului în țările balcanice și Turcia.

Acordul încheiat între Anglia și Franța în Aprilie 1904 cu privire la împărțirea sferelor de influență în Africa a fost un pas hotărîtor pentru apropierea anglo-franceză. Punctul cel mai important al acestei convenții era libertatea de acțiune în Egipt — pentru Anglia, și în Maroc — pentru Franța. Așa a luat ființă „Întelelegerea cordială“ — Antanta anglo-franceză.

Infrângerea Rusiei țariste în războiul cu Japonia a inaugurat o nouă fază în relațiile internaționale. Înținând seama de faptul că în acea etapă Rusia slăbită nu putea fi un adversar serios al Angliei în Asia Mijlocie și Extremul Orient, imperialismul englez a început să caute o apropiere de imperialismul militarо-feudal rus pentru a-l folosi în viitoarele ciocniri decisive cu Germania. În acest scop, în 1907, Anglia a încheiat cu Rusia o convenție cu privire la împărțirea sferelor de influență în Iran, precum și cu privire la Afganistan și Tibet.

Așa s'a creat, în opoziție cu Tripla Alianță, a doua coaliție importantă de puteri imperialiste și anume Tripla Întelelegere sau Antantă.

În felul acesta, la începutul secolului al XX-lea lumea a fost scindată în două lagăre dușmane. O ciocnire decisivă între aceste lagăre a devenit inevitabilă. Nu s'a hoărât numai lîmpul când vor începe ostilitățile.

„Se știe că în ultimii ani — scria V. I. Lenin în Aprilie 1911 — atât Anglia cât și Germania se înarmează extrem de intens. Concenția acestor țări pe piață mondială se înăsprește tot mai mult. O ciocnire armată se apropiie din ce în ce mai amenințătoare. Presa burgheză șovinistă din ambele țări lansează în massele populare milioane și milioane de articole incendiare care instigă împotriva „inamicului“, sunt pline de lamentări cu pri-

vire la pericolul iminent al „invaziei germane“ sau „agresiunii engleze“, și vociferează despre necesitatea unei înarmări intense”¹.

Fiind mai bine pregătită de război, Germania, care credea că și-a creat o ambianță politică extrem de favorabilă, era pentru începerea imediată a războiului. În Martie 1913, Reichstagul a aprobat alocarea unei sume colosală pentru acoperirea cheltuielilor de război și mărirea efectivului armatei. Drept răspuns, parlamentul francez a votat imediat legea prin care serviciul militar era prelungit dela doi la trei ani. Franța a cerut Rusiei să-și sporească efectivul armatei, să reducă termenul prevăzut pentru mobilizarea ei, și să înceapă cât mai repede acțiuni militare în direcția din care poate da Germaniei lovitura principală. În același scop, comandamentul francez a cerut în mod categoric intensificarea construcțiilor de ordin strategic, iar burghezia franceză subseră bucuros împrumuturi pentru construirea căilor ferate strategice.

Etapele principale pe drumul ce ducea spre războiul mondial din 1914—1918 au fost: criza din Agadir din 1911, războiul italo-turc și războiele balcanice din 1912—1913, care au încordat la maximum situația internațională. În aceste împrejurări hotărînd să înceapă războiul, Germania a folosit ca pretext atentatul de la Sarajevo. La 31 Iulie a început mobilizarea generală a armatei austro-ungare. În aceeași zi și în Rusia s'a decretat mobilizarea generală. Germania a profitat de acest prilej pentru a declara la 1 August război Rusiei. La 3 August Germania a declarat război Franței, iar la 4 August, Anglia a declarat război Germaniei. În felul acesta au fost antrenate în război țările ambelor coaliții dușmane.

Guvernele imperialiste și-au aruncat popoarele într'un măcel fratricid, pentru a rezolva chestiunea cine și „în ce fel“ să domine asupra lumii întregi, să opreze popoarele mici, să-și asigure venituri întreite și înzecite de pe urma capitalului bancar care a ferecat lumea întreagă în lanțurile influenței sale².

V. I. Lenin și I. V. Stalin au arătat în repetate rânduri că războiul din 1914 a fost un război dus pentru împărțirea lumii și a sferelor de influență, că acest război era pregătit de mult de toate statele imperialiste și de aceea vina declanșării războiului o poartă imperialiștii din toate țările.

„Însă acest război a fost, în special, pregătit pe de o parte de Germania și Austria, iar pe de altă parte de Franța și Anglia împreună cu Rusia, care depindea de acestea două din urmă”³.

Primul război mondial a fost, din ambele părți, un război imperialist, nedrept, care continua prin mijloace violente politica de cotropire a statelor beligerante; aceste state urmăreau cucerirea unor noi debușeuri sau surse de materie primă, împărțirea sferelor de influență, acapararea de noi colonii și aservirea a noi popoare.

V. I. Lenin a arătat că atât burghezia germană cât și cea anglo-franceză duc războiul pentru a prăda țările străine, a subjugă popoarele inică și a domira sub raport finanțiar lumea, a împărți și a reîmpărți coloniile.

¹ V. I. Lenin, Opere, ed. a 4-a rusă, v. 17, p. 145.

² Ibidem, v. 24, p. 366.

³ Cursul scurt de istorie a Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice. Ed. P.M.R., 1952, ed. a 3-a revăzută, p. 224.

Pentru justificarea acestui război imperialist nu poate fi invocat un pretext, căt de neinsemnat, cu privire la apărarea intereselor poporului. De aceea Partidul Bolșevic a luptat ferm și consecvent atât împotriva socialistilor căt și a centriștilor care promovau politica burgheză de apărare a burgheziei și a patriei burgheze. După cum a spus V. I. Lenin, frazele despre apărarea patriei, despre respingerea invaziei dușmane, despre războiul de apărare etc., nu sunt destinate decât pentru inducerea în eroare a poporului.

Lenin a dovedit că războiul nu este decât continuarea prin alte metode a politicii, în primul rând a politicii interne a statului, și de aceea războiul nu poate avea un alt caracter decât acela pe care l-a avut politica dusă până atunci în statul respectiv. Dacă politica statului respectiv e o politică de oprimare a masselor înăuntrul țării, o politică de cotropire înafară, o politică de dușmănie față de celelalte popoare, atunci războiul la care duce o asemenea politică e un război nedrept.

Și în ceea ce privește România, acest război a avut un caracter imperialist. După cum se știe războiul exprima setea și dorința burgheziei și a moșierilor de a acapara noi teritorii, de a prăda noi popoare.

Statutul colonial aplicat regiunilor anexate României după primul război mondial a ilustrat mai târziu politica imperialistă care a cauzat intrarea României în război.

„Căci dovada adevăratului caracter social, sau mai exact: a adevăratului caracter de clasă al unui război, rezidă, bineînteles, nu în istoria diplomatică a războiului, ci în analiza situației *obiective a claselor* conduceătoare din *toate* statele beligerante. Pentru a înfățișa această situație obiectivă, trebuie luate nu pilde și nu date răzlețe (căci, dată fiind enoria complexitate a fenomenelor vieții sociale, poti găsi întotdeauna oricâte pilde sau date răzlețe pentru confirmarea oricărei teze), ci neapărat *totalitatea* datelor privitoare la *bazele* vieții economice a *tuturor* statelor beligerante și a întregii lumi“¹.

In zadar vârfurile conduceătoare ale burgheziei și moșierimii au încercat să demonstreze că intrarea României în războiul imperialist era legată de apărarea intereselor naționale ale țării și de dorința de a-i elibera pe Români împotriva de monarhia austro-ungară.

In realitate, oligarhiei române nu-i păsa deloc de România transilvăneni și ea împingea țara spre războiul imperialist numai pentru a acapara în mod fraudulos acea parte a prăzii pe care i-o oferea războiul.

Referindu-se la politica externă a statelor mici din Balcani etc., V. I. Lenin a arătat că burghezia acestor state „caută să încheie tranzacții cu una din puterile imperialiste rivale, în interesul realizării scopurilor sale tâlhărești“².

Pe când massele largi populare, muncitorii și țaranii oprimați urmăreau cu multă îngrijorare desfășurarea războiului imperialist, care numai bine nu putea să le aducă, cercurile conduceătoare ale burgheziei și moșierimii erau perfect conștiente de toate avantajele pe care le dă războiul și profitau căt puteau de ele.

¹ V. I. Lenin, Opere, Ed. P.M.R., p. 186.

² Ibidem, p. 143.

Totodată, trebuie menționat că în atragerea României în război un rol important l-au avut puterile imperialiste ale Antantei, care acordau bucuros României împrumuturi și exercitau asupra ei o puternică presiune pe cale diplomatică. Dependenta față de capitalul străin, România a intrat în războiul imperialist la instigarea directă a burgheziei engleze și franceze.

II. REGIMUL BURGHEZO-MOȘIERESC DIN ROMANIA ȘI PRIMUL RAZBOI MONDIAL. POZIȚIA PARTIDELOR POLITICE FAȚĂ DE RAZBOI. JOCUL DUBLU AL GUVERNULUI ROMAN FAȚĂ DE PUTERILE BELIGERANTE

Când a început războiul, cercurile guvernante române sperau să obțină în urma războiului cât mai multe profituri pentru ele, fără a renunța însă la avantajele câștigate anterior. A primi totul și a nu ceda nimic din ceea ce posezi — făță care era „principiul” călăuzitor al claselor guvernante din România. Primul ministru al României, Brătianu, a formulat următoarea leză : „România trebuie să caute în genere să-și realizeze idealul național în proporții cât mai mari”¹. Pe această poziție a stat burghezia și boierimea română în cursul negocierilor de doi ani cu Antanta.

Primul ministru român, Brătianu, se deosebea de colegii săi din marile puferi numai prin proporțiile mai reduse ale pretențiilor sale și ale vicleniei în acțiuni. În războiul declanșat, guvernul român „era nevoie să se ghidizeze“ după voința celor puternici și corelația dintre interesele lor, penru a smulge din pradă o bucătă cât mai mare și mai grasă.

Boierinnea și burghezia română năzuiau să creeze „România Mare“, dar ele singure nu puteau înfăptui nici unul din vastele lor planuri agresive.

In politica mondială, România nu avea o însemnatate de sine stătătoare și era în întregime subordonată influenței unui grup sau altul al statelor europene care aveau interesă în Peninsula Balcanică.

Faptul că România a intrat în orchestra statelor europene cu dreptul de stat de importanță secundară a determinat politica ei externă — politica de expectativă, pentru a miza pe cel mai puternic. Această politică s-a manifestat în mod pronunțat în timpul primului război mondial.

Când a isbucnit războiul, majoritatea clasei dominante române nu s'a decis să înceapă imediat operațiile militare. Cercurile guvernante din România răvneau cucerirea Transilvaniei și acapararea Basarabiei, fapt care ar fi provocat o ciocnire între România, Austro-Ungaria și Rusia. De aceea, din aceste două posibilități, trebuia aleasă cea mai avantajoasă, a cărei realizare implica riscul cel mai mic.

In fața cercurilor guvernante se puneau diferite probleme ca de pildă : cui să se alieze România ? Care e momentul cel mai prielnic pentru intrarea în război ?

Pentru a fixa poziția României în război, la 3 August 1914 la București, s'a convocat Consiliul de Coroană presidat de regele României Carol I².

¹ Mejdunarodnie otñošenia v epohu imperializma. Dokumenti 'țarskovo i vremeno pravitelstva, v. VI, partea I, Nr. 205.

² A se vedea Cartea Roșie Austro-Ungară. Documente diplomatice privitoare la relațiunile dintre Austro-Ungaria și România (22 Iulie 1914—27 August 1916). Doc. Nr. 7

La Consiliu, încăfară de membrii guvernului în frunte cu I. Brătianu, au participat reprezentanții Senatului și Camerei deputaților și reprezentanții opoziției — P. Carp, A. Marghiloman, Tache Ionescu, Rosetti și alții. La ședința Consiliului, regele Carol I s'a pronunțat cat goric pentru participarea României la război alături de Puterile Centrale.

Legat de acestea din urmă prin Convenția din 1883, regele era convins că nu numai obligațiile ce decurgeau din această Convenție, dar și interesele burgheziei și moșierimii române dictau îndeplinirea prevederilor Convenției și intrarea ei în război alături de Austro-Ungaria și Germania. El era convins de superioritatea militară a Germaniei și socotă că ajutorul pe care-l vor da trupele române armateelor Puterilor Centrale vor aduce României un spor al teritoriului.

Pe rege însă nu l-a susținut decât unul din fruntașii partidului conservator, reacționarul inveterat Carp. El a declarat că „țara trebuie să intre imediat în război, că germanismul trebuie ajutat să distrugă slavismul. Români transilvăneni ne îi rezează prea puțin. Și-au manifestat ei oare dorința de a ne fi anexați? Regele a vorbit cum i-a dictat datoria și onoarea și noi trebuie să-l urmăm”¹.

In cuvântarea sa, Marghiloman, asociindu-se opiniei regelui și spuselor lui Carp, a exprimat totuși temerea că participarea României la război alături de Austria va duce la întărirea Bulgariei, adică la pierderea de către România a pozițiilor și în Balcani². De aceea, împotrivindu-se categoric intrării în război alături de Rusia, el s'a pronunțat pentru o neutralitate temporară.

Tache Ionescu, care mai târziu a fost pentru intervenția României de partea Antantei, luând cuvântul la Consiliul de Coroană, s'a declarat de acord cu Marghiloman. Brătianu a formulat o propunere extrem de vagă: „trebuie să ne înarmăm, să pregătim opinia publică și să nu ne declarăm neutri, ci să declarăm că suntem gata să ne apărăm frontierele”³.

Ceilași participanți la ședință n'au hotărît să se pronunțe pentru una sau a'la din părțile beligerante. Este demn de remarcat faptul că acordul încheiat între România și Puterile Centrale în 1883 și-a pierdut aproape semnificația când a isbuțnit războiul mondial. În primul rând acordul nu era semnat decât de rege și un singur ministru, fără încunoștiințarea și aprobatia parlamentului, fiind în felul acesta un act personal al regelui care îl angaja pe monarhul României fără a include țara în obligațiile asumate. În al doilea rând, alianța dintre România și Puterile Centrale avea un caracter defensiv. Prin urmare, România nu era obligată să participe. În al treilea rând, refuzul Italiei să a lupta de partea Puterilor Centrale elibera și România de această obligație. La ședința Consiliului s'a dat citire telegramei primită atunci din partea guvernului italian în care se arăta că acesta rămâne neutră, refuzând să lupte de partea Puterilor Centrale.

¹ A. Marghiloman, Note politice, București, 1927, v. 1, p. 231—232.

² Trebuie menționat că cercurile guvernante din România nu voiau să cedeze nimic din avantajele obținute în 1913 și, în special, nu doreau să admită o mărire a Bulgariei fără a primi un spor teritorial echivalent, explicând aceasta prin dorința de a menține echilibrul stabilit în Balcani, în urma celui de al doilea război balcanic.

³ A. Marghiloman, op. www.dacoromanica.ro

Ambasadorul Italiei la Bucureşti, Fasciotti, a declarat că „situația României este identică cu acea a Italiiei” și că „nici una din aceste țări nu are niciun motiv să intre în război alături de Austria, întrucât nici Roma și nici Bucureștiul n-au fost încunoștiințate în prealabil despre ultimatum”¹.

Consiliul a hotărât intensificarea măsurilor militare necesare apărării frontierelor României².

In felul acesta România, ca și Italia, în ciuda acordului de alianță încheiat cu Austro-Ungaria și Germania, a hotărât să nu intre în război de partea aliaților sau și a obținut dela aceștia recunoașterea faptului că neutralitatea pe care a declarat-o nu e în contrazicere cu obligațiile ce decurg din acordurile încheiate.

Pentru a nu strica bunele relații cu Puterile Centrale, guvernul român a hotărât să intensifice măsurile militare necesare apărării frontierelor României. Brătianu a explicat ambasadorului Austriei și al Germaniei că măsurile militare prezintă un avantaj pentru Austro-Ungaria deoarece frontierele ei vor fi apărate pe o întindere de sute de kilometri³.

Pretențiile teritoriale ale României cu privire la Transilvania au cauzat o agravare a contradicțiilor cu Austro-Ungaria. Tisza, premierul ungár, a declarat că „nici nu poate fi vorba de o renunțare de bună voie la un teritoriu ungar și că maghiarii vor trage în oricare va încerca să-și însușească fie numai un metru pătrat din teritoriul țării”⁴.

In aceste împrejurări era aproape exclusă intervenția României de partea blocului Austro-German. Însuși Tisza socotea, scurt timp după incidentul de la Sarajevo, că momentul de față este în general extrem de nefavorabil, deoarece aproape că am pierdut România fără a găsi pe nimic pentru a o înlocui⁵.

Pe de altă parte, intrarea imediată în război a României alături de Puterile Antantei era de asemenea imposibilă din motive diplomatice și militare.

După cum se știe, la 30 Iulie 1914 Sazonov a telegrafiat ambasadorului rus din București Poklevski să declare lui Brătianu că guvernul rus e dispus să sprijine alipirea Transilvaniei la România, dacă această țară va intra în război împotriva Austriei⁶. Perspectiva era foarte lipsită de realitate însă nu se poate realiza decât în cazul când Antanta va fi învingătoare. În 1914, la începutul războiului, nimic nu putea ști cu siguranță de partea cui va fi victoria.

Inafără de aceasta Carol I, regele României, legat de blocul austro-german, nu permitea guvernului român să intre în război împotriva Austriei.

¹ O. Czernin, V dni mirovoi vojnî. Memuarî. Moscova-Petersburg, 1923, p. 28.

² A se vedea Cartea Roșie Austro-Ungară. Documente diplomatice privitoare la relațiunile dintre Austro-Ungaria și România (22 Iulie 1914–27 August 1916). Doc. Nr. 4 și 7.

³ Die deutschen Dokumente, v. IV, Nr. 811.

⁴ O. Czernin, op. cit., p. 28.

⁵ Oesterreich-Ungarns Auszenpolitik von der Bosnischen Krise, 1908, bis zum Kriegsausbruch 1914, v. VIII, Nr. 9978

⁶ A se vedea: Tarskaja Rossia v mirovoi vojne, Moscova, 1925, p. 148, precum și „Krasnii Arhiv”, 1922, v. IV www.dacoromanica.ro

In sfârșit, poziția nesigură a Bulgariei și frica unui atac din spate din partea acestei țări paraliza activitatea politică a României și ea nu s'a putut decide dintr'odată să acționeze, temându-se de o lovitură din partea Bulgariei.

De remarcat că Antanta s'ar fi putut folosi de România și Grecia mult mai de vreme dacă Bulgaria ar fi trecut de partea ei sau dacă Antanta ar fi putut garanta României și Greciei că Bulgaria va rămâne neutră. Poziția României — scria Czernin — depinde integral de conduită Bulgariei. Problema bulgară stă în centrul atenției și stăpânește toate gândurile regelui, guvernului și oamenilor politici¹.

Pe de altă parte, România, care era cât se poate de interesată în navigația libera pe Marea Neagră se temea de guvernul țarist care intenționa să pună stăpânire pe Strâmtori.

Făcând jocul Englezilor și Francezilor, ziarul „L'Indépendance roumaine” scria în 1915: „Nici un spor de teritoriu nu poate compensa pierderea pe care ar suferi-o România dacă s-ar îngădui libertatea navegației în Strâmtori. Aceasta s-ar putea întâmpla dacă Constantinopolul ar trece în mâinile puternicei Rusii”².

In numărul din 14 Aprilie 1915 ziarul „Bukarester Tageblatt” a relatat, după cum a comunicat „Manchester Guardian” din Londra că „partidul liberal, actualmente la putere, consideră problema întregirii neamului adică acapararea Transilvaniei și Bucovinei corespunzătoare intereselor României, dar nu este interesul ei exclusiv și principal. Șeful partidului liberal e de părere că stăpânirea Gurilor Dunării și asigurarea navegației libere pe Marea Neagră și Dardanele sunt de o mie de ori mai importante”³.

In aceste condiții clasele stăpânitoare din România nu s-au decis să intre imediat în război de partea Rusiei. Guvernul României și-a rezervat dreptul să-și precizeze poziția când împrejurările îi vor fi favorabile.

Poziția cercurilor imperialiste din România se reduce la următoarea formulă: România e un stat mic cu mijloace puține și, din punct de vedere economic, dependent față de capitalul străin al ambelor grupări beligerante. Înconjurată de vecini care nu-i sunt binevoitori, ea nu putea risca să intre chiar dela început într'un război al căruia sfârșit nu se putea prevedea. România trebuia să aștepte și să prefere gruparea care va fi mai sigură de victorie și îi va oferi avantaje mai mari.

Astfel, această neutralitate era relativă, provizorie și limitată de anumite condiții. Intr'un cuvânt aceasta era o neutralitate de expectativă a cărei durată și desnodăințant erau în funcție de împrejurări.

Care au fost împrejurările care au determinat mai târziu poziția României? Desfășurarea războiului a scos la iveală aceste împrejurări legate atât de succesele obținute de statele beligerante în război, cât și de creșterea influenței economice exercitată de Antantă asupra României.

Pe de o parte se ducea o luptă între Antantă și Puterile Centrale pentru a săli România să se alăture uneia din grupările beligerante în

¹ Oesterreich-Ungarns Aussenpolitik, v. VIII, Nr. 10590, p. 628.

² M. Pavlovici, Rumînia v sovremenom mejdunarodnom konflikte, V jurnale „Letopis”, Decembrie 1915, p. 237.

³ „Bukarester Tageblatt” 14 Aprilie 1915.

care scop puterile beligerante recurgeau la toate mijloacele, începând cu promisiuni și împrumuturi și mergând până la amenințări; pe de altă parte, erau interesele personale ale claselor conduceătoare din România, interese care nu puteau fi satisfăcute decât prin intrarea în război de partea acestora care făgăduiau mai mult și erau mai siguri de victorie.

Cu timpul, în decursul desfășurării războiului imperialist, în România s'au conturat două curente: unul ținea cu țările Antantei, iar celălalt — cu Puterile Centrale.

Conservatorii-democrați conduși de Tache Ionescu, gruparea conservatoare a acoliților lui N. Filipescu și Delavrancea, gruparea naționaliștilor V. Lucaci, N. Iorga, O. Goga și mai târziu o parte din partidul liberal grupată în jurul lui Lahovari, legăți prin interes materiale cu burghezia anglo-franceză militau pentru Antantă.

Printre aceștia erau atât reprezentanții moșierilor cât și reprezentanții burgheziei și intelectualității. Ei dispuneau de numeroase organe de presă ca de pildă „Epoca“, „La Roumanie“, „Neamul Românesc“, „Universul“, „Adevărul“ etc. Antantofilii reprezentau în genere un partid cu multă greutate¹.

Acei care se pronunțau pentru o intervenție de partea Antantei în scopul înfăptuirii propriilor lor planuri (țintind să obțină din partea Austro-Ungariei regiunile industriale din Transilvania și Banat, urmărind înălțarea capitalului german din industria română și prădarea capitalurilor, fabricilor și uzinelor din România ce aparțineau Germaniei și Austro-Ungariei) exercitau o puternică presiune asupra guvernului român și cereau acceptarea neîntârziată a propunerilor Antantei. Ei invocau perspectivele „Unirii“ prin anexarea Transilvaniei, acțiune ce nu se putea realiza decât prin înfrângerea monarhiei Habsburgilor.

Data fiind situația nefavorabilă Puterilor Centrale pe frontul din Galicia, în mijlocul lui Septembrie 1914, partizanii Antantei pretindeau că a venit momentul să se dea „lovitura de grătie“ Austro-Ungariei. Temându-se că vor întârzi la „împărțirea monarhiei“, partizanii unei intervenții împotriva Austro-Ungariei au pornit o propagandă puternică în presă și la meetinguri lansând lozinca: „Vrem Ardealul“.

La sfârșitul lui Septembrie 1914 situația era extrem de critică. Se vorbea despre convocarea Consiliului de Coroană pentru declararea războiului. Lucrurile au mers până acolo încât opozitia cerea abdicarea regelui pe care-l considera ca singura piedecă pentru intrarea României în război împotriva Puterilor Centrale².

In legătură cu sosirea la București, la sfârșitul lui Februarie 1915, a generalului francez Pau (trimis de guvernul francez în Rusia și care s'a oprit în România pentru a grăbi intrarea ei în război) au avut loc uriașe manifestații francofile organizate de antantofili. Tache Ionescu și Nicolae Filipescu au declarat în repetate rânduri că nu se vor da în lătuiri pentru a-și ajunge scopul, nici chiar dela lupte de stradă. Faptul că în

¹ Se menționează că în perioada guvernului Brătianu, partidul liberal dispunea în parlament de 80% mandate și în senat de 70% mandate, adică de majoritatea covârșitoare de voturi.

² Cartea Roșie Austro-Ungară. Documente diplomatice privitoare la relațiunile dintre Austro-Ungaria și România (22 Iulie 1914—27 August 1916). Doc. Nr. 14.

Mai 1915 Italia a declarat război Austro-Ungariei și mai mult politica militară a parțizanilor Antantei. La București s-au constituit societăți naționaliste: „Actuația națională”, „Acțiunea patriotică”, care, împreună cu celelalte societăți cultural-naționale au organizat vaste acțiuni politice militând pentru intrarea naționalizată a României în război, de parte a Întelegerii Quadripartite. Sub egida acestor societăți naționaliste au avut loc numeroase adunări la București și în orașele principale ale țării. La aceste adunări au participat marii capitaliști și moșieri dorind să câștige opinia publică de partea lor.

Pentru a-și ajunge scopurile egoiste, parțizanii Antantei, mitușii cu bani francezi și englezi, se străduiau să împingă cu orice preț și căt mai repede România în războiul săngros.

Majoritatea conservatorilor (Marghiloman, T. Maiorescu, T. Rosetti, P. Carp, Arion, Nenițescu) și mai ales marii latifundiari, în frunte cu regele, având interese comune cu capitalismul german și realizând profitați mari din comerțul cu Germania, se pronunțau pentru politica de neutralitate și de bune relații cu Puterile Centrale. Ei dispunau de ziară ca: „Steagul”, „Ziua”, „Seara”, „Moldova”, „Minerva”, „Dreptatea”. Fiind însă puțin numeroși, conservatorii nu aveau greutate. Năzuind să acapareze Basarabia, germanofili punau în circulație svenuri despre invincibilitatea Germaniei. După spusele lor, alipirea Ardealului se putea realiza pe baza lozincii unei „Austrii mari” împotriva Rusiei.

Pentru a realiza anexarea Transilvaniei, România trebuia să intre în Confederația Dunăreană sub egida Casei Habsburgilor — susțineau ei.

Germanofili nu se jenau să folosească orice mijloc de luptă. Fiind adeseori mitușii cu mari sume de bani de către Puterile Centrale, ei nu faceau un secret din legăturile lor cu misiunile germane și agenții acestora, ci desfășurau prin toate mijloacele o puternică propagandă pentru a împiedeca guvernul să intre în război de partea Rusiei. Confuția și furia germanofilor erau de nedescris când trupele rusești au trecut granița română din spate de Nord a Moldovei. Zugrăvind în mod demagogic ideea economiei naționale a României, germanofili chemau toate partidele să se unească pentru a lupta împotriva guvernului și a forma imediat un „cabinet național”.

Conformându-se hotărîrii luate la adunarea leaderilor partidului conservator, Marghiloman a însărcinat chiar pe profesorul Arion, fost ministru al instrucției publice în cabinetul lui Titu Maiorescu, să compună un manifest antigovernamental¹.

Însă desfășurarea ulterioară a evenimentelor a zădărnicit acest plan al germanofilor.

Cât privește guvernul român al lui Brătianu, acesta, deși să pronunță mereu, începând din 1915, împotriva unei interverții de partea Austro-Ungariei, considera totuși că n'a sosit încă momentul potrivit și că trebuie așteptat râna ce vor fi înfrânte Puterile Centrale².

¹ E. Volkov, God borbî za vîstuplenie Rumînii. Pismo iz Rumînii. V jurnale.

² Cartea Roșie Austro-Ungară. Documente diplomatice privitoare la relațiunile dintre Austro-Ungaria și România (22 Iulie 1914 — 27 August 1916), Doc. Nr. 24.

Așteptând momentul favorabil pentru intrarea României în acțiune, guvernul Brătianu a dus negocieri diplomatice cu ambele părți cumpărând și vânzând atât în țările An ante, cat și în ale Puterilor Centrale (în special în aceea din urmă), și era dispus să intre în luptă sau să aștâne această hotărîre, după cum era situația pe front. Guvernul Brătianu nu s'a decis să-și precizeze poziția decât atunci când orice posibilitate ca Austro-Germania să învingă a devenit exclusă, atunci când a crescut mult dependența economică și politică a României față de Anglia și Franța și când, România fiind amenințată că nu va lua parte la împărțir a prăzii (amenințare formulată de Franța în felul următor: România trebuie să înre în război, „acum ori niciodată“, dacă dorește să i se garanteze anexiunile teritoriale promise) guvernul nu-și mai putea păstra neutralitatea. Deocamdată însă guvernul Brătianu a preferat să se abțină de a intra imediat în acțiune și a hotărît să-și neg cize ceva cât mai avantajos neutralitatea.

După spusele ambasadorului rus la București, Poklevski, încă la 12 August (30 Iulie 1914), Brătianu a specificat că „neutralitatea României are în virtutea vechilor ei relații cu Tripla Întegere, un caracter deosebit de binevoitor față de Rusia“. De aceea Poklevski a dedus că „guvernul român va căuta să obțină dela noi pentru neutralitatea sa garanții speciale sau chiar avantajii“¹.

Știind că armata română nu e destul de pregătită și înțelegând că nu poate fi din urmări un război de lungă durată cu resursele limitate ale României, guvernul român a căutat să câștige timp. În acest scop România efectua livrări atât țărilor Antantei cât și celor ale coaliției germane. La Berlin, și la Viena, reprezentanții României discutau problema particării României de partea Puterilor Centrale, amenințau că să vor alătura Antantei.

Concomitent cu aceasta, reprezentanții României revendicau Basarabia și demonstrau puterilor An ante că Puterile Centrale au interese în România. La Petrograd, Paris, Roma și Londra, reprezentanții României vorbeau de creșterea tendințelor germanofile în România și revendicau întreg teritoriul dintre Carpați și Tisa, precum și o parte din Bucovina cu Cernăuții.

Declarația regelui României făcută la începutul lui Februarie 1916 este caracteristică pentru politica dublă dusă de dregătorii din România. Într-o discuție cu Marghiloman regele a declarat: „Sunt primul care doresc alătirea Ardealului dacă aceasta ar fi posibil, ar fi o crimă însă să nu ne gândim la alătirea altor teritorii, dacă nu putem obține Ardealul“ (subliniat de mine — I.G.)².

Aceasta era o aluzie vădită la dorința regelui de a cotope Basarabia. „Politica actualului guvern român — a spus Nicu Filipescu — (în opoziție) se reduce la acapararea prin înșelăciune a unei părți din prada obținută de învingători și sporirea, fără niciun risc a teritoriului României pe socoteala celor învinși“³.

¹ Mejduнародне отношения в эпоху империализма. Документы южнорусского и временного правительства. в. VI, часть I, № 82.

² A Marghiloman, op. cit.

³ Citat după A. I. Mihailova, Borba Basarabiei pretiv rumânskikh zahvatcikov. Saratov, 1942, p. 10.

Referindu-se la negocierile României și Bulgariei cu puterile beligerante, V. I. Lenin a arătat în articolul „Socialismul și războiul” că „cu Bulgaria și România se duc negocieri tot în vederea împărțirii prăzii”¹.

Trebue menționat însă că, în ciuda ezitărilor, guvernul român se pregătea să se alieze puterilor Antantei. La 1 Octombrie 1914 guvernul român a încheiat cu Rusia un acord secret conform căruia România urma să pastreze o neutralitate binevoitoare față de Rusia. La Paris s'a instituit o misiune militară permanentă care se ocupa cu achiziționarea armamentului. Totodată se lucra intens la evacuarea artilleriei din cetatea Bucureștiului și de pe linia de fortificații Focșani, Nămoloasa, Galați. Înafara de aceasta pentru a realiza programul de înarmare, guvernul român a contractat mari împrumuturi în Anglia.

Dar guvernul român nu s'a încumetat să înfăptuiască fățis aceste măsuri. Multă vreme situația țărilor Antantei în război nu era favorabilă și de aceea guvernul roman șovăia căutând să fie cât mai prudent. În Octombrie 1915 Brătianu a declarat că România se poate alia numai acelora „a căror superioritate militară categorică s-ar manifesta printr'o ofensivă puternică și fulgerătoare”².

Aproape în același timp regele Ferdinand a declarat lui Brătianu: „Trebue să convingem țara că România nu trebuie să-si riște acum existența. În ceea ce mă privește — spunea regele în continuare — sunt gata să mă plec în fața forței, dacă unul din beligeranți va dori să calce neutralitatea noastră și să treacă trupe prin România. Deocamdată însă nu vreau să mă angajez față de nimenei”³.

Guvernul român nu dorea să riște și prefera să rămână pasiv până în ultimul moment, cumpărind în liniște toate avantajele ce i-ar putea aduce intrarea în război și să intre în luptă numai după terminarea bătăliilor decisive, când desnodămantul lor se va contura destul de clar.

În perioada neutralității guvernul român a manevrat cu dibăcie între statele beligerante și a vândut cu profituri însemnate produse alimentare și materii prime ambelor părți, dar în special Puterilor Centrale.

Închiderea Dardanelelor de către Turcia în urma intrării ei în război de partea Puterilor Centrale, în Noembrie 1914, a cauzat dificultăți enorme comerțului exterior al României, a făcut imposibilă menținerea legăturilor comerciale ale României cu Anglia, Belgia și Olanda și a silit România să se limiteze la comerțul cu Puterile Centrale.

Recolta de grâne din toamna anului 1915 a fost de aproape 61.000.000 chintale, din care peste 50% era destinat exportului, fără a mai pune la socoteală o cantitate considerabilă de grâne rămase din recolta din 1914⁴.

Guvernul liberal a profitat de situația ce s'a creat pentru a-și îmboogați protejații. Vânzarea grânelor cu amănuntul la punctele de frontieră cu Austro-Ungaria n'a adus rezultate prea satisfăcătoare celor care râvneau la profitturi mari.

¹ V. I. Lenin, Opere, v. 21, ed. a 4-a rusă, p. 277; a se vedea Socialismul și războiul, Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 14.

² „Lupta zilnică”, 1915, Anul XI, Nr. 255.

³ Ibidem, Nr. 242.

⁴ G. M. Dobrovici, Istoricul desvoltării economice și financiare a României și împrumuturile contractate 1823—1933. București, 1924. p. 299.

De aceea, pentru a-i îmbogăți în scurtă vreme pe marii latifundiari, pe bancherii liberali, precum și pe marii petroliști, guvernul liberal a organizat exportul printr-un organ economic special (Comisia centrală pentru vânzări și export), ceea ce asigura obținerea unor prețuri ridicate.

în felul acesta, întreaga clientelă politică a lui Costinescu, ministru de finanțe, marele distribuitor de permise de export, s'a văzut în scurt timp proprietara unor averi uriașe, obținute fără niciun risc.

Un exemplu edificator pentru ușurința cu care unii capitaliști acumulau averi colosale îl constituie convenția încheiată de British Bureau (înființat de englezi în Ianuarie 1916 și subordonat misiunii engleze din București) cu marii proprietari de mori din România. British Bureau plătea acestor morari căte 45.000 lei de un wagon de grâne, cu condiția ca timp de patru luni ei să nu macine grâne destinate exportului în Germania și Turcia. În felul acesta, marii proprietari de mori care fabricau zilnic cca 20 vagoane făină, căpătau o sumă nemai pomenită de nouă sute de mii lei în fiecare zi¹.

Deocamdată, Comisia centrală pentru vânzări și export nu putea vinde produsele țării decât Puterilor Centrale — singurul ei cumpărător.

Comisia germano-austro-ungară înghițea în 1915, 50.000 vagoane de grâne pe baza acordului încheiat la 9/22 Decembrie 1915. Tot atunci s'a încheiat și o convenție între Comisia germană și Banca Națională cu privire la modalitatea achitării acestei cantități de grâne².

Pentru a împiedeca înfăptuirea politicii alimentare a Germaniei și Austro-Ungariei, Anglia a încheiat la 20 Ianuarie (2 Februarie) 1916, prin intermediul lui British Bureau o convenție cu Comisia centrală română în legătură cu achiziționarea a 80.000 vagoane grâne oferind 262.200.000 lei. Pentru acoperirea acestei sume s'a încheiat o convenție între Banca Națională și ministrul Angliei în România. În urma directivelor primite dela Ambasada engleză din București, British Bureau a blocat aproape toate magaziile din gări cu o cantitate infimă de grâne, făcând astfel imposibilă depozitarea grânelor acelor proprietari de pământ care doreau să le vândă comisiei austro-germane³.

Cu toate acestea, la 21 Martie 1916, sub presiunea proprietarilor de pământ, s'a încheiat o nouă convenție cu Puterile Centrale. Această convenție prevedea exportarea în Austria a 100.000 vagoane de porumb și 40.000 vagoane de grâu. La 1 Aprilie 1916 s'a încheiat o convenție separată româno-germană cu privire la schimbul de produse între aceste țari, cu excepția echipamentului militar⁴.

In perioada neutralității ei, România a vândut în total Germaniei și Austriei 1,5 milioane tone de grâu și 500.000 tone de porumb. În afară de aceasta, România a exportat spirit, petrol, benzină, vin, cânepe, ceară și vite⁵.

Conform unor date incomplete, în perioada Iulie 1914—Iulie 1916

¹ „Lupta zilnică”, 1916, anul XII, Nr. 123.

² G. M. Dobrovici, op. cit., p. 299.

³ A se vedea, România în timpul războiului 1916—1919, p. 28 și „Reichspost”, 12 August 1916, precum și G. M. Dobrovici, op. cit., p. 300.

⁴ „Krasnii Arhiv”, 1929, v. 32, p. 31, obs. I.

⁵ Citat după A. I. Mihailova, op. cit., p. 11.

România a exportat Puterilor Centrale 617.703 tone de petrol și produse petroliifere dintre care 329.289 tone în Germania, 228.373 tone în Austro-Ungaria, 37.821 tone în Bulgaria și 22.220 tone în Turcia¹.

Totodată guvernul român permisea transitul de armament și muniții pentru ambele grupări beligerante, dar în special pentru blocul austro-german, pe teritoriul României.

Germania continua să primească din România o cantitate considerabilă de petrol, țiței și benzină. Guvernul român aducea Puterilor Centrale un serviciu de neștean permitând să se explice zilnic în mod masiv din România în Ungaria și se alimentează și re'rol rafinat bun pentru motorul automobilelor și negociind cu Puterile Centrale în vederea obținerii unor materiale strategice în schimbul unui mare numar de vagoane cu benzină, grâu și fătsole — produse al căror export era prohibit². În afară de aceasta, chiar din primele zile ale războiului, guvernul român lăsa să treacă pe teritoriul său materiale de război spre Bulgaria și Turcia.

Germania se folosea de căile de comunicație române pentru a trimite în Turcia armament și efecte militare, submarine și avioane. În schimb, guvernul român cumpăra muniții și medicamente din Germania. După cum afirma Poklevski, între România și Germania exista o convenție conform căreia „pentru fiecare vagon cu muniții sau medicamente livrat României, guvernul român se angaja să permită exportarea în Germania a unui vagon cu benzină”³.

Datorită acestei politici, România a aprovisionat până în ultima clipă pe viitorii ei inamici cu toate cele necesare pentru ducerea războiului. Regimul de contrabandă introdus de guvernul Brătianu a avut drept consecință raiperizarea țării și întărirea inamicului. Sărptul de vite s'a redus semnificativ. În 1900 la o mie de locuitori reveneau 431 capete de vite, iar în 1916, numai 370. În felul acesta, care număra 3.404.000 capete de vite, s'a redus ajungând în 1916 la 2.938.877 capete de vite⁴.

După cum relata ziarul „Epoca”, oficiosul partidului conservator al lui N. Filipescu, dela data încheierii convenției economice cu Austro-Ungaria, România exporta anual produse în valoare de 150.000.000 lei și importa mărfuri în valoare de numai 7.000.000 lei⁵.

Iată ce rezultate aduce politica unui guvern care nu se îngrijește deloc de interesele economice fundamentale ale țării!

În felul acesta, politica economică a guvernului Brătianu a fost o politică de îmbogățire a partizanilor și de îmbogățire proprie, folosind în acest scop influența politică. Această politică era opusă intereselor țării. Politica guvernului Brătianu a dovedit că idealul lui național nu înseamnă altceva decât jefuirea poporului și a bunurilor obștești.

Pentru a atrage România în război, guvernul Brătianu, având sentimentul majorității oligarhiei române, a cheltuit aproximativ un miliard

¹ Aceste date sunt luate din „Moniteur du pétrole roumain” 1914, 1915, 1916. N'au fost incluse datele referitoare la trimestrul al II-lea al anului 1915.

² Mejdunarodniye otnoseniya v epohu imperializma. Dokumenty tarskovo i vremenovo pravitelstva v. VII, partea I, Nr. 201, p. 1.

³ Ibidem, v. VI, partea a II-a, p. 30, obs. 2.

⁴ „Epoca”, anul XXIII, Nr. 183.

⁵ „Epoca”, anul XXIII, Nr. 196.

de lei pentru improvizarea unei aprovizionări militare și înarmări rudimentare. Nenumăratele mobilizări¹ au dus la desorganizarea vieții politice și sociale a țării, la distrugerea agriculturii, la pauperizarea clasei muncitoare. Mobilizările au avut drept consecință întreruperea pregătirii normale de doi ani a cadrelor și ofițerilor, fapt care a contribuit la slabirea armatei și nicidecum la întărirea ei.

III. LUPTA DIPLOMATICĂ INTRE PUTERILE ANTANTEI ȘI PUTERILE CENTRALE PENTRU ATRAGEREA ROMANIEI ÎN RĂZBOI. TRATATIVE DUSE INTRE RUSIA ȘI ROMANIA PÂNĂ ÎN PRIMĂVARA 1915

Încă din perioada celui de al doilea război balcanic, ambele grupări imperialiste au pornit o luptă diplomatică complicată pentru obținerea unor aliați noi sau păstrarea celor vechi, în vederea unui viitor război. România atragea în mod special atenția Majoror Puteri. Tratatul de alianță austro-român era, după cum scrie în memorandumul guvernului Austro-Ungar, scris în preajma asasinării lui Franz Ferdinand, pivotul politiciei Austriei în Balcani².

Când isbuinți războiul, la București se ducea o înversată luptă diplomatică pentru a atrage România în război. Reprezentanții puterilor belligerante căuta fiecare să atragă pe Români de partea lor, folosind diferite momeli, ca anexiuni teritoriale pe socoteala inamicilor lor, imigranți rumuni etc.

Participarea activă a trupelor române în viitoarele lupte era foarte importantă pentru puterile belligerante, deoarece ele aveau nevoie de oameni, de un front nou și de mijloace noi.

Încă dela criza din Iulie 1914, diplomația germană și austriacă se străduia să atraga România de partea ei³.

Imperialismul austro-german se străduia din răsputeri să determine guvernul român să pornească pe calea fatală a îndeplinirii tratatului secret de alianță încheiat de regele Carol I cu Germania și Austro-Ungaria în 1883. Dar în lupta pentru atragerea României în război de partea Puterilor Centrale, diplomația germană s-a ciocnit de diplomația țărilor Antantei. Pentru a menține influența economică și politică în România și a atrage această țară în război de partea lor, puterile Antantei au ispitit guvernul român făgăduindu-i Transilvania.

Trebue menționat că situația politică era mai favorabilă Antantei decât adversarilor ei, deoarece ea își putea permite să fie mai generoasă în promisiuni în ceea ce privește accordarea de teritorii pe socoteala inamicului. Dificultățile întâmpinate de diplomația Puterilor Centrale în luptă

¹ După cum se va vedea mai departe, la sfârșitul lui August 1915, drept răspuns la concentrarea de către comandamentul austro-german a trupelor austro-ungare la frontieră română, guvernul român a luat și el măsuri analoge și a dispus construirea unor linii de fortificații de-a lungul acestei frontiere. La sfârșitul lui Ianuarie 1916 situația politică a României era atât de critică încât Germania a dat guvernului român un ultimatum cerând demobilizarea neîntârzită a armatei.

² Oesterreich-Ungarns Auszenpolitik, v. VIII, Beilage zu Nr. 9948, Denkschrift, p. 253.

³ Documents diplomatiques français, III-ème série, v. II, Nr. 279, 316; a se vedea și Die Deutschen Dokumente, v. III, Nr. 506, 19.

pentru atragerea României în război constau în aceea că pretențiile teritoriale ale claselor dominante în România priveau în special regiunile din imperiul austro-ungar.

La 29 Iulie 1914, Sazonov, ministrul de externe al Rusiei, a însărcinat pe Poklevski, ambasadorul Rusiei la București, să dea guvernului român să înțeleagă că „nu e exclus că România să aibe anumite avantajii dacă va participa la război împotriva Austriei alături de noi“¹.

La 30 Iulie 1914 (deci înainte ca Rusia să declare război), în ziua când această țară a decretat mobilizarea generală, Sazonov a telegrafiat ambasadorului Rusiei la București, următoarele: „În cazul participării (României — I.G.) la război, împotriva Austriei, puteți declara cu siguranță lui Brătianu că suntem gata să sprijinim alipirea Ardealului de România“².

La începutul lui August 1914, Sazonov a propus ambasadorului României la Petrograd — Diamandi — textul unei convenții între guvernul român și cel rus, potrivit căreia România se obliga: 1. Să sprijine cu toate forțele ei militare operațiunile Rusiei împotriva Austro-Ungariei, dela data semnării prezentei convenții; 2. să nu încheie pace cu Austro-Ungaria decât cu asentimentul Rusiei și simultan cu ea. Cât privește Rusia, ea se obliga să nu înceteze ostilitățile împotriva Austro-Ungariei înainte ca regiunile din monarchia austro-ungară cu populație română să fie alipite României.

Prezenta convenție trebuie „să rămâie în vigoare până la încheierea păcii între Rusia și Austro-Ungaria“³.

Răspunzând la propunerea lui Sazonov, Brătianu a spus că nu poate semna convenția, „întru cât aceasta ar fi în contradicție cu o hotărîre recentă a Consiliului“. După cum a arătat Poklevski, Brătianu a considerat propunerea guvernului rus ca o dovedă a atitudinii binevoitoare față de România și era dispus „să ia act de propunerea noastră, dacă nu vom cere un răspuns imediat și vom lăsa chestiunea deschisă. Dacă dorim însă un răspuns imediat, în momentul de față acesta nu poate fi decât negativ“⁴.

Trebue menționat că în primele săptămâni de război, desfășurarea operațiilor militare pe frontul francez nu era de loc favorabilă Puterilor Antantei. Francezii s-au retras dela frontierele lor și Nemții au invadat Belgia. Austro-Germanii exercită o puternică presiune diplomatică asupra României, presiune sprijinită de însuși regele României. În aceste condiții, tratativele începute între Rusia și România au fost provizoriu întrerupte.

Poklevski considera că „deși opinia publică locală simpatizează cu noi, nu cred că România ar putea fi determinată la acțiuni ostile Austriei până ce şansele adversarilor pe câmpul de luptă nu se vor contura mai

¹ Mejdunarodniye otношения в эпоху империализма. Документы тарского и временного правительства, в. V, Nr. 216.

² Тарская Россия в мировой войне. Москва, 1925, p. 148; a se vedea și „Krasnai Arhiv“, 1923, v. IV, p. 55.

³ Mejdunarodniye otношения в эпоху империализма. Документы тарского и временного правительства, в. VI, часть I, Nr. 22.

⁴ Ibidem, Nr. 82.

precis sau înainte de a surveni împrejurări speciale, cum ar fi de pildă intrarea fățușă a Italiei în război de partea noastră“¹.

Pe de altă parte, ministrul de externe al Franței — Doumergue — a arătat la 12 August 1914, într-o telegramă adresată lui Paléologue că „guvernul francez este dispus să întreprindă la Roma și București acțiuni menite să determine Italia și România să pornească împotriva Austriei“. „Noi — scria Doumergue — suntem de acord să dăm Italiei și României, dacă ele ne vor da ajutor militar, toate asigurările dorite cu privire la avantajile teritoriale care le vor fi acordate după terminarea cu succes a operațiunilor militare... Dacă ei ar face acest pas, noi am fi dispusi să le acordăm avantajii considerabile după deznodământul final“².

Văzând că aceste promisiuni influențează prea puțin guvernul român, imperialiștii englezi au hotărît să recurgă la alte procedee pentru a determina România să intre în război, și anume, să mituiască cu bani guvernul român.

Referatul ambasadei engleze dela Petersburg adresat ministrului de externe la 22 August 1914, spune că „pentru a ajuta guvernul român să întreprindă operațiuni militare împotriva Austriei și Germaniei“, ambasadorul Angliei la București 'a fost „împuternicit“ să arate guvernului român „posibilitatea acordării unui ajutor finanic din partea guvernului majestății sale“³.

Ceva mai târziu, Grey, ministrul de externe al Angliei, a împuternicit pe ambasadorul britanic la București să comunice guvernului român „că, dacă România ar declara război Austriei, fondurile necesare ar fi puse la dispoziția ei de către guvernul englez“⁴.

Prin urmare, la începutul războiului, diplomații Antantei nu aveau un punct de vedere unic în ceea ce privește negocierile cu România și acționau separat unii de ceilalți. Rusia a făcut guvernului român o propunere concretă cu privire la Transilvania. Cât privește Anglia, această țară n'a propus guvernului român decât împrumuturi în bani.

Guvernul român însă nu s'a decis să intre în luptă alături de Puterile Antantei.

Guvernul Brătianu preferă să se abțină deocamdată dela intrarea în război, și a hotărît să se mulțumească cu recompensa obținută pentru păstrarea neutralității. După spusele lui Poklevski, la 2 Septembrie 1914, „Brătianu era ispitit de gândul de a obține din partea Rusiei, Franței și Angliei promisiuni scrise în sensul că dacă România va rămâne neutră până la sfârșitul războiului, în caz că aceste state vor reparta victoria finală, și se va schimba echilibrul actual în Peninsula Balcanică, României i se va garanta integritatea posesiunilor ei actuale și o compensație sub forma teritoriilor Austriei cu majoritatea populației românească“⁵.

¹ Mejdunarodnîe otnošenia v epohu imperializma. Dokumenti țarskovo i vremenovo pravitelstva, v. VI, partea I, Nr. 204.

² Ibidem, Nr. 279.

³ Ibidem, Nr. 146, p. 1.

⁴ Ibidem, Nr. 268.

⁵ Ibidem, Nr. 209.

Cercurile guvernante din România vorbeau despre Basarabia. La 1 Septembrie 1914, Poklevski a comunicat lui Sazonov „că unii oameni de stat români se declară nemuțumiți de faptul că Rusia nu apreciază în modul cuvenit neutralitatea României și consideră că Rusia ar trebui să facă în această priv. nă promisiuni concrete“. „Aceste persoane — scria Poklevski — și unele organe de presă lasă să se întrezărească speranța că Rusia ar ceda României, ca preț al neutralității ei, o parte a Basarabiei. Dupa cum am mai raportat, și Brătianu a exprimat dorința de a primi din partea noastră unele promisiuni, iar ambasadorul italian din București mi-a vorbit de curând despre necesitatea asigurării mai trainice a atitudinii bincvoitoare a României față de noi, în actualul război“¹.

Pentru a-și atinge obiectivele, guvernul român a hotărît să recurgă la sprijinul aliaților Rusiei. La începutul lunii Septembrie, în capitalele europene a fost tr. misă o misiune guvernamentală specială pentru a face propagandă în favoarea dezideratelor române. Această misiune s'a adresat în numele guvernului român ambasadorului Rusiei la Roma — Krupenski — propunându-i să-i comunice lui Sazonov că „dacă Rusia ar consimți să restituie României județ le basarabene anexate în 1878, România ar declara fără întârziere război Austriei și ar trimite împotriva ei toate cele cinci corpuși de armată“².

„Aliații“ Rusiei sprijineau cu dragă inimă aceste tendințe de cotropire ale oamenilor politici români. Asquith, premierul englez, nu s'a jenat chiar să întrebe pe ambasadorul Rusiei la Londra — Benkendorf — dacă Rusia n'ar consimți după război „să facă unele rectificări neînsemnante ale frontierelor“ în favoarea României. Benkendorf a comunicat guvernului rus că „ideea rectificării frontierelor nu e nouă nici în Anglia și nici în Franță și sunt informat că guvernul de aici nutreste în această privință speranțe a căror realizare va întări mult raporturile viitoare între Rusia și Anglia“³.

Prin urmare, guvernul Brătianu a renunțat la o alianță agresivă cu Rusia și a cerut recompensă numai pentru „neutralitatea“ sa fără a se supune niciunui risc.

Primind un răspuns negativ cu privire la intrarea României în război, Sazonov era de părere că, în prezent, guvernul rus trebuie să aștepte ca să se lămurească situația pe teatru operațiunilor militare și deocamdată „să nu rupă firul negocierilor cu ea, dar nici să nu se grăbească să-și asume obligații pozitive în schimbul unor promisiuni deșarte“⁴.

Cât priveste pe diplomații Puterilor Centrale, ei au recurs la toate procedeele posibile pentru a încuraja România să se alieze acestor țări.

La începutul lui August 1914, diplomația germană și austriacă a pretins României să declare război Rusiei amenințând-o că „neutralitatea ei va fi privită ca o atitudine ostilă Triplei Alianțe“⁵.

¹ Međunarodni otношения в эпоху империализма. Документы Тарского и временного правительства, в. VI, часть I, №. 204.

² Ibidem, №. 266.

³ Ibidem, №. 430.

⁴ Тарская Россия в мировой войне. Москва, 1925, п. 158.

⁵ Međunarodni otношения в эпоху империализма. Документы Тарского и временного правительства, в. V, №. 502.

Cu câteva zile mai târziu, generalul Conrad von Hötzendorff, șeful cartierului general austro-ungar scria contelui Berthold, ministrul de externe al Austriei : Că ca România să fie încredințată în fiecare zi că din partea noastră nu va avea decât prietenie și că în cazul unu, desnodământ fericit al războiului ea va căpăta Basarabia și anumite regiuni: d.n Serbia, dacă va intra în luptă alături de noi¹.

Guvernul român însă a hotărît să stea în expectativă, fapt care a stârnit neliniște la Viena. La 13 August 1914, Conrad von Hötzendorff scria lui von Moltke, șeful cartierului general german, că a venit timpul ca România să se decidă odată. În loc de aceasta însă, ea duce un „joc dublu“. Ar fi de dorit — spunea Conrad von Hötzendorff — ca Germania să intervină în acest sens. Noi facem totul, chiar și în Ungaria, pentru a nu provoca o nemulțumire a Românilor².

Trebue menționat că în această perioadă, pe fronturile rus și sărb, imprejurările nu erau favorabile trupelor austro-ungare. Două armate ruse au intrat în Prusia Orientală. În Galicia și în Polonia a început o mare bătălie, iar în Serbia trupele austro-ungare au suferit prima înfrângere. Toate acestea au îndemnat guvernul român să fie căt se poate de prudent.

La sfârșitul lui August 1914, în legătură cu trimiterea de către Rusia a corpuriilor de armată siberiene în Galicia și cu faptul că Japonia a declarat război Germaniei, situația trupelor blocului central s'a înrăutățit și mai mult. În aceste imprejurări, la 24 August 1914, generalul Conrad von Hötzendorff scria contelui Berthold: „Pentru noi are o importanță capitală ca România să intre acum în luptă de partea noastră și să-și concentreze armata în Moldova de Nord, urmând ca de acolo aceste trupe să se îndrepte spre Miază-noapte“. Dat fiind că trebuia îmbunătățită situația trupelor austro-ungare din Balcani, Conrad von Hötzendorff cerea diplomaților austriaci să facă tot posibilul pentru ca România să pornească neîntâziat împotriva Rusiei³.

La 5 Septembrie 1914 regele României a primit dela Wilhelm al II-lea o telegramă în care împăratul german îl ruga să pornească împotriva „avalansei ruse care pătrunde în Europa și va domina în Balcani“⁴. Wilhelm a exprimat speranța că regel? Carol I va îndeplini necondiționat obligațiile ce decurg din tratatul de alianță. Carol I a primit o telegramă asemănătoare și dela Franz Josef.

După spusele ambasadorului rus la București, Poklevski, „în ultima vreme guvernul Austriei a promis un statut special pentru Transilvania și o modificare neînsemnată a frontierelor în Bucovina. În afară de aceasta, în caz că victoria va reveni Austriei și Germaniei, România va primi toată Basarabia cu Odessa“. Răspunzând propunerii guvernului Austriei, primul ministru Brătianu, a răspuns că România va putea alihi Basarabia la teritoriul ei numai dacă Rusia va suferi o înfrângere serioasă și Ucraina va fi acaparată de Austria.

¹ Conrad von Hötzendorff, Aus meiner Dienstzeit, v. IV, p. 175.

² Ibidem. p. 209.

³ Conrad von Hötzendorff, op. cit., p. 511.

⁴ A. Marghiloman, op. www.dacromania.ro

„Iar pentru ca România să nu se teamă în viitor de vecinătatea noastră (a Rusiei — I. G.) — spunea mai departe Poklevski — guvernul german a încredințat pe unii demnitari militari de aici că după război România va fi despărțita de Rusia prin Marele Principat al Ucrainei, vasal al Austriei“. În acest caz, România putea spera că Austro-Ungaria și Germania vor apăra și teritoriile acaparate de ea. Wilhelm al II-lea a repetat aceste promisiuni și a adăugat „că peste 20 de ani și Transilvania va fi alipită României“¹.

În felul acesta, atât Puterile Antantei cât și ale blocului central, căutau să atraga România în război, făcând promisiuni pe socoteala Rusiei. În primul caz, România trebuia să lupte alături de Antantă, iar în al doilea — alături de Germania. În ambele cazuri însă Rusia trebuia să plătească oalele sparte. Evenimentele istorice care au urmat au dovedit că poporul rus a rezolvat în felul lui problema.

Tendința Puterilor Centrale de a atrage România în război de partea lor, se intensifică în deosebi după înfrângerile suferite în Galicia și la Marna, în Franța. Situația Austro-Ungariei se agravează. În aceste condiții comandamentul suprem a căutat să obțină intrarea imediată a României în război socotind că în felul acesta va fi asigurat sprijinul necesar flancului drept al frontului austro-ungar.

In legătură cu aceasta, la 15 Septembrie 1914, Conrad von Hötzendorff scria atașatului militar al Austro-Ungariei la București, Rande, următoarele: Consider că o convenție cu România care o va aduce de partea monarhiei sau cel puțin o va împiedeca să acționeze împotriva acesteia, este o măsură urgentă dictată de înțelepciune, deoarece atât timp cât suntem singuri în fața forțelor ruse care ne sunt superioare, nu putem spera o victorie deplină².

Pe de altă parte, la 16 Septembrie, Kaiserul Wilhelm a telegrafiat împăratului Austriei, Franz Iosef: „Cheia desnodământului războiului împotriva Rusiei se află în mâinile României; străduințele regelui de a antrena după el țara sa au fost până acum zădănicite de împotrivirea ministrilor și a opiniei publice... Sper totuși că guvernul tău va reuși să-i convingă pe Români să intervină“³.

Aproape în același timp (19 Septembrie), generalul Falkenhayn, ministru de război și șef al cartierului general german, a telegrafiat lui Franz Iosef că atât timp cât pe frontul principal nu s'a obținut un succes decisiv, Germania nu e în stare să bareze trupelor ruse drumul spre Ungaria și Transilvania. Aceasta se poate realiza înainte de venirea iernii numai cu ajutorul unei colaborări active a României. De aceea, trebuie să obținem această colaborare cu orice preț: pe de o parte prin îndeplinirea deziderațelor României, în linii mari, în interiorul monarhiei, iar pe de altă parte prin cedarea județului Suceava⁴.

¹ Mejdunarodnie otношения в епоху империализма. Dokumenti ţarskovo i vremenovo pravitelstva, v. VI, partea I-a, Nr. 296.

² Conrad von Hötzendorff, op. cit., p. 769.

³ Ibidem, p. 785.

⁴ Ibidem, p. 794.

Conjunctura militară defavorabilă Austro-Ungariei în primele luni de război a spulberat orice speranță că România va intra în război alături de Puterile Centrale.

Situația era atât de critică pentru puterile blocului central încât ele se temeau că România va trece de partea Antantei. Pentru a împiedeca guvernul român dela această acțiune, diplomația germană îl amenința că „dacă măcar un singur soldat român va trece frontieră Transilvaniei, (adică dacă România va intra în război împotriva Puterilor Centrale — I. G.) flota turcă va distrugе imediat Constanța”¹.

La rândul său, după ce trupele rusești au ocupat o parte din Bucovina, Sazonov l-a însărcinat pe Poklevski la 16 Septembrie 1914 să comunice guvernului Brățianu că guvernul împăratului chiamă din nou guvernul regelui să i se alieze și „îi propune să ocupe fără întârziere Bucovina de Sud și Transilvania”².

După câteva zile, Sazonov l-a însărcinat pe Poklevski să dea o largă publicitate acestei propuneri. „E necesar — spuse Sazonov — ca poporul și armata să știe că Rusia, care prin victoriile sale a creat condiții optime pentru realizarea visului străvechi al Românilor, a propus ea singură guvernului din București să ocupe aproape fără niciun efort regiunile menționate și dacă România nu va profita de acest prilej, vina o va purta exclusiv actualul ei guvern”³.

Totuși, în ciuda demonstrațiilor anti-austriace, organizate de partizanii Antantei și care au durat câteva zile, Brățianu a declarat că „deocamdată el nu consideră posibil să-și asume răspunderea pentru intrarea imediată a României în război și preferă să se retragă dacă opinia publică va continua să exercite asupra lui presiune prin manifestații”⁴.

Trebue să arătăm că alături de șoșinelile lui Brățianu există și opoziția regelui care nici nu voia să audă de intrarea în război împotriva Puterilor Centrale. Totodată această ezitare mai era cauzată de posibilitatea unui atac din partea Bulgariei.

La 21 Septembrie 1914 Sazonov a comunicat lui Isvolski și Benkendorff că dacă guvernul român „va ocupa Transilvania și partea română a Bucovinei”, „conform propunerii făcute de Rusia, Franța și Anglia”, „atunci cele trei puteri menționate vor face uz de întreaga lor influență pentru a împiedeca Bulgaria de a ataca România”⁵.

Totuși, Brățianu nu s'a decis să pornească imediat împotriva Austro-Ungariei. El a mulțumit pentru aceste propuneri prietenoase și a exprimat dorința să lase problema deschisă, deoarece acceptarea imediată a propunerilor echivalează cu o declaratie de război Austriei, acțiune la care în prezent România nu se poate hotărî⁶.

¹ Mejdunarodnje otношения в епоху империализма. Dokumenti țarskovo i vremenovo praviteľstva, v. VI, partea I-a, Nr. 243.

² Ibidem, Nr. 263.

³ Ibidem, Nr. 282.

⁴ Țarskaja Rosja v mirovoi voine. Moscova, 1925, Nr. 36, p. 161—162.

⁵ Mejdunarodnje otношения в епоху империализма. Dokumenti țarskovo i vremenovo praviteľstva, v. VI, partea I-a, Nr. 288.

⁶ Ibidem, Nr. 289.

Nereușind să obțină intrarea României în război, Sazonov a căutat să obțină măcar asigurarea guvernului român că acesta va respecta neutralitatea binevoitoare.

La 26 Septembrie 1914 Sazonov a comunicat lui Poklevski următorul proiect al unei convenții cu România întocmit împreună cu Diamandi ambasadorul României la Petrograd : „Rusia se angajează să recunoască României dreptul de a-și anexa regiunile monarhiei austro-ungare cu populație română. În Bucovina, delimitarea teritoriilor care urmează să fie anexate Rusiei sau României se va face după criteriul majorității etnografice a populației. România va avea dreptul să ocupe aceste teritorii în momentul pe care-l va socoti prielnic. Cât privește România, ea se angajează să păstreze până la data acestei ocupării neutralitatea binevoitoare față de Rusia”¹.

Brătianu s'a declarat de acord cu acest proiect dar a rugat să se introducă două amendamente : „1. României i se garantează actualele ei posesiuni ; 2. Frontiera între partea rusă și partea română a Bucovinei va fi fluviul Prut, obținându-se astfel un hotar trainic între ambele state fapt care corespunde și împărțirii etnografice a acestei regiuni. Convenția trebuie să rămână secretă până la data când va fi realizată”².

La 1 Octombrie 1914 guvernele Români și Rusiei au făcut la Petrograd schimb de note secrete identice potrivit cărora : 1. Rusia se obliga „să se opună oricărei încercări de a se incalcă „Status quo-ul“ teritorial al României în limitele actualelor frontiere ale acesteia“ și „să recunoască României dreptul de a-și anexa regiunile din monarhia austro-ungară cu populație română“ ; 2. Delimitarea teritoriului Bucovinei între Rusia și România se va face după principiul majorității populației ; 3. România poate ocupa teritoriile care i-au fost destinate când va socoti de cuvînt ; 4. Rusia va căuta să obțină asocierea Angliei și Franței la această convenție.

Din partea ei, România s'a angajat să păstreze „neutralitatea binevoitoare“ față de Rusia până la data când va ocupa regiunile austro-ungare cu populație română³.

Diplomatica rusă înțelegea termenul de „neutralitate binevoitoare“ în sensul că România va înlesni aprovisionarea Serbiei și totodată nu va permite ca inamicii Antantei să se folosească de depozitele și căile de comunicații din România⁴.

Această convenție era avantajoasă pentru Rusia deoarece împiedeca România să intre în război împotriva ei. Asigurându-si astfel pozițiile din spre România, Rusia putea folosi fără grija fortele ei militare în altă parte. Totodată, convenția era și mai avantajoasă pentru România d' oarece dacă Rusia ar fi obținut o victorie decisivă, cercurile guvernante române ar fi primit aproape gratuit, fără niciun efort Transilvania și Bucovina de Sud.

Totuși guvernul Brătianu n'a respectat angajamentul de a păstra o „neutralitate binevoitoare“ față de Rusia. Chiar și primul ministru a recunoscut că în schimbul muniților și medicamentelor care urmează să so-

¹ Mejdunarodnje otношения в епоху империализма. Документи щарково и времено правителства, v. VI, partea I-a, Nr. 217.

² Ibidem, Nr. 330.

³ Ibidem, Nr. 340.

⁴ Ibidem, Nr. 389.

sească din Germania el permite să se exporte din România în Germania numai o oarecare cantitate de benzină iar în Turcia câteva vagoane cu echipament militar de importanță secundară”¹.

După informațiile primite de Sazonov la 21 Octombrie 1914 „Germania continuă să primească din România cantități considerabile de petrol, țări și benzină. În afară de această, Germania continuă să facă uz de căile de comunicație române pentru transportul în Turcia de echipament militar... În ultima vreme pe această cale s'a trimis un transport de aur menit să înlesnească guvernului otoman intrarea în război... S'au expediat spre Constanținopol submarine demontate”².

In telegrama din 10 Noembrie (28 Octombrie) 1914, Poklevski menționează din nou convenția conform căreia pentru fiecare vagon cu muniții și medicamente livrat României, guvernul român s'a angajat să permită expedierea în Germania a unui vagon cu benzină³.

Aceste acțiuni ale guvernului român îl întărâtau pe Sazonov, care a atras atenția ambasadorului român, Diamandi, că România trebuie să aleagă între Rusia și inamicii ei.

„Stiu cât se poate de bine — spuse ministrul — că v'ati bucurat când ați primit „le petit papier“ care v'a dat posibilitatea să liniștiți țara în privința Rusiei și totodată să păstrați efectiv o neutralitate binevoitoare față de inamicii noștri. Nu-mi fac iluzii în această privință, dar nici voi să nu vă faceți iluzii; neutralitatea binevoitoare nu poate fi interpretată aşa cum o înțelegeți voi. În momentul de față, dată fiind poziția pe care o ocupăți, mă aflu într-o situație dificilă fiind nevoie să pledez în favoarea politicii noastre față de România. Stiu foarte bine că totdeauna m'am pronunțat pentru o apropiere de România. și în timpul crizei precedente ați obținut datorită noastră toate avantagiile. Din cauza voastră ne-am stricat relațiile cu Bulgaria. Acum, da'ă fiind poziția pe care o ocupăți mă întreb dacă n'ar fi bine să ne întoarcem „à nos anciennes amours“. Dacă flota rusă navigând pe Marea Neagră va avea de suferit de pe urma submarinelor, Rusia întreagă vă va arăta cu degetul”⁴.

Între timp, s'a conturat o situație militară favorabilă Puterilor blocului central. Pierzând orice speranță că va repurta o victorie asupra Rusiei, Austria a depus toate eforturile pentru a înfrângă Serbia. În jurul lui 10 Noembrie 1914, situația Serbiei era extrem de critică.

După nărerea lui Delcassé, în aceste condiții „intrarea României în război împotriva Austriei ar fi în mijlocul cei mai indiciat pentru a apăra Serbia și Muntenegru de pericolul ce le amenință”⁵.

¹ Mejdunarodniye otnoshenia v epohu imperializma. Dokumenty țarskovo i vremenovo pravitelstva, v. VI, partea I-a, Nr. 295.

² Ibidem, Nr. 402

³ Ibidem, partea II-a, p. 30, obs. 2. — Pentru a împiedeca exportarea benzinei din România în Austro-Ungaria și Germania, guvernele Puterilor Antantei au achiziționat în Octombrie 1914 dela firmele petroliere române 84.000 tone benzină în valoare de 21.000.000 fr. Cum era și de așteptat, plățile le-a efectuat misiunea britanică din București (Ibidem, partea I-a, p. 488, obs. 2).

⁴ Mejdunarodniye otnoshenia v epohu imperializma. Dokumenty țarskovo i vremenovo pravitelstva, v. VI, partea I-a, Nr. 405.

⁵ Ibidem, partea a II-a, Nr. 528.

Englezii credeau că „singura speranță de a salva Serbia este ălăturarea României de aliați”¹. Așa dar, intrarea României în Transilvania era pe atunci extrem de importantă pentru îndepărțarea Austriacilor de frontul sărb.

„Cât privește restul — spunea Shiling, directorul cancelariei ministrului afacerilor externe al Rusiei — intrarea în război a României și mai ales a Italiei nu ne poate aduce un mare avantaj”. „Acum nu ne mai pasă dacă Italia și România se vor abține și mai departe de a intra în război împotriva Austro-Ungariei — spuse în continuare Shiling — căci această poziție nu poate să se resfrângă în viitor decât asupra propriilor lor interese, lipsindu-le de anexiunile teritoriale dorite și în orice caz să reducă din simpatia Rusiei față de ele”².

Discutând cu Poklevski despre situația critică a Serbiei, Brățianu și-a dat asentimentul pentru transportarea în Serbia, pe uscat, prin România „a cantității strict necesare de muniții” și a declarat că România va porni imediat împotriva Austriei cu două condiții: dacă va avea siguranță că, Bulgaria n-o va ataca și dacă-și va putea completa rezervele de muniții, cartușe, medicamente și cai. În continuare, Brățianu a arătat că ar fi de dorit ca și Bulgaria să fie atrasă de partea Triplei Înțelegeri primind compensații pe socoteala Serbiei și Greciei³.

Pentru ca România să aibă siguranță că nu va fi atacată de Bulgaria, Sazonov a propus la 14 Decembrie să se declare guvernului bulgar că dacă Bulgaria va ataca România după ce aceasta din urmă va intra în război împotriva Austriei, Puterile Triplei Înțelegeri vor privi această acțiune ca ostilă lor, trăgând și concluziile în consecință⁴.

Delcassé a propus Puterilor Antantei să declare Bulgariei că „Puterile îi promit acesteia, în cazul când își va păstra neutralitatea, Tracia pe linia Enos-Midia și „o anumită parte din Macedonia și că această parte din Macedonia va fi sporită dacă Bulgaria va colabora în mod activ”⁵. Cât privește Bulgaria, primul ministru al Bulgariei, Radoslavov, a declarat că „Bulgaria va păstra o strictă neutralitate și nu va ataca România, dacă aceasta va lua parte la operațiunile militare îndreptate împotriva Austriei”⁶.

Dar guvernul român n'a socotit că „e asigurat împotriva unui atac din partea Bulgariei, dacă aceasta din urmă nu va da decât promisiunea de a păstra neutralitatea”, și considera „necesar ca Bulgaria să fie indemnizată să participe activ la război împotriva Turciei sau Austriei”⁷.

La sfârșitul lui Noembrie, situația Serbiei, după retragerea din Belgrad, era atât de critică încât „numai intrarea imediată a României în război contra Austriei mai putea salva situația”⁸.

¹ Mejdunarodnie otношения в епоху империализма. Dokumenty ĩarskovo i vremenovo pravitelstva, v. VI, partea I-a, Nr. 527.

² Ibidem, partea a II-a, Nr. 482.

³ Ibidem, p. 52—53, obs. 5.

⁴ Ibidem, p. 72, obs. 2.

⁵ Ibidem, Nr. 513.

⁶ Ibidem, Nr. 520.

⁷ Ibidem, Nr. 516.

⁸ Ibidem, p. 141, obs. 2.

Nicolae al II-lea considera că „trebuie obținută cu orice preț intrarea imediată a României în război. Această țară ar trebui amenințată — scria țarul — că în caz contrar nu va căpăta Transilvania“¹.

Dar toate eforturile depuse de Poklevski pentru a determina România să intre imediat în război au fost zadarnice. Brătianu a declarat că „un război dus pe două fronturi ar fi o adevărată aventură pentru România care nu e destul de bine pregătită din punct de vedere militar“. „Neavând destule obuze și cartușe, România s-ar putea pomeni după două luni de război într-o situație tot atât de critică cum e astăzi situația Serbiei².“

„Trebuie să intrăm în război concomitent cu Italia, care nu e dispusă să pornească o campanie în timpul iernii — spunea Brătianu principelui Trubețkoi, ambasadorul Rusiei la Sofia. Până atunci România e nevoită să stea în expectativă“³.

După părerea guvernului român, timpul cel mai nimerit pentru a declara război Austriei „ar fi luna Februarie, deoarece înainte de aceasta lună zăpezile din Carpați ar împiedeca operațiunile militare. Între timp, România cumpără unde poate muniții și ajută Serbiei cu diferite furnituri transportate pe Dunăre“⁴.

Puterile centrale au reușit între timp să determine Turcia să li se alieze, ceea ce a constituit un mare succes al diplomației germane.

In aceste condiții, problema atragerii unor noi aliați a devenit pentru Antantă deosebit de importantă. După intrarea Turciei în război alături de puterile blocului central, a devenit necesar pentru țările Antantei ca ele să prindă în mrejele războiului Italia, România, Bulgaria și Grecia. Englezii au început să folosească metoda lor clasice a împrumuturilor.

La 15/28 Decembrie 1914, Banca Angliei pe baza unei telegrame cifrate adresată Ministerului Afacerilor Externe din România a acordat guvernului român un credit în valoare de 5.000.000 lire sterline, care la cursul de 25,22 lei lira, reprezenta o sumă de 126.100.000 lei. E semnificativ că ministrul de finanțe a comunicat confidențial că împrumutul e secret și e destinat exclusiv achitării armamentului primit din Anglia, Franța și Italia. Persoanele informate de creditul acordat de Banca Angliei erau convinse că România va intra în acțiune de partea Angliei și a aliaților ei⁵.

Trebue remarcat de asemenea în legătură cu aceasta, că oferind României un împrumut în bani, Anglia căutase să ocupe în România locul capitalului german și să răpească Germaniei această semicolonie. Metoda clasice a „împrumuturilor“ a fost folosită de Anglia pentru a aservi România și a o pune în slujba intereselor Angliei pentru a putea impune în orice clipă intrarea României în războiul imperialist.

La rândul său, guvernul român era îngrijorat de faptul că România e amenințată să rămână, până la urmă, izolată. În legătură cu svonurile că

¹ Mejdunarodnje otnošenja v epohu imperializma. Dokumenti țarskovo i vremenovo pravitelstva, V. VI, partea a II-a, Nr. 530, p. 141, obs. 2.

² Ibidem, Nr. 588.

³ Ibidem, Nr. 628.

⁴ Ibidem, Nr. 679.

⁵ G. M. Dobrovici, op. cit., p. 293.

Mai înainte, la 1/14 Decembrie 1914, guvernul român a contractat printr-o Banca Națională un împrumut la Banca Italiană de 10.012.500 lire italiene, adică 10.012.500 lei, pentru a achita diferite comenzi de armament executate în Italia (Ibidem, p. 292).

Germania și Austro-Ungaria au cerut guvernului american să înceapă tratative în vederea încheierii păcii, Brătianu „a fost firește îngrijorat de posibilitatea încheierii păcii care ar lăsa România... fără avantajele pentru care s'au făcut sacrificii atât de uriașe”¹.

Brătianu a declarat „că se apropie timpul intrării Români în acțiune” și a hotărît ca în jurul datei de 14 Februarie să înceapă cu Bulgaria și Italia „tratative decisive”². Totuși, după informațiile lui Blondel — ambasadorul Franței la București, Brătianu ar fi declarat că purile după câteva zile că „Tripla Înțelegere trebuie să exercite o presiune energetică asupra Serbiei pentru ca ea să cedeze Bulgariei cel puțin linia din 1912, după care România intenționează să înceapă negocieri nemijlocite cu Bulgaria”³.

După spusele lui Poklevski, oamenii politici români și exrimau convingerea că Italia și România vor intra în acțiune alături de Puterile Antantei „la începutul lui Martie viitor”⁴.

Cât privește Puterile blocului central, ele n'au renunțat la gândul de a constrânge România să intre în luptă de partea lor. În 1915, generalul Farkenhayn, seful cartierului general german și Conrad von Hötzendorff, seful cartierului general austro-ungar afirmau că ei pot garanta că războiul se va termina printr-o victorie a Puterilor Centrale numai în cazul când se va asigura sprijinul sau cel puțin neutralitatea României. De aceea, diplomația austro-germană s'a ocupat în față perioadă de tratativele cu România. La începutul lui Februarie 1915 împăratul Wilhelm a remis atașatuii militar român la Berlin, locotenent colonelul Mircescu, o scrisoare autoografă adresată regelui României și l-a trimis la București spunându-i: „Să povestîți regelui Ferdinand tot ceeași văzut. Spuneți-i că suntem siguri de succes. Acum e necesar ca România să ia o hoărîre; noi suntem ca și înainte aliații ei, de care ea nu se poale plânge. În genere ea n'ar avea motiv să fie nemulțumită decât de unguri, iar Transilvania se va întoarce cu timpul la România. Mi se pare că opinia voastră publică a devenit mai înțeleaptă. Propaganda care se făcea împotriva noastră a încetat. A n'încredere în d. Brătianu și d. Marghiloman; d. Carp e un om intelligent, d. Filipescu s'a calmat iar d. Tache Ionescu nu e decât un vanitos. Nu vă cer decât să se divizii, deși aveți poate 25. Dacă îmi veți da 6 divizii pentru operațiile din Bucovina, în câteva săptămâni vom scăpa definitiv de Rusi”⁵.

Pentru a constrânge guvernul român să se aliază Puterilor Centrale, comandamentul german a recurs la amenințări militare directe.

In jumătatea a doua a lunii Ianuarie au avut loc mișcări și concentrări de trupe germane în Ungaria și la frontieră României. La 3 Ianuarie 1915 Poklevski a comunicat că după informațiile pe care le deține ministrul de finanțe al României, trupe germano-ungare cu un efectiv de cca 40.000 de oameni sunt concentrate „în apropierea punctelor de frontieră Ghimeș-Palanca, iar de ieri, guvernul maghiar a sistat transportul de pasageri și

¹ Mejdunarodnîe otnošenia v epohu imperializma. Dokumenty ĩarskovo i vremenovo pravidelskva, v. VI, partea a II-a, Nr. 734.

² Ibidem, v. VII, partea a I-a, Nr. 4.

³ Ibidem, p. 132, obs. 2.

⁴ Ibidem, Nr. 5 și 14.

⁵ Ibidem, v. VII, partea I-a, Nr. 168.

înăsfuri prin aceste puncte“. Aceste știri au neliniștit cercurile politice române. Costinescu, ministrul de finanțe al României, era de părere „că deocamdată guvernul român trebuie să se abțină dela acțiuni provocatoare față de Germania deoarece atacarea României de către Germania n'ar fi deloc oportună“¹.

In legătură cu aceasta, Sazonov spuse lui Diamandi, ambasadorul României la Petrograd: „Sunt profund decepționat de lipsa de curaj a guvernului român și de declarația cincică a conducătorului său“. „Cât privește cererea adresată astăzi de către Brătianu Puterilor, exclusiv în scopul asigurării începerii tratativelor dintre România și Bulgaria (Brătianu a cerut ca Bulgaria să fie indemnata să intre în luptă contra Turciei sau Austriei — I. G.) — fără ca România să-și asume niciun fel de obligații, o consider de-a-dreptul bizară. In genere, întreaga conduită a lui Brătianu mi se pare lipsită de sinceritate și necorespunzătoare cu bunele relații pe care ain căutat să le stabilesc între Rusia și România“².

Brătianu a fost „foarte măhnit și jignit“ de această declarație a lui Sazonov și a declarat lui Poklevski că faptul că Sazonov și-a schimbat atitudinea față de el „îngreunează mult activitatea sa care urmărește stabilirea unor legături cât mai strânse între Rusia și România“³.

In tratativele ulterioare dintre Rusia și România guvernul român a abordat în repetate rânduri problema Strâmtorilor, dorind să obțină promisiunea Rusiei că oricum se va rezolva problema Strâmtorilor, România va fi recunoscută ca „unul din statele cele mai interesante în această chestiune“.

Intr-o discuție cu Diamandi, Sazonov a arătat că „România poate fi liniștită deoarece Rusia recunoștează interesele economice ale României legate de o ieșire din Marea Neagră, nu intenționează să atingă în niciun fel aceste interese“⁴.

Sazonov l-a încredințat pe Diamandi că toate interesele României vor rămâne neștiurite și că se va ține seama de ele. România se va bucura de intrarea și ieșirea liberă în Strâmtori⁵.

In Aprilie, în legătură cu negocierile duse de guvernul italian cu privire la intrarea Italiei în război, în România s'a creat o stare de spirit favorabilă intrării în acțiune alături de Tripla Întegere.

Brătianu l-a încredințat pe Poklevski că „intrarea în război a României nu depinde nicidecum de Italia“. „In orice caz, România va intra în acțiune la sfârșitul primăverii“, dar „pentru planurile strategice române este extrem de important să se lămurească în prealabil problema dacă pe flancul stâng al armatei române se va afla întreaga armată italiană, sau numai armata sărbă, chiar dacă aceasta va fi întru călărașă întărită cu trupele aliaților“.

Totuși când, la sfârșitul discuției, Poklevski voia să ia act de acasă promisiunea a lui Brătianu, acesta a obiectat: „Nu căutați să mă prindeți asupra cuvântului, deoarece n'as dori să mi se reproșeze odată că n'am spus adevărul sau că nu m'am ținut de cuvânt. Vă rog să mă credeți însă că

¹ Mejdunarodnie otnosenia v epohu imperializma. Dokumenti țarskovo i vremenovo pravitelstva, v. VII, partea I-a, Nr. 83.

² Ibidem, Nr. 99.

³ Ibidem, p. 132, obs. 2

⁴ Ibidem, Nr. 198.

⁵ Ibidem, partea a II-a, p. 25, obs. 1

narele cartier general (al armatei ruse — *I. G.*) — poate întocmi un plan de ofensivă contând pe prezența trupelor române în Transilvania¹.

Cu toate șovaielile guvernului român, în primăvara anului 1915, el a început să se apropie tot mai mult de Puterile Antantei. Prin aceasta se și explică refuzul ambasadorului român la Berlin, Beldiman, la propunerea „de a pleca de urgență la Viena pentru a duce negocieri cu guvernul Austriei la propunerea lui von Jagow, secretarul de stat al departamentului afacerilor externe al Germaniei”. După spusele lui von Jagow guvernul austriac este dispus chipurile să încheie cu România o convenție bazată pe cedarea Bucovinei României și obligația de a acorda autonomie Transilvaniei². Această politică a guvernului român a atras firește atenția Puterilor blocului central care abia așteptau momentul prielnic pentru a profita de dificultățile economice ale României și de a-i da o lovitură puternică pe linie economică.

Banca Națională Română a împrumutat mai înainte dela Banca de Scont „Gesellschaft“ din Berlin 25.000.000 mărci. La 1 Aprilie 1915, când a expirat termenul de achitare al împrumutului, Banca Generală Română — filiala Băncii de Scont „Gesellschaft“ a comunicat în numele acesteia Băncii Naționale că situația politică nu permite băncii berlineze să prelungescă termenul împrumutului. Însă această manevră, prin care Banca „Disconto Gesellschaft“ a încercat să lovească în interesele economice ale României, n'a reușit deoarece drept răspuns Banca Națională a achitat pe loc suma de 25.000.000 mărci³.

Acesta a fost primul simptom că țara se eliberează de sub stăpânirea capitalului german. Dela această dată se înregistrează o anumită cotitură în politică externă a guvernului român. El se orientează tot mai mult spre Anlantă, dar deocamdată nu se decide să treacă definitiv de partea ei, așteptând să se lămurească situația pe front.

In încheiere, trebuie să acordăm o atenție specială puternicii presiuni diplomatice exercitată asupra guvernului român de către puterile beligerante și faptului că presa română a fost coruptă.

Sub conducerea directă a Misiunii germane la București în persoana lui von Busche, reprezentanțele germane au depus o intensă activitate în vederea corupției oamenilor politici și publiciștilor români.

Intr-o comunicare către Conrad von Hötzendorff, contele Berchtold (ministrul de externe al Austro-Ungariei) scria: „...Pentru a influența opinia publică română, și anume pe oamenii politici și ziarele, am întreprins împreună cu guvernul german, cu câtva timp în urmă, o acțiune secretă, în care scop am pus la dispoziția oamenilor noștri de incredere din București mari sume de bani. Această acțiune care nu trebuie precipitată și trebuie dusă prin intermediari cu maximum de prudență se desfăsoară cu succes și trebuie să aducă într'un viitor apropiat rezultate palpabile”⁴.

In dorința ei de a pregăti opinia publică din România, diplomația germană a recurs larg la coruperea presei române. Inafără de ziarele pe care le

¹ Mejdunarodnie otношения в епоху империализма. Dokumenty țarskovo i vremenovo pravitelstva, Ibidem. Pentru trativele ulterioare dintre România și Antantă în legătură cu intrarea în război a Italiei, a se vedea paragraful următor.

² „Krasnii Arhiv“, 1928, v. 31, p. 12.

³ G. M. Dobrovici, op. cit., p. 297—298.

⁴ Conrad von Hötzendorff, op. cit.

scoteau nemții („Rumänischer Lloyd“ și „Bukarester Tageblatt“), unele ziară („Ziua“, „Seară“, „Moldova“) erau finanțate de nemți iar altele („Minerva“, „Dreptatea“ etc.) erau controlate de aceștia și își puneau coloanele la dispoziția propagandei germane.

Fostul ministru de război al României, Nicu Filipescu, după spusele căruia Germania a cheltuit în România peste 100 milioane mărci pentru coruperea ziarelor și a fruntașilor vieții publice, a zugrăvit o vie imagine a intrigilor urzite de Germania la București¹.

După cum a relatat „Warschauer Zeitung“, în 1916, la București, 23 organizații germane lucrau la realizarea apropiерii germano-române. Printre acestea existau și o serie întreagă de loji masonice².

Conformându-se ordinului primit dela Berlin, vestitul germanofil B. Bărbolescu, a căutat să demonstreze în coloanele ziarului „Eclair de Balkan“ că România are tot atâtea drepturi asupra Macedoniei și Albaniei ca și Bulgaria. Cu ajutorul organelor de presă s'a desfășurat o puternică propagandă, finanțată de Germani, pentru constituirea unui stat ilirico-macedonean, independent de Bulgaria, compus din Iliria, Macedonia, Epirul și Tesalia³. În felul acesta, Puterile Centrale căuta să abată atenția guvernului român dela realizarea vechiului ideal de alipire a Transilvaniei.

La rândul ei diplomația Antantei a folosit toate mijloacele posibile pentru a corupe presa română sau chiar pe oamenii politici.

La sfârșitul lui Iunie 1915, Poklevski a comunicat la Petrograd că ambasadorul Franței a cheltuit pentru presă 100.000 franci și va cere să i se deschidă noi credite. Ambasadorul Angliei a primit încuviințarea să cheltuiască pentru presă 500 lire sterline și înafară de aceasta i s'au promis noi sume dacă și celorlaiți reprezentanți ai puterilor aliate Angliei li se vor pune la dispoziție credite asemănătoare. Ambasadorul italian a fost și el împoternicit să cheltuiască pentru presă 25—30.000 franci. Urmând pilda acestor aliați, Poklevski a cerut și el o sumă de 50.000 franci pentru subvenționarea presei române și a ziariștilor⁴.

Antanta a inundat țara cu agenții săi și a corupt ziaralele cele mai influente: „Universul“, „Adevărul“, „Epoca“ și „La Roumanie“, care au pornit o campanie furibundă împotriva Austro-Germanilor. Puterile Antantei n'au precupețit nicio sumă când era vorba să corupă membrii influenți ai guvernului sau chiar partide politice burgheze.

Mai mult chiar, Anglia și Franța exercitau presiune și asupra Rusiei și erau dispuse să sacrifice chiar teritoriile ei pentru a determina guvernul român să se hotărască cât mai repede să intre în război. Cât privește Rusia, un timp oarecare, la începutul războiului, ea era foarte interesată să colaboreze cu trupele române, dar după ce a repurtat succese însemnate în Galitia, a adoptat față de România o atitudine indiferentă și considera chiar că o eventuală intrare în război a acesteia nu e avantajoasă pentru Rusia.

Shiling, directorul cancelariei ministerului afacerilor externe al Rusiei, referindu-se la intrarea în război a Italiei și României alături de țările An-

¹ Citez după A. M. Mihailova, op. cit., p. 111.

² Ibidem.

³ „Vestnic Evropi“, 1917, ibidem, p. 202.

⁴ Mejdunarodnje otnošenja v epohu imperializma. Dokumenti țarskovo i vremenovo pravitelstva, v. VIII, partea I-a, p. 196—198.

tantei, scria : „In prezent ne este cu totul indiferent dacă Italia și România se vor abține și mai departe de a intra în război împotriva Austro-Ungariei. În viitor această atitudine nu poate dăuna decât proprietilor lor interese...”¹.

După spusele directorului ad interim al cancelariei diplomatice de pe lângă comandantul suprem — Kudașev (19 Ianuarie 1915) — marele duce Nicolai Nicolaevici „chibzuind asupra diferitelor împrejurări în care ar putea avea loc această intervenție, și analizând aceste împrejurări exclusiv din punct de vedere militar, prevede crearea unei situații în care intrarea în război a României și Italiei ar putea să ne fie chiar defavorabilă”².

Cât privește guvernul român, căuta să-și negocieze cât mai avantajos neutralitatea. Totodată, guvernul urmărea cu mult interes și atenție desfașurarea războiului, pentru a nu pierde momentul împărțirii prăzii.

Trebue menționat că politica de expectativă a Italiei a jucat un rol important în determinarea poziției României, deoarece România intenționa să intre în război concomitent cu Italia. La 23 Septembrie 1914 s'a semnat chiar o convenție între guvernul român și cel italian, ambele țări angajându-se să nu iasă din neutralitate fără a avertiza partea cealaltă cu opt zile înainte de data intrării în luptă și fără a se informa reciproc cu privire la intențiile lor³.

Prin urmare, până în primăvara anului 1915, politica guvernului Brățianu n'a adoptat definitiv orientarea spre puturile Antantei, deși guvernul român a întreprins oarecare măsuri în acest sens. Evenimentele din primăvara anului 1915 au determinat poziția României, care a început să ducă tratative serioase cu Puterile Antantei cu privire la intrarea României în război.

IV. TRATATIVELE DUSE IN 1915—1916 INTRE ROMANIA SI RUSIA CU PRIVIRE LA INTRAREA ROMANIEI IN RAZBOI (PANA LA OFENSIVA PE FRONTUL DE SUD-VEST IN MAI—IUNIE 1916)

După cum am arătat mai sus, în legătură cu viitoarea intrare în război a Italiei, guvernul român a început în Aprilie 1915 negocieri cu Rusia cu privire la teritoriile pe care le va căpăta România dacă va participa la război de partea Antantei.

In timp ce până acum guvernul român s'a pronunțat pentru neutralitatea României și cerea compensații numai pentru neutralitatea sa, din primăvara 1915, Brățianu cerea compensații în schimbul participării României în război.

Trebue menționat însă ca aceste negocieri au început în împrejurări defavorabile Antantei pe frontul de Est, față care a mărit importanța intrării României în acțiune, și l-a făcut pe Brățianu să fie și mai neîndupăcat. Brățianu a profitat de situația creată, revendicând mari anexuri teritoriale și n'a cedat mai ales după ce s'a înrăutățit situația pe frontul de Est.

La 1 Mai, Brățianu a vizitat misiunea rusă și a declarat lui Poklevski că „lămurirea definitivă a intențiilor Italiei va permite și guvernului român

¹ Mejdunarodnje otношения в епоху империализма. Dokumenty țarskovo i vremienovo pravitelstva, v. VI, partea a II-a, Nr. 482.

² „Krasnii Arhiv”, 1928, v. 26, p. 39.

³ Albert Pingaud. Histoire diplomatique de la France pendant la grande guerre. v. I, p. 264.

să ia parte, într'un viitor apropiat la război¹, dar Consiliul de Ministri dorește să stabilească în prealabil, prin tratative cu guvernul rus, frontierele vîtoarelor anexiuni ale României.

Brătianu a declarat în continuare că guvernul român dorește să încheie cu Rusia o convenție militară, care să prevadă aprovizionarea armatei române cu muniții. Dacă Rusia va refuza să fixeze României frontiere la Prut și Tisa, România nu va participa la război și preferă să-și păstreze neutralitatea până la sfârșitul ostilităților. Brătianu a mai declarat că dacă negocierile se vor termina repede, România ar putea intra în război în același timp cu Italia².

La 3 Mai, ambasadorul României la Petrograd, Diamandi a transmis lui Sazonov propunerea oficială a guvernului său de a „porni imediat contra Austriei”, dacă puterile vor consimți să fixeze frontierele României la Prut și Tisa. Diamandi a declarat că dacă dezideratele României vor fi aprobată de guvernele aliate, „numai de Rusia va depinde data intrării României în război, deoarece aceasta din urmă nu numai că e decisă, dar consideră că e în interesele ei să dea cât mai repede prima lovitură Austro-Ungariei”³.

Sazonov a atras atenția ambasadorului asupra proporțiilor neobișnuite ale revendicărilor române și a declarat: „Rusia nu va putea consimți nici în ceea ce privește frontieră la Prut în Bucovina nici în ce privește acordarea întregului Banat României”. Sazonov i-a mai amintit lui Diamandi că între România și Rusia există o convenție cu privire la împărțirea teritoriului, bazată pe principiul național și a arătat că după părerea lui „acest principiu trebuie respectat și astăzi”.

La observația lui Diamandi că convenția din 1 Octombrie 1914 se referă la neutralitatea României pe când astăzi această țară propune un „ajutor militar” (și de aceea are drept „la mai mult” decât teritoriul delimitat de frontieră etnografică), Sazonov a obiectat că convenția din Octombrie „nu promitea României ajutor militar din partea Rusiei”. „Dacă astăzi România va reuși să-și sporească teritoriul — spuse în continuare Sazonov — ea nu va putea realiza aceasta decât având ajutorul militar al Rusiei care și el își are prețul său”⁴.

La 12 Mai, Diamandi a remis lui Sazonov o hartă pe care erau indicate pretențiile teritoriale ale României. Sazonov le-a calificat ca „inacceptabile” și a declarat că negocierile pot duce la un rezultat pozitiv numai dacă ambele părți vor face concesii. „Faptul însă că guvernul român prezintă aceste revendicări arăope sub forma unui ultimatum, lasă prea puține speranțe pentru posibilitatea unei înțelegeri”⁴.

Concomitent cu aceasta, diplomația română acționa și la Londra, Paris și Roma. Brătianu a declarat lui Blondel — ambasadorul Franței la București — că „România nu va intra în război dacă nu i se vor garanta frontierele ce le revendică”, iar Mișu, ambasadorul României la Londra, cauta

¹ Mejdunarodniye otношения в эпоху империализма. Документы ёларского и временного правительства, в. VII, часть II-а, № 654.

² Ibidem, № 672, a se vedea și № 669.

³ Ibidem, № 672.

⁴ Ibidem, № 739.

să convingă pe Grey ministrul de externe al Angliei că „României îi este necesară o frontieră reală și trainică”¹.

Guvernările României se adresau „aliaților” Rusiei și erau siguri că vor găsi la ei sprijin în dauna intereselor Rusiei.

Pentru a atrage România în război în timpul cel mai scurt posibil, diplomația engleză, franceză și italiană a început să exerce presiuni asupra Rusiei.

La începutul lui Mai, Titoni, ambasadorul Italiei la Paris, a declarat lui Poincaré : „Regele Italiei dorește mult ca România să intre cât mai repede în razboi... „Dar pentru aceasta „trebuie exercitată o presiune la Petrograd pentru ca Rusia să facă unele concesii... Rusia are tot interesul să se arate mărinimioasă. Poate ea va consimți cel puțin să cedeze o mică parte din Basarabia”².

Iar în mijlocul lunii Mai, Titoni a declarat lui Viviani prim ministrul francez : „Vom intra în luptă, chiar dacă România se va abține. Dar acest fapt ne va cauza o decepție și va slăbi forțele noastre. Ajutați-ne să-l îndupăcăm pe Sazonov. Acest om se lasă influențat, el se supune cartierului general rus. Sazonov ar fi trebuit să facă României concesii la Prut, iar dacă dorește să trezească în România o mișcare națională n'are decât să renunțe la Basarabia”³.

Lordul Bertie, ambasadorul britanic la Paris, a mers și mai departe⁴.

Și astfel, urmărind atragerea României în război, Anglia, Italia și Franța erau dispuse să o recompenseze nu numai pe socoteala înamicului, ci și pe socoteala aliatei lor — Rusia. Aceste puteri mizau pe faptul că Rusia le era aliată și încă o aliată destul de loială. Sprijinul ei era asigurat și nu provoca nici o îngrijorare. În perioada aceea, burghezia anglo-franceză se străduia în deosebi să atragă aliați noi. În acest scop ea să adresează Rusiei propunându-i să plătească cu teritoriul ei serviciile viitoare ale nouului aliat.

Paléologue, ambasadorul Franței la Petrograd, l-a vizitat pe Sazonov la 18 Mai și a făcut tot posibilul ca să-l convingă să primească propunerea lui Delcassé, ministru de externe al Franței, recunoscând Siretul ca granița viitoare între Rusia și România (în Bucovina) căci în caz contrar, Brătianu va refuza probabil să se alăture Antantei.

În aceeași zi, ambasadorul Belgiei a rugat guvernul țarist să fie „cât mai binevoitor față de dezideratele României în vederea atragerii ei de partea aliaților”⁵.

Cedând presiunii aliaților, Sazonov a declarat la 19 Mai lui Paléologue că acum, Brătianu are cuvântul. Condiția cu care Rusia face această nouă

¹ Mejdunarodniye otношения в эпоху империализма. Dokumenty țarskovo i vremenovo v. VII, partea I-a, Nr. 741 și 753.

Trebue remarcat că declarațiile guvernului român nu erau sincere și oamenii de stat români nu trebuiau crezută când afirmau că România ar intra în război dacă vor fi satisfăcute revendicările ei. Intrarea României în război nu era numai în funcție de satisfacerea pretențiunilor teritoriale ale guvernului Brătianu, ci și de o serie de alte circumstanțe, ca de pildă situația pe câmpul de luptă, după cum vom vedea mai târziu.

² A. Poincaré. Na službe Francii. Vospomintania za 9 let, trad. rusă, v. I, p. 394.

³ Ibidem, p. 406.

⁴ Lord Bertiet, Za kulisami Antantă. Drevnik britanskovo posla v Parize 1914—1919. Moscova—Petersburg, 1927, trad. rusă, p. 60—61.

⁵ Mejdunarodniye otношения в эпоху империализма. Dokumenty țarskovo i vremenovo pravitelstva, v. VII, partea a II-a, Nr. 779.

concesie este „intrarea României în război nu mai târziu de 26 Mai“¹. La 20 Mai, Sazonov a comunicat oficial Angliei și Franței că acceptă rectificările propuse de Delcassé².

Acstea concesii nu l-au satisfăcut pe Brătianu și la 22 Mai el declară lui Blondel, ambasadorul Franței la București, că „numai frontieră la Tisa, Prut și Dunăre poate asigura în viitor României o existență liniștită și că de aceea el nu poate renunța la aceste condiții“³.

La 28 Mai, Sazonov a propus lui Poklevski să aibă o întrevedere cu Take Ionescu, Filipescu și alții membrii ai opoziției și să atraga atenția lor asupra faptului că „nu sunt speranțe să se obțină noi concesii, întrucât, în această chestiune, există deplină unitate între Rusia și aliații ei“⁴.

Peste o zi, Sazonov l-a rugat pe Poklevski „să spulbere“ parerea care s'a creat în România că în vițătea acordului din 1 Octombrie ea poate obține Transilvania și alte regiuni chiar dacă nu va participa la război⁵.

La 31 Mai, Poklevski a comunicat lui Sazonov că „lui Brătianu îi este greu acum să renunțe la revendicările sale și că el n'ar putea ceda decât la presiunea altor oameni politici și a opiniei publice“⁶.

Între timp, s'a creat o conjunctură militară în defavoarea Rusiei. În primăvara anului 1915, generalul Falkenhayn a hotărît să schimbe direcția operațiunilor principale dela Vest, spre Est, împotriva Rusiei. În mijlocul lunii Aprilie, el a concentrat forțele sale principale în Galiția cu scopul de a rupe frontul rus între Vistula și Carpați. Aici, în 50 de zile, Germanii au alungat pe Ruși din Galiția și au asigurat combativitatea armatei austro-ungare. Această imprejurare a determinat comandamentul rus să însiste și el ca România să intre în război. În telegrama din 25 Mai 1915 adresată lui Sazonov, comandantul suprem al armatei ruse scria că „intrarea României în război, dată fiind conjunctura actuală pe câmpul de luptă, ar fi foarte bine venită, întrucât sunt speranțe că dacă România va intra imediat în război, se vor retrage trupe de pe frontul din Galiția și că poziția României în flancul frontului din Galiția va mări importanța acestei intervenții“⁷.

Iar la începutul lunii Iunie 1915, comandamentul suprem a rugat din nou ministerul afacerilor externe din Rusia „să nu piardă momentul prielnic pentru atragerea României de partea noastră, deoarece nu încape îndoială că ea va trece de partea înamicului, în caz că ne vom retrage din Galiția“⁸.

Însuccesele armatei ruse au slăbit pozițiile diplomației ruse punându-și amprenta asupra tuturor tratativelor ei.

În același timp și în Dardanele situația corpului expediționar atârnă de un fir de păr. Zi cu zi creșteau pierderile Anglo-Francezilor fără a fi compenseate cu vreun succes. Tentativa făcută la 4 Iunie pentru cucerirea dealurilor din marginea de Sud a Peninsulei Gallipoli, a eşuat. Reușind să aducă pe câmpul de luptă un efectiv numeros de artillerie de câmp, Turcii i-au pus

¹ Mejdunarodnie otношения в эпоху империализма. Документы щарского и временного правительства, v. VII, partea a II-a, Nr. 788.

² Ibidem, Nr. 796.

³ Ibidem, Nr. 814.

⁴ Ibidem, v. VIII, partea I-a, Nr. 24.

⁵ Ibidem, p. 41, obs. 1.

⁶ Ibidem, p. 42, obs. 2.

⁷ „Krasnii Arhiv“ 1928, Nr. 27, p. 29. obs. 1.

⁸ Ibidem.

pe atacanți într'o situație atât de critică încât aceștia au fost nevoiți să arunce în luptă toate rezervele. La sfârșitul operațiunii pierderile suferite de Anglo-Francezi dela începutul debarcării s-au ridicat la 50.000 oameni. Toate acestea au produs o puternică impresie asupra cercurilor politice ale puterilor occidentale ale Antantei și au făcut să se intensifice activitatea elementelor antiruse din Franța și Anglia. Urmărind intrarea neîntârziată a României în război, Anglia și Franța neînținând seama de faptul că revendicările României aduc un prejudiciu serios Rusiei, au început să exercite asupra acesteia din urmă presiuni directe, dorind să seilească să facă concesii. Anglia a exercitat o presiune deosebit de puternică, sprijinind revendicarea României cu privire la anexarea Bucovinei de Nord cu orașul Cernăuți. Londra spera că intrarea Romaniei în război va fi un semnal pentru ca Bulgaria și Grecia să intre și ele în luptă alături de Antantă. La 1 iunie ambasadorul Angliei la Petrograd, Buchanan, a comunicat printr-o scrisoare lui Sazonov cuprinsul telegramei lui Grey în care se specifică direct că „satisfăcând revendicările României, Rusia își va asigura Constantiopolul”¹.

Blondel scria lui Delcassé, ministrul de externe al Franței „sunt convins că mobilizarea armatei române va fi decretată chiar în ziua când Rusia își va da asentimentul”. El îl îndemna pe Delcassé să exercite presiune asupra lui Sazonov și să nu „nesocotească diversiunea” pe care ar produce-o armata română de 500.000 oameni în spațele frontului inamic. În încheiere, Blondel scria: „Se cuvine oare ca din cauza unei chestiuni de amor propriu (al Rusiei — I. G.) să ne lipsim la Răsărit de un sprijin care devine și mai util datorită faptului că Italia pornește ofensiva din Sud?”².

Delcassé s'a asociat punctului de vedere al lui Blondel, renunțând astfel la propria sa propunere și anume ca frontieră între Rusia și România în Bucovina să fie la Siret. El a subliniat că îndată ce se va făgădui României frontieră la Prut, „ea va deveni mobilizarea“.

Cercurile politice și militare din Anglia și Franța considerau că, întrucât nevoiea intervenției române era generată, între altele, și de suferințele suferite de Rusia, această țară era obligată să achite din viitoare le ei anexiuni teritoriale toate cheltuielile legale de satisfacerea cercurilor guvernante din România.

Pe de altă parte, Thompson, atașatul militar al Angliei la București, încuraja pretențiile guvernului român și îl sfătuia să nu cedeze nimic deoarece Rusia va fi nevoită să satisfacă toate năzuințele teritoriale ale României³. Cât privește Rusia, țarul a declarat, încă înainte de căderea Varșoviei, ambasadorului englez Buchanan că „ar fi o greșală dacă guvernul din București ar fi silit să intre în război căt timp trupele ruse nu vor fi în stare să reia ofensiva”⁴.

Retragerea Rușilor la Peremîsl a făcut o impresie deprimantă asup-

¹ Mejdunarodne otношения в эпоху империализма. Документы тарского и временного правительства, в. VII, часть I-a, № 54.

² Ibidem, v. VIII, часть I-a, № 31.

³ Iliescu D., gen. Documente privitoare la războiul pentru întregirea României. București, 1924.

⁴ Buchanan, Sir George, Mémoires, Paris, 1925.

pră guvernului englez și a ridicat și mai mult valoarea intrării României în război. „...Se observă, — a comunicat ambasadorul rus la Londra, Benkendorff, la 21 Mai — că din situația strategică generală și, în special, situația în Dardanele, intrarea României în război e privită aici ca o necesitate imediată...“¹.

Parisul era și mai alarmat decât Londra. La 6 Iunie Isvolski, ambasadorul rus la Paris, a raportat că membrii parlamentului francez „sunt extrem de deprimați în urma știrii cu privire la retragerea noastră din Periniș și Delcassé e interpelat cu insistență despre desfășurarea negocierilor noastre cu România. Totodată, ca și în perioada negocierilor cu Italia noi suntem acuzați ca suntem prea intractabili, deoarece aici predominantă convingerea că intrarea în război a României, iar apoi, probabil și a Bulgariei, va grăbi mult sfârșitul razboiului. Unul din membrii de vază ai parlamentului a declarat lui Isvolski că Puterile Centrale trăbue învinse că mai repede deoarece „e indoelnic că Franța va mai putea suporta o campanie de iarnă în tranșee“².

Pe atunci, situația armatei engleze în Peninsula Galipoli era atât de critică încât comandanțul Hamilton a trimis un emisar special la marele cartier general rus pentru a solicita în numele Englezilor „o acțiune oarecare în direcția Cons. antinopolului pentru a atrage forțele turcești din Galipoli“³.

Diplomaticii aliaților exercitau asupra lui Sazonov o presiune din ce în ce mai puternică, iar situația pe câmpul de luptă se agrava nicontenit. Referindu-se la situațile ce-i dădeau aliații francezi, Sazonov, iritat peste măsură, scria la 7 Iunie lui Isvolski: „Pe Români nu-i oprește intractabilitatea Rusiei, ci situația militară din Galitia. Această situație însă a fost provocată exclusiv de faptul că nu avem suficiente muniții. De aceea, în loc să ne sfatuia că să fără mai conciliant, Francezii ar face bine, pentru folosul comun, să ne ajute să completăm căl mai repede armamentul și, încă din afară de acesta, să întreprindă în sfârșit, pe frontul lor, acțiuni mai eficace, aşa cum am procedat noi în Prusia Orientală când Nemții înaintau spre Paris.“⁴.

Marele cartier general îl încredința pe Sazonov că Rusia singură ar putea sfidări pe dușman, „dacă Anglia și Franța i-ar da ajutorul material necesar“. „Ne-am descurca și singuri, dacă am avea destulă artillerie și, în genere, material de război“. Generalul Ianuškevici, șeful Marelui cartier general asigura că situația nu poate fi îndreptată decât dacă vor fi predate armatei ruse rezervele de armament și muniții pregătite de Franței și Englezii și care depășesc nevoile războiului de poziție“⁵.

Dar generalul Joffre, comandanțul suprem al armatei franceze, precum și Feldmareșalul French, comandanțul trupelor britanice din Franță, nu doreau să împartă cu Rusia muniții. Interesele contradictorii ale guvernelor aliate, egoismul comandanților militari au cauzat insuccesele pe

¹ Mejdunarodnje otношения в епоху империализма. Dokumenty tsarskovo i vremenovo pravitelstva, v. VIII, partea I-a, p. 53. obs. 1.

² Ibidem, Nr. 70.

³ Ibidem, p. 99, obs. 2.

⁴ Ibidem, Nr. 72.

⁵ Ibidem, Nr. 266.

care Antanta le-a suferit pe câmpul de luptă în 1915. Refuzul „aliaților“ Rusiei de a aproviza armata rusă cu cele necesare a făcut ca trupele rusești să aibă pierderi mari. Până și Loyd George a recunoscut în memoriile sale urmatoarele: „Istoria va cere socoteală comandamentului militar al Frației și Angliei, care din cauza egoismului său a condamnat pe tovarășii sai de arme, Ruși, la pieire, în timp ce Anglia și Franța puteau salva atât de ușor pe Ruși și în felul acesta să ar fi ajutat și mai mult pe ele însese. Generalii francezi și englezi n-au reușit să înțeleagă că înfrângerea Nemților în Polonia ar fi constituit un sprijin mai serios pentru Franța și Anglia, decât o înaintare neînsemnată a Francezilor în Champagne sau chiar cucerirea unui deal în Flandra“.

Între timp, cercurile guvernanțe române, încurajate de puterile occidentale, nu se dădeau în lături dela niciun mijloc pentru a-și atinge scopurile. La 29 Mai, regina României a adresat țarului o scrisoare prin care-i comunica hotărîrea guvernului român „de a renunța la neutralitatea sa“. Regina îl ruga pe țar „să țină seama de pretențiile României“ și atragea atenția țarului asupra poziției geografice avantajoase a României, asupra milionului de soldați — „un factor nici decum neglijabil“. Regina explică faptul „bizar“ că Italia intrase în război înaintea României prin aceea că „condițiile italiene au fost acceptate, iar cele române n-au găsit înțelegere“¹.

Sazonov și marele cartier general socoteau pe bună dreptate că atât timp cât armata rusă suferă înfrângeri, nicio promisiune nu va determina România să intre în război.

Shiling, directorul cancelariei ministerului de externe al Rusiei a spus: „Români nu caută decât să obțină asentimentul nostru în ceea ce privește satisfacerea revendicărilor lor pentru ca apoi, invocând tot felul de prezente, să-și amâne intrarea în război. După toate probabilitățile, după semnarea tratatului politic, ei vor începe prin a pretinde o convenție prealabilă militară. Or, trimiterea unui împăternicit al României la marele cartier general, negocierile care se vor duce acolo, și, în sfârșit, problema completării rezervelor de muniții, le oferă o serie întreagă de prezente comode pentru tergiversarea acțiunii cu cel puțin câteva săptămâni“².

Negocierile care au avut loc ulterior cu guvernul român au confirmat această temere a cartierului general rus și a ministerului de externe al Rusiei. Cu toate acestea, urmărind o înțelegere cu România, la 9 Iunie, Sazonov a comunicat ambasadorului rus din București Poklevski, că țarul Nicolae al II-lea „binevoește să răspundă personal reginei, în sens pozitiv“ și în același timp îl însărcinează pe ambasador „să mai încerce odată să cadă la înțelegere cu Români pe baza satisfacerii mai largi a revendicărilor lor“.

Dacă România va intra în război peste câteva zile, cum afirmă Dia-mandi (ambasadorul României la Petrograd), Rusia va fi de acord să facă următoarele concesii: 1. Să accepte în Bucovina frontieră propusă de ministrul de finanțe al României, Costinescu, adică „granița Basarabiei va fi la Prut și ocolind Cernăuții, oraș care va reveni României“, se va îndrepta

¹ Mejdunarodnie otношения в епоху империализма. Dokumenti țarskovo i vremenovo pravitelstva, v. VII, partea I-a, p. 114, obs. 1.

² Ibidem, Nr. 47.

spre Sud-Vest, revenind Rusiei Rutenii care locuiesc aici în apropierea graniței galitiene; 2. „Dacă în Ugorscina Românilor nu vor insista să li se cedeze populația eminentă rusă, și aici se va putea găsi o soluție conciliatoare“¹.

Dar chiar și după ce s-au acordat toate concesiile posibile, șansele că România va intra în război au scăzut și mai mult. La 11 Iunie Fasciotti, ambasadorul Italiei la București a anunțat Roma că nici Brătianu și nici ceilalți oameni de stat „nu vor încuviința intrarea României în război, până ce nu se va îmbunătăți situația militară a Rușilor, sau cel puțin, nu vor fi cucerite Dardanele... Până și Costinescu, partizan al intrării în război de partea Antantei, spuse că România nu ar putea intra acum în război și în orice caz nu va intra în luptă, înainte ca Rușii să treacă la ofensivă și să recucerească Galitia și Bucovina“².

Brătianu răspunse ambasadorului rus că data exactă a intrării în război va trebui fixată printr-o convenție militară, care va stabili de asemenea modul de colaborare a trupelor rusești și românești și va asigura acestor trupe echipamentul necesar. Aceasta însemna, că România vrea să primească tot ce a cerut, ca apoi să amâne mereu data intrării în război, deoarece ea va putea totdeauna să tergiverseze negocierile legate de încheierea unei convenții militare, să formuleze condiții inacceptabile etc.

Poklevski l-a avertizat pe Sazonov că nu sunt speranțe ca ceilalți oameni politici, care nu de mult pledau pentru intrarea neîntârziată a României în război, vor căuta să-l influențeze pe Brătianu deoarece astăzi și ei sunt de părere că momentul nu este prielnic declarării războiului, întru cât Rușii se retrag din Galitia și Bucovina de Nord, fapt care face imposibilă o colaborare între armatele ruse și române³.

Dat fiind că nu se putea spera că situația din Galitia se va îmbunătăți curând, intervenind și o agravare a situației în Peninsula Galipoli, a eşuat întregul plan care prevedea intervenția imediată a României în ajutorul armatei ruse.

Cât privește Puterile Centrale, diplomația austro-ungară căuta din răsputeri să convingă pe Brătianu de șubrenzia alianței dintre România și Rusia și sfătuia România să rămână neutră. „Totodată — scria baronul Burian — ministrul de externe al Austriei contelui Czernin (ambasadorul austro-ungar la București) — nu trebuie să încetăm să ne interesea de colaborarea militară a României, mai cu seamă acum când Rușii au suferit înfrângeri grele“⁴. După o lună, la 23 Iunie 1915, Czernin a vorbit lui Brătianu despre o colaborare activă între România și Austro-Ungaria și a declarat că dacă Brătianu „va continua să ezite, el va pierde momentul prielnic“⁵.

¹ Mejdunarodnie otnosenia v epohu imperializma. Dokumenty țarskovo i vremenovo pravitelstva, v. VIII, partea I-a, Nr. 83.

² Ibidem, p. 152, obs. 4.

³ Tarskaia Rosia в mirovoi voine. Moscova, 1925, p. 191—192; a se vedea Mejdunarodnie otnosenia v epohu imperializma. Dokumenty țarskovo i vremenovo pravitelstva, v. VIII, partea I-a, Nr. 94.

⁴ Cartea Roșie Austro-Ungară. Documente diplomatice privitoare la relațiunile dintre Austro-Ungaria și România (22 Iulie 1914 — 27 August 1916). Doc. Nr. 31; a se vedea și Doc. Nr. 34.

⁵ Ibidem, Doc. Nr. 35.

Cât privește diplomația germană, ea se interesa și mai mult de poziția României. În Iunie 1915, Erzberger, un om politic german, leaderul centru lui catolic, a făcut demersuri serioase la Viena, la București, și chiar și pe lângă conducătorii Românilor din Transilvania pentru a atrage guvernul român de partea Puterilor Centrale. La Viena, Erzberger l-a implorat pe baronul Burian să facă unele concesii teritoriale Românilor și mai ales, concesii politice Românilor transilvăneni¹.

La București, Erzberger a căutat să dovedească regelui României că intrarea în război e dictată de interesele comune care leagă România de Puterile Centrale. Vorbind în numele guvernului german, Erzberger promise României Basarabia, jumătatea de Miază-zi a Bucovinei, un împrumut important și o oarecare largire a drepturilor pentru Români ce locuesc în Ungaria².

Concomitent cu aceasta, Erzberger ducea tratative și cu reprezentanții partidului național român din Transilvania, Maniu și A. Popovici, ale căror revendicări constau în următoarele: „autonomia regională, pentru Români din Ardeal și Ungaria, asemenea aceleia din Slovacia și Croația; adunarea regională pentru întocmirea legislației; reprezentanța proporțională în parlamentul din Budapesta; autonomie financiară în anumite probleme; garantarea imediată a îndeplinirii acestor revendicări sub formă numirii unui reprezentant al guvernului central pentru regiunile populate de Români și a unui ministru fără portofoliu în guvernul din Budapesta — ambii din rândurile partidului național”³.

In aceste revendicări nu se spunea nici un cuvânt despre unirea poporului român și despre drepturile democratice elementare de care era lipsită populația română din Transilvania. Singura revendicare se rezuma la numirea în posturi ministeriale a doi fruntași ai partidului național.

Demersurile diplomatului german nu au avut succes întrucât primul ministru ungar, Tisza, nu a consimțit să facă niciun fel de concesii.

La 17 Iunie, în cursul negocierilor ulterioare între Rusia și România care au avut loc la București pentru stabilirea datei intrării în război a României împotriva Austro-Ungariei, Brătianu a dat un răpus scris cu următorul conținut: în caz că puterile aliate „vor accepta toate revendicările politice ale guvernului român punând condiția ca România să intre în război cel mai târziu la cinci săptămâni dela data transmiterii acestei propunerii, d. Brătianu declară că e dispus să înceapă neîntârziat tratativele cu privire la încheierea convenției militare mai sus menționate și speră că România poate intra în război la data dorită de puterile aliate”⁴.

Și astfel, guvernul român, care a promis să intre în război „imediat” după ce vor fi satisfăcute toate revendicările sale, declară acum că România poate intra în război „cel târziu după cinci săptămâni”.

Această declarație a lui Brătianu a constituit o nouă ilustrare a politicii imperialiste secrete, a politiciei de tocmai de comerț a guvernului ro-

¹ Erzberger, *Souvenirs de guerre*, p. 130—131.

² Ibidem.

³ A. Marghiloman, op. cit., v. I, p. 480.

⁴ Mejdunardonie otношения в епоху империализма. Dokumenti țarskovo i vremenovo pravitelstva, v. VIII, partea I-a, Nr. 133.

mân. Intru cât situația pe câmpul de luptă era nefavorabilă, Brătianu a amânat intrarea României în război și și-a mărit pretențiile.

Din cauza situației nefavorabile pe câmpul de luptă și sub presiunea aliaților, la 21 Iunie, Sazonov i-a ordonat lui Poklevski să declare lui Brătianu că Rusia acceptă toate revendicările sale, dacă România se va angaja să pornească împotriva Austro-Ungariei cel mai târziu după cinci săptămâni dela data când această declarație va fi înmânată lui Brătianu.

Răspunzând la propunerile lui Sazonov, Brătianu a declarat la 23 Iunie lui Poklevski că el se bucură că României îi va reveni Bucovina până la Prut cu orașul Cernăuți, dar a adăugat cincică, date fiind actualele împrejurări militare grele, intrarea în război a României „merită o recompensă deosebită“. Cât privește data intrării în război, el a confirmat că România nu poate interveni decât după cinci săptămâni dela semnarea tratatului politic¹.

După două zile, la 25 Iunie, Brătianu a dat un răspuns oficial la propunerea rusă în care a formulat o serie de noi revendicări ce nu figurau în negocierile anterioare. Consimțind ca frontiera dintre Rusia și România să fie „Intregul curs al fluviului Prut“, Brătianu a fost de acord ca linia de frontieră să treacă prin Maramureș, pe talvegul Tisei, „dela izvoarele ei“, cu condiția satisfacerii celorlalte revendicări ale României și anume: 1. Asentimentul Rusiei ca României să-i fie cedată regiunea munțoasă din Galitia, care formează o proeminență în teritoriul României; 2. Pentru intrarea în război a României trebuie create anumite condiții, „ce urmează a fi stabilite prin convenția militară“; 3. Trebuie livrate României toate materialele de război comandate de ea în Franță și Italia înainte de intrarea în război².

Revendicările suplimentare ale lui Brătianu nu însemnau din punct de vedere practic altceva decât dorința de a tergiversa negocierile și a amâna intrarea României în război. Ele au fost cauzate de agravarea situației pe câmpul de luptă.

Bătălia sângeroasă dela Artois, care a durat dela 5 Mai până la 20 Iunie, s'a soldat cu un succes parțial. Toate acestea demonstруă și mai mult imposibilitatea ruperii liniilor germane prin atacuri frontale și alungării inamicului de pe teritoriul Franței. Aliații s'au alarmat.

Ambasadorul rus la Paris, Isvolski, a comunicat la 29 Iunie lui Sazonov: „Intorsătura pe care au luat-o evenimentele militare atât în Galitia, cât și pe câmpul de luptă de aici, provoacă multă neliniște. Toți, se tem că vor trebui să suporte a doua campanie de iarnă în tranșee sau că aici vor fi aruncate mari forțe germane de pe frontul de Est și se va întreprinde o ofensivă masivă spre Calais sau Paris. Toți așteaptă ca o salvare ca Italia și România să înceapă operațiuni din flancuri și de aceea se atribue aici o importanță excepțională intrării în război a acestor țări.“

Din această cauză, diplomații britanici și francezi îi dădeau să înțeleagă lui Isvolski că „în actualele împrejurări considerente de ordin militar

¹ Mejdunarodniye otnoshenia v epohu imperializma. Dokumenty țarskovo i vremenovo pravitelstva, v. VIII, Nr. 170.

² Ibidem, Nr. 185.

au o însemnatate precumpăratoare“ și „de aceea sprijinul României trebuie cumpărat cu orice preț“¹.

Dată fiind situația de pe câmpul de bătaie, speranța că România va intra în război era cu totul iluzorie. La 4 Iulie, Poklevski i-a scris lui Sazonov că după părerea lui negocierile ce se duc cu România cu privire la intrarea ei în război îi par „lipsite de realitate“. Până și partizanii intervenției României, ca ministrul de finanțe Costinescu, „nu ascund că momentul actual este extrem de periculos pentru intrarea României în război“. Poklevski înclina acum să credă că Brătianu a formulat dinadins revendicări noi, pentru a amâna intrarea României în război până când armata noastră va găsi posibilitatea să preia inițiativa².

Brătianu a declarat ambasadorului britanic la Sofia că, în actualele împrejurări militare nu poate începe războiul în cinci săptămâni, acesta fiind un termen prea scurt. El a adăugat că România se angajase să intre în război „numai atunci când schimbându-se conjunctura militară această acțiune nu va însemna o curată nebunie“.

Trebue remarcat că în perioada aceea, date fiind noile împrejurări pe frontul de Est, intrarea României în război și-a pierdut din importanță. Generalul Ianușkevici, șeful marelui Cartier general rus era de părere că pentru Rusia, intrarea în război a României „nu mai e atât de importantă; numal de nu ar porni împotriva noastră și n-ar permite tranzitarea încărcăturilor militare spre Turcia“³.

In schimb, intrarea României în război era extrem de necesară Anglo-Francezilor. Trebuie menționat că în cursul lunii Iulie, în Galipoli, s-au dus lupte de importanță pur locală fără niciun scop tactic. Pe frontul de Vest, în Mai și Iunie 1915 toate atacurile trupelor anglo-franceze au avut un caracter pur demonstrativ. În aceste condiții, cercurile guvernante ale Angliei și Franței au depus toate eforturile pentru a determina România să intre în război mai devreme sau mai târziu, de partea lor.

La 22 Iulie, ambasadorul britanic la Petrograd, Buchanan a arătat directorului cancelariei ministerului de externe al Rusiei, Shiling, necesitatea încheierii cu România „unei convenții politice și militare acceptând orice sacrificiu, deoarece numai în felul acesta vom putea opri trecerea prin contrabandă pe teritoriul României a materialelor de război destinate Turciei“⁴.

Sub noua presiune puternică din partea aliaților, Sazonov a fost nevoit să satisfacă toate revendicările teritoriale ale guvernului român.

Răspunzând lui Poklevski, Brătianu a manifestat multă bucurie în legătură cu satisfacerea tuturor revendicărilor sale și l-a încredințat că România e gata să încheie o convenție politică cu Quadrupla Întelegere care să stabilească „granițele viitoarei României“ și e dispusă să-și asume angajamentul de a acorda Întelegerii ajutor militar“. Cât privește data intrării în război, Brătianu a declarat „pentru a evita orice neîntelegere“ că

¹ Mejdunarodnie otnošenia v epohu imperializma. Dokumenti țarskovo i vremenovo pravitelstva, v. VIII, partea I-a, Nr. 203.

² Ibidem, p. 239.

³ „Krasnii Arhiv“ 1928, v. 27, p. 36.

⁴ Mejdunarodnie otnošenia v epohu imperializma. Dokumenti țarskovo i vremenovo pravitelstva, v. VIII, partea I-a, Nr. 362; a se vedea și „Krasnii Arhiv“, 1928, v. 31, p. 24.

„această dată va depinde de condițiile militare în care trebuie să aibă loc această acțiune“¹.

Cele trei puteri aliate occidentale au găsit răspunsul lui Brătianu satisfăcător. După părerea lui Delcassé, ambasadorul francez la Petrograd, „puterile ar trebui să se grăbească cu încheierea unei convenții politice cu România, chiar și fără stabilirea datei intrării ei în război“².

Sonnino, ministrul de externe al Italiei s'a pronunțat pentru încheierea imediată a convenției cu România, cu condiția ca această convenție să cuprindă o clauză categorică cu privire la interzicerea transportării oricăror materiale militare în Turcia, această interdicție intrând în vigoare încă înainte de semnarea convenției militare³.

Grey, ministrul de externe al Angliei, s'a asociat fără rezervă punctului de vedere al lui Delcassé și Sonnino. El a declarat lui Benkendorff că problema Dardanelelor devine tot mai importantă, iar oprirea transportării încărcăturilor militare spre Turcia va căpăta o însemnatate excepțională și de aceea „sistarea negocierilor cu România prezintă un pericol prea mare pentru ca puterile aliate să poată adopta o asemenea poziție“⁴.

Trebue menționat că la începutul lui August în Peninsula Galipoli s'a creat o situație încordată. Comandanță de generalul german Liman von Sanders, armata turcă, care la început era slab echipată, căpăta tot mai mult armament și muniții, iar în cursul verii 1915 a devenit o putere considerabilă. Plana pericolul că Turcii vor arunca în mare armata expediționară.

Nepuțând trimite mai multe întăriri la Galipoli, guvernul britanic a căutat să ajute trupele expediționale prin oprirea sau măcar reducerea transportării prin România a munițiilor și armamentului pentru armata turcă. De aceea guvernul britanic era dispus să satisfacă toate revendicările României, aceasta din urmă angajându-se să oprească transitul încărăcăturilor militare destinate Turciei.

La presiunea aliaților, Sazonov l-a însărcinat la 27 Iulie pe Poklevski să declare lui Brătianu că guvernele aliate sunt dispuse „să înceapă imediat discutarea și procedura semnării convenției militare și politice cu România, luând ca bază revendicările pe care ea le-a formulat“⁵. În același timp, Sazonov a anunțat pe Isvolski, Benkendorff și Giers — ambasadorul Rusiei la Roma — că sub presiunea puternică a aliaților el a acceptat toate condițiile lui Brătianu: „Rusia n'o face decât cedând rugămintii Franței și Angliei, pentru a le îňlesni operațiunile militare în fața Dardanelelor prin impiedecarea trecerii contrabandei militare prin România“⁶.

In felul acesta, înțelegerea era ca și realizată și nu rămânea decât să fie semnată. Dar la ședința Consiliului de Miniștri din România ce s'a ținut la 9 August 1915 și la care au participat leaderii partidelor politice,

¹ Mejdunarodniye otnošenia v epohu imperializma. Dokumenty ɿarskovo i vremenovo pravitelstva, v. VIII, partea I-a, Nr. 367.

² Ibidem, Nr. 376, a se vedea și „Krasnii Arhiv“, 1928, v. 31, p. 26.

³ Ibidem, v. VIII, partea I-a, p. 496, obs. 2.

⁴ Ibidem, v. VIII, partea I-a, Nr. 384.

⁵ Ibidem, p. 487, obs. 2.

⁶ Ibidem, Nr. 402.

Consiliul de Miniștri s'a pronunțat împotriva semnării convenției, învoçând motivul că dacă se va afla despre această convenție, Germania și Austro-Ungaria ar ataca România într'un moment care nu-i este favorabil. Brătianu s'a pronunțat pentru încheierea unei convenții politice cu guvernele Înțelegerii Quadripartite, dar nimeni nu l-a susținut.

Bonzi României nu doreau să riste în această perioadă grea și așteptau un moment mai prielnic pentru a intra în război. Refuzând să semneze acordul cu Antanta, Consiliul de miniștri l-a însărcinat pe Brătianu să asigure cele patru puteri aliate că și de acum încolo politica României va fi orientată spre Antantă și că la primul prilej favorabil ea va intra în război alături de ele.

La 21 August, Brătianu a declarat puterilor aliate: „sunt fericit să constat că ne-am înțeles definitiv cu Rusia și aliații ei cu privire la viitorul frontiere ale țării noastre, în vederea colaborării militare, și de aceea, și pe viitor, până la semnarea convențiilor respective, România, cum a procedat și până astăzi, va continua să împiedece transportarea materialelor de război spre Turcia“¹.

Cu această declarație, negocierile intense cu România care au durat patru luni s'au întrerupt temporar și au fost reluate în urma ofensivei Puterilor Centrale în Serbia, puterile Antantei insistând din nou ca guvernul român să intervină.

Dar înainte de a examina mai departe negocierile duse în legătură cu intrarea României în război alături de Antantă, trebuie să spunem câteva cuvinte despre relațiile încordate ce s'au stabilit atunci între România și puterile blocului central.

Cotitura politică române spre puterile Antantei a întărât comandamentul austro-german, care dorea să schimbe această situație chiar dacă ar fi trebuit să facă uz de forță. La sfârșitul lui August 1915, trupele austro-ungare s'au apropiat de frontieră română. Atunci guvernul român a ordonat concentrarea trupelor române la frontieră austro-ungară și a dat dispoziția să se construiască linii de fortificații de-a-lungul acestei granițe. La 24 Septembrie 1915 Czernin, ambasadorul Austro-Ungariei la București, a declarat lui Brătianu că dacă România va decreta mobilizarea, Puterile Centrale vor fi nevoie să pretindă explicații.

„D. Brătianu trebuie... să-și chibzuiască bine hotărîrile“. „El (adică Brătianu — I. G.) ar trebui avertizat cu toată seriozitatea — spuse în continuare Czernin — să nu facă pasul care ar putea fi interpretat ca ostil și ar putea avea consecințe grave“².

Totuși, pentru a evita un conflict armat, comandamentul austro-ungar a fost nevoie să-și retragă trupele dela granițele române.

Czernin a căutat să-l convingă pe regele României să procedeză în mod analog. Însă regele României a răspuns că: „cu timpul“ trupele vor fi retrase. Răspunsul nu l-a satisfăcut pe Czernin care a insistat să î se dea un răspuns pozitiv. Numai după multă insistență regele României a con-

¹ Mejdunarodne otношения в епоху империализма. Dokumenty țarskovo i vremenovo pravitelstva, v. VIII, partea a II-a, Nr. 552.

² Cartea Rosie Austro-Ungară. Documente diplomatice privitoare la relațiunile dintre Austro-Ungaria și România (22 Iulie 1914—17 August 1916). Doc. Nr. 45.

simțit să ordone retragerea trupelor dela frontieră, cu condiția ca Austro-Ungaria să redeschidă granița¹.

Cu toate acestea, Consiliul de miniștri al României a hotărît abia după 10 zile „să renunțe deocamdată la noile măsuri militare”².

Așa dar, la începutul toamnei 1915 poziția guvernului român era stabilită. Intrarea în război a României alături de Antantă nu mai era decât o chestiune de timp. Diplomația engleză a profitat de această împrejurare. La 1/14 Octombrie 1915, Banca Engleză, dorind să câștige România pentru interesele Angliei, a acordat guvernului român un nou împrumut de 7.000.000 lire sterline care la cursul de 25,22 lei lira, reprezenta o sumă de 176.540.000 lei. Acest credit fusese acordat în condiții identice cu ale împrumutului precedent³.

Guvernul englez nu considera banii acordați guvernului român ca un adevărat împrumut. După cum s'a exprimat Crew, ajutorul lui Grey, creditul a fost acordat guvernului român pentru acoperirea cheltuielilor legate de comenziile de armament și niunițiunile făcute în Anglia, America și alte țări⁴.

In perioada neutralității România a primit în total dela puterile Antantei (în special din partea Angliei) 312.652.500 lei. Împrumuturile acordate de Antantă României au avut o importanță deosebită deoarece ele predeterminau poziția pe care trebuie să o ocupe guvernul român în problema războiului.

Capitalul monopolist englez, profitând de nevoia permanentă a guvernului român de noi credite și împrumuturi, a exercitat pe această linie presiuni asupra României prin guvernul britanic, transformând România într-o semicolonie a imperialismului englez. Indeplinind docil voința creditorilor săi, România a acceptat condițiile militare și alte condiții ce îi au fost impuse.

Intrarea României în război de partea Antantei a fost determinată printre altele, de împrumuturile externe acordate României și garantate de aliați. Brătianu nu aștepta decât momentul prielnic pentru a intra în război.

Trebue menționat că în vara și toamna anului 1915, situația militară a Antantei nu era deloc favorabilă. Întru cât Anglo-Francezii nu întreprindeau acțiuni hotărîte, în 1915, Germania a repurtat succese însemnate. Armata rusă a fost nevoită să se retragă dela frontierele ei în mlașinile din regiunea Polesic (dincolo de râul Stohod) fiind paralizată cel puțin până la sfârșitul primăverii anului viitor; Rușii s-au retras din Polonia și dintr-o parte a Lituaniei; Austro-Ungaria a fost astfel salvată dela o înfrângere definitivă. La 5 Octombrie 1915, Bulgaria s'a aliat Puterilor Centrale; expediția din Dardanele a esuat complet, iar la Salonic trupele anglo-franceze se aflau într-o situație periculoasă.

¹ Cartea Rosie Austro-Ungară. Documente diplomatice privitoare la relațiunile dintre Austro-Ungaria și România (22 Iulie 1914—17 August 1916), Doc. Nr. 42.

² Ibidem, Doc. Nr. 46.

³ G. M. Dobrovici, op. cit., p. 298. La 31/13 Noembrie 1916, după intrarea României în război, s'a primit prin Banca Angliei al treilea împrumut de 40.000.000 lire sterline sau un miliard lei aur. Si acest împrumut a fost acordat în aceleași condiții cu cele precedente. Ibidem, p. 315.

⁴ Mejdunarodniye otношения v epohu imperializma. Dokumenty țarskovo i vremenovo pravitelstva, v. VIII, partea I-a, Nr. 402.

In toamna anului 1915, comandamentul general german a întreprins o operație împotriva Serbiei pentru a stabili legături mai solide cu Bulgaria care să alăturat atunci Puterilor Centrale, pentru a ajuta Turcia și pentru a sili România să termine, în sfârșit, cu ezitările.

Conducătorii Franței și Angliei au fost alarmati de această perspectivă și au aruncat asupra Rusiei toată vina pentru tergiversarea trăsătruielor cu România.

După spusele lui Isvolski, ambasadorul rus la Paris (în 10 Octombrie 1915) cercurile parlamentare franceze au fost alarmate de situația militară a Serbiei și erau de părere că „pentru asigurarea poziției sale în Balcani, Rusia nu numai că trebuie să-și trimită trupele, dar chiar să sacrifice în favoarea României o parte din propriul teritoriu. Această idee a pătruns astăzi și în presă și anume în coloanele ziarului „Le Matin“ care are legături strânse cu cercurile guvernamentale“¹.

La 12 Octombrie 1915, Isvolski a telegrafiat lui Sazonov: „...în cercurile parlamentare, în presă și chiar și în cercurile guvernamentale... nemulțumirea față de Rusia crește zi de zi... Noi suntem prezenți ca principalul vinovat pentru situația ce s-a creat în Balcani, situație care a fost chipurile cauzată de intractabilitatea noastră în negocierile cu România și părtinirea sistematică față de Bulgaria... Astăzi — scria în continuare Isvolski — unele ziaruri influente s-au pronunțat din nou că pentru a salva situația și a atrage de partea noastră România, Rusia trebuie să sacrifice o parte din Basarabia“².

Titoni, ambasadorul italian la Paris, a declarat lui Poincaré că „...România trebuie determinată fără întârziere să intre în război. Singurul mijloc prin care se poate obține aceasta este concentrarea imediată a trupelor ruse la frontieră (a României — I. G.). Indată ce se va face aceasta, Rusia trebuie să declare României următoarele: sunteți de acord să ne lăsați să trecem și să luptăm de partea noastră dacă vom ataca Bulgaria? Sau preferați să porniți alături de noi dacă vă vom ajuta să intrați în Transilvania? Dacă Rusia va propune în felul acesta României să lupte alături de ea pentru realizarea idealurilor ei naționale, presiunea opiniei publice îl va sili fără doar și poate pe Brătianu să declare război Austriei“³.

Prin urmare, cercurile guvernante reacționare engleze, franceze și italiene, atât cele parlamentare cât și cele guvernamentale căutau să atragă România în război în dauna intereselor Rusiei, care nu numai că trebuia să-și sacrifice din teritoriul său, dar mai trebuia să concentreze trupe rusești la frontieră României și apoi să dea ajutor armatei române.

Pentru a înclesni o concentrare masivă de trupe rusești la granița României și pentru a determina România să intre în război de partea Antantei, guvernul francez a expediat Rusiei încă la sfârșitul lunii Octombrie 1915, 240.000 puști francezi⁴.

Sub presiunea aliaților, ministerul de externe al Rusiei a fost nevoit să pună la ordinea zilei problema negocierilor cu România, pentru ca acea-

¹ Mejdunarodnie otnošenia v epohu imperializma. Dokumenti țarskovo i vremenovo pravitelstva, v. VIII, partea a II-a, Nr. 886.

² Ibidem, Nr. 896.

³ H. Poincaré, op. cit., v. 2, p. 117.

⁴ Ibidem, p. 125.

sta să lase să treacă pe teritoriul ei trupe rusești totalizând cinci corpuri destinate invadării imediate a Bulgariei. Brătianu a consimțit să permită trecerea trupelor rusești numai cu condiția ca să fie efectuată atunci când România va intra și ea în război. Condiția pe care o punea Brătianu pentru intrarea țării în război, era ca, în prealabil, o armată rusă cu un efectiv de 300.000 oameni să fie gata să pornească spre frontierele României¹.

Cu timpul însă, Brătianu și-a mărit pretențiile și la 3/17 Octombrie a declarat că România va intra în război cu următoarele condiții: Anglia și Franța să trimeată la Salonic 500.000 de oameni, situația pe frontul rus să nu se agraveze, trupele aliate să-și mențină pozițiile în Galipoli și armata sârbă să nu fie sdrobită².

De fapt, aceasta înseamna că România nu va intra în război înainte de Februarie sau Martie anul viitor. Peste o zi, Brătianu a explicat că armata aliată de 500.000 de oameni poate fi compusă atât din trupe rusești cât și din trupe anglo-franceze³. Însă la 10 Octombrie, Brătianu a făcut o declarație cu totul contrară și anume, că noua armată rusă care s'a și concentrat pe atunci în districtul Odessa, nu poate fi socotită ca făcând parte din armata de 500.000 de oameni a tuturor aliaților, întrucât în propunerea din 30 Septembrie trecut guvernul britanic ar fi promis, chipurile, României colaborarea unei noi armate ruse de 500.000 de oameni⁴.

Încercările făcute pentru a sili pe Brătianu să-și schimbe părerea n'au dus la nimic „din care cauză — spunea Poklevski — trebuie să ținem acum cont de faptul că Brătianu nu va socoti cu putință să accepte propunerea noastră de colaborare și cu privire la trecerea trupelor noastre pe teritoriul român, propunere pe care intenționăm s'o facem după ce va fi concentrată armata noastră, destinată operațiunilor contra Bulgariei“⁵.

După părerea lui Brătianu, România nu putea intra în război decât în Februarie sau Martie anul viitor și deocamdată el a căutat să asigure cât mai bine această acțiune din punct de vedere militar.

Ambasadorul României în Rusia, Diamandi, a mărturisit cu regret lui Paléologue, că, în prezent, este cu totul exclusă posibilitatea intrării României în război de partea Antantei. În cazul cel mai fericit, puterile Antantei puteau spera că și pe viitor România va rămâne neutră.

Trebue menționat că la sfârșitul lui Ianuarie 1916 situația politică a României a devenit cât se poate de gravă. De pe la mijlocul lunii Ianuarie, la frontiera bulgaro-română au fost concentrate trupele Puterilor Centrale însumând 300.000 de oameni. Relațiile româno-bulgare devineau zi cu zi

¹ „Krasnîi Arhiv“, 1928, v. 28, p. 9, obs. 3.

² Tarskaia Rosia v mirovoi voine. Moscova, 1925, p. 205.

³ Ibidem, p. 205—206.

⁴ După cum reiese din referatul ambasadei engleze din 1/14 Octombrie 1915, dacă România va declara război Puterilor Centrale „guvernul britanic ar fi dispus să semneze imediat o convenție militară cu România, în virtutea căreia Marea Britanie s-ar angaja să trimite pe câmpul de luptă din Balcani, în afară de trupele care se și află la Galipoli, o armată de cel puțin 200.000 oameni“. Totodată guvernul britanic propunea „să trimitem în Rusia în următoarele două luni o cantitate suficientă de puști, pentru a-i da posibilitatea să echipize și să trimite pe front suplimentar, cel puțin 500.000 oameni instruiți pentru ca Rusia să pornească împreună cu România o ofensivă energetică în sectorul de Sud al războiului“ (Mejdunarodne otношения в епоху империализма. Dokumenti țarskovo i vremenovo pravitelstva, v. VIII, partea a II-a, Nr. 909).

⁵ Tarskaia Rosia v mirovoi voine. Moscova, 1925, p. 206.

mai încordate, la graniță aveau loc dese ciocniri între ostașii români și bulgari. Bulgarii au închis granița lor terestră și împingeau pe Nemți spre Dobrogea. Puterile Centrale erau nemulțumite de faptul că guvernul român a vândut Englezilor 80.000 de vagoane grâne (pentru care s-au plătit 10.000.000 lire sterline)¹, întru că ei considerau că aceste grâne sunt un bun al lor. Germania a dat României un ultimatum: sau România rămâne neutră până la sfârșitul războiului și demobilizează imediat, sau trupele germane și bulgare invadă România. În aceste împrejurări guvernul român s'a gândit la un ajutor din partea Rusiei. La 22 Ianuarie 1916, Brătianu a declarat lui Poklevski că „... frontiera română din spre Austro-Ungaria și Bulgaria e atât de lungă încât armata română nu o poate apăra singură”. De aceea, primul ministru român l-a rugat pe ambasadorul rus „să afle precis, pentru cazul că armatele inamice ar invada România, în câte zile și câte trupe” ar putea concentra Rușii la granița României pentru a-i ajuta pe Români să respingă atacul inamicului din spre Sud. Brătianu considera un eventual atac extrem de periculos întru căt Bucureștiul se află la o distanță de numai 60 km de Dunăre².

Tinând seama de amenințările Bulgariei și așteptându-se ca Austro-Germanii să exercite presiuni asupra lui Brătianu, Sazonov îl însărcinase pe Poklevski să comunice lui Brătianu „...că în caz de nevoie, armata rusă îl va veni imediat în ajutor”. Pentru a da curaj guvernului român, Sazonov considera „...că ar fi bine ca ambasadorii aliaților să primească dispoziția să declare guvernului român că dacă Bulgarii vor porni împotriva României, desanta din Salonic va porni imediat în ofensivă, pentru a atrage asupra sa trupele bulgare”³.

Însă generalul Alexeev, șeful marelui cartier general rus, constatănd că aliații nu intenționează să mărească efectivul trupelor lor din Salonic — atitudine care atunci s'a conturat precis — a scris la 26 Ianuarie 1916 lui Sazonov că acest fapt va arunca întreaga greutate a ajutorului acordat Românilor exclusiv asupra Rusiei și a ajuns la concluzia că din punct de vedere militaro-strategic e preferabil ca România să rămână neutră, acoperind astfel granița rusă dela Cernăuți până la Dunăre, care prin neutralitatea ei va duce și la reducerea frontului strategic rus⁴.

In timp ce în primăvara anului 1915, când trupele rusești ocupau culmile Carpaților, intrarea României în război ar fi putut influența hotărîtor desfășurarea operațiunilor militare, în sensul sdobânirii definitive a Austro-Ungariei, în prezent, generalul Alexeev e de părere că „... pentru noi e mai avantajos ca România să-și păstreze neutralitatea. Într'adevăr, întru căt frontierele române sunt foarte întinse și au o configurație extrem de desavantajoasă, și dat fiind că nu putem fi siguri de importanța combativă a trupelor române, precum și din cauza situației create după înfrângerea Serbiei și care a permis Germaniei și aliaților ei aproape să înconjoare România din trei părți, suntem nevoiți să ținem seama de faptul că Ro-

¹ Lord Bertie, op. cit., p. 88.

² Tarskaia Rosia v mirovoi voine. Moscova, 1925, p. 208.

³ Ibidem, p. 210.

⁴ Strategicheski ocerk vojnt 1914—1918. Rumînski front, p. 49—50; a se vedea și „Krasnii Arhiv”, 1928, p. 26, obs. I.

mâni ar putea fi înfrânți, ceea ce ne-ar sili să trimitem forțe considerabile pentru a le da ajutor fără a obține un folos direct pentru obiectivele noastre militare imediate¹.

Alexeev era de părere că dacă România nu va putea rămâne neutră, să se acorde Românilor ajutor armat, dar nu trimițându-se trupe la frontieră de Sud a României pentru a apăra accesul spre București, ci prin concentrarea trupelor în Moldova de Nord, în sectorul Fălticeni-Herța; acest sector ar constitui o amenințare pentru flancul drept al întregului front inamic și, dată fiind importanța lui, ar putea ține în loc forțe considerabile ale inamicului. În felul acesta, România ar avea posibilitatea să folosească aproape întreaga ei armată pentru a-și apăra frontieră de Nord, adică să strângă forțe suficiente pentru luptă, cu condiția ca Rușii să acționeze energetic în Bucovina².

Cât privește România, generalul Iliescu, șef adjunct al statului major, a declarat lui Poklevski că Români nu-și puteau asuma decât apărarea liniei dunărene și a frontierei din spre Austro-Ungaria; cu apărarea Dobrogei trebuie însărcinată armata rusă; o jumătate din trupele rusești, care trebuie să însumeze un efectiv de 200.000 de oameni, ar putea fi trimise pe mare la Constanța, iar cealaltă jumătate pe Dunăre, spre Cernavoda³.

In legătură cu aceasta generalul Alexeev i-a comunicat lui Sazonov că asumarea obligației de a strânge în Dobrogea o armată atât de puternică (fapt care implică acțiuni de ofensivă în Peninsula Balcanică) ar crea pentru comandamentul rus necesitatea să mai strângă o altă armată destul de puternică pentru apărarea aripei stângi a armatei generalului Ivanov, apărarea drumului spre Odessa-Nikolaev din spre Nord-Vest și asigurarea spatiului frontului și a flancului drept al armatei române. „De unde vom lua această armată nouă? De pe direcția Petrograd și direcția Moscova. Vom muta astfel centrul de greutate dela direcțiile principale la cele secundare, în dauna viitoarei campanii“⁴.

Alexeev a arătat că România poate conta pe ajutorul și colaborarea armatei ruse, care va scuti pe Români de grija apărării Moldovei de Nord, dar referindu-se la cererea guvernului român cu privire la o armată rusă de 200.000 de oameni pentru apărarea Dobrogei, el a exprimat părerea că trimiterea unor asemenea forțe pe un câmp de luptă îndepărtaț nu poate corespunde cu interesele generale ale aliaților⁵.

Trebue menționat că revendicările formulate de generalul Iliescu reprezentantului militar rus la București, colonelului Tatarinov, au fost întocmite împreună cu reprezentantul militar al Franței căpitanul Pichon. Într-o scrisoare adresată generalului La Guiche la 22 Ianuarie 1916, căpitanul Pichon a arătat împede că Români nu pot apăra numai cu forțele lor o linie de 700 km a Carpaților, o linie de 600 km de-a lungul Dunării și să le mai rămână forțe pentru Dobrogea și partea de Nord a Moldovei.

¹ „Krasnii Arhiv“, 1929, v. 32, p. 4.

² M. Paléologue, Tarskaia Rosia nakanune revoluției, p. 27–28; a se vedea Strateghiceski ocerc. Rumînski front, p. 49–50.

³ „Krasnii Arhiv“, 1928, v. 28, p. 28, obs. 2.

⁴ Strateghiceski ocerc. Rumînski front, p. 51.

⁵ Ibidem, p. 65.

„Ce va mai rămâne din cei 500—600.000 de Români și unde se vor concentra ei? Trebuie să dăm trupe rusești pentru o invazie în Bulgaria”¹.

Reprezentantul militar al Franței a insistat asupra necesității concentrării unei armate numeroase ruse în Basarabia chiar și înainte de începerea tratativelor, armată care în viitor să pornească împotriva Bulgariei².

La 31 Ianuarie 1916 generalul Pau, șeful misiunii militare franceze în Rusia, a comunicat generalului Alexeev în numele generalului Joffre că din toate puterile aliate numai Rusia are posibilitatea să ajute direct România și că situația creată atunci în Franța nu permitea trimiterea unor întăriri la Salonic. A doua zi generalul Alexeev a răspuns că România poate conta cu toată siguranța pe ajutorul și sprijinul armatei ruse care ia Românilor grija apărării Moldovei de Nord, dar căt privește cererea Românilor de a li se da o armată rusă de 200.000 de oameni pentru apărarea Dobrogei generalul Alexeev a considerat și pe bună dreptate că trimiterea unor forțe atât de mari pe un câmp îndepărtat de luptă nu corespunde intereselor comune ale aliaților. „Nu refuz ajutorul (suplimentar) și în Dobrogea, cum ar fi ocuparea Constanței de către flotă, sau trimiterea unor trupe terestre dar numai în proporții care asigură păstrarea acestei provincii (scop defensiv) întru căt destinele nu se hotărăsc în Dobrogea. Soarta întregului război se hotărăște pe teatrul principal de operațiuni, iar soarta României — printr'o lovitură în Bucovina”³.

Între timp, la 21 Februarie 1916, trupele germane au întreprins atacuri puternice împotriva Verdunului. Franța întreagă a fost sguduită, trebuiau întreprinse operațiuni active pe celelalte fronturi pentru a atrage o parte din trupele germane de pe frontul francez.

In acest scop, aliații Rusiei s-au străduit să determine guvernul rus să obțină intrarea în război a României și să ia asupră-și toate greutățile noului front.

In telegrama sa din 1 Martie 1916, Poincaré a arătat țarului Rusiei importanța capitală a intrării României în război și l-a rugat să facă tot posibilul pentru realizarea colaborării trupelor române cu cele rusești, luând ca bază dorințele României⁴.

Generalul Joffre era de părere că intrarea României în luptă este într'o oarecare măsură o problemă de importanță vitală și decisivă pentru cauza comună a aliaților. „Niciun preț nu e prea mare — scria generalul Pau generalului Alexeev — pentru a cumpăra sprijinul României; de aceea trebuie să luăm de pe acum măsuri cu caracter militar pentru ca România să aibă posibilitatea să respingă o eventuală presiune din partea Nemților, și, totodată pentru a încredința acest stat că intențiile noastre sunt binevoitoare și ferme; dacă vom lua măsuri lipsite de orice gând ascuns și prin care se urmăreste satisfacerea în măsura necesară a dorințelor și năzuințelor acestei țări, vom obține rezultatul dorit”⁵.

¹ Strateghiceski ocerk. Rumînski front, p. 65.

² Ibidem.

³ Strateghiceski ocerk. Rumînski front, p. 65—66.

⁴ „Krasnij Arhiv”, 1929, v. 32, p. 15—16, obs. 1.

⁵ Nastuplenie iugo-zapadnovo fronta v mai-iunie 1916. „Sbornik dokumentov”. Moscova, 1940. Doc. Nr. 14, p. 59. www.dacoromanica.ro

Generalul Joffre a iniștat ca Rusia să ia asupra sa operațiunile în regiunea Dunării, inclusiv intrarea pe teritoriul Bulgariei, iar România — operațiunile militare în provinciile Austriei ; trebuie să se ajungă la o înțelegere cu privire la forțele pe care le dă Rusia, ținându-se seama de faptul că România consideră că sunt necesare trupe însumând circa 200—250.000 de oameni¹.

Generalul Joffre și-a motivat propunerea prin aceea că întrând în Bucovina și Transilvania, armata română, care nu a participat încă la lupte, având în ambele flancuri încadrarea trainică a trupelor rusești, ar avea condiții minunate pentru operațiuni pe un teritoriu unde va întâmpina simpatia populației înrudite. Cât privește armata rusă, aceasta acționând împotriva Bulgarilor, din amintirea cărora nu se ștersese încă războiul de eliberare, soldații și țărani bulgari o vor întâmpina cu o profundă simpatie sau cel puțin vor șovăi².

In genere, generalul Joffre crede că „în împrejurările actuale, necesitatea intrării României în război de partea noastră trebuie să aibă o importanță decisivă în cursul tratativelor și că trebuie să eliminăm orice considerent de importanță secundară, cum ar fi valoarea planului de campanie, fapt care, dacă ne gândim bine, nu poate cauza intractabilitatea Rusiei”³.

In felul acesta, și pe acest front, în legătură cu negocierile cu privire la intrarea României în război s'a manifestat punctul de vedere egoist al generalului Joffre care îndemna Rusia să-si sacrifice oamenii.

Răspunzând la scrisoarea generalului Pau din 3 Martie 1916, generalul Alexeev scria că „...România tinde să rămână neutră până în clipa când succesul va trece definitiv de partea Antantei și va asigura Românilor realizarea telurilor lor politice fără o luptă îndelungată și grea cu un rezultat schimbător, iar uneori chiar îndoelnic”⁴. De aceea — scria în continuare generalul Alexeev — în ceea ce privește România, o importanță mai mare are îscusința diplomaților decât întocmirea unui plan de război, pe care deocamdată România nu-l dorește de loc. Când ea va socoti într'adevăr că trebuie să intre în război, convenția va fi elaborată fără nicio dificultate⁵.

In general, generalul Alexeev nu era de părere să se trimeată 250.000 de ostași pentru operațiuni de ofensivă în Balcani, deoarece aceasta ar însemnat că aceste trupe să fie luate „de pe direcțiile principale, să slăbim sectoarele cele mai esențiale ale frontului nostru strategic care și aşa se intinde cale de 1300 km și să le trimitem pe un teatru de război izolat și îndepărtat care ori ce am spune are o însemnatate secundară pentru desfășurarea generală a războiului... Noi nu vom avea posibilitatea să concentrăm pe front forțe necesare pentru a da o lovitură decisivă Germaniei și Austriei, dacă vom trimite trupe puternice (250.000 de ostași), pentru operații de ofensivă în Balcani. Vom fi supuși pericolului apărării

¹ Nastuplenie iugo-zapadnovo fronta v mae-iunie 1916. „Sbornik dokumentov”, Moscova, 1940. Doc. Nr. 14, p. 54.

² Ibidem.

³ Ibidem, p. 55.

⁴ Ibidem. Doc. Nr. 16, p. 59.

⁵ Ibidem, p. 61.

pasive a granițelor noastre în direcțiile Petrograd și Moscova. Nu putem fi siguri că intrarea în luptă a României (dacă va avea loc — fapt îndoelnic) va atrage spre frontiera Transilvaniei forțe mai mult sau mai puțin importante ale Austriacilor și va ușura îndeplinirea operațiunii ofensive hotărîtoare pe frontul nostru de Sud-Vest. Exemplul pe care l-a dat Italia ne îndreptățește să ne îndoim de aceasta". Generalul Alexeev considera că oricât de mari ar fi succesele ce le-ar obține armata rusă pe un front de o importanță secundară „insuccesele în direcțiile mai importante vor însemna totuși insuccesul general al armatei ruse". „Victoria armatei noastre — a scris în continuare Alexeev — repurtată asupra armatei germane va rezolva și problema României — numai atunci România ni se va alătura...”¹.

Această părere cu privire la poziția României era, în general, justă.

Între timp, la 26 Februarie 1916, la marele cartier general al țărilor a sosit un om politic român, fostul ministru de război Filipescu, pentru a obține un ajutor mai mare din partea Rusiei în caz că România va intra în război de partea Antantei. S'a ținut o consfătuire, prezidată de țar însuși, cu privire la chestiuni operative, în care scop au sosit aici comandanții fronturilor generalul-adjutant Ivanov, generalii Kuropatkin și Evert, amiralul Rusin, ministrul de război și alții generali².

Filipescu cerea următoarele: concentrarea imediată a armatei ruse „cu un efectiv de cel puțin 250.000 de oameni” „...în Basarabia, ca o garanție a securității României în caz că ea va porni contra puterilor centrale. Când România va declara război, această armată rusă trebuie să intre în Dobrogea și să apere frontiera de miazăzi a României împotriva trupelor germano-bulgare”³.

La această, generalul Alexeev a observat că „România poate conta pe un ajutor larg din partea Rusiei — atât în ce privește trupele cât și livrarea echipamentului militar din Franța. Dar nu e de loc practic să se întrețină o armată întreagă în Basarabia doar pentru orice eventualitate. Trupele trebuie să se găsească acolo unde pot fi folosite. Aceasta nu înseamnă că se exclude posibilitatea concentrării unor trupe în Basarabia. Dacă acolo va fi nevoie de trupe, ele vor fi trimise. Trebuie să ne înțelegem asupra tuturor acestor chestiuni. E nevoie de mai multă încredere reciprocă”⁴.

Generalii Pau și La Guiche, reprezentanții misiunii militare franceze pe lângă marele cartier general, s'au asociat opiniei guvernului român și au insistat ca Rusia să trimeată o armată puternică în Dobrogea deoarece „prin ofensiva acestei armate în Peninsula Balcanică Rușii apărău mai bine frontieră de Miazăzi a României împotriva Bulgarilor și înlesneau trupelor aliate din Salonic să treacă la operațiuni active”⁵.

¹ Nastuplenie iugo-zapadnovo fronta v mae-iunie 1916. „Sbornik dokumentov”. Moscova, 1940. Doc. Nr. 16, p. 60.

² „Krasnii Arhiv”, 1928, v. 28, p. 32—33.

³ Strategicheski ocerk. Rumînski front, p. 57.

⁴ „Krasnii Arhiv”, 1928, v. 28, p. 34.

⁵ Nastuplenie iugo-zapadnovo fronta v mae-iunie 1916. „Sbornik dokumentov”. Moscova, 1940. Doc. Nr. 15, p. 57.

Din considerații militare, generalul Alexeev, n'a consimțit să trimeată 250.000 de ostași ruși în Dobrogea pentru a lupta împotriva Bulgarilor. „Datoria mea față de Rusia și țar — scria generalul Alexeev lui Sazonov — nu-mi permite să raportezi comandanțului suprem că *trebue să adoptăm un asemenea plan și să ne alăturăm unei asemenea aventuri militare* (subliniat de mine — I. G.). În imprejurările și condițiile actuale, nu găsesc alt calificativ pentru planul ce ni se propune. 250.000 de oameni reprezintă aproape o șeptime din trupele noastre. Frontul nostru se întinde cale de 1200 verste, și ni se propune să-l mai prelungim cu încă 600 verste. Aliații noștri stăruie asupra ideii că numai succesul obținut pe teatru principal de război, adică pe frontul lor, francez, poate aduce victoria, și de aceea țin acolo, pe un front de 700 km cca 2.000.000 de Francezi și 40 divizii belgiene și engleze; ei sunt foarte sgârciți când e vorba să dea trupe pentru teatre de război de importanță secundară. Ni se recomandă stăruitor să slăbim cu 6—7 corpuri frontul nostru de Vest — drumul spre Petrograd, Moscova și Kiev, și să ne asumăm o nouă operațiune complicată în Balcani înainte de a se înregistra o slăbire a Nemților și Austriacilor și înainte de a avea siguranță că aliații vor fi capabili să întreprindă acțiuni serioase la Salonic, ceea ce nu putem spera deocamdată”¹.

Motivându-și refuzul, generalul Alexeev a arătat că e necesară trimiterea de către comandamentul rus din precauție a unei anumite părți din trupe în direcția Suediei, întărirea armatei marelui duce Nikolae Nikolaevici din Kaukas și a armatei de pe frontul de Vest².

Insă negocierile dintre România și Rusia s'au prelungit și, după cum a arătat Sazonov, la 9 (22) Martie 1916 „... ele abia au început și deocamdată se rezumă la informarea reciprocă în chestiuni militare”³.

După spusele colonelului Tatarinov, reprezentantul militar al Rusiei în România, multă vreme tratativele nu au dus la niciun rezultat, și abia când Tatarinov intenționase să plece în Rusia pentru a da raportul, discuțiile au devenit mai concrete. Potrivit schimbului verbal de păreri între colonelul Tatarinov, Brătianu și Iliescu condițiile intrării României în război erau următoarele: data intrării României în război este în funcție de începerea ofensivei generale a aliaților. Trupele rusești vor trebui să acopere flancul drept al armatei române, ocupând înainte ca România să declare război Puterilor Centrale, linia Dorna-Vatra-Cârlibaba-Seletin-Coloméea. După ce România va declara război, o armată rusă specială va trebui să intre pe teritoriul român și să ocupe Dobrogea asumându-și apărarea ei. Pentru efectuarea acestei operații se prevedea un termen de cca 15 zile. Până la sosirea trupelor rusești, Dobrogea va fi apărată de corpul V al armatei române și de o parte din corpul II. După ce vor fi înlocuite cu trupele rusești, aceste corpuri de armată române vor fi îndreptate spre Transilvania. Insă la aceste revendicări, Brătianu a adăugat pe neașteptate condiții noi și anume: ocuparea Rusciukului de către Ruși. După spusele colonelului Tatarinov, această revendicare nouă era prezentată de autori-

¹ Strateghiceski ocerk. Rumînski front, p. 58.

² Ibidem, p. 58—59

³ Tarskaia Rosia v mirovoi voine, Moscova, 1925, p. 214.

tațile române ca o condiție necesară pentru desfășurarea ofensivă în Transilvania¹.

Inafără de aceasta, în cursul negocierilor cu colonelul Tatarinov, demnitarii militari români au vorbit și despre necesitatea unui ajutor din partea flotei ruse. Temându-se că un număr de 6 monitoare austriace să nu reușească să răsbată în jos, pe Dunăre, Români îi rugau pe Ruși să aducă nave ușoare în cursul inferior al Dunării, pentru a apăra trupele din Dobrogea de monitoarele austriace. Pe de altă parte, guvernul român punea portul Constanța la dispoziția flotei rusești².

De data aceasta, noile revendicări ale guvernului român au fost într'adevăr cauzate de amenințarea mereu crescândă din partea Bulgariei. Dat fiind că aliații au renunțat să întreprindă operațiuni active pe frontul din Salonic, Bulgarii au concentrat în ultima vreme trupe numeroase la frontieră României. Aici au fost concentrate două armate bulgare cu un efectiv de cca 160.000 de oameni: una la Rusciuk, iar alta la Vidin³.

Negocierile au mai continuat, dar n'au dus la încheierea unei convenții militare, întru căt guvernul român preferă să rămână neutru până ce succesul nu va trece definitiv de partea Antantei. În discuțiile sale cu contele Czernin la 12 și 13 Mai 1916, Brătianu i-a dat a înțelege că România nu va intra în război decât atunci când victoria trupelor Antantei va deveni pe deplin asigurată. Până atunci — a declarat Brătianu — el preferă să rămână neutru⁴. Este interesant de menționat că în primăvara anului 1916 Brătianu nu se mai sfia să arate ambasadorului Austriei la București că el înclină spre puterile Antantei. Cât privește Rusia, generalul Alexeev a recomandat colonelului Tatarinov să-și păstreze calmul, să fie corect în negocieri, dar să arate limpede că comandamentul suprem rus nu intenționează să atragă România în război. Cartierul general rus considera că „neutralitatea României este mai avantajoasă pentru noi în actualele condiții, decât intrarea ei în război de partea noastră”⁵. Șeful marelui cartier general socotea că revendicările Românilor trebuie satisfăcute, în măsura necesară pentru menținerea unor relații bune cu România, fără a tinde spre intrarea României în război de partea Rusiei, întru că după părerea generalului Alexeev, din punct de vedere strategic această acțiune nu e atât de importantă pentru a justifica recompensa — vorbind în sens politic — pe care guvernul român o va pretinde fără doar și poate⁶.

In felul acesta în faza respectivă negocierile nu puteau duce la încheierea unei convenții militare. Numai operațiunile serioase, desfășurate pe frontul rus în Mai-Iunie 1916, au făcut să avanzeze aceste negocieri și au dus la intrarea României în război de partea Antantei.

¹ „Krasnii Arhiv“, v. 28, 1928, p. 45, obs. 1.

² Ibidem, p. 45—46, obs. 1.

³ „Krasnii Arhiv“, 1928, v. 28, p. 45.

⁴ Cartea Roșie Austro-Ungară. Documente diplomatice privitoare la relațiunile dintre Austro-Ungaria și România (22 Iulie 1914 — 27 August 1916). Doc. Nr. 52—53.

⁵ „Krasnii Arhiv“, 1928, v. 28, p. 53.

⁶ Ibidem, 1929, v. 32, p. 53.

V. ULTIMA FAZA A NEGOCIERILOR IN LEGATURA CU INTRAREA ROMANIEI IN RAZBOI

Cu venirea primăverii, pe frontul rusesc s'au desfășurat operații serioase și în mijlocul lui Iunie s'a creat o situație extrem de favorabilă Rușilor.

La începutul lui Iunie 1916, armatele rusești de pe frontul de Sud-Vest au desfășurat o ofensivă pe o distanță de 300 km dela Luțk până la Cernăuți, culminată printr-o strălucită rupere a frontului austro-ungar în câteva direcții. Lângă Luțk s'a produs o spărtură largă de 50 km. Trupele austro-ungare au fost cu desăvârșire sdrobite. În a doua jumătate a lunii Iunie trupele rusești au înaintat pe linia râului Stohod ocupând aproape întreaga Bucovină. Înaintarea trupelor rusești a dobândit o amploare atât de mare ca și cum în fața lor nu ar fi existat niciun inamic. Se părea că războiul de poziție luase sfârșit și că în curând va surveni o cotitură hotăritoare.

Dela 4 Iunie până la 13 Iulie pe frontul de Sud-Vest pierderile Austro-Germanilor au fost următoarele : 5690 ofițeri și 259.111 grade inferioare luati prizonieri, 330 tunuri, 937 mitraliere, 293 aruncătoare de bombe și de mine, o mare cantitate de granade de mână și alte materiale militare¹. Această operație grandioasă a sguduit întregul edificiu al coaliției austro-germane.

Din cauza înfrângerii suferite de armata a 4-a austriacă, comandamentul german a fost nevoit să caute de urgență mijloace pentru lichidarea spărturii, lăud zeci de divizii de pe frontul francez, italian și de pe alte fronturi și ușurând astfel Franței și Angliei situația la Verdun și pe Somme. Austriacii au fost nevoiți să opreasă înaintarea spre Trentino. Pentru Germani a început una din cele mai grele perioade din cursul războiului deoarece ei erau nevoiți să ajute pe Austriaci în timp ce Anglo-Francezii îi atacau pe Somme.

Pe măsură ce Rușii înaintau pe frontul de Sud-Vest, intrarea în război a României se contura tot mai clar, devenind în curând atât de amenințătoare încât comandamentul suprem austro-german a discutat problema eventualelor contraațunii.

Ofensiva rusă din Mai-Iunie 1916 a fost întâmpinată cu multă bucurie în România de partizanii intrării țării în luptă alături de Antantă. Presa comentă viu aceste evenimente și făcea aluzii cu privire la necesitatea unei hotăriri imediate și ieșirii din neutralitate. Cât privește presa oficioasă a guvernului, ea păstra tăcere. Brătianu evita să dea în vîleag poziția sa în problema războiului, cât timp nu s'a semnat convenția militară. Guvernul român nu se prea grăbea să încheie convenția care implică intrarea României în război, deoarece urmărea să i se satisfacă toate nevoile sale de ordin militar. În schimb, puterile Antantei și mai ales Franța care avea mare nevoie de forțe proaspete, care să atragă trupele germane de pe frontul francez, se arătau foarte grăbite.

¹ Nastuplenie iugo-zapadnovo fronta v mae-iunie 1916. „Sbornik dokumentov“, Moscova, 1940. Doc. Nr. 553.

La 16 Iunie, după primele succese ale ofensivei de pe frontul de Sud-Vest, Briand, primul ministru francez, având asentimentul generalului Joffre sau poate chiar urmând sfaturile acestuia, l-a convocat pe ambasadorul României la Paris, Lahovary, și a declarat că e timpul ca România să intre în război. Ceva mai târziu, Briand s'a adresat lui Sazonov rugându-l să-l sprijine în această chestiune¹.

Generalul Joffre era de părere că dacă România va porni imediat împotriva inamicului care nu se aștepta la aceasta, ar putea surveni consecințe de cea mai mare importanță. La 26 Iunie el a făcut un demers energetic în acest sens la București și pe lângă generalul Alexeev².

Totodată ambasadorul Franței la Petrograd, care l-a vizitat pe baronul Shiling a declarat că guvernul francez l-a însărcinat să insiste în modul cel mai hotărît asupra organizării transportului încărcăturilor destinate României din Arhangelsk și Vladivostok. El a explicat că Franța dorește mult intrarea cât mai grabnică a României în război și, întru cât Brăiliu pentru a motiva o nouă amânare a acestei acțiuni invocă faptul că România nu primește, prin Rusia, echipamentul necesar, d. Briand consideră că e necesar să i se ia ministrului român posibilitatea de a invoca acest pretext³.

Răspunzând ambasadorului Franței, Shiling a spus că intrarea României în război e dorită numai cu condiția ca să fie oportună: „Dorim intrarea României în război dacă ea ne va fi utilă. Franța însă e dispusă să salute intrarea României în război în orice împrejurări și oricând“.

Paleologue n'a tăgăduit că, referitor la intrarea României în război există o oarecare deosebire între punctul de vedere rus și cel francez, dar justifica nervozitatea de care dă dovadă în această privință guvernul francez prin „oboseala care începe să se resimtă în rândurile poporului francez“. Ambasadorul francez a explicat această oboseală prin pierderile uriașe din ultima vreme. După spusele sale, până la acea dată apărarea Verdunului a costat Franța 310.000 de oameni⁴.

Trebue menționat că graba de care au dat dovadă francezii în ceea ce privește atragerea României în război a fost cauzată de situația grea de pe frontul de Vest al Franței. Dela 21 Februarie se dădeau lupte crâncene în sectorul fortului Verdun, unde se aflau numeroase divizii germane cu o artillerie de prim rang.

Timp de patru luni s'au dat lupte grele (până în Iulie); situația era alarmantă. Ofensiva pe Somme n'a dat rezultatele dorite. Trupele engleze se reorganizau.

Trebue subliniat că armatele anglo-franceze au căutat în mod slăruitor să profite de situația favorabilă de pe frontul rusesc. Pentru a-și îmbunătăți situația pe frontul de Vest, ei exercitau o presiune puternică pe de o parte asupra României pentru a o determina să intre în luptă, iar pe de altă parte — asupra guvernului rus pentru ca acesta să facă concesii și mai mari României.

¹ Albert Pingaud, *Histoire diplomatique de la France pendant la grande guerre*, v. III, p. 183.

² *Mémoires du maréchal Joffre, 1900—1917*, Paris, 1932, v. II, p. 301.

³ „Krasnii Arhiv“, 1928, v. 32, p. 60.

⁴ *Ibidem*. p. 61—62.

La sfârșitul lui Iunie 1916, generalul Joffre l-a însărcinat pe reprezentantul militar al Franței la București să expună toate argumentele (de ordin militar) care pledează pentru intrarea cât mai grabnică a României în război¹. Pe de altă parte Paléologue făcea demersuri pe lângă baronul Shiling arătând că „... e de dorit să fie satisfăcute toate revendicările României pentru ca aceasta să intre în război, indiferent când”².

La 2 Iulie 1916, atașatul militar al Franței la București, Pichon, a comunicat guvernului român cuprinsul scurtei telegrame a comandantului suprem al armatei franceze în care scria: „Niciodată situația militară nu va fi mai favorabilă intrării României în război. Dacă România se va decide definitiv, Rusia se obligă să-i livreze imediat materialul militar care îi este destinat. Importanța intrării României în război e în funcție de dat și când această acțiune va avea loc. Situația e de așa natură încât trupele române trebuie să intre în luptă acum, ori niciodată”³.

Instrucțiunile trimise la 9 Iulie 1916 de către guvernul francez lui Blondel — ambasadorul Franței la București — specificau: „pentru ca intrarea României în război să aibă o valoare oarecare, ea trebuie efectuată fără întârziere.... Momentul actual este decisiv: Puterile Occidentale au avut totdeauna deplină încredere în Brătianu și poporul român. Dacă România nu va profita de prilejul ce i se oferă, ea va trebui să renunțe la gândul de a deveni o mare națiune prin unirea tuturor Românilor”⁴.

Pentru a grăbi intrarea României în război, la începutul lui Iulie 1916, guvernul francez a trimis la București o misiune specială în frunte cu contele de St. Aulaire, numit ambasador în România.

Politica imperialismului anglo-francez urmărea sdobuirea Germaniei, în special cu forțele altuia, slăbirea la maximum a forțelor aliaților lor și păstrarea forțelor proprii pentru a întări și extinde, datorită eforturilor făcute de alții, pozițiile imperialiste ale Angliei și Franței.

Sub presiunea Francezilor și în urma situației militare care s'a creat, la 29 Iunie, generalul Alexeev a telegraflat colonelului Tatarinov că înainte, el n'a considerat oportun să facă conducătorilor români propuneri stâruitoare cu privire la alăturarea Românilor de aliați; însă situația militară care s'a creat cere să se explice generalului Iliescu că nu ne putem aștepta să se ivească condiții mai favorabile pentru o acțiune armată a României⁵. „In momentul de față intrarea României în război va avea importanță pentru desfășurarea generală a eforturilor puterilor aliate, ceea ce nu se va întâmpla dacă această hotărîre va fi amânată pe un timp nedefinit”⁶.

V. Muraviov, directorul adjunct ad interim al cancelariei diplomatice de pe lângă marele cartier general, a expus pe larg noua poziție a generalului Alexeev în scrisoarea adresată lui Sazonov la 7 Iulie 1916. Dupa cum a arătat Muraviov, generalul Alexeev pornea totdeauna dela conside-

¹ „Krasnii Arhiv”, 1929, v. 32, p. 62.

² Ibidem, p. 63.

³ România în timpul războiului 1916—1918, p. 16; a se vedea și Les armées françaises pendant la grande guerre, t. VIII, 3-ème vol annexes, p. 707.

⁴ M. Paléologue, op. cit., p. 156.

⁵ Strateghiceski ocerk. Rumiński front, p. 67—68.

⁶ Ibidem, p. 68.

rentul că participarea României la război poate avea rezultate negative sau pozitive în funcție de momentul când această acțiune va avea loc.

Poziția geografică a României e de așa natură încât îi vine foarte greu să reziste concomitent ofensivei Austro-Germanilor și Bulgarilor, care acționează din două părți. În cazul unei asemenea ofensive, fiind aliată României, Rusia ar trebui să apere, ceea ce ar sili-o să prelungească mult frontul rusesc. Rusia ar trebui să țină cont și de situația din Peninsula Balcanică care până atunci n'a interesat nici chiar în fazele cele mai grele, datorită neutralității României. De aceea, Alexeev era de părere că oricând există posibilitatea unor acțiuni active ale inamicului la Sud, neutralitatea României are mare preț pentru Rusia. „În prezent însă, nu există o astfel de eventualitate — scria Muraviov. Situația este cu totul alta. Inamicul nu are forțe disponibile. Aliații atacă pretutindeni. Bulgarii nu sunt periculoși pentru România deoarece îi ține în loc armata din Salonic. Trupele germane aflate în Balcani s'au întors împotriva noastră. În aceste condiții se exclude pericolul unui atac împotriva României și apar clare toate avantajile pe care le prezintă intrarea ei în război”¹.

Brătianu era dispus să semneze imediat convenția militară, care în esență constă în următoarele: „... guvernul român se obligă să decreteze mobilizarea în ziua când vor fi îndeplinite următoarele condiții: 1. Primul tren cu muniții destinate României trebuie să ajungă la frontieră ei, iar Rusia și Italia trebuie să garanteze României livrarea sistematică a muniților pe tot timpul războiului în proporție de aproximativ 300 tone pe zi; 2. Ofensiva generală a aliaților trebuie să continue la acea dată; 3. Situația armatei ruse în Galitia și Bucovina trebuie să fie la acea dată, cel puțin asemănătoare celei prezente; 4. România trebuie pusă la adăpost împotriva unui atac din partea Bulgariei”. În afară de aceasta, după părerea lui Poklevski „Brătianu se gândește probabil și la încheierea unui tratat politic care să garanteze României anexiuni teritoriale în limitele indicate de el în cursul negocierilor din anul trecut”².

A doua zi însă Brătianu l-a avertizat pe Poklevski că „....dacă situația pe teatrul de război nu se va înrăutăți, România va mobiliza fără doar și poate în momentul când va ajunge la frontieră ei prima garnitură cu muniții. Dacă însă între timp situația aliaților se va înrăutăti, intrarea în război va deveni periculoasă pentru România și ea va trebui să aștepte un moment mai favorabil”³.

La 11 Iulie, generalul Alexeev transmite colonelului Tatarinov un proiect de convenție militară care în esență constă în următoarele: România se obligă să înceapă operațiunile militare cel târziu la 20—25 Iulie după stilul vechi; guvernul rus se obligă să livreze în timpul cel mai scurt încărcăturile expediate României din Franța și Anglia prin Arhangelsk și Vladivostok. Comandamentul suprem român va hotărî direcția operatiunilor militare conformându-se exclusiv condițiilor generale politice și militare ale țării; pentru întărirea trupelor care operează în Dobrogea, comandamentul suprem rus va trimite în acest sector o divizie de infan-

¹ „Krasnii Arhiv”, 1928, v. 29, p. 1.

² Tarskaiia Rossia v mirovoi voine. Moscova, 1925, p. 213.

³ Ibidem, p. 218 (subliniat de mine — I. G.).

terie și una de cavalerie, flota rusă de pe Marea Neagră va da tot ajutorul posibil armatei române.

După cum a raportat însă Tatarinov, generalul Iliescu a insistat asupra trimiterii în Dobrogea a două divizii de infanterie și una de Cazaci, afirmând că aceasta este părerea și dorința regelui căci altminteri, Români vor fi nevoiți să mărească și mai mult efectivul trupelor de 150.000 de ostași pe care intenționau să le plaseze, când va începe războiul, pe frontul dobrogean, de-a-lungul Dunării, în fața Bulgariei¹.

Tratativele au continuat mai departe, însă deocamdată guvernul român s'a abținut dela semnarea convenției militare. Generalul Iliescu a insistat tot timpul ca Rușii să trimită în Dobrogea trupe cu un efectiv de 150.000 de oameni și ca Anglia și Franța să înceapă ofensiva împotriva Bulgariei cu opt zile înainte de intrarea României în război. Trupele române, împreună cu cele rusești, urmău să înceapă ofensiva contra Bulgariei pentru a face joncțiunea cu armata lui Sarail, lângă Sofia².

Însă Anglo-Francezii s-au declarat totdeauna împotriva unei ofensive generale pe frontul din Salonic. În special Englezii se împotriveau acestui proiect³. Refuzând să pornească ofensiva împotriva Bulgariei, aliații Rusiei urmăreau să obțină intrarea în război a României numai pe baza concesiilor făcute de Rusia.

La 27 Iulie 1916, Paléologue a spus baronului Shiling, fiind de față și marchizul Carlotti, ambasadorul Italiei la Petrograd că guvernul francez acordă o importanță primordială intrării României în război și roagă insistent guvernul țarului să nu facă greutăți la încheierea convenției ci dimpotrivă, satisfăcând larg revendicările lui Brătianu să contribue la încheierea cât mai grabnică a tratativelor în sensul dorit.

Ambasadorul Franței susținea cu vehemență că importanța intrării în război a României în timpul cel mai scurt depășește mult valoarea concesiilor revendicate de Români dela aliați și a altăz atenția baronului Shiling asupra stării de spirit agitate a compatrioților săi. Paléologue a avertizat că dacă tratativele cu România nu vor duce acum la intrarea acesteia în război, Franța va fi profund decepționată și întru cât răspunderea pentru eșecul negocierilor va fi pusă în seama Rusiei, acest fapt va genera o indignare puternică împotriva acestei țări — ceea ce ar fi cu totul inopportun din punctul de vedere al intereselor alianței franco-ruse.

Pentru a-și justifica insistența, Paléologue a declarat că în Franța se observă o oboselă atât de mare cauzată de război și o neliniște atât de puternică pentru viitor, încât guvernul este nevoie să țină seama de aceste stări de spirit. Franța consideră intrarea României în război ca ultimul mijloc posibil pentru a îndrepta situația în favoarea ei, deoarece pierderile grele suferite în ultimele lupte fac să ne îndoim dacă Franța va mai putea suporta multă vreme această încercare. Ambasadorul Franței a încheiat cu următoarele cuvinte: „Trebue să vă spun că nu mai avem niciun om în rezervă“. Baronul Shiling a căutat să-i dovedească că nu e just să se pună prea mari speranțe numai în intrarea României în război, fapt care probabil nu va aduce Franței rezervele necesare și poate nici nu va schimba

¹ Strateghiceski ocerk. Rumînski front, p. 70.

² Ibidem, p. 71.

³ A se vedea Mémoires du maréchal Joffre 1909-1917 Paris, 1932, v. II, p. 209—310.

situația pe frontul francez. Baronul Shiling a arătat mai departe că aliații au făcut până acum concesii prea importante Românilor și e puțin probabil că dacă se va continua în acest fel se va obține rezultatul dorit, deoarece Brătianu se va convinge și mai mult că tot tocmai se va putea obține ceva în plus.

Mai departe, baronul Shiling a subliniat că concesiile făcute Românilor de către Rusia par Francezilor de mică importanță numai pentru că ele se fac, în special pe socoteala Rusiei¹.

De remarcat că, după mărturia ambasadorului Italiei care a fost de față, discuția între baronul Shiling și Paléologue a fost foarte înflăcărată.

Toate acestea ilustrează contradicțiile interne ale Antantei în acest sector al războiului imperialist și tendința „aliaților“ Rusiei de a atrage în război state noi, fie chiar și în dauna Rusiei.

Tinând seama de situația ce s'a creat pe front și cedând la o nouă presiune a Anglo-Francezilor, generalul Alexeev a telegrafiat la 6 August colonelului Tatarinov următoarele: „Vă rog să transmiteți lui Brătianu și Iliescu considerentul meu pur militar: în aceste condiții, fiecare zi pierdută de România va costa armata română dificultăți, eforturi și pierderi în plus. Tot ceea ce putea fi cucerit relativ ușor, va trebui obținut prin lupte crâncene, fiecare zi de amânare dă inamicului timpul necesar pentru a-și întări pozițiile și a concentra trupe. N'am căutat niciodată să-i atrag pe Români în Înțelegerea noastră, dar întru cât acțiunile inamicului ne sugerează posibilitatea acestei soluții, interesele cauzei cer ca hotărîrile să fie luate repede, pentru ca inamicul să nu aibă timpul necesar pentru a-și termina pregătirile“².

După două zile, generalul Joffre a trimis o telegramă la București și marelui cartier general rus. În patru zile, aliații trebuiau să determine România să ia o decizie. Dacă în acest răstimp convenția va fi semnată, Joffre va porni ofensiva pe frontul din Salonic după 72 de ore dela semnarea. România trebuia să declare război Austro-Ungariei după 13 zile dela semnarea convenției³.

Până la urmă, sub presiunea puternică exercitată asupra României și în condițiile unor contradicții grave între Rusia și aliații ei, la 17 August s'a semnat tratatul politic și convenția militară între România și quadrupla înțelegere.

Conform convențiilor semnate, România se angaja să declare război Austro-Ungariei, să atace această țară, să rupă, din momentul declarării războiului toate relațiile diplomatice, economice și schimburile comerciale cu toți inamicii Aliaților. Convențiile prevedeau de asemenea că părțile se angajează să nu încheie pace separată sau pace generală decât împreună, iar dispozițiunile tratatului de alianță să fie păstrate secret până la închiderea păcii generale. România va beneficia de toate drepturile deopotrivă cu aliații⁴. Pentru aceasta i s'a promis Transilvania, o parte din Bucovina și Banatul. Conform convenției, s'a promis României un teritoriu cu popu-

¹ „Krasnii Arhiv“, 1929, v. 32, p. 68—69.

² Strateghiceski ocerk. Rumînski front, p. 72—73.

³ Mémoires du maréchal Joffre, 1900—1917, Paris, 1932, v. II, p. 213.

⁴ Tarskaia Rosia v mirovoi voine. Moscova, 1925, p. 224, 225.

laie neromânească. Convenția corespunde integral planurilor de cōtropire ale cercurilor burghezo-moșierești române.

Conform convenției militare, în perioada mobilizării armatei române, armata rusă se obliga să acționeze cât mai energetic pe întreg frontul austriac pentru a asigura bunul mers al operațiunilor militare ale României. De la 20 August 1916 flota rusă trebuia să asigure combativitatea portului Constanța, să împiede debarcarea trupelor inamice pe țărmurile României. Rusia se angajează să trimită în cursul mobilizării armatei române în Dobrogea, două divizii de infanterie și una de cavalerie destinate acțiunilor comune cu armata română contra armatei bulgare.

Aliații s-au angajat ca trupele din Salonic să pornească în ofensivă decisivă cel puțin cu opt zile înainte ca România să înceapă operațiunile militare, pentru a ține în loc armata bulgară¹.

E foarte semnificativ articolul 12 al acestei convenții: „Prizonierii și prada de război capturată de către una din armate, vor aparține armatei respective. Prada de război capturată în lupte comune și pe același câmp de bătaie, va fi împărțită proporțional cu efectivul trupelor ce au participat la aceste lupte. Pentru a asigura însă aprovizionarea armatei române, comandamentul rus îi va ceda echipamentul militar și munițiile din această pradă comună, de care trupele române vor avea o nevoie imperioasă”².

După 10 zile dela semnarea convenției militare și tratatului politic, România a declarat război Austro-Ungariei. Înănd cont de ultimatumul dat de generalul Joffre, guvernul român a fost nevoit să se decidă să intre imediat în război. După cum a arătat în memoriile sale Hindenburg (șeful marelui cartier general german) România „a fost atrasă în vâltoarea războiului de ultimatum Antantei. I s'a propus sau să intre imediat în război, sau să renunțe pentru multă vreme la planurile de largire a teritoriului ei”³.

In felul acesta, România a intrat în război și ca urmare a presiunii imperialismului anglo-francez de care depindea sub raport politic și finanțări-economic.

Regele Ferdinand a consimțit să pornească împotriva Puterilor Centrale întru cât consideră această acțiune ca singura posibilitate care va putea aduce țării anexiuni teritoriale.

La 26 August, pentru a-și motiva poziția, Ferdinand a declarat lui Maiorescu: „Nu ni se va oferi niciodată posibilitatea să obținem tot ceea ce căpătăm astăzi”⁴

La ședința consiliului de coroană convocat la 27 August, pentru a hotărî în problema intrării în război, încăfară de membrii guvernului român au luat parte și reprezentanții opozitiei: Marghiloman, Maiorescu, Carp, Filipescu, Tache Ionescu, Rosetti și a.

¹ Tarskaia Rosia v mirovoi voine. Moscova, 1925, p. 277. La 17 August însă armata bulgară, de acord cu comandamentul german, a trecut ea singură la ofensivă făcând să dea îndărât trupele Antantei.

² Ibidem, p. 229.

³ Hindenburg, Vospominania. Traducere prescurtată din limba germană. Petersburg, 1922, p. 19.

⁴ A. Marghiloman, op. c www.dacoromanica.ro

Regele Ferdinand a arătat că „... e exclus ca Puterile Centrale să repurzeze victoria”¹. De aceea, el s'a pronunțat pentru intrarea în război de partea Antantei. Argumentul principal, invocat de Brătianu pentru a dovedi necesitatea intrării în război era următorul: „Astăzi, problema se prezintă în felul următor: sau renunțăm la tot ce putem căpăta în urma victoriei quadruplei înțelegeri, sau intrăm în război”².

Marghiloman a obiectat împotriva argumentelor regelui și ale lui Brătianu. Credincios politicii sale filo germane, Marghiloman a căutat să-i sperie pe cei prezenți cu perspectiva acaparării Strâmtorilor de către Rusia, fapt care, după spusele sale, era echivalent cu asasinarea economică a României. Cuvântarea lui Carp a fost și ea ostilă Antantei³.

E cât se poate de interesant felul cum a răspuns Brătianu lui Marghiloman și Carp. Brătianu și-a exprimat convingerea că Anglia nu va admite hegemonia Rusiei în Strâmtori. În continuare, Brătianu a spus: „În schimb, ni se recunoaște dreptul de a alipi teritoriul mărginit de Tisa, Banatul, partea de Nord a Maramureșului, populată de Slavi, Crișana și Bucovina, până la Prut.

E semnificativ că și de data aceasta nici unul din cei prezenți n'a spus o vorbă despre eliberarea Românilor transilvăneni de sub jugul Habsburgilor. Majoritatea participanților la consiliul de coroană s'a declarat pentru declararea războiului.

In această perioadă lupta politică era ascuțită. Dacă partidele burgo-geo-moșierești se luptau pentru a intra în război fie alături de una sau alta din puterile imperialiste, clasa muncitoare era cu totul străină de astfel de interese. Despre lupta clasei muncitoare, poziția mișcării muncitorești și influența mișcării revoluționare ruse asupra celei române, în această perioadă, vom vorbi într'un capitol separat.

Intrarea României în război de partea Antantei, în August 1916 a fost și rezultatul unei aprige lupte diplomatice ce s'a dus timp de doi ani între cele două tabere beligerante. Diplomatia Antantei a învins în această luptă din următoarele motive: 1. Antanta a promis României mai multe teritorii pe socoteala dușmanului decât Puterile Centrale; 2. Oferind României imprumuturi în bani, Antanta exercita asupra ei o puternică presiune diplomatică, iar în August 1916 a dat guvernului român un ultimatum prin care-i pretindea să-și precizeze reîntârziat atitudinea. Puterile Centrale au fost dela începutul războiului într'o situație diplomatică mai puțin avantajoasă, deoarece puteau făgădui României mult mai puțin. 3. În mijlocul anului 1916, situația generală militaro-politică a Puterilor Centrale s'a înrăutățit în legătură cu ofensiva întreprinsă de trupele rusești pe frontul de Sud-Vest.

In primele luni ale războiului guvernul Brătianu nu era sigur că victoria va reveni Antantei și nu s'a decis să intre în război. El prefera să fie recompensat de puterile Antantei numai pentru „neutralitate binevoitoare”. În acest scop el a semnat la 1 Octombrie 1914 o convenție cu Rusia.

¹ A. Marghiloman, op. cit. p. 149.

² Ibidem, p. 150.

³ Ibidem, p. 151.

Dar presiunea exercitată pe cale diplomatică de Puterile Centrale și gândul că România ar putea primi recompensă și din partea acestor puteri, în caz că ele vor fi victorioase, a determinat guvernul român să ducă negocieri cu ambele părți.

Situația s'a schimbat abia în primăvara anului 1915 când, în legătură cu intrarea Italiei în război, guvernul Brătianu a început negocieri cu puterile Antantei cu privire la anexiunile teritoriale ale României în caz ca aceasta din urmă va intra în război de partea Antantei. Întrucât aceste negocieri s'au dus în condițiile unei situații militare nefavorabile Antantei, Brătianu formula revendicări teritoriale mari, unele chiar pe socoteala Rusiei.

Nedând crezare declaratiilor guvernului bulgăr despre intențiile sale pașnice cu privire la România, Brătianu proiecta atragerea Bulgariei și chiar și a Turciei de partea Antantei. Brătianu conta că odată intrată în război, România nu va rămâne până la urmă în pagubă. El pretindea Antantei asigurări că România va fi recompensată pe socoteala Rusiei dacă Antanta va pierde războiul. Deși, sub presiunea puternică a aliaților, Rusia a făcut României concesii, tratativele nu au dus la semnarea convenției întrucât situația armatei ruse pe front s'a înrăutățit.

„Tergiversările cauzate de Brătianu se explică prin aceea că el nu dorea să răste că nimic în război, și aștepta ca părțile beligerante să-și slească forțele, și să se vadă clar care e gruparea mai tare. Guvernul român a știut să manevreze între statele beligerante și a vândut ambelor părți (în special Puterilor Centrale care aveau mai multă nevoie de produsele din România și erau situate din punct de vedere geografic mai aproape) produse alimentare, petrol și materii prime. În vara și toamna anului 1915, guvernul român s'a orientat spre puterile Antantei și intrarea României în război nu mai era decât o chestiune de timp. La sfârșitul anului 1915 și începutul anului 1916, relațiile dintre România și Puterile Centrale au devenit mai încordate, și Germania a pretins României printre un ultimatum demobilizarea armatei. Date fiind aceste împrejurări noi, guvernul român a început negocierile cu Rusia cu privire la încheierea unei convenții militare, dar aceste negocieri s-au prelungit, deoarece nici Rusia și nici România nu se prea grăbeau. Înainte de ofensiva trupelor ruse pe frontul de Sud-Vest, în vara anului 1916, intrarea României în război nu era socotită oportună de către comandamentul militar rus. În perioada respectivă, aceasta ar fi constituit un pericol și pentru România, deoarece armata română nu era nici pe departe pregătită pentru a intra în luptă.

Comandamentul rus constatănd că aliații nu au de gând să-și sporească trupele din Salonic, fapt care atunci a devenit clar, prefera o Românie neutră, deoarece intrarea ei în război ar însemnat o extindere a frontului rus. Flancul stâng rus se sprijinea pe frontiera României. De aceea crică insucces al armatei române în cazul intrării ei în război alături de Antantă, periclită flancul stâng rus. În timp ce în primăvara anului 1915 când trupele rusești ocupau vârfurile Carpaților, intrarea României în război ar fi putut influența în mod favorabil desfășurarea operațiunilor militare, în sensul sdobirii definitive a Austro-Ungariei, în 1916 neutralitatea României era mai avantajoasă Rusiei. Generalul Alexeev și întregul comandament suprem a exprimat de repetate ori acest punct de vedere. La 12 iunie 1916,

Sazonov a expus acest punct de vedere și ambasadorului României la Petrograd, Diamandi : „Vă îneșelați dacă credeți că dorim atât de mult intrarea voastră în război... După cum știți acum m' am întors dela marele Carlier general și pot să vă asigur că acolo problema intrării voastre în război e privită cu destulă indiferență. Tot ce vi se cere este să stați liniștiți“¹.

Însă aliații Rusiei erau de altă părere. Din punctul de vedere al cercurilor guvernante din Anglia, Franța și Italia era necesar ca, pentru a înlesni sarcina armatelor țărilor respective, armata română să atragă asupra-și, chiar cu riscul de a fi până la urmă complet sdrobită, o mare parte din trupele germane. Pentru a impune României condițiile lor puterile Antantei i-au oferit încă în Decembrie 1914, împrumuturi în bani. În perioada neutralității, România a primit un împrumut din partea Italiei și mai multe împrumuturi din partea Angliei, însumând 312.652.500 lei, punându-i-se condiția să cumpere armament din Anglia, Franța, Italia și America. Imediat după intrarea în război, România a mai primit din partea Angliei un nou împrumut important de un miliard de lei aur. Angajând astfel guvernul român, puterile Antantei au depus eforturi considerabile pe linie diplomatică pentru a-l determina să se decidă neapărat să intre în război de partea Antantei.

Aceste puteri sprijineau și încurajau toate pretențiile României îndreptate împotriva Rusiei. Ele nu s-au jenat să propună Rusiei să cedeze României teritoriul proprii pentru a cumpăra intrarea României în război. Această presiune puternică asupra guvernului român și guvernului rus a durat tot timpul până la intrarea României în război și a fost cauzată de situația critică, în special pe frontul francez și în Galipoli.

Presiunea diplomației anglo-franceze asupra Rusiei și României a devenit deosebit de puternică în legătură cu ofensiva armatelor ruse pe frontul de Sud-Vest în Mai-Iunie 1916. Sub puternica presiune a diplomației anglo-franceze, guvernul român a fost nevoit să declare război Austro-Ungariei la 27 August 1916. Trebuie menționat că cercurile guvernante române au intrat în război pentru a atinge obiectivele lor imperialiste. La București, cercurile guvernante și mai cu seamă partizanii Antantei considerau că succesul repurtat în războiul dus alături de Antantă va permite conducătorilor României să făurească „România Mare“. Guvernul român și burgheria română au atras massele populare din România într'un război prădanic, agresiv, pentru realizarea scopurilor lor imperialiste, jucând rolul de agentură a capitalului anglo-francez și a unei rezerve a imperialismului occidental.

¹ „Krasnii Arhiv“, 1929, v. 32, p. 58—59.

MARELE ÎNVĂȚAT, OM POLITIC ȘI LUPTĂTOR ACTIV PENTRU PRIETENIA ROMÂNO-RUSĂ, DIMITRIE CÂNTEMIR*

DE

PROF. UNIV. VICTOR CIERESTEȘIU

In luna aceasta, luna prieteniei româno-sovietice, se împlinesc 280 de ani dela nașterea lui Dimitrie Cantemir, fost domn al Moldovei. Domnia lui Dimitrie Cantemir n'a durat decât câteva luni, totuși ea înseamnă un moment hotărîtor în istoria Țărilor Române: în acest timp armatele marii puteri — Rusia — pășesc pentru prima oară pe teritoriul Moldovei și înalianță cu poporul român și cu alte popoare asuprile, încep lupta pentru eliberarea țărilor din Nordul și Sudul Dunării de sub jugul celui mai înapoiat despotism din Europa, despotismul Portii otomane. Perioada aceasta, care începe cu scurta domnie a lui Dimitrie Cantemir, se sfârșește abia după mai mult de un veac și jumătate, cu războiul russo-româno-turc din 1877—1878, război care a pus capăt suzeranității Portii asupra Țărilor Române.

Istoriografia română burgheză a trebuit, desigur, să amintească alianța rusu-moldovenească, încheiată în 1711 între Petru cel Mare și Cantemir. A tratat-o însă, ca o alianță oarecare, dictată mai mult sau mai puțin de împrejurări; alianță care a avut, după istoricografia burgheză, urmări neplăcute asupra domnului moldovean: exil până la moarte, înstrăinare de aici și. Istorul burghez N. Iorga a mers așa de departe, încât în volumul „Istoria Românilor prin călători”¹, îl include și pe Cantemir între călătorii italieni, poloni, englezi, orientali, etc.

Prezentând astfel pe Dimitrie Cantemir, istoricografia burgheză a ignorat ceea ce e mai esențial și mai pozitiv în viața și opera acestui domnitor și învățat: strânsa împletire a activității sale cu interesele fundamentale ale poporului și statului moldovenesc.

Istoriografia burgheză n'a scos în evidență, că acest nepot de răzes, cu adâncă sa iubire de glorie, s'a străduit toată viața să-și elibereze țara

* Stenogramă prescurtată a expunerii făcute în ziua de 24 Octombrie 1952, cu prilejul aniversării lui Dimitrie Cantemir.

¹ N. Iorga, Istoria Românilor prin călători, v. II, p. 125—150. La pagina 125, N. Iorga scrie: „De fapt Dimitrie Cantemir trebuie așezat între călători, pentrucă.... cea mai mare parte din viață nu și-a petrecut-o în Moldova însăși“.

de sub jugul apăsător otoman, pentru a deschide astfel țării sale calea spre propăsire. Dimitrie Cantemir a văzut clar că pentru atingerea acestei ținte nu există decât un singur drum : alianța strânsă cu marea și puternica Rusie. Că el a păsit ferm și sigur pe calea aceasta, că a lucrat astăzi în timpul domniei sale, că și în anii exilului neconcenit pentru prietenia rusu-română — constituie dovada clarviziunii sale și a rolului progresist, care l-a jucat în istoria poporului nostru.

Dimitrie Cantemir s'a născut la 26 Octombrie 1673, ca fiul serdarului Constantin Cantemir, care mai târziu, în anii 1685—1693, a fost domnul Moldovei¹.

Constantin Cantemir, tatăl lui Dimitrie Cantemir, se trăgea dintr-o familie de răzeși din regiunea Fălcui. Tatăl viitorului domn, Constantin Cantemir, a fost un om cu o situație modestă, apărător de graniță împotriva Tătarilor. A fost militar de carieră, ostaș încercat, dar om neinvățat. Un grup de boieri, crezând că-l vor putea folosi în scopurile lor, a intervenit la Poarta otomană ca bătrânul oștean să devie domnul Moldovei. Când Constantin Cartemir ca Domn al țării, încerca să guverneze însuși, boierii nemulțumiți au făcut totul să-l înlăture. Dimitrie Cantemir a crescut în mijlocul acestor vrăjmășii și intrigi boierești. Cât de mult a luat parte la aceste dușmani se vede clar din lucrarea sa „Istoria ieroglifică” scrisă mai târziu

Ca băiat de 15 ani, a fost trimis la Constantinopol — drept ostalec pentru credința tatălui său față de Poartă. La Constantinopol, Tânărul Dimitrie a studiat la Academia grecească, școala patriarhiei. Majoritatea cărilor dela această Academie erau formați la Universitatea italiană din Padova. În școala aceasta, sub influența umanismului se studia cultura antică, latina și greaca, dar unii profesori se ocupau și cu matematica, geografia, medicina.

In 1693, după moartea tatălui său, Dimitrie Cantemir a fost ales domn al Moldovei. Domnia lui n'a durat însă niciodată, căci Poarta otomană a numit alt domn, pe Constantin Duca, ginerele lui Brâncoveanu. Astfel, Dimitrie Cantemir a fost nevoit să se întoarcă iar la Constantinopol, unde a stat până în 1710. Rivalitatea între cele două familii, Brâncovenii și Cantemireștii, pentru tronul Moldovei, cu repetate schimbări în domnii, urmează până la înscăunarea fanarioșilor — rivalitate din care trăgea mai mare folos Poarta sultanului, care storcea sume mari din ambele părți.

In 1699, Dimitrie Cantemir se căsătorește cu fiica lui Șerban Cantacuzino, care fusese domn în Tara Românească.

In perioada șederii sale la Constantinopol, venind numai din când în când în țară, Dimitrie Cantemir a scris câteva lucrări. Prima lucrare e :

¹ In ceea ce privește data nașterii lui Dimitrie Cantemir, menționăm că în istoriografia burgheză se dau două date : 26 Octombrie 1673 și 26 Octombrie 1674.

Un cercetător istoric, Minea, a dat, fără o argumentare convingătoare, ca dată a nașterii anul 1674. Această dată a preluat-o și Iorga, iar după Iorga, alții. Azi, într-o parte a scrierilor despre Dimitrie Cantemir, figurează ca data nașterii anul 1673. Istoriografia rusă și sovietică, în mod unitar, dau anul 1673.

„Divanul sau gâlceava înțelesului cu lumea sau județul sufletului cu trupul”, lucrare publicată sub domnia fratelui său, Antioh Cantemir, la Iași, în 1698, în grește și românește.

A mai scris o lucrare filosofică, cu titlul : „Imaginea științei sacre”, în limba latină. Lucrările acestea sunt scrise sub influența teioogiei și scołasticii medievale, într-o formă greoie, puțin accesibilă. Totuși, însemnatatea lor reiese din însuși faptul că ele reprezintă primele scrieri filosofice de oarecare întindere, alcătuite de un Român. Lucrarea scrisă în românește mai are și meritul că încearcă să rezolve problema grea a unei terminologii filosofice române.

În 1705 a scris opera sa alegorică : „Istoria ieroglifică”, în românește. Tema lucrării e rivalitatea între două familii domnești : Brâncovenii și Cantemirești, în jurul căror familii sunt grupați boierii prezenți la fel cu familiile domnești, de autor, ca păsări, animale de casă, fiare sălbaticice. El dă un tablou satiric al luptei boierilor pentru putere, pentru interesele lor materiale. Autorul însuși ia cu pasiune parte la dușmaniile dintre cele două familii domnești, înnegrind partida adversă — totuși își dă seama că aceste mărunte intrigi duc la slabirea țării. Apare ideea că singura ieșire constă în întărirea puterii domnești centrale față de boierii abuzivi, pe care îi compară cu animalele de pradă în contrast cu țăranii șerbi, din nunca cărora trăiesc boierii.

„Istoria ieroglifică” poate fi considerată ca primul roman social românesc. Este o operă unilaterală, îngădătită, de mentalitatea feudală, care oglindește numai viața domnilor și boierilor și nu a poporului — totuși, creația poporului se reflectă puternic în versuri populare redate de Dimitrie Cantemir, versuri ca aceste : „Eu m'am vechit, m'am veștejil și ca florile de brumă m'am ofilit, soarele m'au lovit, căldura m'au pălit, vânturile m'au negrit, drumurile m'au ostenit, zilele m'au vechit, anii m'au îmbătrânit...”

La sfârșitul anului 1710, Poarta otomană l-a numit ca domn al Moldovei pe Dimitrie Cantemir, pe care, după ce trăise 22 de ani în Turcia, îl credea cu totul devotat puterii suzerane.

Dimitrie Cantemir a domnit abia câteva luni ; totuși, și în acest scurt timp el a încercat să introducă unele reforme menite să întărească puterea centrală, să frâneze anarhia feudală. Cronicarul Nicolae Costin povestește¹ cum a încercat noul domn să convingă pe boieri că trebuie să se unească în jurul scaunului domnesc : „După aceste toate și Dumitrașco Vodă au făcut voroavă singur la toți de obște, că era slovednic la aceste, zicând să fie unii cățră alții întru dragoste, poftind pre cei bătrâni ca pre niște părinți, pre cei de vîrstă sa ca pre niște frați, pre cei mai tineri ca pre niște fii, arătând ce ar fi folosul unirii boierești...“

Pentru a câștiga mica boierime, pe care se sprijinise și tatăl său, i-a acordat diferite ușurări fiscale, despre care relatează un alt cronicar, I. Neculce².

¹ Letopisele Țării Moldovei, Iași 1845, ed. Kogălniceanu, v II, p. 100.

² Neculce, Cronica, ed. 1936, p. 864.

Mai târziu, tot pentru a lărgi baza puterii domnitorului, a chemat pe meșteșugari sub steagul domniei și chiar pe slujitorii care depindeau de boieri. „Așijderea — scrie Neculce¹ — și slujitorii, dacă au auzit, au și început a venire toți din toate părțile și a se scrie la steaguri... Nu numai slujitorii se scria, ci și cibotarii, croitorii, blănarii, cărciumarii. Slugile boierești lăsa pe stăpânii săi și alerga de se scria la steaguri, oaste de strinsură din târg, mai mulți fără de arme decât cu arme“.

Se vede limpede din cuvintele cronicarului cum se lărgea baza socială a armatei pe care încerca să o ridice Dimitrie Cantemir. *Faptul nou* ce merită în deosebi subliniat este că mobilizarea realizată cu acest prilej tindea să desfacă până și legăturile feudale dintre boieri și slujitorii lor. Mai bine ca oriunde se întrevăd aici perspectivele largi ale politiciei duse de Dimitrie Cantemir.

Toate încercările acestea au avut un caracter limitat, Cantemir fiind legat de interesele exploatarii feudale. Totuși, în condițiile istorice ale vremii, încercarea de a frâna anarhia feudală și de a constitui o putere de stat centrală cu o bază lărgită, avea, atât din punct de vedere al politiciei interne, cât și în vederea luptei împotriva jugului străin, un caracter progresist.

Scurta domnie a lui Dimitrie Cantemir s'a înscris în istoria poporului român prin alianța cu Rusia.

Prietenia și coiaborarea româno-rusă are rădăcini adânci în istoria celor două popoare. Încă înainte de închegarea statelor române, statul ius kievian și cel din Haliciu au înrâurit mult desvoltarea socială a poporului român. Mai târziu, statul moldovenesc trebuia să se apere împotriva expansiunii regatului polon — și el a găsit atât sub Ștefan cel Mare cât și sub Petru Rareș, ajutor în Rusia.

Dela sfârșitul veacului al XIV-lea, poporul român a fost amenințat chiar în existență sa de către cotropirea otomană. Jugul otoman, sub care au ajuns Tările Românești, a însemnat un jaf brutal, organizat, care a împiedecat pe veacuri desvoltarea economică, politică și culturală a statelor române. Massele populare, pe umerii căror apăsa tot greul jugului otoman al acestui feudalism prădalnic, încercau să pună capăt usuririi de nesufierit. În cîntecele populare se oglindește rezistența și ura poporului împotriva jugului turcesc :

„Si cât vezi în lung și 'n lat
Numai oști turcești s'abat,
Și ne calcă și ne fură
Pâinea, sarea dela gură“.

De câte ori un domn viteaz se făcea purtătorul de cuvânt al strădaniei măsselor și chema poporul la luptă împotriva cotropitorilor, poporul îl urma. Mărturie sunt ostile de țărani ale lui Ștefan cel Mare, ale lui Ion Vodă etc.

O mare parte a boierimii avea altă poziție față de dominația străină. Întru cât domnia turcească relativ nu atingea privilegiile lor, întru cât nu erau stingheriți în exploatarea poporului, ei se împăcau cu dominia feuda-

¹ Neculce, Cronica, ed. 1926, p. 284.

lismului turcesc. Unii trăgeau chiar mari foloase: din birul strâns pentru Poarta otomană primeau o zeciuială, ceea ce făcea în multe cazuri mai mult decât veniturile de pe moșiile lor proprii. Prin daruri împărțite la cuclea din Tarigrad, căutau să-și împună la domnie pe candidatul lor, care era apoi o unealtă a intereselor lor de clică și de clasă.

Puțini au fost domnii Tărilor Române care au căutat ca față de tendințele anarhice ale marilor boieri, și față de fărâmîțarea feudală a țării, să lupte pentru centralizarea statului, să ia armele cu succes atât împotriva boierilor trădători, cât și împotriva cotropirii prădalnice otomane. Cei mai mulți boieri s-au făcut uneltele întăririi jugului otoman — legându-și interesele lor de cele ale Porții, lăsând poporul pradă cotropirii.

Atât Moldova, cât și Tara Românească, singure erau prea slabe să se elibereze de sub jugul otoman. Vecinii care puteau să dea ajutor, erau Austria, Polonia și Rusia. Polonia panilor ducea o politică expansionistă, voia să ajungă la Marea Neagră. Austria de asemenea cerea tribut pentru eliberarea țării și soarta Transilvaniei, care sub Austria era impusă unui bir mai mare decât sub vasalitatea turcă și a cărei populație ortodoxă era supusă unei politici brutale de catolicizare, înstrăina Tăriile Române de împărăția habsburgică. Rămânea Rusia, care avea aceleași interese de apărare împotriva năvălirii și pustiirii Tătarilor, aliați ai Turcilor. Mihai Viteazul a cerut ajutorul Moscovei împotriva Turciei, iar domnul Moldovei, Gheorghe Ștefan, a încheiat în 1655 primul tratat de alianță rus-moldovean, cu scopul de a scăpa Moldova de sub jugul otoman. Tratatul a rămas fără urmări, căci Polonia panilor a zădărnicit venirea ajutorului rusesc, Moldova neavând pe atunci granițe comune cu Rusia. Devenind mare putere, Rusia ținea eliberarea de sub Turci a Mării Negre, slăbirea și isgonirea Turcilor și de asemenea în această luptă era interesată ca Tăriile Române să devină independente.

Dimitrie Cantemir, care se bucura de atâtă încredere din partea Porții, încât în preajma războiului rus-turc aceasta îi încredințase domnia Moldovei, a învățat la Tarigrad în contact cu lumea diplomatică — avea relații cu ambasadorul rus, contele Tolstoi, cu ambasadorul francez etc. — arta de a-și ascunde adevăratale intenții. În cei 22 de ani petrecuți la Constantinopol, cunoscând de aproape vicleșugurile curții otomane, el și-a dat bine seamă de putreziciunea acestui imperiu, de decăderea iremediabilă a lumii acesteia a peșcheșurilor și bacășurilor.

Cunoștea în deajuns și Moldova, cu toate problemele ei — căci tatăl și fratele său Antioh fuseseră domni ai Moldovei — ca să ajungă la convingerea, că sub cotropirea otomană orice progres al țării e imposibil. Cităm aici cuvintele lui din „Descrierea Moldovei“, scrisă mai târziu, în Rusia, de adevărul cărora Dimitrie Cantemir era pătruns și înainte:

„Socotesc că muntele nostru nu sunt lipsiți de darul obișnuit al munteilor, adică zăcăminte de minerale; însă în timpurile vechi, cumpătarea dominitorilor și lipsa de minerii specialiști opreau săparea lor, iar în timpurile noastre s-a opus Moldovenilor cunoșcutea lăcomie a Turcilor și teama că nu cumva căutând ei bogății să piliază atât fondul cât și munca și fructul ei“¹. În aceste rânduri apare lucida înțelegere a celei mai îndepărtate

¹ Dimitrie Cantemir, Descrierea Moldovei, ed. Adamescu, p. 26.

(și mai grave) consecințe adusă de feudalismul turcesc : stagnarea forțelor de producție, exprimată prin împrejurarea că fusese înlăturat interesul în-suși al depășirii formelor arhaice de valorificare a bogățiilor țării. Pentru a înainta dincolo de marginile „cumpătării“ și rutinii primelor veacuri medievale, pentru ca Moldova să se desvolte, trebuie deci, în mod necondiționat, fără a sta la tocmai, să se înlăture acest regim de exploatare prădalnică al stăpânirii otomane.

In același timp, când imperiul otoman era în decădere, se ridică în răsărit o mare putere, sub conducerea unui mare om de stat, Petru I. Faima victoriei dela Poltava a armelor rusești asupra oștirilor regelui sudez Carol al XII-lea a străbălăut întreaga lume, precum și vestea reformelor acestui țar. In Rusia lui Petru cel Mare, Dimitrie Cantemir vedea tipul statului centralizat, modelul care voia și el să-l realizeze, cu ajutorul marilor țar, în Moldova. Astfel, și din motive de politică internă, Dimitrie Cantemir adoptă ca principiu de bază al politiciei sale externe alianța și prietenia cu Rusia. Având hotare comune cu Rusia, o alianță cu această mare țară putea fi efectuată și pusă în practică. Fiind încă la Constantinopol, Dimitrie Cantemir a intrat în legătură cu ambasadorul rus, contele Tolstoi, în vederea unei alianțe russo-moldovene¹.

In mare taină, Dimitrie Cantemir trimise pe vîstiernicul Ștefan Luca, să încheie alianță cu țarul Rusiei. Tratatul s'a încheiat la Luțk la 13 Aprilie 1711.

Tratatul conține 17 articole, în care se prevede mai întâi eliberarea Moldovei de sub jugul otoman. De asemenea, se hotărăște ca Moldova după eliberarea sa, să nu plătească niciun tribut Rusiei sau Turciei. Punctul acesta, al tratatului arată cât de deosebită era atitudinea Rusiei față de Țările Române, comparând-o cu cea a Austriei : tratatul încheiat între Austria și Șerban Cantacuzino în 1688 i-a impus Țării Românești să plătească Austriei în schimbul eliberării de sub Turci un tribut de 75.000 de taleri.

Tratatul prevedea ca Rușii să nu se amestice în treburile interne ale țării, boierii ruși să nu se însoare și să nu dobândească moșii în Moldova.

Dominul Moldovei se obligă să se alăture cu toată oastea sa oaslei rusești, pentru a lupta împotriva Turcilor.

Tratatul exprimă năzuința de veacuri a poporului român, de a se elibera de sub oprirea otomană, de a duce o viață liberă și independentă, de a păsi pe calea progresului, care a fost zădărnicit de prădalnica exploatare otomană.

In tratat i se asigură lui Dimitrie Cantemir domnia Moldovei pe toată viața, iar după moarte urmarea la tronul Moldovei a descendenților lui. Se institue deci domnia ereditară, pentru a frâna astfel luptele feudale stârnite de boieri în legătură cu alegerea domnului — tot atâta prilejuri de a-și împune interesele lor particulare în dauna puterii centrale de stat.

Articolul 6 din tratat prevede ca „după vechiul obicei moldovenesc toată puterea să fie la domn“. Articolul acesta exprimă năzuința lui Dimitrie Cantemir să instaureze — sprijinindu-se pe Rusia, care avea interesul

¹ A se vedea scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Petru cel Mare, din Septembrie 1721 : „Fiind la Constantinopol, n'am călcăt săgăduilele pe care le-am dat excelentului domn Petre Andreevici Tolstoi“ (Citat în St. Ciobanu, Dimitrie Cantemir în Rusia, 1925, p. 116).

să aibă ca aliat o țară unitară, nu stăsiată de luptele interne ale oligarhiei — și în Moldova puterea absolută a domnitorului, după modelul puterii pe care o avea Petru cel Mare în Rusia. În împrejurările de atunci, față de fărâmîtarea și anarchia feudală, față de repetatele acte de trădare de țară ale boierilor, monarchia ereditară, cu un aparat de stat centralizat, însemna un pas înainte pe drumul progresului.

Cantemir a ținut tratatul în mare secret, nu numai ca nu cumva să aile Turcii despre existența lui, ci și față de boieri. Cantemir știa bine că boierilor nu le este pe plac nici instaurarea domniei ereditare, nici „stîrbirea“ privilegiilor lor în folosul puterii centrale domnești.

Armata rusă a intrat în Iunie 1711 în Moldova. Cantemir a dat atunci pe față alianța cu Rusia; într'un manifest adresat către episcopi, boieri și șteni a chemat tot poporul la luptă împotriva asuprîtorilor turci. Locuitorii au urmat îndată cuvântul domnului; în mai multe orașe s-au răsculat împotriva impilaților turci. „Atunci Moldovenii — scrie Neculce¹ — cum au văzut Moscalii... au și purces a tăia pe Turci și a-i robi, unii în Iași, alții prințalte targuri“.

Încă înainte de a ajunge oastea rusească la Prut, Moldovenii dincolo de Prut s-au alăturat armatei ruse. „Să s'au rădicat — scrie tot Neculce² — toți Orheenii, Sorocenii și Lăpușnenii de au venit cu dânsul (comandanțul rus Seremetiev — Nota Red.) până au trecut Prutul“.

Poporul muncitor, țărani, meșteșugari și slugile boierești caută să intre în armată; răzeșii s'au prezentat în aşa mare număr că nici nu au putut fi înarmați. Despre larga mobilizare a poporului vorbește în cuvinte împezi I. Neculce³. Căci, precum spune letopisețul atribuit lui Neculai Muste⁴: „Mare bucurie era acestor țări și a toți creștinii de venirea Moscului“.

Nu se poate spune același lucru despre boieri; când aceștia au aflat despre punctele tratatului între Petru cel Mare și Dimitrie Cantemir, unii și-au manifestat pe față nemulțumirea. Ei spuneau — scrie Neculce⁵ — „...că nu este bine să fie domn vecinic pre neam în Moldova, ce este bine să se schimbe, după cum va pofti țara, adecă precum săt și acum domniile dela Turci“. Unii dintre boieri așteptau prilejul să treacă în tabăra dușmană; stăpânirea otomană le dădea posibilitatea să-și aleagă dintr'ai lor un domn, care să le servească interesele lor personale și de castă.

Petru cel Mare e întâmpinat cu toate onorurile. Tarul e foarte impresionat că găsește aliați devotați într'o țară de sub stăpânirea turcească. În jurnalul său de campanie se găsește următoarea caracterizare a lui Dimitrie Cantemir: „Acest domnitor este un om foarte înțelept și capabil pentru sfaturi“.

La Stăniilești, lângă Prut, se întâlnesc oştirile lui Petru la care să a alăturat domnul Moldovei de o parte, iar de altă parte Turcii, împreună cu Tătarii și cățiva boieri moldoveni trădători. Turcii aveau o mare superioritate numerică, aşa încât Petru a fost nevoit să facă pace cu Vizirul la 17

¹ Cronica lui I. Neculce, ed. 1936, p. 280.

² Ibidem, p. 282.

³ Ibidem, p. 284.

⁴ Letopisețele Tării Moldovei, Iași, 1846, ed. M. Kogălniceanu, v. I, p. 48.

⁵ Cronica lui Neculce, ed. 1936, p. 290.

lulie 1711. Oştirile rușești trebuie să se retragă din Moldova. Cu ele au mers Dimitrie Cantemir, familia sa și cca 4000 moldoveni, care il urmează.

Turcii s-au răsbunat crunt asupra poporului moldovean, pustiind și prădând sate și orașe. Cățiva boieri s-au folosit și de acest prilej să-și împărtească cuvenită pentru trădarea intereselor poporului; au prădat și ei alături de Turci și Tatari.

Campania aceasta a lui Petru, cu tot insuccesul ei, reprezintă totuși o piatră de hotar în istoria Țărilor Române. Ea înseamnă începutul războaielor rusu-turce, ce se desfășoară pe teritoriul din Nordul și Sudul Dunării, războaielor, la care au participat massele populare, care au săruncinat puterea otomană și prin care s-a ajuns la eliberarea popoarelor din aceste regiuni.

Cu alianța din 13 Aprilie 1711, cu lupta dela Stănicilești începe șirul luptelor comune rusu-române pentru eliberarea Țărilor Române, pentru înălțarea acelui putere reacționare, care împiedeca orice propășire a poporului român. Scurta domnie a lui Dimitrie Cantemir înseamnă începutul unei noi epoci în relațiile rusu-române și nu „aventura domnească a lui Dimitrie Cantemir“ cum a scris un istoric burghez, bătându-și joc de tradițiile mari ale poporului.

Petru cel Mare a ținut să îndeplinească cele promisi în tratatul dela Luțk: i-a dat lui Cantemir moșii întinse, zeci de sate, case la Moscova, o pensie considerabilă, iar lui și descendenților săi le-a conferit titlul de prinți ruși (cneaz). De asemenea, s'a îngrijit și de însotitorii fostului domn român. El a avut toată viața o considerație deosebită pentru Cantemir, apela des la sfatul omului de știință care avea faima de a fi cel mai mare orientalist al vremii.

Istoriografia româna burgheză a căutat să prezinte pe Dimitrie Cantemir în Rusia, ca pe un mare izolat, care trăia în singurătate, retras și dedicându-se lucrărilor pe care le începuse încă la Constantinopol¹. Prezentarea aceasta e cu totul falsă și tendențioasă: ea caută să tăgăduiască influența rodnică și binefăcătoare a Rusiei politice și culturale din vremea lui Petru cel Mare asupra activității și desvoltării lui Dimitrie Cantemir, influență ce se poate urmări cu precizie în lucrările, scriserile și proiectele lui Cantemir, concepute în Rusia.

In acea vreme, Rusia trăia o epocă de mari frământări și prefațeri căci începuseră să apară raporturi burgheze în sânul societății feudale. Forțele de producție se desvoltau, se creau manufacturi, comerțul se intensifică, Rusia intra tot mai mult în legătură cu țările occidentului și orientului. Pe langă clasa pomelnicilor (proprietarilor), se ridică și clasa negustorilor. Petru I a înțeles că în lupta sa pentru un stat centralizat, puternic, în lupta și împotriva oligarhiei și clericalismului, trebuie să se sprijine pe aceste două clase în ascensiune.

¹ St. Ciobanu, Dimitrie Cantemir în Rusia, București 1925, p. 50, scrie de exemplu: „Principalele Moldovei, nevoie să se adapteze în Rusia, a rămas un geniu exotic în această țară“.

In cultura ruseasca se resimte tot mai mult influența preocupațiilor practice, orășenești. Noua cultură ruseasca se deosebește fundamental de vechea cultură teologică, bisericească. Știința începe să aibă tot mai multă legătură cu viața practică, răspunzând la interesul crescând pentru lucrări geografice, istorice, de medicină, etc.

Dimitrie Cantemir n'a fost nicidecum străin de aceste preocupări; nu s'a retras în „turnul său de fildes“, ci, dimpotrivă, a luat parte la viața politică și culturală rusă. După toată probabilitatea, prin oamenii de știință germani din Rusia a intrat în legalitate și cu Academia din Berlin, care, în 1714, l-a ales membru al ei.

Cantemir a luat parte activă la pregătirea și înfăptuirea reformelor lui Petru. În 1721 a fost numit membru al Senatului, care corespunde Consiliului de Miniștri din epoca noastră. Fostul domn român a devenit unul din cei 10 sfetnici mai apropiati ai lui Petru cel Mare.

În perioada aceasta (1711—1723), Cantemir își scrie cele mai valoroase lucrări. Ele fac parte integrantă din programul cultural al Rusiei reformelor și unele chiar au fost cerute de însuși țarul Petru I.

Scrierile lui Cantemir devin mai legate de viață, de problemele epocii și au în mare parte caracter informativ, pentru oamenii de știință, politici, militari, etc. Interesul lui se îndreaptă tot mai mult spre geografie și istorie. El scrie lucrări prin care putea să informeze lumea cultă asupra țării sale, asupra istoriei sale, asupra imperiului otoman și asupra lumii musulmane. Stilul lui devine mai clar și mai simplu. În introducerea lucrării: „Sistema religiei mahomedane“, Cantemir scrie că va prezenta într-o formă accesibilă tuturor date, nu numai asupra religiei, ci și asupra politicii, sistemului de guvernare al Muslimanilor. Face cercetări temeinice la biblioteci, folosește un aparat științific. Lucrările lui, prin contactul pe care l-a avut cu Rusia reformelor, Rusia pornită pe calea progresului, devin lucrări la nivelul științific al epocii sale.

Iorga susținea că Dimitrie Cantemir își concepuse lucrările sale scrise în Rusia încă înainte, la Constantinopol, pentru ca să nu trebuiască să scoată în evidență marca desvoltare a concepției, metodei de lucru, stilului lui Cantemir în urma contactului său cu viața rusească.

Ne vom opri mai mult asupra a trei lucrări scrise de Dimitrie Cantemir în Rusia, „Descrierea Moldovei“, „Hronicul vechimii a Româno-Moldovenilor“ și „Istoria creșterii și descreșterii imperiului otoman“ — ca fiind cele mai importante din vasta sa operă.

Lucrarea „Descriptio Moldaviae“ a scris-o în anul 1715. Scriitorul însuși a voit să-și traducă opera în românește — nu știm dacă și-a executat planul, în orice caz manuscrisul românesc nu ni s'a păstrat. Edițiile românești care le avem, sunt traduse de diferiți traducători (noi vom cîta în cele ce urmează, după traducerea lui Adamescu din 1925).

Cantemir a scris această operă, după ce a trăit câțiva ani în Rusia, și a luat contact cu problemele unui stat cu orânduire feudală, dar în care începuseră să apară elementele raporturilor capitaliste. El compară stările din Moldova cu cele din Rusia, ceea ce este un indiciu că și-a scris lucrarea, în primul rînd, pentru informarea oamenilor politici și savanților ruși. Vorbind despre bogățiile naturale ale țării, de rodnicia pământului, nu uită să amintească zăcămintele miniere — a căror exploatare este împiedecată de „lăco-

inia Turcilor“ — vorbește de rolul porturilor dela Dunăre — încăpuțe tot în mânile Turcilor — de navigație. Sunt punctele de vedere ale omului de stat, care vede necesitatea desvoltării meșteșugurilor, mineritului, comunicației, comerțului. Cantemir vede și arată cum forțele vii ale Moldovei sunt încătușate de asuprirea otomană. El caută și alte cauze ale lipsei de bani și ale sărăciei. „Patria noastră — scrie el — deși mai mult dă străinilor decât primește dela ei, totuși e chinuită totdeauna de lipsa de bani. Negustorii sunt de alte neamuri: ...ei au pus mâna pe tot comerțul Moldovei și duc la Constantinopol și în alte orașe turme întregi de oi și de vite cumpărate în Moldova pe preț de nimic, iar acolo obișnuesc să le vândă îndoio și întreit. Fiindcă însă cea mai mare parte dintre ei nu pot avea moșii și case în Moldova, cea mai mare parte din avereia lor o duc afară din țară, o mică parte trece înapoi Dunărea și deabia ajunge să plătim tributul datorit Turcilor...“¹.

Pasajul acesta denotă clar interesul lui Cantemir pentru comerț și clasa negustorilor.

In „Descrierea Moldovei“, Cantemir vorbește și de țărani șerbi. Unii din ei fuseseră înainte răzeși liberi, dar „nedreptatea boierilor i-a silit să îndure jugul șerbiei“. Vede bine soarta țăraniilor șerbi, deși nu se poate spune că era preocupat de ea. „Aș zice — scrie Cantemir — că din toți muncitorii de pământ cății sunt în lume, cei mai săraci cu totul sunt țărani moldoveni“². „Țărani — spune mai departe — pot fi puși la lucru orice zile ar vrea stăpânul... Dacă stăpânul vrea să-i răpească (țăraniului) ceva cu silnicie, îl bate până când țăraniul îi dă dc bună voie ce dorește“. Iorga, comentând „Descrierea Moldovei“ a „călătorului“ Dimitrie Cantemir, scrie: „Boierul de pe vremea aceea era adese ori ca un părinte pentru țărănim“. Un adevărat „părinte“ — care își bate „fiul“ până când acela dă „de bună voie“ ceea ce vrea să aibă „părintele“³.

Intr'un capitol special Cantemir arată ce tribut plătește Moldova Curții otomane⁴. Tributul propriu zis e de 65 mii de taleri⁵. Afară de acest tribut anual, Moldova trebuie să dea șultanului, la bairam (Paști), cu numele de peșcheș (dar) 12.500 de taleri, sultanei-mame 5 mii, pentru ceara lumânărilor dela palatul imperial 6 mii, pentru seul cu care se ung corăbiile de război 12.000 taleri, șefului eunucilor 2.500 taleri. Celealte daruri care se împart funcționarilor curții împărațești fac aproape 40 mii de taleri.

Când trebuie să vină un domn nou, nu se plătește totdeauna aceeași sumă; depinde — scrie Cantemir — de lăcomia vizirului și de ambizia candidatului. (Ambizia candidatului — lasă să se înțeleagă Cantemir — e să-și asigure prin daruri mari bunăvoița și protecția Curții otomane). Trebuie totuși să se dea sultanului în mod regulat 25 mii taleri, sultanei-mame 5 mii, vizirului 15 mii, lui kehaia (intendantului) 7.500, teflerdarului (registratorul încasărilor), 1000 etc. Darurile celorlalți funcționari și curtenii ca la peșcheșul de bairam (Paști) se urcă la 40 mii de taleri. Iskieme agasi, care conduce pe domn până la reședința sa, primește ca onorar 10.000 ta-

¹ D. Cantemir, „Descrierea Moldovei“, tradusă de Adamescu, p. 122—123.

² Ibidem, p. 124.

³ N. Iorga, Istoria Românilor prin călători, v. II, p. 133.

⁴ Ibidem, p. 110—113.

⁵ In alt loc Cantemir arată că prețul unui bou era de 3—5 taleri. Neculce scrie (p. 283) că prețul unei vite era de 4 taleri (lei).

leri. Mai totdeauna aceste cheltuieli ajung la 300.000 taleri, pe care sumă n'o plătește domnul din banii săi, ci țara — scrie Cantemir.

Cantemir descrie plastic acest aparat de stoarcere și jefuire a țării — cum sunt domnii acuzați pentru ca apoi pentru „desvinovățire“ să plăteasca noi sume, sume care se storc pentru „întărire“ domnului etc. „Toate acestea se trag de pe bieții țărani în orice chip și nu se mai satură nesățioasa lăcomie de bani a Porții otomane; pentru aceasta țara e menită unei prăpădenii totale, căci calamitățile și mizeriile cresc pe zi ce merge“.

Și în celelalte lucrări, memorii ale sale, Dimitrie Cantemir revine asupra constatării sale că lăcoția prădalnică a Porții otomane stoarce toată vлага Țărilor Române și că nicio îmbunătățire, nicio propășire nu e posibila până nu se curmă cotropirea otomană. Aceasta este o constatare a patriotului și omului de știință — constatare care i-a călăuzit toate activitatea.

„Descrierea Moldovei“ se poate citi și azi după aproape două veacuri și jumătate cu interes; e o descriere a vieții poporului, obiceiurilor, sărbătorilor, horei și dansurilor; e o adeverată enciclopedie a vieții de atunci a poporului român. Cantemir dă și date statistice, aşa de exemplu scrie că Iași aveau 12 mii case, socotind 5 locuitori de casă — înseamnă că Iași aveau 60.000 locuitori. Chiar și în textul latin pătrunde influența proverbelor și expresiilor populare. E o deosebită pierdere că Dimitrie Cantemir n'a ajuns să-și îndeplinească planul de a da și versiunea română a acestei lucrări sau că această versiune nu s'a păstrat.

Faima lui în lumea științifică și literară europeană și-a întemeiat-o cu o altă lucrare, scrisă tot în latinește: „Istoria creșterii și descreșterii imperiului otoman“, în 1717. Cartea a fost tradusă în rusă, germană, engleză, franceză și a fost cunoscută ca singura carte științifică cu privire la istoria Turciei până la mijlocul veacului al XIX-lea. Sub impresia acestei cărți Voltaire și Byron între alții au scris despre răsărit.

Chiar titlul cărții arată concepția filosofică a lui Dimitrie Cantemir asupra istoriei, concepția despre naștere, dezvoltarea, prefacerea și apunerea imperiilor. E interesant de reținut că Dimitrie Cantemir și-a scris carteasupra creșterii și descreșterii Imperiului otoman cu aproape două decenii înainte de apariția cărții lui Montesquieu „Considerații asupra cauzelor măririi și decadentei Romanilor“. Opera lui Cantemir înseamnă un hotărîtor pas înainte față de istoricii români de dinaintea lui, care își săruiau numai evenimentele, văzând în ele nu o dezvoltare internă, ci voința unci puterii din afara lor.

Dimitrie Cantemir a fost unul dintre primii istorici care au prevăzut căderea Imperiului otoman și eliberarea popoarelor cotropite de Turci. Convingerea aceasta a știut să o transmită cercurilor conducătoare și cărturărilor străini, în primul rând oamenilor politici ruși. În 1718 a prezentat lui Petru un memoriu, arătând că poporul moldovenesc păstrează credința față de împăratul Rusiei și roagă pe țar să nu lase ca „poporul moldovenesc să fie nimicit de Turci, Tălari și Imperiali (Austriaci)“.

Tot în anul 1717 și-a terminat Cantemir și lucrarea „Hronicul vechimii a Româno-Moldo-Vlahilor“. Și lucrarea această a scris-o în latinește, apoi a tradus-o el însuși în roinănește, arătând că „aceste toate, fiind de noi în limba latinească scrise și alcătuite, socolit-am, că cu strâmbătate, încă și cu păcat va fi, de Jucurile noastre, de aici înainte, mai mult

streinii de căt ai noștri să știe. De care lucru acma de iznoavă ostenință luând, din limba latinească iarăși pre ce a noastră românească le pre-facem”¹.

„Hronicul” înseamnă un nou pas înainte pe tărâmul istoriografiei române. În timp ce cronicarii se foloseau abia de două-trei izvoare străine, Cantemir are un bogat material bibliografic, pe care îl citează în lucrare, croniци bizantine, slavone, polone, rusești, ungurești, lucrări istorice franceze, germane, italiene, hârti, dicționare, enciclopedii etc. Cantemir citează izvoarele căci istoricul — spune el — trebuie să arate „...din ce jicniță a lăsat grăunțele ce împrăștie”.

Partea întâia a „Hronicului” e o introducere metodică, care-l arată pe Cantemir ca un istoric filosof, ca un gânditor și nu ca un simplu cronicar al evenimentelor. Engels numește această fază, faza a doua a istoriografiei, când istoria se apropiie de filosofie.

In partea a doua, intitulată : Prolegomena, D. Cantemir ridică problema unirii poporului român, demonstrând această unitate prin unitatea limbii, originii.

Partea a treia e „Hronicul” propriu zis, care începe cu „cucerirea” Daciei și ajunge până la imperiul româno-bulgar al Asăneștilor.

Lucrarea aceasta a lui Cantemir, deși îngrädită parțial mai ales în problema originii, a avut o deosebită influență asupra dezvoltării istoriografiei române, asupra școalei „ardelene” care a cunoscut și utilizat opera istorică a lui Cantemir.

Alte lucrări istorice mai mici ale lui Dimitrie Cantemir, scrise tot în Rusia, sunt : „Viața lui Constantin Cantemir” (scrisă în latineste) și „Evenimentele Cantacuzinilor și Brâncovenilor” (scrisă în rusește). În prima lucrare, Dimitrie Cantemir vrea să arate însemnatatea domniei tatălui său, prezentând pe Constantin Cantemir în culorile cele mai simpatice, ca pe un domn întemeietor al dinastiei Cantemireștilor. A doua lucrare (scrisă în 1717 sau 1718) e de fapt un raport către țarul Petru, îndemnându-l să elibereze Moldova de sub jugul otoman, cu ajutorul Moldovenilor care sunt devotați cauzei alianței cu Rusia — ferindu-se de acei boieri care stau în slujba Portii otomane.

Un alt studiu al lui Dimitrie Cantemir „Monarchiarum Physica Examinatio” („Cercetarea naturii monarhiilor”) scris în 1714, s-a păstrat în Biblioteca Academiei de Științe din Petersburg. Această lucrare e inedită și a fost tipărită pentru prima dată în revista „Studii”².

Studiul dovedește o concepție înaintată a lui Cantemir asupra merkului istoriei. În dezvoltarea formelor de guvernământ, aşa și a monarhiilor, Cantemir vede o dezvoltare lăuntrică ; ceea ce e vechi, poartă în sine germele a ceea ce e nou ; fiecare formă de guvernământ se naște, se dezvoltă, apoi se descompune și apune. Tot ce există în natură, spune Cantemir, se mișcă după legea naturii.

Nu e greu să descoperim în aceste teze germenii unei gândiri dialekțice.

¹ Dimitrie Cantemir, Hronicul vechimii a Româno-Moldo-Vlahilor, ed. Academiei, p. XIII.

² „Studii”, Nr. I, anul IV, Ianuarie - Martie 1951. Text prezentat de Gh. Haupt.

„In istoria lumii — scrie Cantemir mai departe — putem distinge patru tipuri de monarhii: monarhia orientală, sudică, apuseană și nordică. Ceasăndică, monarhia rusă, are o misiune mare, aceea de a elibera popoarele subjugate de către despotismul otoman, acest „avortor oribil al naturii“. Imperiul de Nord, scrie Cantemir, are mai departe menirea să fie „mama științelor și științele vor străluci în Rusia mai puternic decât în celealte trei monarhii precedente“.

In 1722 a apărut în rusește o altă lucrare a lui Dimitrie Cantemir: „Sistema religiei mahomedane“. De apariția acestei lucrări s'a interesat în repetate rânduri însuși Petru cel Mare; Rusia, care venea în contact cu lumea musulmană, avea nevoie de o carte informativă asupra religiei, instituțiilor, vieții, obiceiurilor popoarelor mahomedane. Sinodul, din motive de habotnicie, încerca să zădărnicească apariția cărții și i-a cerut lui Cantemir să-și spună izvoarele; Cantemir răspunde mândru: „...am scris ceea ce am căutat să știu prin experiența de 22 de ani“. La o nouă încercare de tergiversare a Sinodului, pretextând că tipografia nu are litere turcești pentru tipărire unor cuvinte turcești, răspunde însuși Petru cel Mare: „Scrieți că în Cartea despre credința mahomedană trebuie să se tipăreasca unele cuvinte în limba turcă și aceasta ni se pare că nu trebuie, căci nu pentru Turci, ci pentru știință rusă se tipărește aceasta“¹.

Și în lucrarea aceasta, Dimitrie Cantemir nu uită să avertizeze Rusia, să sdrobească capul vîperei (vizată e Poarta olomană) înainte ca aceasta să muște.

In același an, Dimitrie Cantemir l-a însorit pe Petru în campania sa împotriva Persiei în 1722, în calitatea sa de orientalist. El avea o întreagă echipă de traducători, tipografi — un fel de birou de propagandă, pentru a redacta proclamații către triburile musulmane.

Totodată făcea cercetări, adevărate explorări, în Caucaz. El nota înălțimea munților, hotarul zăpezii, descria monumenele, zidurile, ruinele, decifra inscripțiile, pregătind o lucrare geografică, arheologică și istorică a Caucazului. Invățatul T. S. Bayer, care s'a folosit de notele pe care Cantemir nu a avut timp să le sistematizeze, scria despre domnul român: „Acest principie era un om cu suflet mare, cu mari virtuți, obișnuit cu prijedria și având o dragoste de necrezut pentru știință, încât nu s'ar putea afla altul asemenea“.

Dragostea pentru știință, pasiunea cercetărilor l-a stăpânit toată viața pe invățatul român. Această sete de adevăr o putem caracteriza mai bine prin cuvintele lui proprii: „suilețul odihnă nu poate afla, până nu găsește adevărul, care îl cearcă oricât de depară și oricât de cu truda i-ar fi a-l nimeri“.

In ultimii ani ai vieții sale, fostul domn al Moldovei cunoștea tot mai bine viața rusă. Țarul Petru îl considera ca unul dintre cei mai apropiati sfetnici ai săi — nutrind poate chiar gândul să se căsătorească cu fiica lui Cantemir, Maria. In 1719. Cantemir s'a căsătorit din nou, luând în căsătorie pe Tânără fiică a generalului și prințului rus, Trubetzkoi, Anastasia Trubetskaja, și se stabilește la Petersburg. La vîrstă de 46 de ani, începe să studieze anatomia — o dovedă a multilateralității preocupărilor

¹ „Studii“, Nr. 1, anul IV, Ianuarie—Martie 1951, p. 211.

lui și prospetișimii sale. Fiii lui Caritemir făceau parte din garda imperială; un fiu al sau, Antioh, deveni un mare poet rus. Totuși (dacă ne gândim la cuvintele lui, pline de duioșie, cu privire la Moldova și la Moldoveni, în prefața manuscrisului românesc al „Hronicului“), Cantemir nu-și uită țara. Căștigând o situație importantă în imperiul rus, își folosește această situație ca să amintească în continuu Rusiei că menirea ei e să elibereze popoarele înrobite din Nordul și Sudul Dunării, în primul rând poporul roman ca fiind cel mai aproape. El nutrește în continuu nădejdea că eliberându-se Moldova de către Rusia, el se va întoarce în țară și-și va recâștiga domnia

Se întoarce grav bolnav din campania în Caucaz, după ce intră furtună pe Marea Caspică și s-au pierdut multe manuscrise prețioase. La 21 August 1723 moare, neîmplinind încă vîrsta de 50 de ani.

Istoricii burghezi, dar și unii istorici care azi se străduesc să ajungă la o concepție marxistă a istoriei — consideră pe Dimitrie Cantemir în primul rând ca pe o figură din istoria literaturii și științei române și numai în al doilea rând ca un om politic, unul din numeroșii domni ai Țărilor Române. Această concepție — credem — e nemarxistă, pentru că nu consideră viața și activitatea unei personalități ca un întreg, ci tăie această activitate în fâșii și compară apoi o fâșie cu alta. Iсториографiei burgheze slujitoare credincioasă a regimului burghezo-moșieresc, care aservea țărăi puterilor imperialiste apusene, și care ducea o campanie furibundă împotriva Uniunii Sovietice, ii convenea — în măsura în care o făcea — să scoată în evidență activitatea lui Dimitrie Cantemir numai ca om de știință, ales în 1714 membru al Academiei din Berlin — și să treacă în fugă peste activitatea lui ca om de stat. Ea nesocotește că D. Cantemir a militat nu numai în cele câteva luni de domnie, ci în toți anii vieții sale de după domnie pentru o alianță strânsă cu Rusia, singura putere, care poate să elibereze Țările Române de sub despotismul otoman și prin aceasta să le deschidă calea spre propășire. Lucrările lui, scrise în această perioadă, pe care o putem considera ca perioada cea mai rodnică a vieții sale: „Descrierea Moldovei“, „Hronicul vechimii a Româno-Moldo-Vlahilor“, „Istoria imperiului otoman“, „Sistema religiei musulmane“, „Cercetarea naturii monarhiilor“ etc. sunt toate legate de gândul eliberării Țărilor Române. El repeta mereu apelul ca marea Rusie, să vină în ajutor țărilor înrobite de către despotismul otoman. Activitatea lui științifică se leagă strâns și nu se poate despărții de activitatea omului de stat.

Tot pe linia ploconirii înaintea „culturii apusene“ și a dușmăniei împotriva Rusiei, istoricii burghezi voiau să ascundă saltul calitativ care se remarcă în operele lui Dimitrie Cantemir, în urma contactului lui cu viața Rusiei.

Precum am arălat, Dimitrie Cantemir a venit în Rusia într-o epocă de mari prefaceri economice și sociale, de concentrare a puterii de stat, de luptă pentru lichidarea fărâmășării feudale, când uriașul stat rus, ajuns la conștiință forței sale, începea să-și croiască drum la mare, să iasă din izolare sa, să-și asigure un loc de frunte între popoarele Europei. În figura robustă a lui Petru cel Mare, aceste tendințe ale noii vieți rusești, de lichidare a înapoierii economice, de ieșire din izolare, au avut un repre-

zentant viguros, care, precum spunea Lenin, pentru a grăbi dezvoltarea și progresul Rusiei, nu s'a dat înapoi dela folosirea mijloacelor barbare în luptă împotriva barbariei.

Venind în contact cu problemele Rusiei din timpul reformelor, orizontul lui Dimitrie Cantemir se largeste, legătura lucrărilor lui cu viața se adâncește. Nu speculații abstracte, străine de viață, ci cercetarea faptelelor îl preocupă. După Cantemir, știința trebuie să pornească dela fapte, deoarece fără fapte ori în afara faptelelor nu-i știință¹. Intr'o societate de prefaceri, de schimbări, ideea dialectică, științifică, în opoziție cu cea statică își croia drum.

Lucrările lui, mai ales cele scrise în Rusia, în perioada 1711—1723, înseamnă în ceea ce privește concepția și aparatul lor științific, un însemnat pas înainte în dezvoltarea gândirii și științei noastre. Luptând pentru o cauză justă, pentru eliberarea țării sale de sub jug străin, voind ca prin scrierile sale să convingă pe toți aceia care ar putea avea un rol în eliberarea țării sale, Cantemir își ascute armele, se pune la curent cu ultimele rezultate ale științei, își făurește instrumente științifice superioare și toate acestea fac ca operele sale să aibă un nivel științific mult superior față de lucrările predecesorilor lui.

Lupta lui Cantemir pentru eliberarea Moldovei, operele sale închinat aceluiași țel, viziunea lui clară că numai în alianță cu Rusia poporul roman poate să-și scutură jugul otoman, îl așează pe Dimitrie Cantemir între cei mai de seamă luptători pentru progresul patriei noastre, pentru progresul științei noastre.

In activitatea lui s'a imbinat în mod armonios activitatea omului de stat, a patriotului, cu cea a omului de știință. Operele lui au fost pozitiv apreciate de către scriitorii progresiști ruși ai veacului al XIX-lea, precum și de Belinski — ele contribuind nu numai la progresul științei române, ci și la progresul științei în general, la progresul culturii și științei ruse.

Sărbătorind aniversarea patriotului, omului de stat și omului de știință — Dimitrie Cantemir — sărbătorim totodată pe un mare luptător pentru întărirea legăturilor de prietenie russo-române, sărbătorim această prietenie ridicată la o treaptă superioară, care aduce zi de zi un ajutor neprețuit la înflorirea patriei noastre democrat-populare și la întărirea păcii în lume.

¹ V. Ermuratski, Dmitri Cantemir, „Moldova Socialistă”, 1 Septembrie 1953.
www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

GREVA MUNCITORILOR DIN VALEA MUREȘULUI ÎN ANUL 1925*

DR

SIMION FUCHS

Sub influența victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, muncitorii dela fabricile forestiere din valea Mureșului, alături de întreaga clasă muncitoare din țara noastră, s-au ridicat la o înaltă conștiință revoluționară. În perioada avântului revoluționar, dintre anii 1917—1923, în fabricile și uzinele mai importante din țară au fost create organizații puternice, capabile de luptă, ale Partidului Comunist, iar majoritatea muncitorimii s'a unit în sindicate. Muncitorimea din valea Mureșului, pe distanța dintre Tg. Mureș și Ciceu, a format un detașament puternic al mișcării revoluționare din țara noastră, condusă de Partidul Comunist din România. În luptele grele care au avut loc, muncitorimea fabricilor de cherestea a silit pe baronii atotputernici ai lemnului să recunoască drepturile elementare ale proletariatului. A fost câștigată recunoașterea sindicatelor, au fost încheiate contracte colective, a fost cucerită ziua de muncă de 8 ore, au fost sporite salariile și îmbunătățite condițiile de muncă.

In această perioadă, capitalismul mondial, cu ajutorul social-democrației, a reușit să înnăbușe în sânge mișcările revoluționare din diferitele țări și să opreasă avântul revoluționar de după primul război mondial.

A început perioada stabilizării relative, a capitalismului. Clasa stăpânitoare a trecut la ofensivă împotriva cuceririlor clasei muncitoare. Pentru proletariatul țărilor capitaliste, răstimpul acesta a fost o perioadă de lupte pentru apărarea cuceririlor dobândite în anii 1917—1923, de consolidare a Partidelor Comuniste și de luptă pentru cucerirea masselor în vederea noilor lupte.

Aservind țara noastră imperialismului american, englez, francez etc., burghezia română a căutat să încarce pe umerii masselor muncitoare toată povara plății împrumuturilor înrobitoare și toate cheltuelile pregătirilor de război împotriva Uniunii Sovietice.

Burghezia română a deslănțuit o ofensivă împotriva revendicărilor clasei muncitoare și a nivelului de trai al muncitorimii. În vederea reușitei

* Comunicare prezentată la Sesiunea largită a Secțiunii de Științe Istorice, Filosofice și Economico-Juridice din 21—24 Decembrie 1953.

acestei ofensive, ea a căutat în primul rând să decapiteze proletariatul, punând, în Aprilie 1924, Partidul Comunist din România în afara legii.

In această ofensivă a capitalului împotriva clasei muncitoare, social democrații de dreapta au fost alături de capital. Ei au trădat interesele muncitorimii, au dus o politică de scisionare a sindicatelor și a luptelor clasei muncitoare.

Partidul Comunist din România a continuat mai departe lupta în ilegalitate, folosindu-se de toate mijloacele legale și ilegale.

„Reorganizându-se pe baze conspirative — spune tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej — silit fiind să intre în adâncă ilegalitate, el își afirmă dreptul la existență, continuând să fie de fapt *mobilizatorul, organizatorul și conducătorul luptei de emancipare a muncitorilor, țăranilor și intelectualilor*”¹.

In perioada stabilizării relative a capitalismului, în condițiile cele mai grele, partidul a pregătit și a condus numeroase lupte eroice și de mari proporții.

Una din primele lupte mari din perioada de ilegalitate, conduse de P.C.R., a fost marea grevă din valea Mureșului.

CAPITALUL ÎN INDUSTRIA DE CHERESTEA DIN VALEA MUREȘULUI

Basinul superior al Mureșului se întinde pe o lungime de 180 km. prin fostele județe Mureș și Ciuc, începând dela Ciceu și până la Tg. Mureș. Pe acest teritoriu, cu câteva decenii înainte, pe ambele maluri ale Mureșului și ale afluenților săi, se întindeau păduri masive de brad. Din cauza exploatarilor de jaf din trecut, suprafețele de păduri au scăzut semnificativ.

Exploatarea capitalistă a pădurilor a început în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Antreprenorii au cumpărat pădurile dela marii moșeri sau i-au atras și pe aceștia în întreprinderile lor. În pofta lor de acaparare a pădurilor, capitaliștii însă, s-au lovit de drepturile de proprietate ale comunelor sau ale țăranilor. Începu ofensiva de depozitat a țăranilor de pădurile lor. Prin forță, înșelăciune și împilare, micii proprietari de păduri au fost constrâniți să renunțe sau să-și vândă pe preț de nimic drepturile lor de proprietate.

Această acțiune de concentrare a pădurilor în mâinile capitaliștilor a fost sprijinită și de astă numitul sistem de proporționalizare a proprietăților. În urma acțiunilor de depozitare a micilor proprietari, capitaliștii au ajuns în posesia unor noi întinderi de sute de mii de hectare de păduri.

Unii economisti naționaliști burghezi recunosc acțiunea de depozitare a țăranilor, dar căută să ascundă caracterul de jaf al acestei depozitări, atribuindu-i un caracter naționalist șovin. Unii dintre ei, falșificând realitatea, subliniază numai depozitarea țăranilor români, lăsând impresia că țăranii de alte naționalități n-ar fi fost depozitați de către capitaliști². Un autor naționalist maghiar afirmă contrariul. După el, acumularea de proprietăți în Transilvania este defavorabilă maghiarilor. Proprietățile acestora,

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, Raportul Politic al Comitetului Central la Conferința Națională a Partidului Comunist Român, în Articole și Cuvântări Ed. pentru literatură politică, 1952, ed. a III-a, p. 11.

² A. G. Gociman, Industria și comerțul lemnului, Cluj, 1929, p. 38.

cauză autorul, descresc în favoarea românilor¹. De aici, rezultă clar că autorii burghezi se străduesc să ascundă caracterul de clasă al depoședării țărănilor-proprietări și să o transforme într-o problemă de divergențe naționale și rasiale.

Desvoltarea industriei forestiere este strâns legată de desvoltarea industriei în genere. Construcțiile de fabrici, desvoltarea mineritului, construirea de căi ferate, etc., au contribuit în ansamblul lor la desvoltarea industriei de cherestea. Un mare inconvenient, care a îngreunat desvoltarea acestei industriei în valea Mureșului, a fost lipsa de căi ferate. În primul deceniu al secolului al XX-lea, când a început exploatarea pădurilor într'un ritm mai accentuat, s'a efectuat și prelungirea liniei ferate dela Reghin până la Ciceu, făcând astfel posibilă desvoltarea rapidă a industriei forestiere din acele locuri. În ce măsură s'a desvoltat industria lemnului în valea Mureșului, se vede din numărul fabricilor care au luat ființă în această perioadă. Dacă până în 1909 au funcționat numai 9 fabrici cu 26 de gateri, dela 1909 până la 1914, deci în decurs de 5 ani, numărul fabricilor s'a ridicat la 44, iar numărul gaterelor la 200. În perioada dintre anii 1900—1927, desvoltarea industriei de cherestea din valea Mureșului are următoarea infățișare :

Anul	1900	1914	1922	1925	1927	
Numărul fabricilor	9	44	55	56	53	Numărul muncitorilor în anii 1922—1927 variază între 5000 și 7500
H. P.	1250	9730	10250	10185	9830	
Numărul gaterelor	32	200	209	207	plus 19 de retezat butucii	

Industria forestieră din valea Mureșului ocupă un loc important în ansamblul întregii industriei forestiere din România de atunci. Dăm mai jos cifrele comparative din anul 1927².

	Pe țară	Valea Mureșului	%
Numărul întreprinderilor	487	53	11
Forța motrică în H. P.	60660	9830	16.2
Numărul gaterelor	1825	214	11.5
Numărul muncitorilor	44475	7500	17

Desvoltarea industriei de cherestea din valea Mureșului are loc în plină epocă a imperialismului. Acest fapt explică acțiunea hrăpăreată a exploatatorilor de păduri, care în goana lor după profituri maxime, n'au ținut seamă de nimic și au inaugurat o adeverărată devastare sistematică a pădurilor.

¹ Barabás Endre, Maros-Torda vármegye közigazdasági leírása. Budapest, 1907, f. 51—63.

² Indicatorul industriei românești, Ministerul de Industrie și Comerț, 1927.

Legile de protecție a pădurilor n'au fost niciodată respectate; statul burghezo-moșieresc n'a urmărit aplicarea acestor legi, iar pentru organele respective de stat Codul Silvic era doar un pretext de imbogătire.

In fabricile de cherestea din valea Mureșului, între anii 1922—1927, s'au tăiat anual în medie un milion și jumătate de m³ de lemnărie brută și răšinoase, adică de trei ori mai mult decât permitea o exploatare rațională. Chiar și specialiștii burghezi s'au văzut siliți să recunoască jaful practicat de capitaliști. Astfel A. Gociman scrie: „Cum pădurile de răšinoase cu suprafață de cca 170.000 ha (de la Reghin în sus), au o producție anuală de cca 3 m.c. la ha, ceeace face 510.000 m.c. exploabil anual, conform științei silvice, rezultă că în bazinul Mureșului superior s'a tăiat anual de trei ori mai mult material lemnos decât permit posibilitățile forestiere”¹.

Sub regimul burghezo-moșieresc, o parte considerabilă din pădurile țării se află în proprietatea marilor societăți capitaliste. Din totalul de 346 616 ha de pădure, cifră ce reprezintă întinderea domeniului forestier din valea Mureșului, 151 796 ha se aflau în proprietate particulară. Restul era proprietate de stat sau sub administrația statului (comunale, județene, componesorale, bisericești etc.). Dar și din acestea din urmă, o mare parte au fost, la rândul lor, vândute marilor societăți de cherestea.

Până la sfârșitul primului război mondial, societățile forestiere din valea Mureșului au aparținut sau au fost controlate de firme germane și austro-ungare. În conformitate cu prevederile tratatului de la Versailles, bunurile germane și austro-ungare din România trebuiau confiscate. Firmele germane și austro-ungare s'au coalizat însă cu diferite societăți elvețiene și italiene, schimbând doar eticheta, dăinuind în felul acesta și mai departe. Metoda folosită a fost aceea că firmele de acoperire au primit o cantitate de „acțiuni la prezentare”, pentru care însă n'au vărsat niciun ban. Acestea le-au transformat în proprietari deplini, înzestrăți cu toate drepturile legale. Numele firmelor s'a schimbat, însă proprietarii și directorii generali au rămas aceiași, schimbând doar sediul firmelor. Astfel au procedat, de pildă, directorii Sohr și Sipos.

In industria de cherestea din valea Mureșului, dominau trei mari concerne străine: „Foresta”, „Ofa”, „Lomaș”. Concernul „Lomaș” a fost controlat de „Union des Usines et des Nasic” din Geneva și de „Compagnie des Industries Minières et annexes Vandocuvres” (Cima), de asemenea din Geneva. „Foresta” era controlată de „Banca comercială italiană” din Milano. Principalul creditor al firmei „Lomaș-Moroeni” a fost „Banque de Paris et des Pays Bas”, strâns legată de trusturile americane. Această bancă a izbutit să pună mâna pe firma „Moroeni”, numai în contul dobânzilor, dobânzi egale cu o zecime din valoarea reală a firmei „Moroeni”.

Societățile de cherestea, încăpute în mâini străine, au figurat oficial ca firme românești, iar în consiliile lor de administrație se găseau politicieni din diferite partide burgheze, foști miniștri, guvernatori și directori ai Băncii Naționale și Băncii Românești, cum au fost, de pildă, Tancred Constantinescu, N. N. Săveanu, G. Măcăvescu, I. V. Stârcea, Costică Dumitriu și alții.

¹ A. G. Gociman, op. cit., p. 156.

Concentrarea capitalului are loc într'o măsură însemnată. Forma exterioară nu arată însă existența trusturilor, firmele purtând numele lor proprii, dar realitatea era alta. Iată de exemplu societățile care aparțineau concernului „Foresta“ :

S. A. „Deda-Bistra“	fabrica la Tg. Mureș	cu 4 gatere și	420 H. P.
„ „ „Deda-Bistra“	„ Deda	„ 6 „ „	300 „ „
„ „ „Reghinul-Săesc“	„ Reghin	„ 10 „ „	1200 „ „
„ „ „Reghinul-Săesc“	„ Salard	„ 6 „ „	250 „ „
„ „ „Răstosnea“	„ Răstosnea	„ 5 „ „	150 „ „
„ „ „Putna“	„ Hagotö	„ 3 „ „	90 „ „
„ „ „Bistrița-Năsăud“	„ Rețea	„ 4 „ „	120 „ „
„ „ „Bistrița-Năsăud“	„ Barătău	„ 2 „ „	35 „ „
	„ Tulgheș	„ 4 „ „	120 „ „
	„ Ditrău	„ 3 „ „	70 „ „
	„ Gheorgheni	„ 13 „ „	545 „ „
Total 11 fabrici cu 60 gatere		3300 H. P.	

Numai în valea Mureșului aparțineau grupului „Foresta“ 11 fabrici, grupului „Ofa“ - 5 fabrici, grupului „Lomaș“ 2 fabrici. Din totalul de 56 fabrici din valea Mureșului, cele mai mari, în număr de 18 aparțineau acestor concerne. Aceste 18 fabrici însumau 6385 H.P. din totalul de 10 250 H.P. deci 62,4 %, 93 gatere, din totalul de 207, deci 45 %. Cifrele arătăte demonstrează gradul de concentrare a capitalului străin în industria de cherestea din valea Mureșului.

Pe baza datelor din bilanțurile întocmite la 31.XII.1925, aceste concerne reprezentau următoarele capitaluri :

	Total capital	Capitaluri interne	%	Capitaluri străine	%
„Foresta“	268 469 568	42 239 625	15,7	226 229 943	84,3
„Ofa“	440 078 824	41 450 764	9,5	398 628 060	90,5
„Lomaș“	260 629 984	18 780 756	7,2	241 849 228	92,8
Total	969 178 376	102 471 145	10,5	866 707 231	89,5

Cifrele de mai sus arată în mod isbitor, cât de mult a fost aservită industria noastră de cherestea capitalului străin, care, în cărădăsie cu capitalul intern, nîmicea pădurile, împiedeca dezvoltarea industriei proprii de prelucrare a lemnului și exploata până la sânge clasa muncitoare.

S-ar putea crede că totuși capitalul străin ar fi avut și un oarecare rol pozitiv în dezvoltarea industriei foreștiere, importând în țară capital și făcând investiții în industria de cherestea. Acest lucru nu corespunde înseadă adevărului. Panazitismul capitalismului, caracteristic fazei imperialiste a acestuia, se manifestă în cazul de față prin accea că e vorba numai de acaparare, fără investiții. O mare parte din sumele trecute în registrele de contabilitate, ca reprezentând capital străin, sub formă de împrumuturi, erau sume fictive. Aceste sume au fost introduse ulterior în registrele vechi de dinainte de alipirea Transilvaniei la România. Aceste falsuri au costat sute de milioane de lei, dar dobânzile încasate după aşa zisele împrumuturi, meritau investițiile făcute pentru a-i mitui pe funcționarii superiori de stat.

Venitul rezultat din industria forestieră a fost încasat, aproape în întregime, de concernele străine. A. G. Gociman recunoaște că „aproape întrig venitul este împărțit capitalului străin, sub formă de dobânzi și comisioane, sustrâgându-se astfel impunerile fiscale”¹.

Diferite cazuri de demascare a unor foști funcționari superiori ai acestor societăți au desvăluit odioasele falsuri ale concernelor capitaliste.

Suma profiturilor încasate de societățile „Foresta”, „Ofa”, și „Lomas”, este foarte greu de stabilit. Balanțele oficiale conțin profituri neînsemnante uneori chiar pierderi. Aceste societăți ascundeau adevărata lor venituri prin diferite manevre de contabilizare. Una din metodele de tăinuire a venitului realizat o constituia falsa contabilizare a prețului de cost al pădurilor și buștenilor. Majoritatea padurilor au fost cumpărate încă înainte de construirea căilor ferate în această regiune, când pădurile, din cauza greutăților de transport, au fost vândute pe prețuri derizorii. Pe de altă parte, uriașe cantități de lemn, doborîte și cumpărate înainte de sfârșitul primului război mondial cu un preț între 2—3 coroane de m³, au fost plătite după război, în timpul inflației, în moneda devalorizată. Prețul acestor păduri și lemne a fost contabilizat la valoarea lor reală, diferența constituind un venit uriaș.

Importanța industriei de cherestea și profiturile mari încasate se pot deduce și din mărimea exportului de cherestea. Exportul cherestelei în jurul anului 1925 ocupă locul al doilea în exportul țării noastre, situându-se imediat după țările de cereale și înaintea exportului de petrol.

Anii 1923—1929, anii stabilizării relative a capitalismului, au fost ani de uriașe afaceri pentru capitaliști. Piața lemnului mai ales, a cunoscut în perioada anilor 1924—1925 conjunctura cea mai favorabilă, exportul atingând 70% din producția țării. Dar capitaliștii nu s-au mulțumit nici cu aceste profituri mari. În goana lor după profituri maxime, folosindu-se de reîlăxul avântului revoluționar și sprijinindu-se pe aparatul de stat burghezo-moșieresc din România și pe ajutorul social-democrației de dreapta, ei au trecut la ofensivă împotriva cuceririlor clasei muncitoare.

SITUAȚIA MUNCITORIMII DIN VALEA MUREȘULUI SUB REGIMUL BURGHEZO-MOȘIERESC

— „Valea Mureșului.. Valea plângerii” —

V. I. Lenin, referindu-se la viața muncitorilor forestieri, spunea:

„Muncile forestiere fac parte din categoria muncilor celor mai prost plătite; condițiile sanitare sunt mizerabile și sănătatea muncitorilor se distrug într-o măsură foarte mare; muncitorii, pierduți în adâncul pădurilor, sunt lipsiți de orice apărare, și în această ramură a industriei domnește în toată puterea sa robia...”².

Cuvintele lui Lenin despre viața muncitorilor forestieri din timpul tirismului se potrivește întru totul soartei muncitorilor forestieri din valea Mureșului, în timpul regimului burghezo-moșieresc.

¹ A. G. Gociman, op. cit., p. 261.

² V. I. Lenin, „Desvoltarea capitalismului în Rusia”, Opere, Ed. P.M.R., 1951, v. III, p. 499.

Poetul proletar Ernest Salamon¹, născut în valea Mureșului, cunoștea bine viața muncitorimii din această parte a țării noastre și în poezile sale a zugrăvit cu putere viața și lupta muncitorilor forestieri. În poezia sa „Szegény nép dicsérete” („Laudă poporului sărac”), el redă situația de cruntă exploatare și asuprire a clasei muncitoare :

Dacă te gândești la lumină : nici n'a trăit !
Dacă te gândești la sănătate : nici n'a fost pe aici !
Dacă te gândești la libertate : mereu pribegiea !
în groapa sa asemenei unui condamnat...²

Documentele vremii ne dau o imagine însăpământătoare despre mizeria muncitorimii forestiere sub regimul capitalist.

„Socialismul”, organ oficial al Partidului Comunist din România, publică, în 1923, un reportaj sub titlul : „Valea Mureșului... Valea plângerii”. Acest document oglindește în culori vii mizeria în care capitalismul ținea înrobiți pe muncitori. Reportajul începe cu următoarele cuvinte :

„Orășenii, care cunosc Valea Mureșului numai din excursiile de Dumnică, vorbesc cu melancolie despre frumusețile priveliștilor romantice și veselie sănătoasă, ale acestui ținut. Însă în viața adevărată de zi cu zi, numai cățiva privilegiați se bucură de toate frumuseți ale vieții din Valea Mureșului.

„Lucrătorii din Valea Mureșului sunt lipsiți de tot ce este frumos și bun și viața lor nu este altceva decât un lanț nesfârșit de mizerii”³.

Valea Mureșului a fost împărăția baronilor lemnului, o adevărată cetate a capitaliștilor. Ei erau aici stăpâni peste toate : păduri, fabrici, locuințe, prăvălii. Ei dispuneau de autorități : de primpretori, de jandarmi, de notari. Cel care nu le convenea era scos din locuință și trimis la „urmă”, adică la „locul de origine”, iar cu ocazia greivelor, muncitorii erau ținuți închiși în coloniile lor asemenea unor deportați. Din ordinul patronilor, găurile erau păzite, străinii erau legitimați, la poștă se cenzurau scrisorile, iar presa muncitorească era confiscată.

Condițiile de muncă din valea Mureșului au fost extrem de grele.

Inainte de primul război mondial, timpul de lucru la muncile din pădure n'a fost deloc reglementat. Muncitorii lucrau în acord de cum se crăpa de ziua, până seara târziu. În fabricile de cherestea, timpul de lucru era de 12 ore pe zi⁴. Ziua de muncă de 8 ore era o revendicare sacră a clasei muncitoare, pentru cucerirea căreia ea a dus multe lupte și a vărsat mult sânge.

După victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, statul burgohezo-moșieresc român, sub presiunea mișcării revoluționare, a legiferat ziua

¹ Poet proletar, născut la Gheorgheni, în 1912. A fost ucis de fasciști la 25 Februarie 1942, în satul Mihailovka Stary din Ucraina. Culegerea de versuri „Gyönyörű sors” (Destin minunat) a fost publicată în Editura de Stat, București, 1948.

² „Ha fényre gondolsz : nem is él !
ha egészségre : itt se volt !
ha szabadságra : bujdokolt !
gődrében, mint az elítélt”.

Gyönyörű sors, p. 140.

³ Socialismul, Nr. 30 din 1923.

⁴ A. G. Gociman, op. cit., p. 152

de muncă de 8 ore. Capițalistii au fost siliți să introducă ziua de muncă de 8 ore, nu de lege, ci datorită luptei clasei muncitoare. Niciodată însă, ei n'au renunțat la prelungirea timpului de lucru.

Fabricanții din valea Mureșului nu s'au împăcat cu ziua de muncă de 8 ore, folosind toate metodele, la care puteau recurge, pentru prelungirea ei.

Iată cîteva date în acest sens, culese din ziarele muncitorești din acea vreme.

„Patronii au concediat pe toți muncitorii, sub motivul că, în toate coloniile, ori vor lucra 10 ore pe zi, cu salariul actual, ori salariile vor fi reduse cu 25—30%”¹.

„Frontul unic al patronilor din Valea Mureșului pornește ofensiva contra zilei de muncă de 8 ore, căutând să angajeze muncitori neorganizați, cu ziua de lucru de 10 ore”².

„Muncitorii din colonia de cherestea din Ghimeș, nefiind organizați, sunt exploatați la maximum. Ei lucrează zilnic zece ore și jumătate...”³.

„În colonia fabricii din Lunca-Bradului lucrează circa 200 de muncitori. Ziua de muncă, după contractul colectiv, ar fi de 8 ore, cu toate acestea 45—50% din muncitori lucrează zilnic 12 și chiar 15 ore, deci față de 48 ore săptămânal, lucrează 72—96 ore”⁴.

„Sunt fabrici care lucrează zi și noapte. Sunt muncitori care lucrează două schimburi ca să-și atenueze mizeria”⁵.

Cele cîteva exemple ilustrează pe deplin situația grea a muncitorilor forestieri din fabricile de cherestea.

Proletariatul din valea Mureșului nu s'a lăsat să fie degradat la situația de „vîță de muncă” (după expresia lui Marx) și a dus lupte hotărîtoare pentru cucerirea și menținerea zilei de muncă de 8 ore, respingând atacurile patronilor.

Prelungirea timpului de lucru a fost unul din mijloacele întrebuiențate pentru a stoarce din muncitori cât mai multă supramuncă, căci profitul crește în aceeași măsură în care crește supramunca. Un alt mijloc de seamă pentru exploatarea clasei muncitoare era reducerea salariilor.

Salariul proletarului, în deosebi în faza imperialistă a capitalismului, nu acoperă cheltuielile necesare de producție și de reproducție a forței de muncă, deci cheltuielile de susținere a muncitorului și a familiei sale. Dar nu numai atât, nivelul de trai al clasei muncitoare a fost în mod sistematic redus, muncitorimea fiind pauperizată. Nivelul de trai se poate calcula pe baza comparării indicelui de trai cu salariul. Simo Géza, secretarul Comisiei regionale a Sindicatelor din valea Mureșului, între anii 1920—1929, a calculat costul vieții unei familii de patru persoane, pe o lună. Potrivit acestor calcule, luând ca bază prețurile din Iulie 1925, costul vieții la Tg. Mureș a fost lunar de 4299 de lei. Raportându-se salariile muncitorilor la această cifră, rezultă că, pe baza contractului colectiv, încheiat la 28 Martie 1924 și valabil până la 1 Martie 1925, salariile au atins această cifră numai într'un procent de 37—61%. Salariile stabilite în contract se prezintau astfel:

¹ „Marosvölgyi Munkás”, Nr. 61, Iulie 1921.

² „Munkás”, Nr. 10, Iulie 1923.

³ „Famunkás”, Nr. 4 din 1923

⁴ „Marosvölgyi Munkás”, Nr. 18 din 1921.

⁵ „Előrc”, Nr. 3 din 1921.

fel : muncitorul cel mai slab plătit câștiga lunar 1612 lei. (Aceștia constau majoritatea celor ce munceau). În acest salar este socomit salariul de bază 5,56 lei pe oră și 2,56 lei pe oră indemnizație de alimente pentru o familie de patru persoane. Mai bine erau plătiți gateriștii și circulařiștii, care primeau pe lună 2412 lei adică 9,50 lei pe oră, plus indemnizația pentru alimente de 2,56 lei. Mai bine erau salariați metalurgiștii. Aceștia primeau 2612 lei lunar, adică 10,50 pe oră, plus o indemnizație pentru alimente, de 2,56 lei. Socomind media salariului, trebuie să luăm în considerare că majoritatea muncitorilor câștigau sub 8 lei pe oră. Salariul mediu lunar ar fi de circa 2000 lei, adică circa 46 % din cel prevăzut în indicele nivelului de trai.

Dacă am lua în considerare toate cele necesare unui trai în condiții omenești, pentru o familie de patru persoane, constatăm că, costul vieții socotit pe o lună, ajungea la 31 Decembrie 1925, la 7500 lei. Raportând salariile la acest buget, ele nu acoperă decât 21,5 %, deci 34,8 % din neceſități.

In realitate, muncitorii nu primeau în întregime nici măcar salariile. Din ele se rețineau impozitele, taxele pentru Asigurările Sociale și diferitele amenzi.

Dacă ne gândim la șomajul existent pe atunci în rândurile muncitorilor, trebuie subliniat că nivelul general de trai era și mai scăzut.

Anii de după primul război mondial au fost ani de inflații. Inflația a fost una din urmările războiului imperialist care lovea păturile muncitoare micșorând prin scumpetea crescândă, salariul real al muncitorului. În ceea ce privește burghezia, ea a profitat de pe urma inflației, ridicând prețurile mărfurilor, dar în același timp opunându-se ridicării salariilor. Guvernul liberal a dus în mod conștient o politică inflaționistă, pentru a mări profitul capitaliștilor.

Iată câteva exemple, care demonstrează ridicarea prețurilor mărfurilor de prima necesitate și rămânerea salariilor în urma prețurilor.

Dacă considerăm prețurile din 1916 cu indicele 100, prețurile unei serii de mărfuri de primă necesitate se prezintă astfel :

Nr. crt.		1916	la 20 Mai 1926
1	Zahăr	100	2833
2	Fasole	100	
3	Mălai	100	6660
4	Făină	100	5000
5	Cartofi	100	2660
6	Pâine	100	7550
7	Carne	100	50
8	Lapte	100	3500
9	Untură	100	5250
10	Brânză	100	510 ¹

¹ „Viața Muncitoare“, N_o 202 din 1926, www.dacoromanica.ro

Ziarul „Muncitorul leninăr“ („Famunkás“) face o comparație între urcarea prețurilor și a salariilor în anii 1914—1924. Iată ce scrie acest ziar în aceasta privință :

„... pe când astăzi scumpețea față de anul 1914 a crescut cu 4792 %, adică de 48 ori, salariul minimul s'a ridicat numai cu 2400 %, adică de 25 ori față de anul 1914... Deci, pe când marfurile produse de noi au fost nestingerherit scumpite de 48 ori față de perioada de dinainte de război (înțelegem media, căci unele mărfuri arată o creștere de 200 ori), salariile muncitorilor, numai după lungi greve și chinuri, au crescut abia de 25 ori... Față de aceasta, prețurile produselor lemnului au evoluat astfel : prețul scândurii a crescut de 53 ori (5316 %) față de perioada de dinainte de război, iar mobila de 59 ori (5900 %). Deci, în timp ce salariile au reușit să se ridice cu 1 %, fabricile de cherestea și de mobile... au ridicat prețurile produselor lor cu 2%“¹.

Un mijloc de supunere a muncitorilor și de micșorare a salariilor lor au fost amenzile. În opera sa „Exploatarea legii amenzilor aplicabile muncitorilor din fabrici și uzine“, Lenin a arătat ce înseamnă amenzile reținute din salariile muncitorilor : „Amenda și despăgubirea sunt două lucruri diferite... Amenda este o sancțiune, și nu o despăgubire... Rostul amenzilor nu este de a repara pagube, ci de a crea o disciplină...“². Lenin arătă felul în care amenzile erau aplicate cu orice ocazie, după poftele capitaliștilor, care realizau din această venituri serioase.

Capitaliștii din România, mânați de pofta de exploatare comună tutuitor capitaliștilor, aplicau pedepsele cu aceleași scopuri, de mărire a profiturilor și de disciplinare a muncitorilor. Iată, de pildă, un caz întâmplat la Reghin : „Muncitorii dela fabrica EFK reclamă că direcția uzinei amendează pe muncitori. Nu de mult, de pildă, un muncitor a fost amendat cu 50 de lei, numai pentru faptul că, la apel, nu a pronunțat destul de tare cuvântul *hier* (în limba germană, aici), mai târziu același muncitor a fost din nou sanctionat, iarăși cu 50 de lei, de data această fiindcă, la apel a pronunțat prea tare cuvântul «*hier*»³.

Și din acest singur exemplu, reiese felul în care fabricanții au căutat să introducă un regim de cazarmă, să-și bată joc de muncitori, și pe lângă aceasta să-și câștige prin aplicarea amenzii, o sumă apropiată cu salariul pe o zi al muncitorului.

Din salariile muncitorilor se scădea împozitul și cotele pentru Asigurările Sociale. Împozitul servea interesele statului burghez însupritor, iar cotele pentru Asigurările Sociale erau tot un fel de împozit, în schimbul căruia abia dacă primeau ceea. Atât impozitele pe salarii, cât și cele indirecte se majorau din an în an, lovind în deosebi pe cei cu salarii mici.

Bugetul statului, la capitolul împozit pe salarii, se ridică în anii 1923—1926, după cum urmează :

In 1923 de 3922218 lei ;
în 1924 de 400000000 lei ;
în 1925 de 550000000 lei ;
în 1926 de 700000000 lei

¹ „Famunkás“, Nr. 2—3 din 1924.

² V. I. Lenin, Opere, Ed. P.M.R., 1951, v. II, p. 19.

³ „Famunkás“, Nr. 1 din 1924.

Si mai apăsătoare erau impozitele indirecte. Pentru anul bugetar 1926, capitolul „Impozitul pe consum“ a fost prevăzut cu 3 224 000 000 lei. Dintre un buget de 40 miliarde lei, 4 și jumătate miliarde au fost impozite directe, iar 10 miliarde 350 milioane impozite indirecte¹.

O altă formă a exploatarii era „truck“ sistem-ul, aplicat în industria forestieră. El constă în plata în natură a salariului sau a unei părți din salar. Acest sistem era aplicat mai ales în locurile mai îndepărtate de orașe și de comunele agricole, și acolo unde nu se aflau prăvălii. În aceste locuri, fabricile procurau muncitorilor alimente, la prețuri foarte ridicate, deschizând un soi de cantine, unde, pentru bani sau contra bonuri, erau vândute mărfuri de calitate proastă și foarte scumpe.

Una din problemele cele mai dureroase pentru muncitor, era problema locuințelor. Muncitorii aduși la fabricile de cherestea locuiau în colonia fabricii, în casele aparținând acesteia. Locuințele erau din scânduri, fără fundament. Ușile și ferestrele erau făcute la repezelă. Prin ele pătrundeau frigul, vântul și ploaia. Pereții caselor, în scurt timp, se umplau de ploșnițe, iar sub podele mișunau gândacii și șobolanii. Instalațiile higienice erau foarte rudimentare.

„Coliba în care descindem... în Deda-Bistra este lată de cinci metri și lungă de patru. În această gaură mizerabilă, nedernă de a fi locuită de un om și care nici măcar n'are un acoperiș cumsecade — așa încât plouă înăuntru — locuiește o familie de 10 oameni. Mii de insecte se târasc pe zidurile colibei, așa încât, dacă de pildă mâncarea este pusă pe masă fără a fi acoperită, în câteva minute ea se umple cu insecte din tavan“².

Din cauza locuințelor nehygienice și a alimentației insuficiente și unilaterale, s'au găsit 12 cazuri de peleragă. Mortalitatea infantilă era de 27,7%. Aceste cifre arată situația sanitată dezastruoasă din valea Mureșului din acel timp.

Din cauza lipsei totale a protecției muncii, accidentele erau zilnice. Foarte des se petreceau accidente groaznice, care însă ar fi putut fi ușor înălțurate. De pildă, funile marilor roți, care punea în mișcare transmisiile sau roțile transmisiilor, nu erau îngrădite. Mecanicii, ungătorii, sau oricine din apropierea mașinilor care era obosit sau neatent, puteau fi prinși de funie, de curele, sau de roți, svârliți la perete și omorâți sau schilotiți pentru toată viața. Periculoasele mașini din industria lemnului (circulare) nu erau prevăzute deloc cu instalații de protecție. Mulți dintre muncitorii forestieri mai bătrâni aveau degetele rețezate de ferestrău.

Iată ce se spune într'un ziar muncitoresc contemporan :

„Raiul baronilor de lemne vopsit cu sânge.

Suntem anunțați din Luncă Bradului că un Tânăr muncitor, în vîrstă de 16 ani, în ziua de 8 Februarie 1923, înainte de masă a fost pus să lucreze la circulară de retezat bușteni. După masă ...a căzut cu capul pe circulară care l-a despicate în două, omorându-l... Necunoscând capriciile circularei, care mergea foarte greu și pe lângă aceasta meșterul silindu-l să dea zor, el a forțat circulară... și a căzut cu capul pe ferestrău...“³. Fabricile n'au

¹ Cf. „Viața Muncitoare“, Nr. 12 din 1925.

² „Socialismul“, Nr. 30 din 1922.

³ „Famunkás“, Nr. 3 din 1923.

fost înzestrăte nici măcar cu suficiente mijloace pentru prim ajutor. „La fabrica Ghimeș este o cutie medicală al cărei întreg conținut este o jumătate legătură de vată, un ștreang și o foarfecă. Așa arată cutia medicală a unei fărăci unde lucrează 800 de oameni“¹.

Muncitorii erau obligați să plătească cotizația pentru Asigurările Sociale, dar medici abia dacă existau prin valea Mureșului. Ajutorul de boală era foarte mic, constituind 20—30 % din salar. În caz de accident mortal, totul era mușamalizat. „Victima era de vină“. Familia victimei, în loc de despăgubire sau pensie era lăsată în voia soartei, după cum ne arată și următorul caz :

„...În colonia de cherestea din Iarațos s'a întâmplat un accident în urma căruia doi oameni și-au pierdut viața... La fața locului nu s'a deplasat nicio comisie oficială, care să stabilească răspunderea pentru acest accident. Cei doi frați de muncă, Dionisie László și Gheorghe Barsiu, căzuți victime accidentului, au lăsat după ei văduve și orfani. Directorul, drept „compensare definitivă“ ...a trimis celor două familii, rămase fără susținători, câteva kilograme de făină și slănină; unei văduve i-a trimis un litru de răchiu, iar celeilalte un decilitru de coniac...“².

Valea Mureșului a fost un rai pentru capitaliști, dar un iad pentru muncitori. Muncitorii s-au opus acestei nerușinante exploatarii capitaliste prin organizare și luptă revoluționară, singura cale posibilă pentru eliberarea de sub jugul capitalist.

LUPTELE MUNCITORIMII DIN VALEA MUREȘULUI

Inaintea primului război mondial, în coloniile forestiere din valea Mureșului, aproape că nu găsim forme înaintate de organizare a muncitorimii. Muncitorimea dela păduri și dela fabricile de cherestea, fiind în mare parte semiproletară, a fost subapreciată și neglijată de social-democrați. Social-democraților nu le convenea să se deplaseze în munții îndepărtați din valea Mureșului, unde ascunși de ochii lumii, fabricanții, pretorii și jandarmii terorizau în mod sălbatic pe muncitori.

Organizarea sistematică a muncitorimii din valea Mureșului s'a început numai după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. Organizatorii lor au fost comuniști, mai ales muncitori, care s'au reîntors din război sau au fost prizonieri în Rusia. Mulți dintre ei au primit primul botez revoluționar în revoluția rusă, unde mulți dintre ei au luptat cu arma în mână, în Garzile Roșii și în Armata Roșie.

Acești muncitori luminați și entuziasmați de Revoluția din Octombrie și plini de dorința de a urma exemplul proletariatului rus, au întărit grupuri comuniști din Tg. Mureș. În valea Mureșului, însărcinări de Tg. Mureș, au mai existat trei centre de organizare : Reghin, Toplița și Gheorgheni, centre industriale de cherestea mai importante. De aici organizarea s'a extins în toate fabricile de cherestea din regiunea forestieră.

Muncitorimea din valea Mureșului s'a avântat în toate luptele și acțiunile mari ale proletariatului din țara noastră. În timpul grevei generale din Octombrie 1920, muncitorii dela fabricile de cherestea au intrat și ei în grevă.

¹ „Famunkás“, Nr. 4 din 1923.

² Idem, Nr. 5 din 1923.

Coloniile forestiere au fost ocupate de puternice forțe militare, iar muncitorii au fost terorizați pentru a se întoarce la muncă. Ei au preferat însă să se ascundă în adâncul pădurilor, decât să spargă greva. Când sosi vestea înșetării grevei generale, muncitorii n'au dat crezare acestui lucru. Un manifest din 27 Octombrie, îscălit de social-democrații de dreapta din Tg. Mureș cheamă pe muncitori să reînceapă lucrul. Manifestul reproducea telegrama semnată de conducătorii social-democrați dela centru, prin care se anunța sfârșitul grevei. Într'un ziar din Tg. Mureș mai gasim, la 31 Octombrie, un apel către acei care nu s'au prezentat încă la lucru. Aceste apele stau mărturie faptului că muncitorimea, în ciuda conducerii social-democrațe, era pentru continuarea grevei generale. Muncitorii din valea Mureșului, cu adâncă indignare față de conducătorii social-democrați dela București și Cluj, au reluat lucrul. Din propria lor experiență au putut să învețe că social-democrații de dreapta trădaseră lupta proletariatului.

Muncitorii din valea Mureșului au stat alături de grupele comuniste în pregătirea înființării Partidului Comunist. Organizațiile din valea Mureșului cer cu energie convocarea Congresului Partidului Socialist și afilierea acestuia la Internaționala Comunistă. Ziarul „Marosvölgyi Munkás“, care a apărut între 5 Septembrie 1920 și 2 Octombrie 1921, începând cu primul său număr, a promovat ideile leninismului, ideea necesității înființării Partidului Comunist și a afilierei la Internaționala Comunistă. În numărul 9 din 1920 apare articolul „Noua Internațională“. Numărul 20 din 1921 reproduce și comentează „Condițiile de afiliere la Internaționala III“. Fiecare număr din ziar popularizează lupta dusă de Republica Socialistă, demască intervenția imperialistă și atitudinea social-democraților. Ziarul „Marosvölgyi Munkás“ și gazeta care i-a urmat „Előre“ („Inainte“), s'au bucurat de o mare popularitate în valea Mureșului.

Puterea mișcării comuniste din valea Mureșului reiese dintr'o informație apărută în „Marosvölgyi Munkás“, la 15 Mai 1921. Din această informație reiese că la conferința de Partid din Transilvania și Banat, întrunită pentru pregătirea Congresului Partidului, din 26 de organizații prezente, 6 erau din valea Mureșului : Tg. Mureș, Deda-Bistra, Lunca-Bradului, Salard, Răstolita și Klement-păatak. La Congresul Partidului, care a hotărât afilierea la Internaționala a III-a, au luat parte doi delegați din valea Mureșului, care au votat pentru afiliere.

După arestarea delegaților Congresului, care au votat afilierea la Internaționala a III-a, în valea Mureșului s'au desfășurat mari acțiuni de masă pentru eliberarea congresiștilor. Datorită mișcării de protest dusă în toată țara, guvernul a fost constrâns ca în toiu procesului să elibereze o mare parte din congresiști.

Teroarea a împiedcat pentru un timp înființarea legală a organizațiilor Partidului Comunist în Transilvania și Banat. La Tg. Mureș, înființarea legală a primei organizații regionale de partid a avut loc în cadrul unei adunări populare. La adunarea de constituire ținută la 23 Iulie 1922, tabările de cherestea din valea Mureșului au fost reprezentate de 40 de delegați¹. Cu această ocazie, în ziarul „Előre“ a apărut un articol de fond cu mărețul titlu : „Suntem Comuniști !“

¹ „Előre“, Nr. 31 din 1922. www.dacoromanica.ro

In anii 1919—1923, în perioada avântului revoluționar, valea Mureșului a fost un focar permanent al luptei de clasă. Partidul Comunist din România a dat o mare atenție luptelor de zi cu zi ale clasei muncitoare. Membrii Partidului au dus o activitate intensă pentru organizarea luptei sindicale. Muncitorimea din valea Mureșului a dus serioase lupte pentru satisfacerea revendicărilor sale economice. S-au dus lupte continue pentru încheierea contractului colectiv, pentru revizuirea trimestrială a salariilor după urcarea prețurilor și pentru constrângerea fabricanților să respecte contractul. Încheierea unui contract colectiv pe întreaga vale a Mureșului, valabil pentru toate fabricile de cherestea, a constituit primul obiectiv serios al conflictelor. Fabricanții se opuneau din răsputeri încheierii unui contract general, valabil pentru toate fabricile de cherestea. Realizarea încheierii unui astfel de contract colectiv a fost rezultatul mai multor lupte grele duse de masse.

Cucerirea contractului colectiv pe întreagă valea Mureșului a contribuit în mare măsură la imprimarea unui caracter unitar acțiunilor proletariatului, cuprinzând întreaga massă a muncitorimii din fabricile din valea Mureșului. Se realizează astfel concentrarea unei mari forțe muncitorești, capabilă să impună revendicări mai importante. Datorită proporțiilor și importanței pe întreaga țară a acțiunilor muncitorești din valea Mureșului, ele au putut avea un răsunet mare, care a stimulat solidaritatea proletariatului din țara noastră.

Primul contract a fost încheiat în 1919. Aceasta a fost reînnoit în 1920, înaintea grevei generale. După înfrângerea grevei generale, fabricanții n'au ținut seama de prevederile contractului, dar muncitorii, în luptele duse în Aprilie și Octombrie 1921, au reușit să impună din nou încheierea și respescarea contractului colectiv. La 18 Martie 1922 și la revizuirea salariilor în Septembrie 1922, muncitorii au reușit să câștige prin lupte sporuri de salarii de 25% și 30% și să-și îmbunătățească condițiile de muncă.

Contractele colective încheiate prevăd:

1. Recunoașterea zilei de muncă de 8 ore, salar sporit cu 25 — 50 — 100 % pentru orele suplimentare.
2. Stabilirea salariului minimal pe categorii de muncitori. Salar sporit pentru unele fabrici, unde condițiile de trai sunt mai grele.
3. Revizuirea salariilor pe intervale de 3 luni, potrivit schimbării prețurilor.
4. Acordarea unei cantități de alimente de primă necesitate cu prețul redus, fixat în contract.
5. Acordarea de locuințe, lumină și lemn de foc sau compensare în bani.
6. Recunoașterea sindicatului și a bărbătilor de încredere cu dreptul de a reprezenta pe muncitori. Acordarea unui local pentru sindicat.
7. Recunoașterea zilei de 1 Mai ca sărbătoare muncitorească plătită¹.

Cu anul 1923 începe perioada stabilizării relative a capitalismului. Se prevedea atacul patronilor împotriva cuceririlor clasei muncitoare în perioada premergătoare. Capitaliștii din valea Mureșului, cu toată continua urcare a prețurilor, vroiau să reducă salariile și să măreasca timpul de

¹ Contractele colective Ed. A. Lakatos, Tx. Mures, 1921.

muncă. Muncitorimea prevedea atacul și se pregătea din timp pentru preventămpinarea lui.

Inceputul anului 1923 constituie unul din cele mai frumoase momente ale luptei muncitorilor forestieri din valea Mureșului. La 14 Ianuarie 1923, se întrunesc la Reghin delegații muncitorilor din toate fabricile de cherestea din valea Mureșului. Conferința a hotărât denunțarea contractului și pregătirea grevei¹.

Pentru a împiedeca greva, siguranța a închis și sigilat, la 18 Ianuarie, localul Căminului Muncitoresc din Tg. Mureș, de unde era condusă mișcarea sindicală a muncitorilor din valea Mureșului. Această manevră n'a reușit să împiede greva, care izbucni, la 18 Martie, la 34 fabrici de cherestea cuprinzând 4000 de muncitori.

„Socialismul“ scrie despre această grevă: „Greva celor 4000 de lucrători se duce pentru salarii mai bune, pentru micșorarea timpului de muncă, pentru condiții de muncă mai bune.

Este de admirat cum lucrătorii... știu să reziste în luptă.

Acest lucru dovedește că lucrătorii s'au săturat de exploatarea capitalistă și luptă cu orice jertfă spre a-și îmbunătăți condițiile de traiu². Uniunea sindicală din Cluj condusă de reformiști a sabotat organizarea sprinjirii greviștilor, după cum reiese din desbaterile conferinței pe țară a Uniunii muncitorilor lemnari, ținută la 8—10 Aprilie 1923. Greva era în toi, dar secretarul Uniunii, social-democratul Bartha a împiedecat să se ia contact cu celealte Uniuni și sindicate din Cluj, pentru organizarea populațării și ajutorării grevei. Sabotajul lui Bartha a fost atât de evident, încât a fost silit să demisioneze. În locul vechiului comitet central al Uniunii, a fost ales un nou comitet, format în majoritate din comuniști³.

După patru săptămâni, greva s'a sfârșit cu victoria muncitorimii. Este semnificativ pentru moralul ridicat al muncitorilor, faptul că patronii, cu toate eforturile depuse, au reușit să recruteze doar 39 de spărgători de grevă⁴. Noul contract colectiv prevedea urcarea salariilor cu 28% și alte condiții favorabile muncitorilor.

In Septembrie 1923, la Congresul Sindical din Cluj, social-democrații de dreapta, mâna în mâna cu poliția, exclud majoritatea de stângă și sparg astfel unitatea sindicală atât de necesară muncitorimii.

Sindicalele excluse, printre care erau toate sindicalele din valea Mureșului, se organizează sub numele de Sindicalele Unitare și aleg un Consiliu General. Toate sindicalele muncitorilor lemnari și forestieri au rămas în cadrul Uniunii muncitorilor lemnari, care aparținea Sindicatelor Unitare. Sindicalele Unitare, sub îndrumarea Partidului Comunist, cu toată teroarea Siguranței și acțiunile de spargere ale social-democraților de dreapta, au reușit să mobilizeze muncitorimea și folosind diferite forme de luptă, au respins atacul patronal, trecând în multe cazuri la contraatac. Acest fapt reiese și din statistică oficială, apărută în „Buletinul Ministerului Muncii“, reprodusă de „Socialismul“. In 1923 au avut loc 291 de conflicte de muncă (din care 70 de greve, 4 lock-outuri, restul, conflicte neurmăte de greve), în în-

¹ „Famunkás“, Nr. 2 din 1923.

² „Socialismul“, Nr. 30 din 1922.

³ „Famunkás“, Nr. 4 din 1923.

⁴ Idem, Nr. 5 din 1923. www.dacoromanica.ro

reprinderile cu un număr total de 75.603 lucrători. Dintre aceştia au participat la conflicte 55.557 salariați. Din cei 75.603 salariați erau organizați în sindicate 44.424. Din cele 291 de conflicte, cu izbânda salariaților s-au terminat 192, prin tranzacții 71, cu eșecul salariaților 28¹. Aceste date oficiale — vădit micșorate — oglindesc totuși numărul mare al conflictelor de înunca și succesul luptelor proletariatu lui.

In Aprilie 1924, Partidul Comunist a fost scos în afara legii, presa comunistă a fost interzisă, iar mulți membri ai Partidului au fost arestați. La 19 Decembrie 1924, a fost votată o lege specială, legea Mârzescu — îndreptată împotriva Partidului Comunist.

Partidul declarase încă înainte de ilegalizarea sa :

„Cu cât mai aspre vor fi restricțiunile îndreptate împotriva manifestărilor libere ale Partidului Comunist, cu atât mai intens se va revârsa energia potențială acumulată întrânsul“ și „Încă odată repetăm ceea ce am spus. Încercările guvernului nu ne însărcină. Vom rămâne la postul nostru și ne vom face datoria, față de massele exploatațe pe care le reprezentăm, până la capăt“².

Partidul Comunist și-a ținut cuvântul, intensificându-și activitatea, conducând mai departe luptele masselor muncitoare și îmbinând formele ilegale ale activității cu toate formele legale posibile.

In Septembrie 1924, s'a ținut Congresul al III-lea al Partidului. Congresul constăță „...ofensiva concentrată a intregului capital împotriva clasei producătoare“³ și prevede intensificarea acestei ofensive. Prin hotărîrile sale, Congresul a pregătit Partidul să stea în fruntea luptelor muncitoarești.

Iată câteva pasaje din moțiunile și rezoluțiile votate la Congresul al III-lea, grăitoare în această privință : „...Partidul proletariatului, Partidul Comunist, trebuie să conducă lupta zilnică a masselor muncitorești împotriva lipsei de lucru și înaspirii exploatației în fabrică, împotriva coborîrii salariului real și prelungirii zilei de lucru, împotriva introducerii muncii în acord și împotriva lipsei de locuințe și scumpetei generale, și îndeobște, să ia parte activă și fără rezervă pentru revendicările imediate ale muncitorilor“⁴.

„Datoria comuniștilor este să strângă și să organizeze pe muncitori în sindicate și să păsească în primele rânduri ale luptei lor pentru revendicările imediate. Nu trebuie însă să neglijeze de a lumina pe muncitori că aceste lupte pot avea numai atunci succes când sunt duse în acelaș timp împotriva dominației capitaliste...“

Hotărîrea Congresului al III-lea ca „Centrul de greutate al muncii politico-organizatorice a partidului... să fie mutat în celulele de fabrică“⁵, a dat avânt activității Partidului. Trecerea Partidului pe baza celulelor de fabrică l-a întărit; a întărit legăturile sale cu massele principale ale proletariatului și a ridicat capacitatea organizatorică a organizațiilor de partid.

¹ „Socialismul“, Nr. 102 din 1923.

² Idem. 21.III 1924.

³ Documente din Istoria P.C.R. Ed. pentru literatură politică, 1953. ed. a II-a, p. 47.

⁴ Documente din Istoria P.C.R., p. 55.

In valea Mureșului, unde fabricile sunt departe una de alta și unde organele de stat izolau ușor fabricile de centrul regiunii, forma organizatorică a celulelor de fabrică a oferit mai mari posibilități operativității independente.

In 1925, organizațiile de partid din valea Mureșului au primit un ajutor prețios din partea conducerii Partidului prin activiștii C. C. Astfel, au primit ajutor din partea neuitașilor tovarasi Pavel Teacenco, membru în C.C., și din partea lui Ioan Fonagy, care în ilegalitate a stat mai mult timp la Tg. Mureș.

Partidul a înființat la Tg. Mureș un ziar legal, „Világ“, care a avut un rol deosebit în pregătirea și susținerea grevei din 1925. Presa sindicală „Viața Muncitoare“ din București și oficioul Uniunii sindicale a muncitorilor lemnari „Lemnarul“, din Cluj, care apără și în limba maghiară, precum și în limba germană (pentru Bucovina), au dus o via activitate.

Incepând din vara anului 1924, atât conducerea Uniunii Sindicatelor muncitorilor lemnari, cât și Comisia Regională Sindicală din Tg. Mureș, au luat măsuri organizatorice de întărire a capacitatii de luptă a sindicatelor.

Uniunea muncitorilor lemnari a hotărât înființarea unui fond central de rezistență, pentru ajutorarea muncitorilor în caz de grevă. De altfel, acest fond a fost înființat mai înainte, din inițiativa Sindicatelor din valea Mureșului¹.

Consiliul General al Sindicatelor Unitare și conducerea Uniunilor au hotărât ținerea unor „zile de organizare“ pe țară, între 1-15 Ianuarie 1925². Creșterea încrederii muncitorilor în Sindicalele Unitare o dovedește numărul sporit al muncitorilor forestieri organizați din valea Mureșului, cu toată teroarea îndreptată împotriva Sindicatelor Unitare.

Tabloul următor arată numărul și creșterea numerică a muncitorilor forestieri organizați din valea Mureșului³.

Anul	Numărul organizațiilor	Numărul membrilor
1920	12	1248
1921	15	845
1922	16	1766
1923	17	2199

Scăderea temporară, în 1921, a numărului membrilor, se datorește, în primul rând, activității nefaste a unor conducători social-democrați, care au îndepărtat o parte a muncitorimii din sindicate. Ne lipsește statistică oficială din 1924 și 1925, dar după declarațiile verbale ale unor veterani ai mișcării muncitorești din valea Mureșului, numărul membrilor sindicatelor a crescut în acel timp.

Cifrele din tablou cuprind numai pe acei muncitori care au cotizat cel puțin 48 de săptămâni. Ele nu cuprind însă pe cei flotați și pe tinerii

¹ „Famunkás“, Nr. 11 din 1924.

² Idem, Nr. 12 din 1924.

³ Intocmit pe baza unui tabel al Uniunii Sindicatelor muncitorilor lemnari, în „Famunkás“, Nr. 2—3 din 1924.

muncitorí sub 18 ani, a' caror organizare a fost oprită de lege, deși mulți dintre ei activau în sindicate. Apreciind la aproximativ 2500 numărul de muncitori organizați din valea Mureșului, față de numărul total de aproximativ 5000 de muncitori, putem observa că 50 % din muncitori erau organizați. Aceasta înseamnă un înalt grad de organizare, în condițiile regimului burghezo-mosieresc din România. Prin simplul fapt că au făcut parte din Sindicalele Unitare, lovite în permanență de teroare, acești 50 % muncitori organizați au dat dovadă de un înalt nivel de conștiință și atașament față de Partidul Comunist, dovedindu-se capabili să atragă și pe muncitorii neorganizați în luptă.

Caracterul combativ al acestor sindicate reiese și din bilanțul veniturilor și cheltuielilor. De exemplu, în anul 1923, 66.131 lei din 257.412 lei, adică un sfert din venituri, a fost folosit pentru ajutor de grevă etc., restul, cheltuieli de deplasare, diferite fonduri de ajutorare etc.¹.

Fiindu-le imposibil să se bazeze pe ceva real în valea Mureșului, social-democrații din Cluj și Brașov au încercat să spargă unitatea muncitorimii forestiere. Bartha Carol din Brașov și Flueraș din Cluj încearcă să organizeze în această regiune un nou sindicat al lemnarilor și o nouă Uniune. Este semnificativ faptul că articolul apărut în acest sens în „România Népszava“ (Vocea poporului din România), organ al social-democraților de dreapta, a fost reprobus și în „Munkaadok Lapja“, ziarul patronilor. Încercările de spargere a Uniunii muncitorilor lemnari și a sindicatelor forestiere au suferit un eșec².

In valea Mureșului, anul 1924 a însemnat un moment, când toate încercările fabricanților de a lipsi muncitorimea de cuceririile ei au fost respinse. Muncitorii, prin luptă lor au silit în Ianuarie 1924 conducerea fabricii din Deda-Bistra să respecte contractul³.

Tot în Ianuarie 1924, muncitorii din Reghin, printre' grevă, au obținut reprimirea în muncă a doi tovarăși condeiați⁴. În luna Mai 1924, fabricanții forestieri, în fața hotărîrii muncitorimii de a declara grevă, au cedat și a fost reînnoit contractul colectiv și sporite salariile⁵.

Mersul evenimentelor a confirmat previziunea Partidului cu privire la intensificarea atacului din partea capitaliștilor.

Guvernul liberal și UGIR-ul (Uniunea Generală a Industriașilor din România) au pregătit atacul general împotriva muncitorimii pentru reducerea salariilor și prelungirea zilei de muncă. Ministrul de finanțe de atunci Vintilă Brătianu, unul din cei mai mari bancheri din țară, a expus în toamna anului 1924 unei delegații de industriași, plinurile financiare ale guvernului, îndemnându-i în mod stăruitor să reducă salariile.

Conducerea UGIR-ului, într'o circulară secretă cu Nr. 83—924, a adus la cunoștința membrilor săi cele comunicate de ministru.

Circulara conținea, între altele, următoarele :

„...In această privință, — ministrul în mod stăruitor a chemat pe industriași ca, în interesul lor, să reducă urgent cheltuelile de producție, prin

¹ „Famunkás“, Nr. 2—3 din 1924.

² Idem, Nr. 12 din 1924.

³ Idem, Nr. 1, din 1924.

⁴ „Munkás“, Nr. 20, Ianuarie 1924.

⁵ „Famunkás“, Nr. 5 din 1924.

scăderea prețurilor materiilor prime și prin reducerea salariilor... În urma declarațiilor sincere ale domnului ministru de finanțe, direcția, în care va fi condusă mai departe activitatea colectivă a industriașilor, va fi decisă la ședința directiei și consiliului din 21—23 luna curentă¹. Ședința a fost ținută în Oradea. Ziarul „Famunkás”, organul Uniunii Sindicatelor Unitare ale muncitorilor lemnari, a demrascat planurile capitaliștilor și a chemat muncitorimea la luptă printr'un apel adresat muncitorimii, din care reproducem următoarele :

„Ministerul de finanțe... a îndrumat pe patroni să reducă salariile Patroniei urmează peste tot și vor urma această dispoziție ; ei au și trimis în toate direcțiile instrucțiunile pe baza cărora, dela 31 Ianuarie, se ordonă reducerea pe toată linia a salariilor. Din cauză că instrucțiunile secrete au ajuns în mâinile noastre, avem timp nu numai să luăm cunoștință de ele, dar să și luăm toate măsurile ca acum, când prețurile tuturor mărfurilor de primă necesitate se urcă zilnic, să respingem în mod victorios intențiile de reducere a salariilor noastre.

Să vă pregătiți cu toții de luptă declarată !

Faceți economii, ca planul drăcesc de infometare să nu reușească.

Organizați-vă, ca toți să fiți împreună².

Planul secret al UGIR-ului, precum au dovedit evenimentele, era că atacul împotriva muncitorilor forestieri să înceapă.

Atacul împotriva muncitorimii, pregătit în mod amănuntit de către societățile forestiere, începu la 13 Decembrie 1924. Patronii din fabrici au concediat un număr de 1195 muncitori, sub pretextul lipsei de vagoane și a tarifelor ridicate de transport. Pentru ca nimici să nu fie concediați, muncitorii au propus introducerea zilci de lucru de 6 ore. Patronii însă au respins această propunere. Planul patronilor era de a infometă pe muncitori, de a sdobi puterea lor de rezistență. Pe de o parte, concediau în continuu muncitorii existenți, pe de altă parte, angajau în același timp, noi muncitori din alte părți, goniți de somaj în valea Mureșului.

Între timp, organele poliției și jandarmeriei efectuau razii și arestări în rândurile muncitorilor, aplicând metoda „trimiterii la urmă”, adică la domiciliul de origine al unui număr însemnat de muncitori, mai ales din rândurile celor mai conștienți³. Aceasta a fost prima fază a planului patronal : pregătirea terenului favorabil pentru desfășurarea atacului general împotriva tuturor cuceririlor clasei muncitoare.

La 23 Ianuarie, filiala UGIR-ului din Tg. Mureș a denunțat contractul colectiv. În adresa trimisă sindicatelor nu se spunea niciun cuvânt despre intențiile viitoare ale patronilor.

Tratativele dintre fabricanți și muncitori au început la 23 Februarie. În comisia de tratative, muncitorii au ales ca delegați mai mulți dintre muncitorii conchediați. Alegerea lor însemna unitatea în luptă a celor care erau în lucru, cu cei ce erau șoineri. Chiar dela început, această măsură a iost un răspuns la adresa fabricanților, ca să nu speră că cel fără de lucru vor sta departe de luptă și că, în caz că va izbucni greva, vor deveni spărgători de grevă.

¹ „Romániai Népszava”, Nr. 47, din 1924.

² „Famunkás”, Nr. 12 din 1924.

³ Ibidem.

La tratative, patronii au fixat următoarele condiții în care erau dispusi sa încheie contractul colectiv :

„1. Dacă muncitorii vor lucra 10 ore pe zi cu salariul actual sau vor accepta reducerea salarilor cu 35 %.

2. Contractul va expira la 31 Decembrie (în loc de 18 Martie, N.R.) și pâna atunci nu se va efectua nicio ridicare a salarilor fixate.

3. Salariile muncitorilor din Toplița, Gălăuțaș și Kelemen-patak vor fi reduse cu câte 25 bani pe oră.

4. Firmele nu se vor îngriji de aprovisionarea muncitorilor cu alimente”¹.

Intr'un manifest adresat muncitorimii forestiere din valea Mureșului, Comitetul regional sindical din Tg. Mureș a demascat planul urmărit dela început de către patroni, a explicat sensul condițiilor puse de fabricanți și, printr'un apel înflăcărat, a chemat muncitorimea la luptă pentru apărarea zilei de muncă de 8 ore².

Delegația muncitorimii, însărcinată cu ducerea tratativelor, a respins condițiile capitaliștilor.

Muncitorii forestieri din Tg. Mureș au adresat o chemare la luptă muncitorilor din valea Mureșului. Acest apel sguduitor desvăluie în toată profunzimea sa, mizeria în care capitalismul a aruncat proletariatul. Totodată, acest manifest este un document al conștiinței revoluționare a muncitorimii. De aceea socotim că merită să fie redat :

„Muncitori din Valea Mureșului !

Nu este și nici n'a fost la Tg. Mureș vreun muncitor organizat care să accepte prelungirea zilei de muncă de 8 ore.

Să discutăm, despre condițiile domnilor patroni. Dacă persistam pentru timpul de muncă de până acumă, fabricanții cer o reducere a salarilor cu 35 %. În loc de un salar de 10 lei pe oră, 6,50 lei, în loc de un salar de 80 lei pe zi, 62 lei ; în loc de 2080 salar lunar, 1352 lei pentru muncitori calificați. Salarul muncitorului necalificat este și astăzi cu mult mai redus, unii primind chiar jumătatea din acest salar și se știe că majoritatea muncitorilor forestieri sunt muncitori necalificați. Capitaliștii vor să ne ia cel puțin o treime din pâinea noastră neagră, din fasolea, varza acră, din borșul nostru. Despre încălțămintă, imbrăcămintă, albituri nici nu mai vorbim, despre așternut de mult nu mai este vorbă. Dar ne punem întrebarea, ce să mănânce soțul care muncește, copiii desbrăcași și soția care îi îngrijește, din 1350 lei sau chiar din 650 lei ?

Acum un an când am încheiat ultimul nostru contract, s'a mai putut vorbi despre o alimentare mizeră. Dar astăzi, avem în mâna noastră raportul oficial al comisiei de constatare a prețurilor, — s'a scumpit carne, scumpă și atunci, iaptele, cartofii, tutunul, ghetele ;

Pâinea s'a scumpit cu 175 %. Pentru pâinea, care acumă un an am primit-o cu 10 lei, astăzi ar trebui să plătim 25 lei 50 de bani, — dacă am avea din ce, dar nu avem fiindcă salariul nostru s'a ridicat numai cu 5 %. Sa socotească cine doresc, ce marire de salar trebuie să pretindem

¹ „Világ“, 23 Februarie 1925.

² Idem, 25 Februarie 1925.

pentru a putea cumpăra măcar pâinea din anul trecut? Ar trebui să discutăm la tratative, nu despre 35 % reducere, ci cel puțin despre o ridicare a salariului cu 60%, căci și acum un an 2/3 din salariul nostru a mers pentru alimente, iar astăzi merge 9/10 și totuși flămânzim.

Muncitori! Luptăm pentru pâine! Pentru cel mai important, cel mai indispensabil aliment. Dacă nu primim nici aceasta, mai bine să mergem să lucrăm la munca câmpului, mai bine să se opreasă fabricile, decât să murim de foame, muncind. Murim de foame, nu numai cu o reducere de 35%, dar și cu salariile actuale, dacă nu primim o sporire.

Sclavul a știut că numai atunci va fi omorit când este incapabil de lucru. Nouă ni se pretinde ca, în plina noastră capacitate de muncă, să iscălim un astfel de contract, care ne asigură moartea prin foame. Nouă ni se pretinde ca, prin iscălirea unui astfel de contract, să acceptăm singuri o soartă mai rea ca cea a sclavului.

Tovarăși! Poate că există o forță, care temporar să ne fură drepturile noastre; poate există o forță, care pune la îndoielă existența noastră, dar nu există forță, care să ne poată constrângă că noi singuri să renunțăm la posibilitatea noastră de trai.

Noi nu renunțăm nici la 8 ore de muncă, nici la pâine. Credem și știm că vor fi împreună cu noi, că vor lupta împreună cu noi, toți muncitorii forestieri din Valea Mureșului.

Cu salutări tovărășești,

MUNCITORII FORESTIERI DIN TG. MURLĂ¹

28 Februarie 1925

Atitudinea capitaliștilor exprima hoțărîrea lor de a înlocui contractul colectiv cu un regulament de muncă unilateral, impus, prin care patronii dictează după posta lor condițiile de muncă și salarii. Regulamentul de muncă ar fi însemnat nu numai scăderea nivelului de trai al muncitorilor, ci și deplina dominație, fără vreo îngrădire, a capitaliștilor. Caracterizarea dată de Marx capitaliștilor din Manchester se potrivește și capitaliștilor din valea Mureșului. „Nu mai e vorba de Salarii... ci de Dominație, — ei —. și-au lepădat însfârșit blana lor de oate. Ei cer deschis, ca stăpân să fie capitalul, iar sclav să fie munca“².

Pentru a scinda muncitorimea, capitaliștii au încercat să silească pe muncitorii din fiecare fabrică să iscălească în mod separat noile condiții. În acest scop, ei au recurs și la intimidare, chemând pe muncitori și tratând cu ei în prezența jandarmilor. Foarte puțini muncitori s-au lăsat intimidati. Muncitorimea din valea Mureșului s'a încheiat atât de tare în luptele anterioare, a câștigat atâtă experiență de luptă, încât a înțeles manevra capitaliștilor și a refuzat să ducă tratative individuale sau pe fabrici.

Momentul nu era potrivit pentru grevă și de aceea sindicalele intenționau să ducă tratative, însă inspectorul muncii care, în trecut, a căutat să canalizeze lupta pe linia tratativelor în cărdăsie cu patronii, de această dată a înlesnit intreruperea tratativelor. În fabrici, muncitorii erau în fierbere,

¹ „Világ“, Nr. 17 din 1925.

² Marx și Engels despre sindicate, Ed. C.G.M., 1947.

fiind gata să declare grevă. Fabricanții, voind să preîntâmpine greva și să intimideze pe muncitori, au recurs la o măsură extremă, la lock-out. La 6 Martie, toate fabricile de cherestea din valea Mureșului au închis porțile în fața muncitorilor¹. Și astfel, „5000 de muncitori, care împreună cu familiile lor, socotind căte 3 membri de familie, fac 15.000 de suflete — au fost lasate prada foamei“². Lock-out-ul, măsură de infometare, n'a izbutit să intimideze pe muncitorii din valea Mureșului. La apelul fabricanților, de a angaja muncitori pe baza regulamentului de muncă, n'a răspuns niciun muncitor. Muncitorii au răspuns la atacul patroșal, la lock-out-uri, prin grevă — dar nu printr'o grevă obișnuită, ci printr'o „grevă nedeclarată — după prevederile legii — Inspectoratului Muncii“. Conflictul nu trebuie anunțat — scrie circulara comitetului regional sindical din Tg. Mureș. Nu noi am denunțat contractul... nu noi am atacat timpul legal de 8 ore de lucru, nici noi am încercat să constrângem cu jandarmeria pe cineva să iscălească un contract rău³.

Circulara Comisiei regionale sindicale a fost trimisă, a doua zi după lock out, la 7 Martie, tuturor sindicatelor din valea Mureșului. Circulara spunea, între altele : „Noi am încunoștiințat telegrafic despre acest lock-out organizațiile muncitorești din România... le-am cerut sprijinul moral și material. Suntem siguri că muncitorimea din țară este cu noi în apărarea zilei de lucru de 8 ore“. Este foarte important pasajul, care arată legătura mișcării noastre muncitorești cu cea a proletariatului agricol și a țărănimii sărace, care arată lupta Partidului Comunist pentru alianța clasei muncitoare cu țărăniminea muncitoare. În această privință, circulara spune : „În sate se știe deja că nu-i permis a merge la lucru la aceste fabrici. Și dacă de undeva, unde nu s'a știut încă despre excluderea (lock-outarea) de aici a muncitorilor, totuși ar sosi lucrători, pe aceștia trebuie să-i lămuriți imediat și să-i întoarceți de unde au venit“.

Fabricanții și-au închipuit că se vor folosi de țărani din regiune ca spărgători de grevă. Țărăniminea muncitoare însă, cu toată săracia din satele muntoase, cu pământ slab și puțin, s'a solidarizat cu muncitorii și nu s'a lasat amăgită de niciun fel de promisiune a fabricanților. Pentru a atrage pe țărani, fabricanții au promis salarii mai mari și plata zilnică, dar fără rezultat. La Toplița, au adus din pădure pe tăietorii de lemn, care nu intraseră în grevă, pentru a încărca vagoane cu cherestea. Când aceștia au aflat despre ce e vorba, au refuzat să incarce vagoanele, întorcându-se în pădure. Patronii s'au văzut nevoiți să țăsigure încărcarea vagoanelor scoțând din birouri personalul administrativ. Țărani din Deda, care lucrau temporar la fabrica Deda-Bistra, la primul îndemn al greviștilor nu s'au mai prezentat la muncă. La fel s'a întâmplat și cu țărani muncitori de pe șantierele fabricilor, construcțiilor de drumuri, transport etc. care de asemenea au părăsit lucrul și s'au reîntors în satele lor.

Văzând că nu reușesc să aducă la lucru pe țărani din regiune, fabricanții au început să aducă muncitori din regiuni mai îndepărtate. Oficiile de plasare ale statului capitalist au intrat în acțiune. Aceste oficii îndeplineau,

¹ „Viața Munciloare“, Nr. 1 din 1925.

² Ibidem.

³ Circulara există în manuscris, în copie tradusă în română de Siguranță din Ig. Murcș, datată la 7 Martie 1925 și îscălită: Simo.

de săpt, funcțiunea de livrare de spărgători de grevă. Muncitorilor trimiși de oficiile de plasare nu li s'a spus ca acolo unde vor fi plasați, muncitorii sunt în grevă. Astfel, în valea Mureșului au fost trimiși 300 de muncitori din Bistrița, și de muncitori din Gaiatî, Prahova, Maramureș, Cluj. Li s'a promis un salariu mare, locuință, li s'a plătit transportul. Fabricanții au făcut totul ca să izoleze pe muncitorii aduși, de greviști. La sosire, ei au fost tinuți în gară și numai noaptea trimiși spre fabrici, unde au fost închiși în dormitoare comune și păziți de jandarmi.

Greviștii au dat dovedă de mult eroism și spirit inventiv în zădărnicirea spargerii grevei. Încă din primul moment, conducerea grevei a pus accentul pe lămurirea muncitorilor aduși, întrucât aceștia fuseseră induși în eroare și nu erau spărgători de grevă conștienți. Ori cât de mult i-au păzit fabricanții, totuși greviștii, încă din primele momente ale sosirii acestora, au luat contact cu ei. Noaptea, unii greviști s-au furiașat în dormitoarele muncitorilor noi veniți, căutând să le arate situația și să-i determine să părăsească lucrul. În deosebi, femeile, soțiiile muncitorilor greviști au răzbătut toate piedecile și au lămurit pe muncitorii. În primele șase săptămâni, greviștii au reușit să determine pe muncitorii aduși să se reîntoarcă. Neavârd bani de drum, aceștia au fost ajutați de către greviști. Timp de 6 săptămâni, fabricanții n'au reușit să pună fabricile în lucru decât pe 1–2 zile. Au fost cazuri când munca abia pornită s'a oprit după câteva ore, din cauză că noii muncitori, aflând despre ce este vorba, părăseau fabrica.

Autoritățile, care erau în slujba capitaliștilor, n'au respectat nici cele mai elementare drepturi cetățenești ale muncitorilor. Ele au utilizat forța pentru a împiedeca plecarea muncitorilor, care s'au văzut astfel siliți să fuță noaptea. S'au organizat razii și adevărate vânători în gări și în trenuri după „fugari“. De pildă, la gara Toplița au fost prinși o parte din muncitorii plecați dela fabrica Ofa din Secu și readuși sub escortă.

Valea Mureșului avea aspectul unui ținut în stare de asediu. Coloniile muncitorești, fabricile, gările, drumurile erau păzite de jandarmerie și armată. Muncitorilor li s'a interzis să iasă din locuințele lor. Raziile, perchezițiile și arestările se țineau lanț. Unele localități au fost izolate complet. De pildă, ca muncitorii dela Valea Secu să fie izolați, a fost sistată circulația pe calea ferată îngustă, proprietatea Societății.

Cu toate aceste măsuri, muncitorii din valea Mureșului n'au putut fi izolați de restul muncitorimii din țară.

Minunate au fost dovezile de solidaritate muncitorească. Din toate colțurile țării, sindicalele muncitorilor lemnari, sindicalele din alte rânnuri, Comitetele regionale și Uniunile sindicale, răspunzând apelului Partidului Comunist, au trimis ajutoare bănesti și au asigurat pe muncitorii greviști de solidaritatea lor proletară, îndemnându-i la luptă până la victorie.

Ziarul „Világ“ arată că au fost trimise moțiuni de solidarizare din București, Arad, Satu-Mare, Brăila, Oradea, Brașov, Timișoara, Mediaș, Lugoj, Lipova, Sibiu, Rășita, Tâlmaci, Galați, Caransebeș, Lupeni etc.¹. Ziarul reproduce textul mai multor telegrame, care sunt pline de dragoste fierbinte și solidaritate revoluționară pentru greviști.

¹ „Világ“, 14 Martie — 8 Aprilie 1925.

Iată câteva fragmente din diferite telegrame :

Din Galați : „Vestea luptei voastre a ajuns și până aici. Ne simțim alături de voi, suntem cu voi pe frontul unit. Trimitem ajutor“.

Din Caransebeș : „Cu dragoste frățească salutăm tovarășii noștri luptători pentru ziua de muncă de 8 ore. Solidaritatea noastră o vom dovedi — prin fapte“.

Din Mediaș : „Grupa muncitorilor lemnari din Mediaș a fost, este și rămâne alături de voi până la victorie. Ajutorul material pe drum“.

Din Lupeni : „Tovărășii noștri din Valea Mureșului luptă pentru noi, în locul nostru. Cu solidaritatea proletară trimitem micul nostru ajutor, pe care vom continua să-l trimitem până la victorie“ etc.

Pentru sprijinirea luptei muncitorilor au fost mobilizate atât forțele muncitorești din țară, cât și cele din străinătate.

Ziarul „Famunkás“, arată că Uniunea muncitorilor lemnari s'a adiesat și organizațiilor muncitorești din străinătate, care i-au trimis un ajutor însemnat¹.

Caracterul popular al grevei s'a manifestat nu numai prin solidaritatea muncitorimii și a țărănimii, dar și prin ajutorul unor mici comercianți, care în timpul grevei au servit pe muncitori pe datorie. Au fost locuri unde micii comercianți, pe baza bonurilor emise de sindicat, au servit pe datorie pe greviști².

Greva muncitorilor din valea Mureșului nu a putut fi învinsă cu mijloace obișnuite. Burghezia a folosit în primul rând înasprirea teroarei. În fiecare localitate au fost arestați mulți muncitori și trimiși sub escortă, pe jos, din post în post, la depărtări de 60—80 km³. Al doilea mijloc folosit împotriva muncitorimii a fost, o măsură nefolositoare încă până atunci, evacuarea în massă și cu forță a muncitorilor din locuințele fabricilor și expulzarea lor din localitate. Muncitorii au fost somați să evacueze locuințele dar ei au refuzat. Au fost aduși jandarmi, care au primit ordin să-i scoată pe muncitori din locuințe cu toată familia și mobilierul lor. În mai multe locuri au fost ciocniri sângeroase. La Secu, femeile au apără cu securitate vetrile lor. Aici, primprestorul Cotta a dat ordin să se tragă în muncitori, însă soldații n'au executat ordinul. Muncitorii din Gheorgheni au eliberat cu forță un grup de muncitori arestați. Cei evacuați au fost puși în vagoane de marfă și împrăștiați în diferite părți ale țării. Un director de fabrică din Salard, anume Török, a scris pe vagoanele plumbuite : „Câini turbați“. La Gheorgheni și Reghin, muncitorii au fost evacuați în plin camp cu tot ce aveau, iar alții au fost transportați până la Războieni și lăsați în voia soartei. Mai multe familii au fost transportate și debarcate în împrejurimile orașului Satu-Mare.

Muncitorii, care n'au fost evacuați cu forță, au fost siliți să reînceapă lucrul în fabrici, primind ordin să lucreze 10 ore pe zi, iar cei care nu s'au supus au fost arestați sau evacuați și transportați din localitate. Redăm

¹ „Famunkás“, Nr. 5—6 din 1925.

² Aceste episoade ale desfășurării grevei sunt arătate în ziarul „Világ“ din Tg. Mureș, dar ele se bazează în primul rând pe relatările unor participanți la grevă.

³ „Világ“, 22 Aprilie 1925.

căteva fragmente din ziarul „Világ“, care infățișează diferite aspecte ale teroarei la care au fost supuși muncitorii :

„Reghin. La 14 Aprilie, la ora obișnuită, muncitorii s-au prezentat la muncă, iar după terminarea muncii de 8 ore, au încetat lucru... Imediat după închiderea muncii, a început evacuarea lor, astfel că astăzi iarăși 18 familiî stau sub cerul liber. Munca în tot Reghinul s'a oprit.

Secu. Fiindcă muncitorii n'au vrut să lucreze 10 ore, jandarmeria a arestat pe trei muncitori, care au fost transportați la Bilbor. De altfel, la Secu nu se lucrează.

Gălăuțaș. Muncitorii obligați să lucreze parcă sunt internați. Din colonie nimeni nu poate ieși, nimeni nu poate intra.

Gheorgheni... Cu toată sfârșirea autoritaților, nu s'a ajuns ca vreun muncitor să reia lucru ; în tot Gheorgheniui nu se lucrează.

Tg. Mureș. 12 familii sunt încă tot sub cerul liber... Muncitorii se mențin hotărîți în luptă. Toate gătările stau, nu e niciun spărgător de grevă¹.

Nici teroarea cea mai cruntă, care lovea nu numai pe muncitorul aflat în luptă, ci și în familia sa, n'a putut să înfrângă grevă eroicilor luplători din valea Mureșului.

O altă măsură, folosită de capitaliști împotriva luptei muncitorilor forestieri din valea Mureșului, a fost spargerea grevei cu ajutorul social-democraților. Din Bucovina, reședința șefilor social-democrați Grigorovici, Gaidoș și Roznoveanu, au fost recrutăți o seamă de muncitori inconștienți, cu ajutorul căror fabricanții au reușit să pună în funcție fabricile.

Din primele momente ale luptei, muncitorii din valea Mureșului, social-democrați de dreapta, s'au dovedit trădători. Timp de 9 săptămâni, cât a tînuit greva, ziarul „Româniai Népszava“ a publicat doar două articole cu privire la muncitorii din valea Mureșului. Primul, la 15 Martie, când în aparență, a luat atitudine favorabilă muncitorimii. Al doilea, la 1 Mai, când au vrut să creeze în sânul muncitorimii iluzia că nu luptă, ci intervenția lui Flueraș la ministerul de interne, Tătărescu, va rezolva problema muncitorimii din valea Mureșului, întru cât Flueraș a cerut să fie trimisă o comisie comună cu social-democrați în valea Mureșului, pentru cercetarea situației. Ministerul de interne, Tătărescu, a promis în mod hotărît că va lua măsuri telegrafice și situația din valea Mureșului va fi cercetață în cel mai scurt timp².

Toată oficiosul social-democrat, într'un articol, a recurs la o denunțare deschisă, scriind textual despre ziarul „Világ“ : „Ziarul intitulat *Világ* care apare la Tg. Mureș, după câte se vede îmbrăcat în costum burghez, slujește Moscova“. Această denunțare servea pentru atragerea atenției Siguranței asupra ziarului „Világ“, pentru a fi suprimat.

Greva muncitorilor din valea Mureșului a fost sugrumată prin teroarea săngeroasă a burgheziei și prin trădarea social-democraților de dreapta, care au spart unitatea mișcării sindicale. Ei au făcut posibilă aducerea în masă a muncitorilor inconștienți, neorganizați, din Bucovina, cu ajutorul căror greva a fost spartă și fabricile au putut fi pornite.

¹ „Világ“, 18 Aprilie 1925.

² „Româniai Népszava“, Nr. 17—18 din 1925.

După Congresul sindical din 1923, Uniunea muncitorilor lemnari și ramas întreagă, făcând parte din Sindicalele Unitare. Datorită acțiunii de cizire a conducătorilor social-democrați din Bucovina, Gaidos și Roznovanu, în 1924, sindicalele muncitorilor lemnari și forestieri din Bucovina s-au rupt de Uniune, ducând și la scizirea acestei Uniuni. Pe când întreaga muncitorime din țară și mai ales muncitorii din industria lemnului sprijinieau greva, datorită conducătorilor social-democrați muncitorii din Bucovina au fost izolați de această luptă. Numai astfel a fost posibilă strângerea în masă a spărgătorilor de grevă din Bucovina.

Greva s'a sfârșit la începutul lunii Iunie 1925. În numărul din 15 Iunie, ziarul „Famunkás“ analizează desfășurarea și concluziile grevei în articolul „Lupta pentru apărarea zilei de muncă de 8 ore“:

„Cu toate că greva s'a dovedit a fi o nucă tare pentru patronii lacomi de ex loatare și cu toate că ingeniozitatea pretorilor a dat faliment, atacul împotriva muncitorimii din valea Mureșului nu a putut fi parat. Dar cauza acestui fapt nu rezidă în lipsa de forță a muncitorilor lock-outați, nici în indiferența muncitorilor organizați din România, care cu puține excepții, au adus cele mai mari sacrificii, pentru sprijinirea celor din valea Mureșului, și nici în lipsa de relații externe, fiindcă, la apelul Uniunii, a sosit ajutor material însemnat și din străinătate, ci în masă neorganizată a muncitorilor forestieri din Bucovina (patria lui Gaidos și Roznovanu), cu ajutorul careia fabricanții au reusit să pornească fabricile, fără ca în marea majoritate a fabricilor să se fi găsit vreun muncitor lock-outat, care să fi reluat lucrul.

Fără ca să fi putut înfrânge mișcarea bine organizată din valea Mureșului, care a fost încunjurată atât de simpatia și sprijinul muncitorimii din țară, cât și din străinătate, fabricanții au reușit totuși să recruteze atâția muncitori din altă parte, încât au putut reîncepe lucrul.

In decursul luptei de nouă săptămâni am încercat toate posibilitățile de luptă. Scrisori agitatorice, manifeste, declarații de presă, adunări ilegale — constituie șirul de acuzații ale proceselor verbale întocmite de către tribunal.

Acum, când am ajuns la armistițiul luptei din valea Mureșului, ne exprimăm recunoștința față de frații nostri muncitori din țară și din străinătate, care, în ciuda greutăților lor materiale, au acordat un ajutor considerabil luptătorilor de pe frontul din valea Mureșului.

Gazeta *Népszava* nu numai că a făcut și a interzis aderenților săi de a da orice fel de ajutor greviștilor, ci a trimis și agentul său în valea Mureșului cu aceeași încredințare¹, cu care l-a trimis și în Bucovina.

Prin lupta lor de 9 săptămâni, muncitorii din valea Mureșului au dovedit că nu datorită lipsei de conștiință, există azi în valea Mureșului ziua de lucru de 10 ore. Cu toate că azi sunt nevoiți să muncească atâtă, ei sunt convinși, împreună cu noi, că vor răsări semințele conștiinței, care au fost semințe în decursul luptelor de 9 săptămâni, și ceeace azi e nesigur, mâine va fi o victorie sigură.

¹ Incredințarea de a recruta spărgători de grevă

Muncitorii din valea Mureșului nu numai că au dus una din cele mai frumoase lupte ale mișcării muncitorești din România, dar prin disciplina lor în luptă, ei au săvârșit minuni, au învățat, au dobândit experiență și au dat pildă tuturor muncitorilor. Au arătat cum se poate lupta timp de 9 săptămâni, și dacă astăzi stăm... cu armele la picior, aceasta este numai un armistițiu, după care va urma folosirea experienței¹.

Puternicele mișcări greviste din valea Mureșului din anii 1923—1929 ocupă un loc de cinste în istoria mișcării muncitorești din țara noastră.

In cursul acestor lupte neîntrerupte, începând din anul 1919, muncitorinea din valea Mureșului a dobândit o înaltă conștiință revoluționară, conștiință ce se câștigă mai ales din experiența proprie, în focul luptelor de clasă. Marea influență morală a grevelor, despre care scrie Lenin în studiul său : „Despre grevă“, și-a arătat din plin efectul asupra muncitorimii din valea Mureșului. Una din grevele cele mai importante din România, în perioada stabilizării relative a capitalismului, este marea grevă din valea Mureșului din primăvara anului 1925. Mișcarea grevistă din acest an a concentrat în jurul său solidaritatea întregului proletariat din țara noastră, precum și solidaritatea proletariatului internațional. Impotriva acestei greve burghezia și-a mobilizat toate forțele, folosind toate mijloacele teroriste extreme, care nu mai fuseseră folosite până atunci.

„Gradul de îndărjire“ a grevei din 1925, perseverența muncitorimii și energia sa revoluționară au înfruntat foamea și valul de teroare a statului capitalist. Burghezia a reușit să înnăbușe însă această grevă, folosind teroarea și trădarea social-democrației de dreapta, care în mod nerușinat a furnizat masse de spărgători de greve.

Greva muncitorimii din valea Mureșului a demonstrat nivelul foarte ridicat de pregătire, de susținere, de organizare și de conducere a mișcării muncitorești din țara noastră. Greva s'a desfășurat imediat după trecerea partidului în ilegalitate, când burghezia credea că a scos partidul din luptă. Niciun moment însă, muncitorii greviști n'au simțit că sunt părăsiți. În tot timpul luptei lor, muncitorii din valea Mureșului au simțit existența unei forțe capabile de conducere, existența solidarității proletariatului, izvoare puternice de incredere și de forță. Nivelul înalt al acestei lupte a făcut viu simțită existența Partidului Comunist, care conducea din ilegalitate lupta muncitorilor. Prin lupta muncitorimii din valea Mureșului, și-a dat seama însăși burghezia că proletariatul nu putea fi despărțit de conducătorul lui firesc, că Partidul Comunist din România există și conduce lupta poporului.

Greva din 1925 are o importanță deosebită, fiind cea dintâi mare grevă după ilegalizarea Partidului, condusă și pregătită de Partid în cadrul activității sale din ilegalitate. Prin inițierea și conducerea acestei lupte, Partidul a demonstrat în fața lumii întregi, că nicio încercare a burgheziei, ori căt de sălbatică ar fi ea, nu poate să-l scoată din luptă. Prin această greva, Partidul a arătat că trăiește și că este în stare să înfrunte toate piedecile care i s'au pus, și să stea în fruntea luptei masselor exploatațe și asuprите.

¹ „Famunkás“, anul IV, www.dacoromanica.ro

Greva din valea Mureșului dovedește forța și vitalitatea Partidului, dovedește legăturile lui cu massele muncitoare, pe care nici ilegalizarea, nici arestările în masă, săvârșite la sfârșitul anului 1924, nu le-au putut sdruncină. Grevele desfășurate într'o regiune, cum a fost valea Mureșului, cu populație de diferite neamuri, sunt importante și prin faptul că au realizat unitatea revoluționară de luptă a proletariatului de diferite naționalități.

Luptele masselor muncitoare din valea Mureșului, în timpul ilegalității Partidului Comunist din România, au sădit în conștiința muncitorilor îndereea în forță lor revoluționară și în victoria năzuințelor lor, punându-și toate speranțele în conducerea înțeleaptă a Partidului.

DÈSPRE PARTICIPAREA ORĂȘENILOR DIN TRANSILVANIA LA RĂSCOALA POPULARĂ DIN 1514*

DE

BELU SABIN

Istoriografia burgheză a ascuns procesul care a împărțit pe locuitorii orașelor în pături sociale cu interese deosebite, a ascuns de asemenea contradicțiile dintre aceste pături, precum și încercarea de rezolvare a contradicțiilor, prin răscoale și revoluții.

Istoriografia marxistă este aceea care scoate la iveală procesul de stratificare socială din sâmul orașelor și contradicțiile dintre diferite pături care se formează aici, relevând că desvoltarea capitalismului, în formele sale incipiente, în interiorul feudalismului, a fost cauza stratificării orășenilor și deci cauza contradicțiilor.

Aceste contradicții de clasă, determină și poziția diferitelor pături de locuitori dela orașe față de răscoalele țărănești, răscoale care sunt rezolvarea pe calea armelor a altor contradicții fundamentale ce existau în sâmul societății feudale între nobilii proprietari de pământ și țăranii iobagi.

Pentru a se vedea mai bine poziția păturilor sociale dela orașe, în diferitele răscoale, și mai ales în răscoala țăranilor din 1514, vom încerca să prezentăm pe scurt clasele sociale din Transilvania, contradicțiile dintre ele, precum și atitudinea claselor privilegiate față de locuitorii orașelor.

Nobilimea, ca pretutindeni, era împărțită în marea nobilime și în inică nobilime.

Marea nobilime se bucura de privilegii foarte mari. Ceea ce caracterizează această pătură a nobilimii erau veșnicele încercări, folosind toate mijloacele pentru a smulge cât mai multe prerogative regale, vizând să acapareze atributul ei cel mai puternic: banul.

Marea nobilime, pentru a-și ceea baza materială care să justifice pretențiile de putere, căuta să scoată cât mai mulți bani, în primul rând de pe spinarea țăranilor aflători pe domeniile lor, măring obligațiile acestora, dar și dela locuitorii orașelor — sprijin al regalității — reușind prin întocmirea unui front de împotrivire susținută a feudalilor să smulgă de seori regelui privilegii prin care chiar și acești sprijinitori ai regalității, locuitorii orașelor, erau obligați să le dea mai toate impunerile pe care le

* Comunicare prezentată în Sesiunea lărgită a Secțiunii de Științe Iсторice, Filosofice și Economico-Juridice www.dacoromania.ro Decembrie 1953.

dadeau și țărani de pe domeniile lor. Amintim, pentru a ilustra aceste acțiuni ale nobilimii, că prin articolul 47 al legii din 1492 nobilimea a reușit să smulga regelui dreptul de a percepe dela toate orașele care nu sunt înconjurate cu ziduri, nona din grâu și din vin¹. Prin această legiuire și prin multe altele de acest fel nobilimea a încercat să mențină fărâmătarea feudală, să slăbească puterea centrală, să smulgă regelui și veniturile și să slăbească sprijinitorul regalității, orașele.

Amestecul nobilimii în viața orașelor și pentru această epocă de îngustare a pieții (acum în deceniul al doilea al sec. al XVI-lea) din cauza pregătirilor de război ale Turcilor împotriva regatului Ungar, a prejudecat foarte mult producția meșteșugărească și comerțul, reușind să facă astfel încât viața multor orașe să-și piardă avântul și în multe părți locuitořii lui să fie stânjeniți și chiar prejudiciați în activitatea lor.

Constatăm în aceste cazuri contradicția dintre marea nobilime și regalitate căreia nobilimea căuta să-i impună interesele ei smulgându-i și veniturile și aliații și, vom vedea mai jos, și atitudinea regalității căreia a acordat un sprijin statoric orașelor cu care avea interese comune și era un sprijin împotriva marii nobilimi.

Alături de marea nobilime, într-o situație mult inferioară și înconstantă se afla mica nobilime. Pe de o parte desvoltarea artei militare, importanță tot mai mare a infanteriei și perfecționarea armelor de foc, deci progresul industriei², pe de altă parte, tendința aceleiași mari nobilimi de a acapara cat mai multe bunuri și dela micii nobili, au dus la decaderea acestei pături a nobilimii.

Mica nobilime ajunge să fie în conflict cu marea nobilime la privilegiile căreia râvnea, ajunge să fie în conflict cu orașele cărora ajunsese să le datoreze bani și de pe teritoriul cărora se hrănea din prădăciuni și pe negustorii cărora îi jefuia, și de asemenea ajunge să fie în dușmanie și cu clerul înalt care făcea cauză comună cu marea nobilime³.

Din aceste motive, interesele micii nobilimi se apropiau oarecum de ale țărănimii. Mica nobilime a căutat chiar să folosească nemulțumirile acesteia în propriul său interes. Au mers chiar mai departe fiind un timp alături de țărani în timpul răscoalelor. Chiar în răscoala din 1514, mica nobilime din părțile Maramureșului „partem rusticorum tenuisse” săvârșind îmreună cu ei fapte „condamnabile”. Pentru aceste fapte, acești mici nobili urmau să fie judecați de un tribunal compus din nobili din regiunile unde au săvârșit „neleguiurile”, după înfrângerea răsculaților (Ugocea și Beregh)⁴.

O altă pătură socială, care avea reprezentanți atât alături de clasa dominantă a nobililor mari cât și alături de păturile de jos ale orășenilor și de țărănamea săracă, a fost clerul.

Pătura clerului înalt, care stătea pe aceeași treaptă cu marea nobilime (episcopii, abații, stareții) nu se deosebea cu nimic de aceasta, nici în pretenții, nici în atitudine și nici în felul de a împila pe cei de jos; aici erau chiar mai răi, căci pe lângă forța brutală se foloseau de o mul-

¹ Geréb László, A Magyar paraszthaboruk irodalma 1437—1514. Budapest 1950, p. 40.

² Fr. Engels, Războiul țărănesc german. Ed. P.C.R., București, 1947, p. 32.

³ Ibidem, p. 33.

⁴ I. Horvath, Verbőczi emlékezete, v. II, p. 165—172.

țiime de şiretlicuri religioase ca excomunicarea, taxe pe moaștele sfinților, pelerinaje, traficul de indulgențe etc. și clerul înalt avea aceleași pretenții ca și marea nobilime cu care făcea front comun împotriva regelui căutând să smulgă fel de fel de privilegii. Așa, în anul 1502 primatul Ungariei, arhiepiscopul Toma Bakocs, a obținut dela rege dreptul de a lăua în stăpânire orașul Strigoniu, care era obligat să-i plătească nona din toate produsele¹.

Pentru apărarea privilegiilor sale clerul înalt avea la dispoziție și o armată de călugări încazarmați — jandarmii clerului — cum le spune Engels² care porneau, după porunca superiorilor lor, persecuții aşa zise religioase care loveau în popor și uneori și în nobilime. Loveau chiar și în nobilime pentrucă între marea nobilime și clerul înalt nu era numai comunitate de interes, ci se întâmpla ca interesele lor să și difere. Astfel, în lăgătură cu impozitele de război, cu strângerea cărora a fost însărcinat clerul în dauna nobilimii, ceea ce a făcut ca pozițiile economice și politice ale clerului să se întărească, sau în chestiunea dreptului de judecată asupra iobagilor de pe moșile nobililor, pe care le pretindea cleruț, nobilimea a venit în conflict cu clerul înalt. Chiar și chemarea oamenilor în armata cruciată la 1514, chemare făcută de arhiepiscopul de Strigoniu, Toma Bakocs, bănuit că fiind în mod deschis în dușmanie cu marea nobilime, a fost făcută, pe lângă celealte considerente, și pentru a provoca neajunsuri nobililor laici prin luarea forței de muncă — iobagii — de pe moșile lor. Aceste conflicte au avut darul să slăbească clasele privilegiate în fața loviturilor pregătite de țărani.

Alături de clerul înalt mai exista și clerul de jos, dela sate și dela orașe — fracțiunea plebeiană³. Clerul de jos se găsea în afara ierarhiei bisericesti feudale și nu avea nicio parte din bogățiile acesteia. Era prost plătit și avea beneficii sărăcăcioase. Reprezentanții săi aparțineau fie elementelor plebeiene dela orașe, fie țăraniimii și se identificau cu aceștia, în ceea ce privește condițiile de viață.

Reprezentanții clerului de jos — nu călugării — au luat parte la răscoale populare, totdeauna alături de popor, mulți murind chiar pentru cauza celor obijduiți. și în răscoala din 1514 se cunosc conducători ai țăraniilor care erau preoții de sat, ca Laurențiu Mesaros, Vanyai Ambrus și preotul Barábás și de sigur că au fost și alții⁴.

In secolul al XVI-lea se conturează tot mai mult în Transilvania o nouă categorie socială care, în secolele viitoare, va da naștere burgheziei. Această categorie socială, formată din populația orașelor, încă din secolele anterioare, desprinzându-se tot mai mult de ocuparea agricolă începe să se ocupe în măsură din ce în ce mai mare cu meșteșugurile și negoțul. Meșteșugarii și negustorii nu formează însă o categorie unitară din punct de vedere economic ci se stratifică în mai multe pături cu interese deosebite. Astfel, în fruntea orașelor ajunge o pătură de negustori și meseriași bogăți care exploatează celealte pături orășenești, precum și pe țărani din împrejurimi, neprocedând cu nimic mai blând decât nobilimea sau clerul, ci dîmpotrivă, vătafii pe care îi trimiteau în satele ce tineau de ei adu-

¹ Geréb László, op. cit., p. 41.

² Fr. Engels, op. cit., p. 34.

³ Ibidem.

⁴ Geréb László, op. cit., www.dacoromanica.ro

ceau pe lângă lăcomia obișnuită și o anume rigiditate birocratică în încasarea veniturilor¹.

Această pătură bogată dela orașe avea câteodată interes comune cu marea nobilime și o găsim alături de aceasta în toate împrejurările în care era vizată bună starea și desvoltarea ei pașnică (în veacul al XVI-lea din rândurile ei formându-se patriciatul orășenesc) dar o găsim și în contradicție cu marea nobilime deoarece desvoltarea ulterioară ascendentă a noii categorii orășenești pe baza producției de mărfuri, și desfăcerea mărfurilor care pretindea o piață mai largă, depășind piața locală, era împiedecată de marea nobilime care urmărea și exploatarea orășenilor și a producției acestora. Originea breslelor trebuie căutată și în interesul meșteșugarilor dela orașe de a se uni pentru a duce astfel în mod organizat luptă împotriva marii nobilimi care căuta să-i domine pentru a-i exploata.

Preocupările păturii bogate a orășenilor au fost din ce în ce mai mult meșteșugurile și negoțul, ocupării care erau împiedicate în desvoltarea lor tocmai de menținerea relațiilor feudale. Libera desfășurare a negoțului era împiedecată de perceperea abuzivă a vănilor și de jefuirea mărfurilor și a banilor negustorilor din partea nobilimii.

Desvoltarea meșteșugarilor era și mai mult împiedecată prin nepuțința de a angaja iobagi ca mână de lucru în atelierele meșteșugărești și nu se poate închipui desvoltarea orașelor fără acest spor de populație rurală între zidurile lor și fără încadrarea acestei populații în diferitele meșteșuguri. O altă contradicție între negustori și meseriași pe de o parte și marea nobilime pe de altă parte, contradicție care constituia o piedecă serioasă în desvoltarea lor, izvora din problema plusului de produse agricole necesar locuitorilor orașului — și pe care acestia din urmă doreau să și-l procure dela cât mai mulți și fără opreliștile pe care le puneau marii feudali. Desvoltarea forțelor de producție în societatea feudală a fost în același timp și un mare pas în lupta producătorilor direcți — țărani și meseriași — împotriva exploatării feudale.

Alături de orășenimea bogată, în cadrul noii categorii sociale în formare mai apar acum două pături sociale: pătura căreia Engels îi spune opozitie burgheză, și care era compusă din negustori mărunți și meseriași cu o bunăstare relativă care totdeauna, în revendicările lor, se mențineau pe un teren strict constitucional², și „opozitia plebeiană“ în care intrau calfele, ucenicii, muncitorii (necalificați) și servitorii, oameni fără drepturi cetățenești, elemente proletare sau semiproletare recrutate din mijlocul țărănimii sărace în aceeași generație sau de o generație, două, care aveau legături directe și strânse cu țărani iobagi din satele de sub exploatarea clerului și marii nobilimi.

Între aceste pături ale noii categorii sociale în formăție, constatăm că relațiile erau antagoniste — de exploatare — ceea ce a dus la o luptă între ele și care după împrejurări era când ascunsă, când pe față.

Dintre aceste pături ale noii categorii sociale pe noi ne privește în mod deosebit acea „opozitie plebeiană“ deoarece este pătura care a avut cele mai multe interese comune cu țărănimea săracă și este aceea care ală-

¹ Fr. Engels, op. cit., p. 37.

² Ibidem, p. 38.

turi de țărănimie s'a ridicat de multe ori pentru a smulge din mâinile claselor privilegiate o îmbunătățire a traiului lor (1366, 1437, 1438, 1514 etc.).

Așa bunăoară în anul 1438, locitorii săraci ai orașului Buda, după cum relatează Gaspar Heltai, s'au ridicat împotriva „boagătilor” având sprijinul „țărănimii dela marginea orașului”¹. Locitorii Clujului, la 1437 s'au răsculat având conducător pe Ioan, căruia un document contemporan îi spune: meșter, fiind deci meșteșugar, și cu care ocazie răsculății clujeni au ucis pe Blăsiu, abatele dela Cluj-Mănăstur, răzbunându-se astfel de crunta exploatare la care locitorii erau supuși din partea abaților acestei mănăstiri. La 1467 locitorii Clujului se ridică din nou având doi conducători: pe Benedict Vörös și pe Ludovic Suky, cu scopul de a apăra „libertățile” împotriva domnilor de orice limbă și condiție². În 1514, locitorii săraci ai Clujului au luat din nou parte la răscoala țărănească, Clujui suferind ca și la 1437, pentru aceasta, pierderea libertăților avute ca oraș regal³.

Ca mișcări de mai mică importanță sunt cunoscute frământările calfelor din diferite bresle dintre care amintim pe cele ale calfelor de aurari din Cluj, din a doua jumătate a secolului al XVI-lea⁴, frământări care, cercetate cu de-a-mănuștul arată că nu au fost primele de acest fel și, cu siguranță în jumătatea întâia a secolului al XVI-lea și chiar în secolul al XV-lea, au mai avut loc.

Amintim apoi frământările și mișcările locitorilor orașelor din regiunile miniere și pe ale tăietorilor de sare care duceau o viață mult mai grea decât a altor categorii de orășeni⁵.

Acestea din urmă sunt păturile de orășeni care alături de țărănimie, adică de elementul principal în răscoala condusă de Doja și categoria socială cea mai obijduită, având a suportă din plin rigorile regimului feudal a luat parte la răscoală manifestându-și apartenența la categoriile sociale care aveau revendicări de cerut.

Nemulțumirea din ce în ce mai mare a țăranilor atrăsese de mult atenția claselor dominante care au și reînnoit, la 10 Februarie 1506, la Sighișoara, pentru a patra oară, actul de unire din 1437. Dar cuțitul a ajuns la os. În 1503 și în 1508 țăranii făgărașeni se mișcă, în 1506 Secuii ucid pe trimișii regelui care veniseră să incaseze darea obișnuită. Nu va fi fost străin de această mișcare a Secuilor nici Doja, conducătorul răscoalei din 1514, despre care la 1507, vicevoevodul Transilvaniei scria ca despre un „tâlhar notoriu”⁶; prin „tâlhari” trebuie să înțelegem pentru vremea aceea, în asemenea cazuri pe cei ce se împotriveau claselor privilegiate. Si mișcări mai mărunte au fost mai multe, ele fiind preludiul răscoalei ce se va deslăngui cu o furie neobișnuită la 1514.

¹ Geréb László, op. cit., p. 28.

² Márki Sándor, Dózsa György, Budapest, 1913, p. 450.

³ Ibidem, p. 449.

⁴ Al. Doboș, Din frământările calfelor de aurar din Cluj, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, în „Studii și Cercetări de Istorie Medie”, anul I, Iulie—Decembrie, 1950.

⁵ Al. Doboș, Exploatarea ocnelor de sare din Transilvania în Evul Mediu (sec. XIV—XVI), în „Studii și Cercetări de Istorie Medie”, anul II, Ianuarie—Iunie, 1951.

⁶ St. Pascu, Răscoalele țărănești din Cluj, Cluj, 1947, p. 113.

Acestea erau stările în Transilvania în preziua marelui răscoale țărănești. Nu mai era nevoie decât de o scânteie care să atâțeze focul ce ardea de mult, mocnit sub cenușă. Scânteia a fost aruncată de însuși arhiepiscopul primat al Ungariei, Toma Bakocs, care nereușind să obțină scaunul papal, la întoarcerea acasă aduce cu sine o bulă privitoare la o cruciata împotriva Turcilor. Marea nobilime a fost împotriva acestui proiect deoarece plecarea iobagilor la oaste 1-ar fi prejudicat enorm prin pierderea forței de muncă necesară la lucrările de pe întinsele lor moșii. Cu toate acestea arhiepiscopul, Toma Bakocs — bănuit că dușman al nobilimii laice — publică bula papală relativ la cruciată, oficiind la Buda, la 24 Aprilie 1514, un te-deum pentru reușita campaniei și alegând totodată conducătorul cruciatei pe secuial Gheorghe Doja.

Dar de abia a trecut o lună de zile dela proclamarea cruciatei și s'a văzut că drumul pe care a pornit-o nu părțea a fi tocmai cel mai bun. La 23 Mai 1514, arhiepiscopul Toma Bakocs, văzând năvala neașteptată de mare de oameni spre taberele de cruciați, îi dădu ordin lui Doja, să nu mai primească pe nimeni sub arme și să pună capăt desordinelor pe care le provocau trupele sale. Urmarea a fost că tocmai acest ordin a făcut să se precizeze lucrurile: „cruciata” părăsind caracterul ei inițial politic de luptă împotriva Turcilor, și luând un aspect exclusiv social de luptă împotriva claselor privilegiate. În fața acestui pericol regele și nobilimea s-au închis în cetatea Budei. Doja, după ce a lăsat o mică trupă sub conducerea lui Ambrosiu Szalereszi să țină sub observație pe cei închiși în cetate a pornit-o cu grosul armatei spre Tisa. Nu urmărim aici armatele de răsculați conduse de Doja deoarece ne limităm numai la tema atitudinii diferitelor pături orășenești față de această răscoală. Din primul moment își face apariția printre conducătorii răscoalei un reprezentant al oamenilor săraci din Buda, Ambrosiu Szalereszi; în ce privește pe tovarășii săi (din Buda) „opozitia plebeiană” desigur că în fața ostirii regelui și a nobililor ce s-au închis în cetate n’au putut să se manifeste cum ar fi vrut și cum au și făcut-o în 1403 și în 1438 când „muncitorii, servitorii și țăranii dela marginea orașului” au ucis pe unii dintre conducătorii meșteșugarilor din oraș și au prădat apoi visteria regală¹.

Informații contemporane despre participarea orășenilor la răscoala din 1514 sunt destul de puține², și anume câteva documente în care regele ia apărarea orășenilor împotriva nobililor care-i urmăresc pentru pagubele suferite de ei în timpul răscoalei din partea locuitorilor săraci ai orașelor. Aceste documente arată precis că unele pături sociale din orașe au sprijinit pe țăranii răsculați, și că altele au fost împotriva lor.

Astfel din documentul cu data de 16 Mai 1515³ dat de regele Vladislav către Ioan Zapolia, voevodul Transilvaniei, prin care îi ordonă acestuia să ia măsuri ca locuitorii Clujului să nu mai fie urmăriți ca părtăși la răscoală, reies următoarele: că cetele de țăranii răsculați din părțile Transilvaniei și-au pus tabăra lângă cetatea Clujului și că unii din con-

¹ Geréb László, op. cit., p. 28.

² Pentru partea de apus a țării noastre informațiile mai vechi de secolul al XVI-lea sunt foarte puține deoarece invazia turcească dela 1526 a distrus aproape toate documentele aflate la capiturile episcopilor, la mănăstiri sau pe la castelele nobiliare.

³ Hurmuzaki-Densușianu, Documente, II, p. 225-227.

ducătorii acestora au cerut voie să intre în cetate numai cu câțiva însoitori; că judele cetații Andrei Kálmar după ce s'a sfatuit cu membrii consiliului orașenesc de teama „ca nu cumva răsculații să prade orașul“ i-a lăsat să intre. Se pune întrebarea: de care răsculați se temea judele Andrei Kálmar, să nu prade orașul, de cetele țărănești din afara zidurilor? Desigur că și de aceștia se temea, dar mult mai sigur că se temea și mai mult chiar de unii locuitorii din cetate, și anume de patura pe care Engels o numește „opozitia plebeiană“ (calfele, ucenicii, muncitorii și servitorii). Chiar documentele, vorbind despre răsculați afirmă că aceștia erau, pe de o parte: „rusticii“ iar pe de altă parte: „homines conditionis plebae“.

Scriitorul burghez Márki Sándor în monografia sa despre Doja Gheorghe, pentru a scuza puțina rezistență a conducătorilor orașului Cluj față de cererea răsculaților de a intra în cetate afirmează că zidurile orașului erau în reparatie și mai departe că, spre ghinionul locuitorilor din Cluj, tocmai acum se alegea judele orașului, în persoana lui Andrei Kálmar, care pentru a nu i se împăraștă alegatorii îi cinstea în față bisericii din piața Libertății — de azi — cu vin cald. Nu stim câtă crezare să dăm acestei informații, dar s-ar putea ca vinul cald să fi fost dat cu mărinimie interesată locuitorilor săraci ai orașului Cluj, pentru a-i atrage și a-i ține de partea orașenilor instariți, acum când situația era gravă. Engels constată faptul, în timpul răscoalei țărănilor germani din 1525, când zice: „elementele plebe nu apar în luptele politice ca partid ci numai ca un apendice turbulent și dornic de jâl, care poate fi recrutat și cumpărat cu câteva butoaie de vin“¹.

Dar de ceea ce s'a temut judele Clujului, Andrei Kálmar, tot n'a scăpat, pentru că odată intrăți în cetate, conducătorii țărănilor și gărzile lor au răsculat pătura săracă a orașenilor. E de a sine înțeles, că aceștia au prădat și au ars. Aceasta a fost momentul în care s'au provocat pagube celor șase-șapte nobili refugiați în cetate. Am spus momentul, pentru că după prima spaimă, orașenimea bogată înarmată, a răsărit să linistească pe localnici iar dintre conducătorii țărănilor intrăți în oraș au reușit să aresteze 22 de însăși.

La sfârșitul documentului din 16 Mai 1515, regele recunoscând că s'au făcut și unele prădăciuni căută să scuze pe făptași. Nu spune însă, desigur, adevaratul motiv pe tru care insistă ca orașenii să fie iertați, nu spune anume că sunt în joc interesele lui.

In ceea ce privește atitudinea locuitorilor din Cluj, chiar la o analiză superficială a documentului, vedem că diferă după patura socială cărția îi aparține. Așa, Andrei Kálmar și cu patura bogată a orașenilor erau împotriva răsculaților, și de îndată ce au putut să-și manifeste împotriva lor, arestând 22 dintre cei care au intrat în oraș. Orașenimea săracă „opozitia plebeiană“ cu toată încercarea lui Andrei Kálmar de a-i atrage de partea lui și a celor avuți, prin „cinstirea cu vin cald“ în noaptea precedentă, la prima ocazie, atunci când câțiva cănitani ai răsculaților împreună cu o mică gardă, intrăți în oraș, i-au atâțat, s'au răsvrătit împotriva orașenimii bogate și a celor pe care-i protejau aceștia, nobilii răfugându-se în oraș, provocându-le destule pagube. În fruntea răsculaților din oraș, desi-

¹ Fr. Engels, op. cit., p. 40.

gur că se aflau cei cățiva căpitani ai țăranilor care intraseră în cetate. Însă lipsa de organizare și de program a păturii sărace a orășenilor, care, deși cu interes contrare orășenimii bogate și, deși aveau la doi pași de ei sprijinul țăranilor răsculați în afara orașului, totuși chiar în noaptea ce a precedat răscoala erau alături de orășenimea bogată, a făcut ca răsvrătirea lor să fie de scurtă durată și să nu se știe dacă au fost înfrânti fiind dominați de orășenimea avută înarmată sau datorită lipsei lor de combativitate au trecut, văzându-se atacați de conducerea orașului, alături de aceștia.

Alt document care pomenește tot despre celălentii din Cluj și răscoala lui Doja este din 11 Iunie 1516¹. În acest document, regele Ludovic al II-lea ordonă lui Ioan Zapolia, voievodul Transilvaniei, să interzică nobiliilor din comitatele Cluj și Solnocul interior să mai supere cu ceva pe locuitorii orașului Cluj pe motiv că ar fi luat parte la răscoala țărănească. Documentul amintește în plus față de cel din 16 Mai 1515 faptul că orășenii au salvat din mâinile răsculaților cățiva nobili. Această afirmație este adevărată, orășenimea bogată din Cluj, desigur că a apărât cât a putut pe nobili refugiați de frica țăranilor la ei, și regele anume accentuează aceste merite ca să le demonstreze nobililor că orășenii au luptat pentru ei și, în consecință să înceteze orice urmărire. Aici trebuie să atragem atenția asupra unei voite neînțelegeri din partea regelui, și anume: nobilii când acuzau pe locuitorii Clujului că au luat parte la răscoală vizau orășenimea săracă, care de fapt a luat parte la răscoală alături de țărani; când regele lăua apărarea orașului scotea în evidență atitudinea orășenilor înstăriți care, datorită intereselor lor au fost alături de nobili în timpul răscoalei.

Atitudinea locuitorilor săraci ai Clujului alături de răsculați apare și mai lămurit dacă amintim că peste patru ani, la 1518, un notar, funcționar sărac, Iszák Ioan va scrie chiar pe registrul consiliului orașului: „Inaintea lui dumnezeu nu există deosebire între oameni deoarece dumnezeu a creat și pe părinții regilor, și pe 'ai săracilor din aceeași țărână...“².

Un alt oraș despre care se face pomenire în legătură cu răscoala condusă de Doja este orașul Turda.

In documentul din 18 Iunie 1514³ dat de Jósa Stefan și Dersy Benedict, comiții cămării din Turda se spune că, deși au încercat, n'au putut să împiedece participarea locuitorilor la răscoală, ba ceva mai mult, că dintr-ai s'a ridicat și un conducător, pe nume Albert și pe care vor acum să-l prindă. Aici, la Turda, elementul „periculos“ erau muncitorii dela ocnele de sare, precum și cărăușii care transportau sarea. Munca grea și periculoasă și răsplătirea mică a ei, ii va face de timpuriu, pe acești muncitori, să fie în neînțelegere cu cărmuirea.

Lupta a fost grea, mai ales la început când tăietorii de sare se recrătau din rândurile iobagilor. Dar de îndată ce ei au fost eliberați și au devenit salariați, muncitorii au început lupta în chip deschis. Firește, documentele nu au înregistrat toate frământările și răsvrătirile, dar diferențele statute și unele documente privind ocnele de sare ni le desvăluie măcar în parte. Așa, bunăoară în statutul din 1435 al tăietorilor de sare din Maramureș se

¹ Hurmuzaki-Densusianu, Documente, v. II, p. 244—245.

² Márki Sándor, op. cit., p. 452.

³ Ibidem.

spune: „...tăietorii noștri să nu îndrăsnească în viitor a ține acea adunare sau ședință, pe care ei o numesc *tur* și din care obișnuiește a proveni pentru cămara noastră totdeauna desavantaj și pagubă...”¹. Este important de relevat spiritul social manifestat foarte curând la acești tăietori de sare: se adunau și se înțelegeau asupra atitudinii ce trebuiau să ia în față impiilorilor. Cele de mai sus sunt valabile și pentru muncitorii dela ocnele de sare din regiunea și orașul Turda.

Este de remarcat însă în mod deosebit și atitudinea regelui față de acești muncitori și anume: când își manifestau nemulțumirea sau chiar se răsculau, regele îi pedepsea dar apoi uneori îi ieră. Chiar documentul amintit din 18 Iunie 1514 relatează că orășenii din Turda s-au rugat de iertare că au luat parte la răscoală (din 1514) și că au și dobândit iertarea cerută dela rege².

Și aici nobilii, cei care suferiseră pagube, în urma răscoalei, dela acești locuitori au încercat să-i aducă la judecată în fața lui Zapolia, voievodul Transilvaniei. Dar regele intervine ordonând ca zisii locuitori să nu fie judecați, decât conform privilegiilor lor, de juzii lor, și de el — de rege — în apel.

Nu este greu de înțeles că regele se grăbea să ierte pe locuitorii orașelor din regiunile cu ocne de sare care erau lucrători în ocne, pentru a nu î se micșora veniturile substantiale ce le lua de aici.

Un alt document în care este vorba de locuitorii din Turda, tot în legătură cu răscoală, de astă dată însă împreună cu locuitorii din Dej, despre care vom pomeni mai jos, este documentul din 9 Decembrie 1514³ în care regele Vladislav al II-lea, pentru a scăpa pe locuitorii orașului care au luat parte la răscoală, de urmărirea nobiliilor, face apel, cu insistență la vechile privilegii și cere ca ele să fie păzite cu strănicie, și regele împuță lui Zapolia, voievodul Transilvaniei, căruia i-a fost adresat documentul, că deși el stia că locuitorii din Turda nu pot fi chemați la judecată decât în fața juzilor lor acesta i-a chemat în față să și i-a obligat la plata unor amenzi. Și aici constatăm contradicția ce există între regalitate și mareea nobilime: chemările locuitorilor din orașele amintite la judecată în fața voievodului în ciuda privilegiilor acordate acestora de rege nu sunt decât tot încercări ale marii nobilimi, cărora le apartinea și voievodul, de a smulge căte ceva din prerogativele regelui. Documentul acesta scoate totodată în evidență mărinimia interesată a regelui, care iartă pe locuitori, ba mai mult, afirmă că sunt nevinovați și că au luat parte la răscoală doar siliți de țărani răsculați, dar o face pentru că aceștia sunt singurii oameni „care lucrează cu hănicie la exploatarea ocnelor noastre de sare, mărindu-ne veniturile și slujind interesele noastre”⁴.

Alt oraș ai cărui locuitori au luat parte activă la răscoală a fost Dejul. Documentul din 15 Decembrie 1514⁵ dat de Ioan Zapolia, voievodul Tran-

¹ Al. Doboș, Explorarea ocnelor de sare din Transilvania în Evul Mediu (sec. XIV—XVI), în „Studii și Cercetări de Istorie Medie”, anul II, Ianuarie—Iunie, 1951, p. 157.

² Márki Sándor, op. cit., p. 446.

³ Arh. Ist. a Acad. R.P.R., Filiala Cluj.

⁴ Arh. Ist. a Acad. R.P.R., Filiala Cluj, Doc. din 9 Decembrie 1514.

⁵ Arh. Ist. a Acad. R.P.R., Filiala Cluj.

silvaniei, la cererea lui Ștefan Iosa, comitele camerar al ocnei de sare, acorda grațiere tuturor săptășilor cu excepția unui conduceător local, Ioan Nagy, pe care nu numai că nu-l iartă dar obligă autoritățile locale să-l urmărească, să-l prinda și să-l „pazească pe seama sa“ la Dej. Ioan Zapolia poruncește însă ca pagubele savârșite de răsculați să fie platite, dar apoi, după plăta acestora, nimeni să nu urmărească mai depară pe foștii răsculați.

Și aici, la Dej, ne gasim în fața aceleiași situații ca și la Turda. Regele, care avea nevoie de lucratori la ocnele de sare, era dispus să ierte pentru a nu-i se prejudicia interesele iui.

Inafără de orașele amintite mai sus, și despre care avem pomenire în caleva documente cum am arătat, ar mai fi de menționat și orașelul Rodna. Un document scurt din anul 1515¹ relatează că juzii orașelului Rodna, Ioan Rutjeanu de Zom Kuthi și Teodor de Thamaij, s-au obligat să dea din partea orașului 28 de florini nobilului Ioan Dragfy drept despăgubire pentru pagubele facute de locuitorii din Rodna în timpul răscoalei.

Deci flacăra revoltei s'a întins până aici, s'a înlinis chiar mai departe până în țara Bârsei, unde țăranii și locuitorii din jurul cetății Bran n'au mai vrut să plătească dările zicând că sunt prea mari și a fost nevoie de lungi discuții până s'a ajuns la o înțelegere². Era valul cel mai îndepărtat și mai slab al răscoalei.

Deși nu am avut la îndemâna dovezi documentare, desigur însă că în toate orașele peste care a trecut răscoala în drumul ei, și dela Buda până la Timișoara, ca și în celealte orașe din Transilvania orașenimea săracă a fost totdeauna alături de țăranii și acum în răscoală efectiv alături de ei, ele reprezentând acele categorii sociale care că și țăranii iobagi, aveau de prețins un trai mai omenesc.

Din cele spuse constatăm că dintre păturile sociale dela orașe cea care a avut interes deosebit să ducă lupta împotriva marii nobilimi și împotriva păturii bogate dela orașe a fost pătura socială formată din muncitori, calfe și servitori. Aceasta însă nu reprezenta în acel timp o pătură omogenă cu o conducere unică și cu un program stabilit. Din această cauză ea nici nu a putut avea un rol conducător în răscoalele țărănești ci o găsim doar ca asociată cu țărăniminea.

Faptul însă că a stat alături de țărăniminea nemulțumită a făcut să se creeze o tradiție de luptă comună ce se va întări pe măsura ascuțirii explorației feudale.

¹ Hurmuzaki-Densușianu, Documente, v. II, p. 233

² Gerőb László, op. cit., p. 437.

DISCUȚII

ORAȘUL CLUJ, IMPORTANT CENTRU MEȘTEŞUGĂRESC ÎN SECOLUL AL XVI-LEA (I)*

DE

ASISTENT S. G. ARDELEANU

Problema istoriei economico-sociale a orașului Cluj în perioada feudală a atras în mică măsură atenția istoricilor burghezi, români, maghiari și săși. Numărul infim de lucrări ale acestora, consacrate direct sau tangențial Clujului, stau mărturie a confuziei și neînțelegerii procesului de dezvoltare economico-socială a acestui centru urban.

Monografia „Istoria Clujului”¹, scrisă de Alexie Jakab, participant la revoluția din 1848 în armata revoluționară condusă de Bem și istoric al acestei revoluții, este singura lucrare burgheză care caută să prezinte trecutul Clujului, începând cu cele mai îndepărtate timpuri până în secolul al XIX-lea inclusiv. Lucrarea e valoroasă prin bogatele materiale documentare pe care le conține, prin nenumăratele acte, statute și scrisori folosite sau publicate de autor în anexă. În același timp, însă, are o serie de lipsuri caracteristice istoriografiei burgheze. „Istoria Clujului” este o lucrare narativă, descriptivă, periodizarea ei fiind în întregime bazată pe criteriul dinastic. Problemele economice și sociale sunt atinse doar în treacăt și se pierd în înșirarea de evenimente politice, religioase, culturale. Totodată lucrarea are serioase lipsuri de ordin paleografic și diplomatic: multe din documentele publicate (ne referim la cele medievale) sunt transcrise defectuos și în mare parte greșit date. Dar cu toate lipsurile ei, „Istoria Clujului” este o lucrare de folos pentru cei care studiază trecutul acestui oraș.

Celelalte lucrări burgheze, în majoritatea lor lucrări de polemică, expresie a urii dintre națiuni și a șovinismului, sunt lipsite de valoare științifică. Unii dintre „epigoni”, diletanți, nici nu s-au străduit să-l citească în întregime pe Jakab sau documentele publicate de el, dând dovadă de totală ignoranță în analiza unor aspecte din trecutul istoric al orașului Cluj.

* Comunicare prezentată în Sesiunea lărgită a Secțiunii de Științe Istorice, Filo-
sice și Economico-Juridice a Academiei R.P.R. din 21—24 Decembrie 1953.

¹ Kolozsvár Története, v. I—III și v. I—II Oklevélter (Documente), Budapest,
870—1888.

Neînțelegerea procesului de dezvoltare economico-socială a Clujului se vădește în deosebi în problema determinării caracterului orașului Cluj, în secolele XIV—XVI.

Alexie Jakab, deși s-ar fi putut convinge de contrariul, tocmai datorită bogatelor izvoare pe care le-a utilizat, nu subliniază caracterul agricol al Clujului la începutul dezvoltării sale, în secolul al XVI-lea, și nici pe cel meșteșugăresc. El dă preferință comerțului și rezumă ocupările populației Clujului în secolul al XIV-lea la „comerț și meșteșuguri”¹.

Ludovic Urmössy, în lucrarea sa „Istoria comerțului și a meșteșugului din Cluj”², lucrare lipsită de documentație și critică științifică, afirmă că la sfârșitul secolului al XIV-lea „locuitorii Clujului, în marea lor majoritate, se ocupau cu comerțul și orașul ca atare avea o circulație comercială înfloritoare”³. Celealte lucrări burgheze⁴ repetă, în general, aceleași teze. Subliniind că în secolele XIV—XVI „comerțul era ocuparea principală a cetățenilor Clujului”, că orașul era „domnat de negustori”, ele se întrec în a scoate în evidență preponderanța comerțului extern în secolul al XIV-lea și rolul hotăritor al negustorilor în viața Clujului în perioada arătată.

Istoriografia burgheză nu se oprește lînsă aici. Atribuind un caracter comercial orașului Cluj în secolul al XIV-lea, vorbind despre comerțul care „învinge (în acest secol, Nota Red.) produsul muncii manuale”⁵, istoriografia burgheză subliniază acumularea de „grandioase capitaluri” între zidurile orașelor Transilvaniei, respectiv la Cluj, în acest secol⁶, pentru a putea, în cele din urmă, identifica negustorimea clujeană cu burghezia. Acum se vorbește despre „vieata burgheză”, despre lupta pentru „libertate a burgheziei”⁷, despre existența unei „puternice clase sociale burgheze”⁸ în Transilvania, respectiv orașul Cluj în secolul al XIV-lea.

Acest lucru nu trebuie să ne miră. Istoriografia burgheză consideră producția de mărfuri ca un fenomen străin orânduirii feudale, de aceea simpla apariție a formelor de început ale schimbului, și cu atât mai mult cea a producției de mărfuri, era explicată de ea ca un început de dezvoltare burgheză; istoriografia burgheză găsea forme burgheze ale producției sociale chiar și acolo unde ele lipseau cu desăvârșire, „pentru a lega ceea ce e progresist în istoria evului mediu de activitatea ei”⁹.

Totodată, denaturând adevaratul caracter al orașului Cluj în secolele XIV—XVI, istoriografia burgheză trecea sub tăcere contradicțiile în care se săbătea orașul în această perioadă: contradicțiile dintre oraș și nobilimea feudală; dintre meseriași și vechea conducere a orașului —

¹ K. T., I, p. 328.

² Kolozsvár kereskedelme és ipara története, Cluj, 1898.

³ Ibidem, p. 10.

⁴ St. Meteș, Domni și boieri din Țările Române în orașul Cluj și România din Cluj, Cluj, 1935; L. Makkai, Társadalom és nemzetiségek a közenkőri Kolozsváron, Cluj, 1943; R. Schuller, Aus der Vergangenheit Klausenburgs, Cluj, 1924—1925; L. Makkai, Città Transilvana, Budapest, 1940; G. Lang, Die Nationalitätenkämpfe in Klausenburg im ausgehenden Mittelalter, München, 1941 — apogeul fascismului german, a teoriei sale geo-politica etc.

⁵ L. Makkai, Città Transilvana, p. 12.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem, p. 10 și p. 17—18.

⁸ V. Lazăr, Clujul, București, 1923, p. 14.

⁹ F. I. Polianskii, O tvarynom proizvodstve v usloviiyah feodalizma, în „Voprosy istorii”, 1953, Nr. 1, p. 41. www.dacoromanica.ro

patriciatul urban ; dintre ucenici și calfe pe de o parte și meșteri pe de alta parte. Ea înfățișă contradicțiile de clasa, formele noi ale luptei de clasa create în procesul desvoltării meseriailor la oraș, ca lupte „naționale“.

Această stare de lucruri ne face să supunem unei scurte analize, în limita acestui stadiu, unelte aspecte ale istoriei orașului Cluj în secolele XIV—XVI, și anume : problema caracterului orașului Cluj în aceste secole ; problema rolului dominant al meseriașilor în viața orașului în secolul al XIV-lea, și cea a contradicțiilor dintre oraș și nobilimea feudală, dintre meseriași și patriciatul urban, aşa cum reiese din materialele documentare edite și inedite pe care le-am avut la indemână.

Desvoltarea forțelor de producție în Transilvania în secolele XIII—XIV a întărit separarea meșteșugurilor de agricultură. Existența meseriailor separate de agricultură, ca rezultat al diviziunii muncii, a dus la apariția și desvoltarea orașelor ca centre de activitate meșteșugărească și comercială și, prin urmare, la despărțirea orașului de sat. Printre orașele care, începând cu secolul al XVI-lea, dețineau o poziție de prim rang în istoria Transilvaniei se află și Clujul.

Indiscutabil, Clujul, ca așezare, are o origine veche, încă din perioada dacă și română ; totuși, Clujul feudal, renăscut pe teritoriul vechii Napoce, se deosebește radical de aceasta. Clujul în secolul al XVI-lea reprezintă un important centru în viața economică a Transilvaniei feudale luată în întregime, centru în care meseriaile fac parte integrantă din viața orașului, în care meseriașii constituie forța sa materială.

Ca majoritatea orașelor Evului Mediu timpuriu, Clujul, născut în orânduirea feudală în formăție, era dela început un centru militar (*Castrum Clus*) și administrativ al comitatului cu același nume. Desvoltându-se în cadrul dominației sistențială de economie naturală și a lipsei producției de schimb, într-o perioadă când activitatea meșteșugărească nu era decât foarte slab despărțită de agricultură, cetatea Cluj nu putea fi un centru meșteșugăresc și comercial, nu putea fi, prin urmare, un centru economic distinct, prin natura sa, de economia ținutului inconjurător. Populația cetății era alcătuită din militari (*castrenses*) din „*iobagiones castri*“ — pătura de conducere a cetății, proprietari de pământ în jurul cetății, — din „*udvornici*“ — țărani meșteșugari care lucrau în același timp și pământul, și din țărani care aprovisionau cetatea cu produse agricole. Un rol important în transformarea Clujului îl va avea colonizarea de „oaspeți“ liberi, în deosebi sași, și de iobagi. Mutându-se centrul militaro-strategic și administrativ la Lita, care era mai ușor de apărat datorită așezării ei favorabile, Clujul s'a desvoltat în tot cursul secolului al XIII-lea ca o așezare cu caracter agricol. În structura socială a Clujului intrău o puternică clasă de proprietari de pământ, în mare parte sași, — în rândul cărora intraseră într-o anumită măsură și „*iobagiones castri*“, dintre care unii devin nobili, iar alții iobagi — meșteșugarii, a căror activitate era încă strâns legată de agricultură, și țărăniminea pe cale de serbere. În ce privește Clujul, credeam că rolul colonizării săsești se limitează mai ales la secolul al XIII-lea, din rândul „oaspeților“ sași făcând parte atât proprietarii de pământ cât și meșteșugarii. În secolele următoare, rolul hotărător în viața Clujului l-a avut, după cum o dovedesc numeroase documente, colonizările mai târzii de țărani liberi și iobagi.

In aceasta perioada, Clujul apare în documente ca „sat“ (*villa*). Sub aceasta denumire îl aflam începând cu anul 1275¹, cand se confirmă dacia facută de Ștefan al V-lea (1270—1272), regele Ungariei, bisericii St. Mihail din Alba-Iulia. „Satul“ Cluj ajunge sub jurisdicție episcopală, fiind daruit, alături de alte sate, episcopului Transilvaniei. Exploatarea bisericescă a opriș pentru un timp oarecare desvoltarea mai departe a acestei așezări, în deosebi sub episcopul Petru Monoszlai. Alături de cetea², Clujul continua să fie menționat în documente ca sat, până la începutul secolului al XIV-lea; ultimul act prin care satul (*villa*) Cluj (*Kulussvar*) este confirmat pe seama bisericii din Alba-Iulia, datează din 20 Iulie 1313³.

Întărirea puterii regale sub Carol Robert, care, în lupta împotriva marilor feudali laici și eclesiastici, căuta un sprijin și în populația urbană, duce la eliberarea Clujului de sub jurisdicția episcopală. În anul 1316, fostul „sat“ Cluj apare pentru prima oară în documente ca „civitas“ („oraș“). Prin privilegiul din 19 August 1316, Carol Robert, amintind că Ștefan al V-lea a fondat și colonizat Clujul, confirmă din nou „oaspețiilor“ și sașilor vechile privilegii în legătură cu plata dării pământului (*terragium*), obligațiile militare ale locuitorilor Clujului, dreptul locuitorilor Clujului de a-și alege un judecător (*villicus*), scutirea de vamă pe teritoriul Transilvaniei, dreptul de a-și alege preot și paroh și dreptul de stăpânire a pământului dimprejur⁴.

Se naște întrebarea: reprezinta oare Clujul, la începutul secolului al XIV-lea un „centru economic, un centru mășteugăresc și comercial? Redă oare termenul de „civitas“ adevăratul conținut al orașului medieval? Suntem de părere că la începutul secolului al XIV-lea, agricultura constituia baza economică a Clujului și că el n'a păstrat acest caracter agricol într'o bună parte a întregului secol al XIV-lea. Ce ne face să ajungem la o asemenea concluzie?

Actul lui Carol Robert nu avea — socotim — decât un caracter de privilegiu juridic, prin care Clujul era scos din rândul „satelor libere“ fără a fi ajuns să fie în acești ani un centru mășteugăresc și comercial, deci un oraș feudal în adevăratul sens al cuvântului. În primul rând pentru că în acest timp întâlnim multe așezări care poartă numirea de „civitas“ fără să fi fost orașe sau fără să fi ajuns vreodată să fie orașe⁵. Prin urmare

¹ Documente privind istoria României, veacul XIII, C. Transilvania, Ed. Acad. R.P.R., 1952, v. II, p. 174—175.

² Actul din 1291, în care Nicolae, iobagul cetății Cluj (castrum de Clus) vine moșia Lomb (așezare dispărută lângă Cluj) lui Petru, episcopul Transilvaniei, în Documente, v. II, p. 350.

³ F. Zimnermann și C. Werner, Urkundenbuch, Sibiu, 1892, v. I, p. 305 și p. 311.

⁴ A. Jakab, K. T., v. I, p. 31—34.

⁵ De exemplu: Sárosbatak (R: P. Ungară) este menționat în documente ca „civitas“, fără a fi fost atunci oraș (1324); în 1429 e menționat ca „civitas seu oppidum“ (oraș sau târg), iar în 1459 „oppidum“, cf. D. Csánki, Magyarország történelmi földrajza, Budapest, 1890—1894, p. 338; actul de danie al lui Ludovic I din 7 Ianuarie 1342 se referă la „liberan villam seu civitatem suam Zemlen vocatam“, termenii „villa“ și „civitas“ fiind nici identici, cf. Tört Tar. 1907, p. 85; în 1405, Vadul Crișului fost „villa seu oppidum“ este ridicat la rangul de „oraș liber regesc“, cu toate că Vadul Crișului nu a fost și nu va ajunge niciodată în această perioadă oraș, deci centru economic, cf. Zs. Jakó, Bihar megye a török pusztítás előtt, Budapest, 1940, p. 320 etc. Considerațiile lui Jakab asupra termenilor „castrum“, „villa“, „oppidum“ și „civitas“ (K. T., v. I, p. 279—281) sunt greșite, ele bazându-se pe material comparativ străin, pe Du Cange, Glossarium mediae et infimae latinitatis.

simpla mențiune de „*civitas*“ nu ne permite să ajungem la concluzia că care au ajuns unii istorici burghezi, cand au socotit Clujul dela începutul secolului al XIV-lea drept un centru economic și, în deosebi, comercial.

Desvoltarea forțelor de producție a creat condițiile necesare destărării diviziunii muncii, despartirii meșteșugurilor de agricultura, apariției orașului ca viitor centru economic. Dar, chiar dacă diviziunea muncii a început din secolul al XIII-lea, acest proces era de lungă durată, care avea să țina secole. Cu toate că în secolul al XIV-lea gasim la Cluj meserii independente, care se organizează în bresle, în deceniul al VII-lea, greutatea specifică trebuia să o aiba totuși, mai ales la începutul secolului al XIV-lea, agricultura, care și-a imprimat puternic amprenta asupra comerțului, meserile fiind și ele strâns legate de agricultură.

Dacă supunem unei scurte analize privilegiul din 19 August 1316, vedem amintite următoarele categorii impozabile: „oaspeți“ proprietari de pamant (*aratra habentes*), care dadeau dare un fertun; proprietarii numai de case, fără pământ, care plăteau trei pondere, și jelerii (*inquilini*), care plăteau o ponderă și jumătate. Primii formau categoria proprietărilor de pământ — „oaspeții“ și foștii „*iobagiones castri*“ care nu veniseră iobagi; în categoria a două intrau probabil meșteșugarii, rolul hotărîtor la Cluj avându-l clasa proprietarilor de pământ. Cu toate că documentele privitoare la această perioadă nu sunt numeroase, cele existente confirmă întru totul cele de mai sus. Actele ce s-au păstrat sunt date aproape exclusiv în legătură cu transacții privind proprietatea agrară: locuitorul din Cluj, nobilul Iacob zis Zekul, castelan de Cohalm, cumpără dela Nicolaus *Faber* și Heolinus *Faber*, după nume probabil fierari, o curte a lor, vecină cu cea a lui Iacob, și aflată în „*platea pontis*“ (azi parte din str. Gheorghe Doja)¹; clujenii Teodoric Sliger și Otthon Gilnicer primesc un loc de moară la Someș², dând o dare de șase fertuni; clujeñii iau în zălog moșii așezate în vecinătate cu pământurile lor³; Andrei, episcopul Transilvaniei, face un schimb de proprietăți funciare cu nobilul Ioan, fiul lui Martin de Kegye și fiili săi, dându-le acestora, care se stabilesc la Cluj, „pământul sau curtea sa aflătoare în piața orașului“ („*fundo seu curia... in loco fori habito*“), cu clădiri de piatră și de lemn, precum și o vie de două jugăre „aflătoare pe pământul orașului Cluj“⁴; clujeanul Pavel zis Cheinete cumpără dela nobilele Elisabeta, soția lui Iacob de Klusvar și Agatha, văduva lui Lucas *Faber* (fierarul), partea acestora din moșia Suceagu (*Zucheg*)⁵. Acte ceva mai tarzii, referindu-se la aceeași chestiune, confirmă cele spuse. Astfel, la 12 Martie 1409, Gheorghe, fiul lui Dumitru de Zomordok, zălogește clujeanului Matei zis Tolna partea sa din moșia Sumurdaru (*Zomordok*)⁶; la 29 Iulie 1423, Ioan, fiul lui

¹ L. Makkai, Kiadatlan oklevelek Kolozsvár közepkori történetéhez, Cluj, 1947 p. 5–6 (Doc. din 1 Mai 1362).

² Ibidem, p. 4–5 (Doc. din 8 Septembrie 1308).

³ Ibidem, p. 10–11 (Doc. din 1308: nobilul Andrei zis Gebel fiul lui Nicolaie Someșenii, le zălogește pentru 20 de florini o bucată din moșia sa Sâncioica).

⁴ Orig. fotocopie, Arh. Cap. Alba Iulia, în poses. Inst. de Ist., Nr. V/8 din 6 Decembrie 1355: „vinea eiusdem duorum jugerum bene culta, in territorio eiusdem civitatis Koluswar situata“.

⁵ L. Makkai, Kiadatlan oklevelek Kolozsvár közepkori történetéhez, Cluj, 1947 p. 11–12 (Doc. din 22 Martie 1392).

⁶ Ibidem, p. 14–15.

Toma zis Thorma de Sereden vinde clujenilor Ioan cel Mare (*magnus*) de Karazna și fratelui acestuia Antonie *Sartor* (croitorul), un sfert din moșiile sale „*Zenthkerestfaluwa*” (așezare disparuta), Seredie („*Felsewsereden* și *Alsosereden*”) și „*Gombospataka*” (așezare dispărută)¹; la 4 Decembrie 1448 Ioan de Hwzywmesew, „*civis*” de Cluj cere să fie pus în stăpanirea bucații de moie a lui Dominic fiul lui Nicolae de Komyadseg, din moșia Comșești Komyadseg². Intr'un document din 13 Decembrie 1363 în care „oaspeții” din Cluj sunt acuzați de a fi atacat mănăstirea din Cluj — Mânăstur —, pe langă câțiva meseriași, Nicolaus *pellifex* (blănăr), Iacobus *braxator* (berar), Hermannus *sartor* (croitor), Martinus *parator*³ (zugrav), (nume tipice ale meseriașilor în secolul al XIV-lea formate din prenume și indicarea meseriei în latinește), apar o serie de nume, care, probabil, sunt ale unor orășeni proprietari de pământ, de mori, de proprietăți agricole mobile etc.: Hennus *dictus Pomar*, Petrus *dictus Kos-trem*, Antonius filius Nicolai⁴ — nume care în această formă („*dictus*”, „*filius*”) în această perioadă nu indică un meseriaș.

Atribuind Clujului un caracter „comercial”, istoriografia burgheză pornea dela cele câteva privilegii comerciale acordate Clujenilor în acest secol.

Intr'adevăr, la 19 August 1316, Carol Robert acordă Clujenilor scutire de vamă pe teritoriul întregii Transilvanii. Denotă oare acest privilegiu caracterul comercial al Clujului, arată el că acesta era un centru comercial în care negustorii ocupau o poziție dominantă? Suntem de părere că acest privilegiu nu denotă aceasta. Cui era dat acest privilegiu? Dacă ne adresăm unor documente ceva mai târzii, — de altfel, la acest privilegiu se va adăuga și cel de scutire de vamă pe teritoriul Ungariei — vedem că asemenea privilegii denotă în primul rând interesul puterii centrale față de desvoltarea Clujului. În același timp ele arată că au fost date unor negustori foarte reduși la număr: proprietarilor de pământ care vindeau produsele pământurilor lor și ale moșiilor nobilimii feudale din împrejurime, dar în deosebi meseriașilor, care duceau spre vânzare produsele muncii lor. Acest lucru îl dovedește însuși conținutul privilegiilor acordate Clujenilor: mărfurile de export duse spre vânzare de „oaspeții și negustorii” clujeni sunt aproape exclusiv produse ale economiei agrare — vin, pește, cai, boi, porci, brânză, slănină, piei, postav⁵; cai, boi și alte animale⁶; „cai, boi, iepe, vite și alte mărfuri”⁷ etc. Un asemenea privilegiu comercial ca cel din 30 Iulie 1404, prin care se acordă Clujenilor liberă trecere cu mărfurile lor prin Ungaria în spре Venetia, Viena, Boemia, Polonia și Moravia⁸, deși nu se indică pentru ce varietăți de mărfuri, ne permite totuși să tragem concluzia că în aceste părți „oaspeții și negus-

¹ Ibidem, p. 16—17.

² Ibidem, p. 23—24.

³ Cf. Du Cange. Glossarium mediae et infimae latinitatis, v. V, p. 87—88, cuvântul *parator*.

⁴ L. Makkai, Kiadatlan oklevelek, p. 7—8.

⁵ A. Jakab, K. T., Okl., v. I, p. 99—101 (Doc. din 4 Septembrie 1379).

⁶ Ibidem, p. 131—132 și 128—129 (Doc. din 4 Iulie și 28 Iulie 1405).

⁷ Actul din 3 Septembrie 1598, Arh. Stat., p. 1, Nr. 67, publ. de A. Jakab, K. T., Okl., II, p. 172—174.

⁸ A. Jakab, K. T., Okl.

torii" clujeni nu exportau altceva decât mărfurile menționate în documentele din 1379 și 1405. Dar și aceste din urmă marfuri erau exportate deseori de meseriași. E cunoscut în acest sens cazul măcelarului Andrei din Cluj (*Andreas carnifex de Koloswar*). Acesta, împreună cu șefii săi, a străbătut diferitele colțuri ale țării cu mărfuri care, fără doar și poate, nu puteau fi decât vite¹. Că acest Andrei nu era singurul măcelar din Cluj care se ocupă cu negoțul de vite o dovedește actul lui Sigismund de Luxemburg din 1404². Sigismund de Luxemburg acordă Clujenilor dreptul de a folosi impozitul datorat de măcelarii clujeni, pentru ridicarea zidurilor orașului. Or, aceasta înseamnă că meșterii măcelari din Cluj trebuie să fi fost și numeroși și bogăți. Este îndoelnic că ei să-si fi putut strângere averea prin exercitarea meșteșugului lor, dar e mai mult ca sigur că se îndeletniceau în mare măsură cu negoțul de vite. Să luăm încă un exemplu³. Privilegiul comercial din 1377 acordă scutire de vamă „negustorilor sau târgovetilor" (*mercatores seu forenses*) care se duc cu mărfurile lor la Baciu, Almașu și Huedin⁴. Este imposibil cu acești „negustori și târgovetii" să fi dus acolo, spre vânzare, produse agricole, care constituiau tocmai produsul-marfă al moșilor respective. Prin urmare acest act nu putea fi acordat decât meseriașilor care aprovizionau cu mărfurile necesare populației rurale precum și nobilimea din locurile respective, și numai în foarte mică măsură acest act a putut fi acordat unor eventuali negustori care duceau mărfuri rare (postavuri, mirodenii) pentru a le oferi nobilimii feudale locale.

Or, a trage de aici concluzia că orașul a avut un caracter comercial și că rolul „clasei negustorilor" a fost preponderant, aşa cum a făcut istoriografia burgheză, este cu totul greșit.

Caracterul precumpărător agricol al Clujului într'o bună perioadă de timp a secolului al XIV-lea, este dovedit până și de faptul că orașul era condus de proprietarii de pământ. Astfel, după ce Clujul avea să se elibereze de sub apăsarea cărței episcopale, dobândind privilegiu acordate de regii Ungariei, interesați în dezvoltarea orașelor — care reprezentau puncte de sprijin ale puterii regale în lupta acesteia împotriva atotputerniciei feudalilor și care constituiau o serioasă sursă de contribuții — vom găsi în fruntea sa, în secolul al XIV-lea, aproape exclusiv proprietari de pământ.

Incepând cu data când Clujul scapă de sub jurisdicție episcopală, el este condus de proprietari de pământ ca: comes Tarch, jude (1316)⁵; magistrul Nicolae, fiul lui Hermann, jude (1320)⁶; comes Waltherus și comes David⁷, comes Walterus și Bartholomeus, juzi (1349)⁸; comes Bartholo-

¹ F. Zimmermann și C. Wetner, op. cit., v. III. p. 185—186 (Doc. din 22 Octombrie 1397).

² L. Makkai, op. cit., p. 14.

³ Nu ne oprim decât în treacăt asupra acestei probleme. De ea ne vom ocupa în partea a doua a studiului, când vom analiza meseriaile Clujului, organizate în bresle, ca forme ale micii producții de mărfuri în condițiile feudalismului, precum și problema pieței de desfacere a producției meșteșugărești clujene.

⁴ A. Jakab. K. T., Okl., v. I, p. 76—77 (Doc. din 20 Aprilie 1377).

⁵ Ibidem, p. 21.

⁶ Ibidem, p. 40.

⁷ Ibidem, p. 37.

⁸ Ibidem, p. 42.

meus jude și Walterus, David, Ioan zis Zekel și comes David, jurați (1352)¹; Nicolae, fiul lui Toma, jude și Ladislau, fiul lui Laurențiu, jurat (1368)²; comes Georgius, fiul comitelui Bartolomeu, jude (1369)³; același ca jude, iar Ladislau, fiul lui Laurențiu și Nicolae, fiul lui Ioan, jurați (1370)⁴; comes Ioan, jude (1372)⁵; Melchior jude și comes Hermannus Brestel, jurat⁶; comes Nicolae, fiul lui Toma, jude (1377)⁷; jurați: Toma zis Zekul și Ladislau, fiul lui Laurențiu⁸ (același Nicolae, fiul lui Toma, fiind pomenit ca jude și la 1378 și 1385)⁹; Gheorghe zis Seydel și Henric zis Nemisch (1377); Hermann zis Brustel¹⁰, jude și Andrei zis Kaplan, jurat etc. etc.¹¹. Dacă ii socolim pe Nicolaus *Faber* și Heolinus *Faber*¹² mesteșugari, atunci ei sunt primii și singurii mesteșugari în funcția de jurați în tot cursul secolului al XIV-lea. Proprietarii de pământ, deținând forță economică în Cluj în secolul al XIV-lea, au avut în mâinile lor și conducerea orașului.

Desigur, Clujul avea în secolul al XIV-lea și numeroși meseriași. În documentele vremii întâlnim croitorii, argintari¹³, măcelari, blânari, fierari, etc. E însă drept că acești mesteșugari au produs, din capul locului, în vederea schimbului. În privilegiile din 1316, 1379 etc., acordate „oaspeților și negușorilor“, „oaspeților, orășenilor și negușorilor“, prin „oaspeți“, „orășeni“ și „negușori“ se înțelegeau nu numai proprietarii de pământ și negușorii, ci în deosebi, meseriașii care vindeau produsele muncii lor, întrunind în persoana lor mesteșugarul și negușorul. Dar ei erau încă strâns legați de economia agrară, cumpărau pământ¹⁴, posedau bucați de moie¹⁵, curți pe care le vindeau altora¹⁶, cumpărau vii¹⁷, etc. Din produsele ogoarelor, grădinilor, viilor etc., meseriașii clujeni din secolul al XIV-lea își acopereau prin propria lor muncă o mare parte a trebuințelor lor personale. Producția în vederea schimbului, producția de mărfuri era pe cale de formare, meseriașii clujeni fiind încă strânși legați, în condițiile predominării agriculturii la Cluj în secolul al XIV-lea, de aceasta. Prin urmare, la Cluj, în secolul al XIII-lea și al XIV-lea, comerțul cu produse agricole și mesteșugărești nu s'a diferențiat decât în foarte mică

¹ A. Jakab, K. T., Okl., v. I p. 49.

² Ibidem, p. 59.

³ Ibidem, p. 63.

⁴ Ibidem, p. 65 și 67.

⁵ Ibidem, p. 70.

⁶ Ibidem, p. 75 și 76.

⁷ Ibidem, p. 76.

⁸ Ibidem, p. 83.

⁹ Ibidem, p. 86 și p. 102

¹⁰ Ibidem, p. 107.

¹¹ Pentru lista lor completă cf. A. Jakab, K. T., v. I, p. 353 și L. Makkai, Társadalom, p. 108–109, în „Kolozsvári Szemle“, Cluj, 1943.

¹² L. Makkai, Társadalom, p. 108 (1362).

¹³ Socolim că termenul de argintar este mai propriu limbii decât cel de aurar, de aceea îl vom utiliza pentru aurifex, aurifaber, ötvös sau Goldschmied; în al doilea rând, pentru argintarii lucrau în această perioadă mai mult obiecte de argint suflate în aur, decât obiecte de aur.

¹⁴ L. Makkai op. cit., p. 16–17.

¹⁵ Ibidem, p. 11–12: văduva lui Luca Faber (fierarul) vinde bucata ei din moie în Suceava.

¹⁶ A. Makkai, op. cit., p. 15–16.

¹⁷ Ibidem. p. 20–21 www.dacoromanica.ro

măsura în activitatea profesională a unei clase sociale deosebite. Cu negoțul se ocupau și orașenii proprietari de pamant și negustorii și meseeriași. Procesul de transformare a negoțului într-o activitate profesională în mainile unor negustori specialiști era avia la începuturile sale în secolul al XIV-lea.

Desvoltarea schimbului dintre sat și oraș, largirea pieții interne provoacă un puternic flux de țărani liberi și iobagi, mai ales meșteșugari, deoarece aceștia erau interesați în primul rand să se stabilească la Cluj, scăpând de sub jugul feudal și putând astfel produce și vinde produsele lor industriale în condiții mai avantajoase.

Dacă la început meșteșugarii Clujului se reduceau doar la acea parte din coloniștii săși care se ocupau cu meșteșugurile, începând cu sfârșitul secolului al XIV-lea, paralel cu intensificarea procesului de diviziune a muncii și de separare dintre sat și oraș, de despartire a meseriașilor de agricultură, numărul meseriașilor clujeni a sporit fără întrerupere, datorita unor noi așezări de țărani liberi și iobagi, veniți din toate colturile Transilvaniei, precum și din Moldova și din Țara Românească. Odată cu cea de a doua jumătate a secolului al XIV-lea încep să se desvolte tot mai mult condițiile de transformare calitativă a Clujului, adică de apariție a orașului propriu zis, ca centru precumpărător meșteșugăresc. Meșteșugurile care erau la început un apendice al agriculturii și care au devenit apoi o ramură de activitate strâns legată de agricultură, încep să treacă pe primul plan. Clujul pierde caracterul său precumpărător agricol, încep să apară atelierele meșteșugărești și o mare varietate de specialități (circa 40). Meseriașii încep să se organizeze în bresle (1368).

Odată cu creșterea preponderanței lor economice în oraș, meseriașii organizați în bresle vor începe să lupte pentru cucerirea puterii politice, a conducerii orașului (în secolul al XV-lea), lichidează treptat dominația proprietarilor de pământ și trec la organizarea orașului pe alte baze, anume la autoadministrare. În secolul al XV-lea, orașul a primit dreptul să fie înconjurat cu ziduri, turnuri și sănături, să fie pus sub jurisdicția regală, acordându-i-se totodată și dreptul de a-și alege 12 jurați care, împreună cu „seniorii și oamenii cu avere” („senioribus et hominibus possessionatis”) să-l aleagă pe judele orașului (1405). Sfatul orașului a sporit numeric (consiliul celor 60, apoi consiliul celor 100), în el au pătruns meseriașii, patronii din bresle, cei care aveau să-i imprime Clujului caracterul său meșteșugăresc. În lupta sa pentru independență, orașul a reușit să dobândească pentru cetățenii săi libertatea. În același timp, el și-a mărit întinderea, a pus stăpânire pe noi sate și moșii, zălogite sau primite prin donații regale și s-a constituit într-o unitate economică și social-politică al cărei rol însemnat s-a vădit în istoria Transilvaniei.

Una din problemele esențiale care se pune în legătură cu structura orașului Cluj în secolul al XVI-lea este acea a determinării caracterului precumpărător meșteșugăresc al acestui centru urban din Transilvania feudală.

Materialul documentar „*Regestrum Hungarorum*”, „*Liber civitatis*”, „*Corpus statutorum*”, Protocolele orașului, registrele de impozite, registrele de bresle, statutele de bresle etc. ne dau posibilitatea să lămurim

măcar în parte, problema greutății specifice a meseriilor în ansamblul vieții populației orașului în secolul al XVI-lea, să putem deci determina caracterul orașului, precum și problema locului de origine al locitorilor săi meseriași.

Inainte de a aborda însă aceasta, trebuie precizată mai întâi problema numărului populației Clujului în secolul al XVI-lea.

Cifra data de E. Molnar, de „550 locuitori unguri plus 2.000 sași“, ca reprezentând numarul locuitorilor Clujului în secolul al XV-lea¹, nu ni se pare tocmai veridică. Dacă vom calcula datele pe care ni le pune la dispoziție „Regestrum Hungarorum de civitate Cluswar“ — care cuprinde lista locuitorilor unguri ai Clujului din anul 1453, ce au de plătit impozit sfatului orașului (întocmit după proprietate imobilă — casă, pământ („alodiu“), pe cap de familie, în unele cazuri fiind menționată văduva, alteori o femeie singură, probabil proprietară de imobil nemăritată, alteori și soacra și fiul, probabil în caz de proprietate divizată)² — vedem că numărul lor este împărțit, pe străzi, în felul următor :

7 persoane fără indicată străzii ; *Extra murum* (azi strada 30 Decembrie) — 12 persoane ; *Intra murum* (azi str. Doja) — 6 persoane ; *Pontis extra muros* (azi str. Doja) — 3 persoane ; *Longa platea ascendendo intra muros* (azi str. Kossuth și parte din str. Armatei Roșii) — 25 persoane ; *Extra muros descendendo* (azi str. Armatei Roșii) — 72 persoane ; *Revertendo a fine* — 80 persoane ; *Intra muros ascendendo* — 10 persoane ; *Media platea ascendendo* (azi str. Molotov și parte din str. Buday Nagy Antal), *intra muros* — 5 persoane, *extra muros* — 35 persoane ; *Revertendo a fine* — 31 persoane ; *Intra muros revertendo* — 1 persoană ; *Platea regis* (azi str. 23 August) — 54 persoane ; *Luporum ascendendo* (azi str. Kogălniceanu) — 39 de persoane ; *Extra muros ascendendo* — 24 persoane ; *A fine revertendo* — 24 persoane ; *Intra muros revertendo* — 61 persoane ; *Zeben wcza* (azi str. Pușkin ?) — 13 persoane ; *Revertendo intra muros* — 8 persoane ; *Fazokas wcza* (azi str. 6 Martie) — 10 persoane ; *Zena wcza* (azi str. Iokai), *intra muros* — 3 persoane, *extra muros* — 4 persoane ; *Intra maros* — 3 persoane.

De aici rezultă un total de 538 persoane impozabile, de neam maghiar. Pe baza acestei cifre putem calcula că numărul cetătenilor maghiari ai Clujului se ridică, în secolul al XV-lea, la peste 2.000 de suflete³.

Din nefericire ne lipsește un izvor similar pentru populația săsească și românească a orașului Cluj. În ce privește populația săsească a Clujului din secolul al XV-lea, ea trebuia să fi fost cel puțin egală numericește cu cea maghiară ; hotărirea din 1458 care prevedea că la funcția de jude al orașului să se succeадă anual câte un Sas și un Ungur, iar centurmviratul să nu fie format numai din Sași, ci jumătate din Sasi și jumătate din Maghiari⁴, dovedește nu numai paritatea în ceea ce privește puterea ci,

¹ F. Molnár, A magyar társadalom története az Arpád kortól Mohácsig. Budapest, 1949, p. 13.

² Regestrum Hungarorum de civitate Cluswar, în „Történelmi Tár“, 1882, p. 524—341 și 729—745.

³ Pentru a nu riscă prea mult în stabilitatea numărului populației orașului Cluj în acest secol, am preferat să lucrăm cu calcule minime, înmulțind cifra de unități impozabile cu 4 și nu cu $4 \frac{1}{2}$ sau cu 5.

⁴ Cf. Szabó Károly, A. kolozsvári magyar polgárság összeirásá 1453-ból. în „Tört. Tár.“, 1882, p. 542 ; act publicat de A. Jakab, Ökl. v. I., p. 192—193.

probabil, și în ceea ce privește numărul. Deci, dacă apreciem că în „Regestrum Hungarorum” nu sunt cuprinși decât cetățenii impozabili ai orașului, proprietarii de case sau pamânt, și dacă stabilim numărul locuitorilor săși, impozabili, ai Clujului comparativ cu numărul cetățenilor unguri impozabili, rezultă un total de peste 1.100 de cetățeni impozabili, adică peste 4.000 de suflete. Dacă luăm în considerare pe „libertini”, „inquilini”, zilieri, calfele călătoare etc. și, în sfârșit, acele categorii care formau plebea urbană neînregistrată și care, în parte, era romanească (Istoriografia burgheză maghiară, română și săsească neagă prezența Românilor în Cluj în secolele XV—XVI (a se vedea lucrările burgheze citate). Fațitatea acestor afirmații reiese din faptul că istoriografia burgheză nu s'a ocupat decât de proprietarii de imobile nu și de massa urbană neînregistrată, desigur numeroasă, în rândurile căreia prezența populației românești este atestabilă în secolul al XVI-lea și neîndoelnică în secolul al XV-lea), putem stabili — cu o mare aproximație — că populația Clujului se ridică în a doua jumătate a secolului al XV-lea la 5.000—5.500 suflete; aceasta înseamnă că, sub aspect demografic, Clujul era superior, de pildă orașului Sibiu care, în 1458, număra 896 de familii (unități impozabile), deci avea o populație de peste 4.000 de oameni¹.

Să vedem care era situația din punct de vedere demografic la sfârșitul secolului al XVI-lea. Pentru aceasta vom prezenta datele culese din două registre de impozite, pe anii 1590 și 1593 ale orașului Cluj².

Numărul celor impuși (pentru case sau „alodii”) în ordinea indicată în registre, este următorul :

1590

Longa.	10 pers.	Dormus Lucae Craterj (?)	19 "
Vicus smigmatis	21	Ex opposito	45 "
Revertendo	7		
Acies plateae secundae	16		
Oppositum aciei secundae plateae.	13		
Continuando versus murum	18		
Prope gradum.	49		
Longa extra smigmatis	46		
Extra moenia	32		
Vicus molendini Alprett	28		
Vicus Weolde Rewe	34		
Vicus ad molendinum parochiale	21		
Vicus vy wczara	21		
Vy vcza.	23		
Revertendo ad aliam partem	19		
Toth vcza	25		
Longa a fine	38		
Sanctus Petrus	13		
Vicus.	39		
Vicus ad mediam plateam	34		
Intra moenia	30 pers.	Revertendo ad oppositum.	13 pers.
		Clastrum	92 "
		Ex opposito	46 "
		Prope turrim carceris.	6 "
		Extra castrum in theatro	18 "
		Ex opposito	9 "
		Revertendo	7 "
		Vicus	46 "
		Extra vicum	9 "
		Revertendo	36 "
		Revertendo in mediām plateam	25 "
		Domus consistorii	19 "
		Extra moenia.	36 "
			23 "

¹ L. Makkai, Társadalom.. p. 418, cifra de 5000 de locuitori e exagerată la un număr de 896 de familii înscrise în registrul. Chiar ceva mai târziu, la 1488, Sibiu nu are decât 951 cetățeni impozabili plus 173 inquilini (cf. A. Berger, Volkszählung in den 7 und 2 Stühlen, în „Korrespondenzblatt”, 1894, anul XVII, Nr. 5, p. 56).

² Cf. Registrul de impozite, în „Socotilele orașului Cluj”, 1588—1590, Nr. 4, orig. inedit., Arh. Stat., Cluj, și „Socotilele orașului Cluj”, 1594—1596, Nr. 6, orig. inedit. tot acolo.

Vicus	27	pers.	Inter pontes	5 pers.
Vicus	9	"	Intra moenia	25 "
Vicus Mariae	13	"		(Urmeaza : „1591 noviter rectificata
Revertendo extra vicum	16	"	dicarum summa nro. 291 1/2", apoi :)	
I cvertendo ad aliam partem a fine	29	"		
Vicus Neugass	26	"		
Revertendo	22	"	Revertendo ad plateam medium	
Revertendo ad maiorem plateam			et seriem meridionalem	50 per
News'at.	33	"	Kiraly vcza	50 "
Vicus	20	"	Media extra moenia	18 "
Vicus Hlendergass	22	"	Vicus	33 "
I'xtra vicum circa pistoreim pau-			Vicus	22 "
perum	30	"		
Vicus Elisabethae	3	"	Total : 1.432 persoane impuse ¹	

1593

Rapularum	53	pers.	Sanctus Petrus	56 pers.
I'xtra moenia	68	"	Extra moenia	52 "
Revertendo	50	"	Mediarum (?)	40 "
Intra moenia	23	"	Zenteghaz vcza	57 "
Vetus castrum	84	"	Extra moenia	49 "
Claustrum	48	"	Revertendo a fine	49 "
Extra castrum in theatro	35	"	Intra moenia	35 "
Lxtra moenia	42	"	Kiraly vcza	24 "
Vicus Mariae	8	"	Revertendo	54 "
Revertendo	14	"	Revertendo	12 "
A fine revertendo	23	"	Exundo ad medium	22 "
Vicus Neugass	33	"	Luporum	43 "
Revertendo ad maiorem plateam	41	"	Extra moenia	24 "
Vicus Hlendergass	15	"	Revertendo	39 "
I'xtra vicum	24	"	Intra moenia	36 "
Intra moenia	24	"	Foena exterior	6 "
Longarum	8	"	Nova platea	47 "
Vicus smigmatis	92	"	Intra moenia	15 "
Longa extra smigmatis	31	"	Vicus	28 "
Extra moenia	82	"	Lutifigulorum (?)	16 "
Vicus vy vczara	16	"	Revertendo	17 "
Vy vcza	30	"	Foena interioris	30 "
Totth vcza	14	"		
Longa a fine	31	"	Total : 1.640 persoane impuse	

Registrul de impozite din anul 1593 cuprinde un număr de 1640 de persoane înscrise. Or, această cifră corespunde unui număr de peste 6500 de persoane, locuitori ai Clujului. Dacă facem abstracție de locuitorii libertini, inquilini, care plăteau impozit, și de cei care nu erau înscrisi în registre, cifra de 7000—7500 de locuitori pentru sfârșitul secolului al XVI-lea nu ni se pare deloc exagerată. Acest lucru este de altfel confirmat și de următoarele : începând cu anul 1587, când a fost inițiată înscrirea noilor cetăteni în registrul orașului, și până la 1599, populația de sex masculin a orașului, înscrisă în registru, era de 164 de persoane, într'o perioadă de 13 ani (1587—1599). De sigur, nu toate persoanele înscrise în registru intră în categoria noilor săși ; unii dintre ei erau „*patrici*” — băstinași declarati apoi cetăteni. Dar dacă luăm în considerare și creșterea demografică naturală și faptul că numărul celor neînscrisi, al majorității plebei urbane, putea fi și el destul de ridicat, o creștere a populației cu 2000—2500

¹ Registrul este probabil incomplet.

suflete din secolul al XV-lea până în secolul al XVI-lea este pe deplin posibilă și reală. Menționam că aceasta creștere nu s'a realizat în dauna numărului meseriașilor ci, dimpotrivă, crescând incontinuu numarul acestora.

Odată determinat numărul populației orașului Cluj din secolul al XVI-lea și subliniată creșterea rapidă a acesteia, vom trece la problema ceea ce se întâmplă, și anume la stabilirea greutății specifice a meseriașilor în randul populației Clujului, pentru a putea stabili, în cele din urmă, caracterul acestui centru urban al Transilvaniei din secolul al XVI-lea.

Dar „Regestrum Hungarorum“ nu ne indică ocupația fiecărui cetățean inscris în acest registru. Dacă apelăm însă la criteriul onomastic, criteriu lipsit de precizie, dar care poate servi totuși ca indiciu, putem stabili că din cele 538 de nume cuprinse în registru, 167 poartă nume de meseriași (croitori — 32, cismari — 21, fierari — 14, tolbari — 10, arcari — 8, rotari — 8, săgălari — 7, selari — 3, curelari — 5, morari — 5, căruțari — 5, dulgheri — 5, sticlarî — 5, blânari — 4, tăbăcari — 3, țesători — 3, argintari — 5, tâmplari — 3, lăcătuși — 3, cioplitori de piatră — 2, covrigari — 2, plăcintari — 2, măcelari — 3, tunzători de jostav — 2, sitari — 2, scutier — 1, olar — 1, impletitor de coșuri — 1, cuțitar — 1, butnar — 1). Acest număr este extrem de mare dacă ne gândim că, în același timp, criteriul onomastic nu este hotăritor, deoarece mulți dintre cei care nu aveau nume de meseriași puteau exercita totuși o meserie.

Să vedem cum se prezintă situația populației meșteșugarești a Clujului din secolul al XVI-lea.

Pentru lămurirea acestei probleme ne poate fi de mare ajutor „Catalogus civium novitiorum“¹, inceput în anul 1587. El cuprinde, după cum am mai arătat, 164 de nume de bărbați, inscriși în registrul orașului cu indicația numelui, a ocupației — în majoritatea cazurilor — și a locului de origine, a părinților și a martorilor (într-un mare număr de cazuri).

Cercetând cu atenție acest izvor, putem observa că din cele 164 de nume de noi cetăteni ai Clujului, 96 sunt meseriași, 57 nu au ocupația indicată (parte dintre aceștia fiind originari din Cluj, deci băstinași, puteau fi și meseriași, dar scribul nu le-a consemnat ocupația în registru), iar 9 sunt negustori. Dacă luăm în considerare faptul că majoritatea breslelor pretindeau că cei ce vor să intre în cadrul lor să fie obligați să se inscrie în registru orașului², putem trage concluzia că partea covârșitoare a meseriașilor inscriși în registru intrau în același timp și în breslele respective. Comparând cei 96 de meseriași inscriși în registru orașului cu cei 9 negustori, putem desprinde cu ușurință superioritatea numerică a meseriașilor din Cluj din rândul celor noi sosiți.

Pentru a ne putea da seama de proporțiile numerice la care au ajuns unele meserii, organizate în bresle, ale orașului Cluj în secolul al XVI-lea, vom da unele date suplimentare. Registrele diferitelor bresle ne pun la dispoziție un material concluziv în acest sens. Numărul mesterilor argintari cuprinși în registru de breaslă din 1561—1594³, se ridică între

¹ In Liber civitatis, v. III, orig. inedit iegat în piele, p. 145, Arh. Stat.

² Statutul breslei zioarilor din 20 Decembrie 1525, Art. 5, orig. inedit, Arh. Ist. Fil. Acad. R.P.R. din Cluj și Statutul breslei croitorilor din 9 Decembrie 1521, art. 3, orig. inedit, Arh. Ist. a Fil. Acad. R.P.R. din Cluj, etc.

³ Ibidem, f. 1—59.

anii 1561—1575, făcând abstracție de eventualele cazuri de deces, la 62 meșteri argintari¹, în consecință, într'un interval de 29 de ani, gasim la Cluj, numai în bresla argintarilor, considerabila cifră de 110 meșteri argintari (cifră aproximativă, deoarece nu cunoaștem numărul argintarilor morți în acest interval). Deoarece fiecare meșter avea câte o calfă și un ucenic, iar uneori erau admisi și două calfe și doi ucenici², cifra membrilor breslei argintarilor, inclusiv calfe și ucenici, se ridică în acești 29 de ani la aproximativ 250—300 de lucrători argintari. Desigur, dezvoltarea acestei bresle — care în Cluj își căptăse porecla de „comoară“ (kincses) — se datoră într'o oarecare măsură și atenției deosebite acordate orașului Cluj de principii Transilvaniei, odată cu înființarea principatului, în urma credinței arătate de oraș în luptele împotriva lui Ferdinand, precum și datorită mutării definitive a monetăriei principatului, dela Sibiu la Cluj (1566). Fară să fi devenit capitala principatului, Clujul era o mai mare putere economică decât cea mai obișnuită reședință a principilor — Alba Iulia. O altă breslă care avea să ocupe o poziție dominantă în Cluj, și care a stat în fruntea uniunii interurbane de bresle din această ramură de producție din Transilvania — bresla croitorilor — ne arată între anii 1528—1551 (deci într'un interval de 23 ani) un număr de 142 nume de meșteri croitori la Cluj³. Numai între anii 1528—1534, deci într'un interval de 6 ani, se pot număra în registrul croitorilor din Cluj⁴ 73 nume de meșteri croitori, care, împreună cu calfele și ucenicii lor, insumează cifră de 150—200 de lucrători în această meserie, pentru intervalul de timp indicat.

În sfârșit, pentru a ilustra cu încă un exemplu marele număr de meseriași incadrați în breslele din Cluj în secolul al XVI-lea, ne vom adresa registrului breslei căruțarilor⁵, în cadrul căreia aflăm între anii 1551—1575, 40 de nume de meșteri căruțari. Indiscutabil, numărul meșterilor, al calfelor și al uceniciilor fluctua. Faptul, că meșterii se mutau dintr'un oraș într'altul, peregrinările (Wanderung) calfelor și fuga uceniciilor, erau fenomene obișnuite în această perioadă. Totuși, cele arătate indică în mod clar numărul precumpăritor al meseriașilor orașului în secolul al XVI-lea. Acest lucru se afirmă cu o deosebită vigoare după evenimentele politice din cel de al doilea sfert al secolului al XVI-lea, când odată cu dezastrul dela Mohács — cu pierderea independenței statului feudal maghiar și desmembrarea sa — Clujul devenise, alături de Debrețin, unul din principalele centre mesterescurești de aprovisionare cu produse industriale a regiunii centrale, de Nord și apusene a Transilvaniei, până în regiunea sesului Tisei.

Organizațiile de meseriași, breslele, stau și ele doavadă vie a creșterii rolului meseriașilor în viața orașului Cluj din secolul al XVI-lea.

Dacă în a doua jumătate a secolului al XV-lea — din secolul al

¹ Statutul breslei zidarilor din 20 Decembrie 1525, Art. 5, orig. inedit. Arh. Ist. a Fil. Acad. R.P.R. din Cluj și Statutul breslei croitorilor din 9 Decembrie 1521, art. 3, orig. inedit. Arh. Ist. a Fil. Acad. R.P.R. din Cluj, f. 59—83.

² Statutul breslei argintarilor din 23 Mai 1561, publ. de A. Jakab, K. T., Okl. v. II, p. 69—75.

³ Cf. Registrul breslei croitorilor și al fraților din Uniunea tuturor sfintilor, 1528—1552, orig. inedit, legat în piele, 126 f., Arh. Ist. a Fil. Acad. R.P.R. din Cluj.

⁴ Ibidem.

⁵ Registrul breslei căruțarilor, 1551—1644, orig. inedit, p. 118, Arh. Ist. a Fil. Acad. R.P.R. din Cluj.

XVI-lea ni s'a păstrat un singur statut al breslei blănărilor (1369) — statutele existente dovedesc prezența a 12 ramuri de producție organizate în bresle (fierari, lăcătuși, pintenari, măcelari, argintari, croitori, țesători de pânză de in, funari, butnari, tabăcari, blanari și postăvari), în secolul următor iau ființă bresle noi, iar altele se scindează în subspecii. Materialul documentar, statutele și registrele din acest secol pe care le-am putut cerceta, dovedesc în scris existența a 26 de bresle (argintari, barbieri, blanari, butnari, căruțari, rotari, croitori, cismari, curelari, fierari, funari, hentlieri, lăcătuși, olari, măcelari, pantofari, pielari, cioplitori în piatră, pintenari, strangari, șelari, șlefuitori de săbii, tăbăcari, tunzători de postav, țesători de panză de in și zidari). La acestea se adaugă câteva specialități ale căror statute ni s-au păstrat din prima jumătate a secolului al XVII-lea, dar care nu se putea să nu fi fost organizate în bresle și în secolul al XVI-lea, ca de pildă brutarii, dulgherii, săpunarii etc., încât numărul breslelor Clujului se ridică în secolul al XVII-lea la aproximativ 30, număr destul de mare dacă socotim că unele din ele (cum ar fi cea a argintarilor și altele) numărau într'un sfert de veac aproximativ 100 de meșteri. În ce privește sporul anual al numărului de meșteri din cadrul principalelor bresle, am putut constata că acesta varia între 3—7 meșteri.

Marea ampioare luată de producția meșteșugărească clujană în secolul al XVI-lea apare și mai limpede dacă luăm în considerare faptul că, în afară de meseriașii organizați în bresle, lucrau și meseriași neorganizați în bresle, cu ateliere proprii; aceștia nu lucrau numai în ramurile de producție amintite, ci și într'o altă serie de specialități: meșteri de arcuri, scutari, săgetari, sticlaři, sitari, împletitorii de coșuri, morari etc. etc.

O problemă de mare importanță, dar care nu va fi rezolvată decât parțial, este aceea a stabilirii teritoriilor din care se recrutau meșteșugarii clujeni. Materialul documentar nu ne permite decât în mică măsura să abordăm această problemă pentru toți meseriașii orașului Cluj, deoarece în majoritatea sa covârșitoare el se referă la meseriașii organizați în bresle. Pentru această categorie de meseriași, care reprezintă majoritatea producătorilor din Cluj, problema locului de origine a meșterilor e mai ușor de rezolvat având la îndemână registrul orașului, registrele de bresle etc. E aproape de nerezolvat problema calfelor și a ucenicilor, care nu sunt înregistrati nicăieri. Singurele date pe care le-am avut la îndemână — cele oferite de registrul căruțarilor¹ — privesc pe ucenicii din această ramură de producție, totuși, ele ar putea fi asemănătoare și la alte bresle. Acest registru cuprinde angajarea unor ucenici în anii 1590—1598. Din numărul total al ucenicilor pomeniți alături de meșterii la care se angajau, al căror număr se ridică la 27, toți provin din Transilvania — majoritatea din raioanele Mediaș, Bistrița, Sighișoara, Stalin. Astfel din Bierțan, Ațel, Răchișdorf, Feisa ?, Măgărei, Noul Săsesc, Proștea, Lechința, Bunești și Cluj (câte un ucenic), Albești, Tonciu, Dipșa, Rodbav, Cincul Mare (câte doi ucenici), Giacăș (trei ucenici), Prejmer (patru ucenici). De altfel numărul mai mare de ucenici originari din satele săsești se datoră faptului că ei puteau pleca mai ușor la oraș pentru a învăța o meserie, deoarece aceste sate erau aproape toate libere. Într'alt document² găsim un ucenic

¹ Registrul breslei căruțarilor, 1551—1644, p. 50—87.

² Registrul argintarilor, 1559, orig. inedit. Arh. Ist. a Fil. Acad. R.P.R. din Cluj p. 78.

din Dej angajat de meșterul argintar, după nume originar și el din Dej, Desy Olves Janos. Aceste câteva indicii ne îngăduie, într'o oarecare măsura, să tragem concluzia că majoritatea ucenicilor, probabil și a calfelor angajate la Cluj, erau proveniți din Transilvania, și anume din mediul rural, din sate libere sau iobăgești. Nu erau rare nici cazurile cand și unele calfe de peste granițele Transilvaniei veneau să se stabilească la Cluj, după cum reiese din statutul blănărilor din 1560¹, în care sunt amintite calfe care au lucrat „în Moldova sau altundeva”, sau cum e cazul lui Sigismund Walch, cismar din Craina, care se rascumpără din iobăgie dela stăpânul său feudal Wolf Engelbrecht de Auersperg, primind dela acesta permisiunea să plece la Cluj și să se stabilească aici².

Afluxul meșterilor din afară spre oraș era determinat, în bună măsură, și de importanța locului pe care-l ocupa breasla respectivă în economia urbană, de posibilitățile de lucru pe care le ofereau anumite ramuri de producție. În acest sens constatăm că, odată cu intensificarea exploatarii feudale în secolul al XVI-lea, odată cu creșterea pretențiilor, a rafinamentului și a gustului nobilimii feudale transilvănenene și a păturilor conducătoare din orașe, anumite meserii — argintarii, blănarii, croitorii, a căror producție avea să satisfacă în primul rând cerințele nobilimii și ale populației urbane avute³ — au luat o deosebită desvoltare. În aceste bresle, cu toată politica lor de îngrădire, cu tot „monopolul” lor, au intrat meșteri din Transilvania precum și din afara hotarelor acesteia. O altă serie de meserii — țesătorii, lăcătușii, funarii, căruțarii, măcelarii și alții — și-au recrutat cadrele din împrejurimile orașului, din satele libere sau iobăgești ale Transilvaniei.

Am arătat că din 164 de cetăteni înscrisi în anul 1587 în registrul orașului Cluj la 1587, 107 au ocupația indicată, 96 dintre ei fiind meseriași. Să aruncăm o scurtă privire asupra numărului de meseriași din deosebitele ramuri de producție înscrisi în registrul Clujului între anii 1587—1599. Pornind dela datele oferite de registru, cei 96 de meseriași pot fi repartizați după diferitele ramuri de producție în felul următor: croitori — 21, argintari — 15, blănari — 11, tăbăcarii (*cerdones*) — 10, pielari (*pelliones*) — 8, cismari — 7, curelari (*coriari, corigiari*) — 6, lăcătuși — 5, funari — 5, zidari (*keomywes*) și cioplitori în piatră — 3, măcelari — 2, căruțar — 1, impletitor de coșuri — 1, țesător — 1. Printre alții figurează și un farmacist din Belgia și un „chyrurgus”⁴. Numărul mare de noi cetăteni (*civium novitiorum*), meseriași din anumite ramuri de producție (croitori, argintari, tăbăcarii, etc.), sugerează marea desvoltare a acestor meserii la Cluj în perioada tratată, dar ne arată în același timp că celealte meserii se desvoltă în deosebi pe baza materialului uman local

¹ Statutul calfelor de blanari, publ. de A. Jakab, Okl., v. II, p. 49—53, art. XLIV.

² Scrisoare de origine a unei calfe de cismar, din 27 Decembrie 1544, orig. inedite, e pergamant, Arh. Stat.

³ Cf. Măsurile luate în 1592 de sfatul orașului privind stabilirea unui impozit mai mare pentru femeile și barbații care practică un lux excesiv, purtând: „Imbrăcămintă scumpă... adica granat, scarlat, atlas, camocat sau gerezna (manta cu blana în afară și înuntru — *Nota Red.* — și multe bijuterii de argint și de aur, cunună de mărgele de ur” etc. la S. Kolosvári și K. Ovári. A magyar törvény-katóság jogszabályainak nyüjtémenye, v. I. Az Erdélyi törvény-hatóságok jogszabályai, Budapest, 1885, p. 24).

⁴ Liber civitatis, v. III, p. 81 și 82.

din Cluj și din împrejurimile sale. Dar și cei din urmă vin uneori din alte orașe sau târguri cât și din sate mai îndepărtate, libere sau iobägești. Deoarece materialul documentar datează dela sfârșitul secolului al XVI-lea, el nu ne oferă un tablou complet al situației întregului secol. Totuși el ne permite să facem o serie de constatări în legătură cu locul de origine și cu mediul din care provin meseriașii orașului Cluj din acest secol.

Dintr'un număr de 92 de meseriași înscrisi în registrul orașului între anii 1587—1599, care au indicația locului de origine, din cele mai diferite ramuri de producție (țesători, tabăcari, argintari, bărbieri, funari, croitori, pielari, lăcătuși, curelari, cismari, cioplitori în piatră, măcelari și căruțari), am putut stabili că 14 erau originari din afara granițelor Transilvaniei, veniți să se aşeze la Cluj. Majoritatea erau din Ungaria (Békés, Nagy-Harsány, Debrețin, Gyula, Buda, Somogy), iar unii din Cehoslovacia (Trnavia). Jugoslavia (Gara), Germania (Regensburg) și Belgia („Messina“).

Majoritatea covârșitoare a celor înscrisi în registrul orașului, adică 78 de meseriași din 92, este formată din elemente autohtone. Concluzia că elementul autohton transilvănean forma majoritatea populației Clujului în perioada studiată este confirmată și de materialul documentar ce ne provine dintr'o perioadă mai timpurie, din secolul al XV-lea, când situația se prezenta într'un mod asemănător. În „Regestrum Hungarorum de civitate Gluswar“, deși nu se indică locul de proveniență al celor înscrisi, totuși, pe baza criteriilor onomastice, putem stabili că dintr'un total de 46 de nume care indică locul de proveniență, 9 meseriași sunt din afara teritoriului de azi al R.P.R. (Bács — 5, Bartfeld — 1, Agria — 1, Seghedin — 1, Száka — 1), din Moldova și Țara Românească — 4, iar 31 din Transilvania (Mănăstur — 6, Gilău — 4, Cluj — 3, Silivaș — 3, Săndulești — 3, Sic — 2, Luna de Jos — 2, Sălaj — 2, Huedin — 2, Timișoara — 2, Carei 1)¹. Prezența la Cluj a unor meșteșugari din Moldova și Țara Românească este încă o dovadă a legăturilor dintre acestea și Transilvania.

Din ce mediu proveneau meseriașii despre care am vorbit?

Întocmind un tabel sinoptic al ramurilor de producție și al locului de proveniență a celor 92 de meseriași pomeniți mai sus, am putut observa că o serie de meserii, a căror producție era în mare parte legată de viața pădurilor avute, se desvoltase îndeosebi pe baza materialului uman urban. Astfel, din cei 14 argintari, 8 provin din mediul urban (Oradea, Cluj, Dej, Baia Mare). Din 18 croitori, 11 provin din orașe, iar restul din mediul rural, din sate iobägești (Iuda, Chirpăr, Arghireș); din 11 pielari, 3 provin din sate libere și iobägești (Alma, Richișdorf, Batos?); bărbierii provin aproape cu toții din mediul urban (Timișoara, Scheii Brașovului, Hunedoara etc.). Din studierea materialului documentar reiese că secolul al XVI-lea reprezintă de acum o fază înaintată în procesul de despărțire a meșteșugului de agricultură în procesul de dezvoltare de sine stătătoare a meseriilor la oraș. Totuși, dacă din cei 92 de meseriași, îi scădem pe cei 13 meseriași veniți de dincolo de hotarele Transilvaniei, vom observa că 37 de meseriași provin din mediul rural, în deosebi din satele iobägești (Noul Săesc, Iernut, Huedin, Arghireș, Alma, Berchieșu, Luna de Sus, Mureșenii de Câmpie, Chirpăr, Stana etc.).

¹ Szabó Károly, A kolozsvári magyar polgárok összeirása 1453-ban în „Századok”, Budapest, 1882, p. 73.

Dacă analizăm un alt izvor — registrul breslei căruțarilor (1551—1564) — în care se indică meșterii decedați din momentul constituirii breslei (1515), tabloul se prezintă și mai clar: la sfârșitul secolului al XV-lea și la începutul secolului al XVI-lea, meșterii acestei bresle se recrutowau exclusiv din Transilvania, majoritatea din Cluj (proveniți probabil din diferite sate libere și iobägești ale Transilvaniei), apoi din Sighișoara, Bistrița, Tirpii, Albești, Amnaș și Sona. Creșterea numărului de meseriași la Cluj era cu atât mai mare cu cât țărani liberi și iobagii părăseau în număr tot mai mare moșiile, venind să se stabilească la Cluj. O serie de meseriași (cismarii, cioplitorii de piatră, țesătorii) și-au recrutat în întregime, sau aproape în întregime, membrii din satele libere și iobägești ale Transilvaniei, unde respectivii practicaseră meseria pe moșia feudalului sau în satul liber, și veniseră la oraș pentru a se stabili aici, pentru a intra, în majoritatea lor, în bresle, pentru a scăpa astfel de exploatarea nobilimii feudale. Procesul de transformare în producători urbani a meșteșugarilor rurali, a țăraniilor liberi, dar în deosebi a iobagilor veniți la Cluj pentru a se stabili aici, pe care l-am analizat pe scurt, ilustrează încă odată teza marxistă că „orașele breslașe vor servi ca refugiu țăraniilor”¹, că „fuga iobagilor la oraș avea loc fără întrerupere în decursul întregului ev mediu”². Venind la oraș, iobagii găseau o comunitate organizată, fiind astfel săliți să se supună poziției ce le era indicată de cerințele muncii lor și de interesele concurenților urbani organizați³. Dacă însă calitatea de orășean însemna pentru iobagul fugit sau plecat de pe moșia stăpânului său feudal eliberarea de sub jugul feudalio-băgesc — și în acest sens aerul orașului îi aducea libertatea mult dorită — în curând întreaga organizare urbană, în condițiile existenței societății feudale, a ierarhiei breslașe, avea să facă ca libertatea câștigată să nu dăinuiască mult timp, ca noul venit transformat în calfă sau zilier să fie supus unei noi exploatari — cea a păturilor posedante ale orașului, a meșterilor-patroni.

Din lipsa materialului documentar, în această privință nu ne putem pronunța asupra condițiilor în care meseriașii proveniți din mediul rural au venit la oraș (fuga, răscumpărarea, plecarea de bună voie etc.). Dar oricare ar fi fost aceste condiții, orașul Cluj reprezenta un refugiu, un loc de evadare de sub exploatarea feudală a meseriașilor iobagi în primul rând, dar și a celor liberi, pe care îi amenința pericolul de șerbire. Aceștia, diferențiindu-se din massa populației rurale, prin faptul că înfăra de agricultură practicau și un meșteșug, preferau să lucreze nu pentru feudalii, ci pentru toți cei care comandau produsele lor, precum și pentru piață, stabilindu-se la oraș, unde puteau scăpa de sub jugul feudal și puteau găsi condiții mai favorabile activității lor meșteșugărești.

Să nu uităm că puterea centrală sprijinea în acest sens așezarea iobagilor la oraș (desigur, nu fuga lor), deoarece era interesată, în primul rând, în întărirea economică a orașelor, care îi plăteau contribuții însemnate, și în același timp căuta și un sprijin în orașe, atât în lupta împotriva fărâmițării feudale, cât și în lupta împotriva pericolului extern. De aici,

¹ K. Marx, Der Historische Materialismus. Die Frühschriften, v. II, Deutsche Ideologie, p. 49.

² Ibidem, p. 45.

³ Ibidem.

decretul lui Ludovic I din 1370, ca iobagii din Transilvania, după achitarea bira lui pe pamant (*terragium*) și a altor taxe, să nu fie împiedecați să vină să locuiască la Cluj¹. Matei Corvin a mers însă și mai departe. În anul 1464, el a ordonat abatului de Cluj-Mănăstur să nu-i împiedece pe iobagii de pe moșiile sale să vină cu toate bunurile lor să se aşeze la Cluj² și, în același timp i-a obligat pe feudali să-i întoarcă pe iobagii care, venind la Cluj și ducându-se acasă, au fost reținuți de stăpânii lor³. Clujul, la rândul său, nu era dator să-i înapoieze stăpanilor feudali pe iobagii fugiti de pe moșiile acestora și veniți la Cluj pentru a se stabili aici. Lupta între oraș și feudali se va manifesta în secolul al XVI-lea și sub acest aspect:

Neluând în seamă vechile privilegii ale orașului, unii nobili transilvăneni vor ataca în repetate rânduri orașul și vor duce îndărăt pe moșiile lor „pe colonii sau locuitorii acestui oraș”⁴, după cum se arată într'un privilegiu dat Clujenilor de către Vladislav al II-lea în anul 1505, în urma plângerii acestora împotriva nobilimii transilvănenene. Vladislav al II-lea sub presiunea nobilimii, într'o perioadă a slăbirii puterii centrale și a întăririi anarchiei feudale, a îngăduit în anul 1508 ca toți „colonii și iobagii” veniți să se aşeze la Cluj în cei șase ani care trecuseră să poată fi aduși îndărăt de stăpânii lor⁵, dar văzând că o „asemenea pustiire a acelui oraș al nostru (Cluj — Nota Red.) l-ar duce la pieire”⁶, a ordonat ca nobilii să se mulțumească cu cei pe care au reușit să-i ia îndărăt, urmând să nu se mai atingă în viitor de ceilalți orașeni ai Clujului.

Lupta orașului Cluj împotriva nobilimii feudale laice și eclesiastice nu se rezuma numai la apărarea cetătenilor săi în mare parte foști iobagi împotriva revendicărilor nobilimii feudale. Desigur apărarea acestora de urmărire feudalilor era o sarcină grea, dar pe de altă parte ea silea orașul să se organizeze în vederea acestei lupte, organizare necesară apărării, formând temeiul auto-administrării urbane.

Contradicțiile dintre oraș și nobilimea feudală au fost în același timp prilejuite și de o serie de alți factori, dintre care ii vom analiza pe scurt pe cei mai esențiali.

In primul rând — atacurile directe ale nobililor îndreptate împotriva orașenilor Clujului, a bunurilor lor cu scopul de a-i jefui, atacuri de pe urma cărora suferau în deosebi meseriașii clujeni. Unii nobili îi opreau pe clujenii care treceau cu produse și mărfuri peste moșiile lor, îi arrestau și le confiscau mărfurile⁷. Ne închipuim ce nelegiuri trebuie să fi comis nobilul Pavel, fiul lui Chuey, împotriva unor clujeni, încât „oaspeții și meseriașii” din Cluj să atace mănăstirea din Cluj-Mănăstur unde acesta se adăpostise, să-l scoată de acolo și să-i taie capul⁸. Clujenii s-au plâns lui Matei Corvin împotriva nobililor de Someșeni și, în deosebi, împotriva lui Stefan Erdély și Gyerewfy care, atacându-i pe ogoarele lor, i-au rănit și

¹ A. Jakab, Okl., v. I, p. 66.

² Ibidem, p. 212.

³ Ibidem, p. 211.

⁴ Ibidem, p. 209: „colonos eciam sive incolas eiusdem civitatis nostrae et possessiones eorundem potentialiter abducerent moraturos...“.

⁵ Ibidem, p. 317.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem, v. I, p. 159—160.

⁸ L. Makkai, Kiadatlan oklevelek, p. 6—7 și 7—8.

jeſuit, încât unii nu au mai îndrăznit să iasă din casele lor și din cetate¹. Unii nobili au cotropit moſiile ce fuseseră dăruite Clujului de regii Ungariei, cum e cazul lui Nicolae de Bathor, care a atacat moſia Clujului Feiurdeni (*Feyerd*), a ocupat-o și a refuzat s'o restituie clujenilor².

Atacurile nobililor feudali împotriva clujenilor s'au întețit în deosebi la începutul secolului al XVI-lea, în perioada slăbirii puterii centrale (sub Vladislav al II-lea și Ludovic al II-lea). Din această perioadă ni s-au păstrat o serie de acte ce dovedesc cu prisosință violențele și samavolnițiile nobililor comise împotriva orășenilor din Cluj. Clujenii s'au plâns lui Vladislav al II-lea împotriva nobilului Benedict Erdewg de Eskelew, care reținuse cu forță pe un clujean plecat la târg, împreună cu carul, caii și mărfurile sale. Nobilul feudal l-a silit să depună jurământ de supunere. Clujeanul scăpând prin depunere de jurământ, dar neținându-se de cuvânt, nobilul feudal, pentru a se răzbuna, a dat ordin să fie prins un Tânăr clujean care ducea de mâncare lucrătorilor dela câmp, apoi un servitor al unui cetățean al Clujului, pe care l-a pus în lanțuri, ținându-l închis. Clujenii s'au plâns că și „ceilalți nobili porniți împotriva lor, nu încetează să-i molesteze... și-i amenință necontentit cu cele mai grave amenințări, aşa că... de teama primejdiei, ei nici nu mai îndrăznesc să iasă din cetate pe ogoare“³. Actele lui Vladislav al II-lea emise la plângerea clujenilor împotriva feudalilor vecini „care-i scot din casele lor după bunul lor plac și-i bat și-i rănesc pe unii, ba chiar pe alții și omoară și-i jefuesc de lucrurile și bunurile lor“⁴, dovedesc în același timp că în perioada anarhiei feudale puterea centrală nu era în stare să asigure apărarea clujenilor de atacurile nobilimii feudale. Vladislav al II-lea a acordat clujenilor însemnatul privilegiu ca amendă pentru uciderea unui locuitor al orașului („*homagiuni... unius cuiusque ipsorum civium et colonorum atque inhabitatorum ipsius civitatis nostre Koloswariensis*“), dinăuntrul zidurilor cât și a celor din suburbii, să fie egală cu cea a locuitorilor Budei, adică de 200 de florini⁵. Creșterea puterii nobilimii feudale, precum și creșterea pericolului otoman au făcut ca acest privilegiu să-și piardă eficacitatea, căci îl vedem și pe Luďovic al II-lea poruncind în repetate rânduri voevodului Transilvaniei să repună pe clujeni în drepturile lor asupra unor pământuri de folosință pe care nobilii din vecinătatea orașului au început să le încalce și să le cotropească⁶. Nobilimea, cotropind aceste folosințe, lovea în interesele vitale ale orășenilor, deoarece este cunoscut că potrivit hotărârii din 1513, livezile și sănețele orașului erau împărțite în cinci părți, după cele cinci cartiere ale orașului, și fiecare orășean primea din ele o parte corespunzătoare impozitului plătit⁷. În același timp, înafara zidurilor orașului se găseau și grădinile, viile și ogoarele orășenilor, aparținând în

¹ A. Jakab, Okl., v. I. p. 253—254.

² Ibidem, p. 302—303 și 303—304.

³ Actul din 21 Septembrie 1503, orig. inedit. Arh. Stat., f. P., Nr. 39.

⁴ A. Jakab, Okl., v. I, p. 309—311 și 325—327.

⁵ Ibidem, p. 325—327.

⁶ Actul din 17 Februarie 1521, orig. inedit, Arh. Stat.. f. M.. Nr. 26 (rezumat de A. Jakab, K. T., v. I. p. 591); cf. și actul din 22 Iulie 1523. orig. inedit, Arh. Stat.. f. T., Nr. 3.

⁷ Actul din 25 Decembrie 1523, orig. inedit, Arh. Stat., f. A., Nr.. 8.

cea mai mare parte meseriașilor și organizațiilor acestora, breslelor, expuse atacurilor nobililor feudali vecini.

Totuși, pe măsura creșterii puterii economice și politice a orașului, atacurile nobilimii feudale aveau să-și piardă din ce în ce mai mult eficacitatea. Astfel, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, cazurile de încălcare a teritoriului și privilegiilor orașului de către nobilimea feudală au fost cu mult mai rare.

Orașul nu a avut de suferit numai de pe urma încălcării teritoriului său de către feudalii laici. Clujenii se plângneau în același timp și împotriva feudalilor eclesiastici. Astfel, ei au avut de suferit de pe urma acțiunilor abatului de Cluj-Mănăstur, ale cărui vite au călcăt viile și ogoarele lor, și care a impus unor cetăteni care posedau vîi pe pământul abației¹, taxe nedrepte; Pavel Thomory, administratorul bunurilor abației, a cotropit o bucată de pământ de vreo 2000 de jugăre aparținând orașului, care se găsea între marginea orașului și moșia abației, Chinteni² etc.

Am arătat că clujenii primeau în dese rânduri privilegii comerciale, inclusiv scutiri de vamă. Or, aceste privilegii erau date în cea mai mare parte tocmai meseriașilor clujeni, rămâneau de multe ori lipsite de valoare reală, deoarece nobili feuuali pe teritoriul căror meseriașul sau negustorul clujean trebuia să treacă pentru a se duce la târg sau iarmaroc, pretindea o vamă în ciuda privilegiilor primite.

Astfel, la plângerea clujenilor, Ioan Hunyadi a ordonat lui Stefan, fiul lui Ladislau, ban de Losoncz, să nu ceară vamă clujenilor și să nu-i molesteze când trec peste moșioile sale Huedin, Bonțida, Răscruci și suburbia cetății Bologa³. Matei Corvin a poruncit și el în repetate rânduri unor nobili transilvăneni să nu pretindă clujenilor vamă atunci când aceștia se bucură de scutire de vamă⁴, sau să nu-i vămuiască peste normele stabilită⁵, să nu le pună piedeci în vânzarea „lucrurilor și mărfurilor lor“ la târgurile și iarmaroacele libere⁶.

In primul pătrar al secolului al XVI-lea încălcările privilegiilor comerciale ale Clujului au sporit în mare măsură. Vladislav al II-lea a ordonat în anul 1502 ca niciun nobil să nu îndrăznească să-i silească pe clujehi, atunci când aceștia ajung pe moșioile lor, să-i plătească vama („Kapwwan seu wasarwam“)⁷. El i-a obligat pe nobili feuuali din Transilvania să-i lase să treacă slobod cu lucrurile și mărfurile lor⁸. Abia a trecut un an și Vladislav al II-lea să a vadă silit să repete aceeași poruncă, de data aceasta adresată nobilului Petru de Zombor. Acesta, pe moșia sa Zimborul, a pretins în locul vămii de un dinar de car, patru dinari de car, reținând mărfurile unui clujean („patru boi și o ladă cu mărfuri“) care

¹ L. Makkai, op. cit., p. 18—19

² Actul din 17 August 1516, orig. inedit, Arh. Stat., f. M., Nr. 25 și din 30 Iulie 1516, orig. inedit, Arh. Stat., f. K., Nr. 28.

³ A. Jakab, K. T., Okl., p. 180—181.

⁴ Ibidem, p. 218—219, 224—225 și 226—228.

⁵ Ibidem, p. 230—231.

⁶ Ibidem, p. 279.

⁷ Vamă ce se plătea la poarta orașului cu ocazia intrării la târg; vamă ce se plătea la târg; cf. A. Jakab, K. T., Okl., v. I, p. 265.

⁸ Actul din 24 Octombrie 1502, orig. inedit, Arh. Stat., f. T., Nr. 72.

refuzase să plateasca suma ceruta¹. Ludovic al II-lea a poruncit și el slujbașilor regali și nobililor să nu mai perceapa taxe vamale nelegale dela, clujeni, înind sălăi intr'un interval de trei ani să repele de patru ori această porunca². Deoarece unii nobili nu prea luau în seama porunca regală adresata nobilimii transilvanene în general, Ludovic al II-lea s'a adresat direct episcopului Francisc Varday, caci la Gilau, nobilii Banffy la Saula (*Saltwassar*), Benedict Sombory la Zimboru, văduva lui Martin Dragh, la Dragu și Nicolae Dobokay la Unguraș (*Egreh*) cer vamă și opresc lucrările și bunurile clujenilor³.

Totuși, odata cu întărirea puterii și a rolului meseriașilor în orașul Cluj, s'a pus incetul cu incetul capăt samăvolniciilor nobilimii feudale în aceasta direcție. Dintr'un mare numar de documente pe care l-am putut cerceta, am mai găsit doar extrem de puține (de exemplu cel din anul 1531)⁴, care să conțină poruncă aspră dată slujbașilor regali și nobililor de a nu se atinge de privilegiile clujenilor. Probabil că acesta nu e ultimul act de acest fel, dar raritatea acestor acte indică de asemenea că orașul, devenit puternic centru economic și politic, unde vor începe să se țină și dietele principatului, va ști să-și apere singur interesele.

Totodată, începând cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea, Clujul a trecut, la randul său, cu mult succes la ofensiva de dobândire prin danii, cumpărări și zălogiri de pământuri și moșii⁵. Astfel e rândul nobilimii să-și păzească moșile pericolitate de a cădea pradă atacului „banilor”, meseriașilor și negustorilor clujeni

La nesiguranță pe care o prezintau drumurile, vămuirea nedreaptă, se mai adăuga și alte pagube suferite de clujeni de pe urma nobilimii feudale din Transilvania.

Desvoltarea relațiilor marfă-bani ascuțea lupta dintre oraș și feudali, care tineau să exproprieze mijloacele bănești ale orașenilor nu numai prin jaf direct, dar și prin contractări de împrumuturi, prin cumpărări pe credit fără a restitu sumele împrumutate sau fără a rambursa contravaloarea mărfurilor primite⁶.

¹ Actul din 3 Decembrie 1503, orig. inedit, Arh. Stat., f. T., Nr. 73.

² Actele din 28 Octombrie 1519, orig. inedit, Arh. Stat., f. T., Nr. 74, menționat de A. Jakab, K. T., v. I, p. 575; 17 Februarie 1521, orig. inedit, Arh. Stat., f. T., Nr. 77 menționat de A. Jakab, K. T., v. I, p. 575—576; actul din 4 Aprilie 1521, orig. inedit, Arh. Stat., f. T., Nr. 18.

³ Actul din 3 Februarie 1521, orig. inedit, Arh. Stat., f. T., Nr. 76, rezumat de A. Jakab, K. T., v. I, p. 578.

⁴ Actul din 24 Decembrie 1521, Arh. Stat., orig. inedit, f. T., Nr. 83.

⁵ La 1561 Ioan Sigismund dăruiește Clujului cetatea Lita, cu moșile Filea de Sus și Săcel (A. Jakab, Okl., v. II, p. 76—77); la 1577 Clujul luptă pentru a pune mâna pe noi pământuri, în marginea orașului din spre Someșeni (orig. inedit, Arh. Stat., f. M., Nr. 38); la 1577, Clujul luptă pentru a pune mâna pe moșia Sânticoară (orig. inedit, Arh. Stat., f. M., Nr. 29); la 1594, Clujul primește dela Sigismund Bathori moșile Ciaca, Hășmaș, Hușmezău, Iescu, Jurca, Iapa, „Lac” și „Guczsalua” (ultimele două, aşezări dispărute; A. Jakab, Okl., v. II, p. 166—167); la 1595, Clujul primește 15 sesli iobăgești și 5 predii din satele enumerate precum și din moșia Valea Hiranei (?) (A. Jakab, Okl., v. II, p. 168—169) etc.

⁶ Actul din 17 Mai 1468 în care este exprimată plângerea clujenilor privind pagubele suferite din partea unor nobili, care luând pe credit diferite lucruri și bani („res... in credenciam et fidem levare” și „pecuniam... in fidem recipere”) refuză să plătească mărfurile primite sau sumele împrumutate (cl. A. Jakab, Okl., v. I, p. 273—274 și actul din 6 Decembrie 1504, orig. inedit, Arh. Stat., f. D., Nr. 2).

O altă povară grea pentru meseriașii orașului Cluj, ca și pentru cei din Transilvania în general, erau așa numitele „*limitationes*” — fixarea de prețuri de către dieta nobiliară a Transilvaniei pentru produsele anumitor meserii din întreaga țară (de exemplu, cele ale dietei din Cluj din 1556¹; din Aiud din 1560², etc.), în care se aveau în vedere, în primul rând, interesele nobilimii, prețuri care, de multe ori, nu corespundeau celor fixate de bresle. Aceste „*limitationes*” se loveau la Cluj de dârza rezistență a meseriașilor care, nerespectând prețurile fixate, lucrau pe ascuns și vădit împotriva lor³.

Dârzenia cu care orașul își apăra interesele și independența față de nobilimea feudală rezultă în deosebi din dispoziția sfatului care-i oprește pe nobili să cumpere imobile pe teritoriul orașului, care pedepsește pe cei care ar vinde în oraș imobile nobililor și-i silește pe nobilii care au proprietăți la oraș să le vândă⁴. E adevărat că această măsură nu a putut fi pusă în practică în întregime, deoarece mai întâlnim în anul 1577 nobili cu proprietăți ereditare la oraș, care au domiciliul aici sau în afara orașului, pe moșiile lor⁵. Dar faptul că aceștia sunt implicați în toate litigiile privind proprietatea lor din oraș⁶, jurisdicției urbane, înseamnă un serios pas înainte pe calea luptei pentru auto-administrare a orașului.

Cele arătate pe scurt ne dău explicația participării active a meseriașilor cljeni și a plebei urbane la marile răscoale țărănești din 1437 și 1514, alături de țărănamea iobagă, împotriva nobilimii feudale. Foștii țărani sau iobagi, cetăteni ai Clujului, la 1437 și 1514, nu puteau uita jugul asupriri feudală și nici jafurile și silnicile nobilimii feudale îndreptate împotriva lor, ca orașeni. Numai în felul acesta putem explica puternica și îndelungată rezistență opusă de meseriașii Clujului, aliați cu țărani iobagi răsculați, armatei voevodului Transilvaniei la 1438. Numai rezistenței îndărjite a meseriașilor cljeni, aliați cu țărani iobagi răsculați, s'a datorat apelul disperat al lui Jakch, comitele Secuilor, care atacase suburbii Clujului, adresat scaunelor săsești. Nu este deloc neîntemeiată vina adusă cljenilor de către mai mulți nobili din comitatele Solnocul de Mijloc și Cluj, cum că ei „ar fi autorii tuturor relelor și pagubelor înfăptuite de țărani”⁷ nobililor în timpul răscoalei din anul 1514, frază ce vădește parti-

¹ S. Szilágyi, Erdélyi országgyűlési emlékek, Budapest. 1876, v. II, p. 65—71.

² Ibidem, p. 178—182.

³ S. Kolosvári și K. Ovári, op. cit., p. 236—237 (anul 1592); hogi volnanak sokan őly engedélyeznek, kik nem akarnak az limitatio Zereni procedanlni, hanem mind titkon, alatomban es nyluan ellene chelkednenek (mulți sunt atât de îndărătnici, încât nu voiesc să procedeze conform prețurilor fixate, ci, pe ascuns, în taină și vădit lucrează împotriva lor).

⁴ Ibidem, p. 179, art. 27 (anul 1537): „nullus... nobillum hereditate quascunque, puta domos, vineae, hortos, in medio nostri observare seu emere debeant, si qui habuerint vendere debeant et teneantur, demptis ab antiquis fundatis, et si quis commansorum nostrorum ipsis vendiderit pena debita iuxta antiquam consuetudinem puniatur, videlicet bona auferantur et ad necessitatem civitatis exponantur”.

⁵ Ibidem, p. 193—194.

⁶ Ibidem.

⁷ A. Jakab. Okl.. v. I, p. 344—345, actul din 11 Iunie 1516.

ciparea meseriașilor și a plebei urbane la răscoală, cu toate sfaturile conducerii avute a orașului „ca nimeni... să nu îndrăznească să vină în ajutorul acelei plebe rustice”¹.

Exemplele citate sunt destul de grăitoare; ele ne arată în ce condiții grele, de luptă împotriva nobilimii feudale, se forma și creștea orașul Cluj în perioada orânduirii feudale din Transilvania, în secolele XV și XVI. Creșterea puterii economice și politico-militare a Clujului în secolul al XVI-lea, va contribui la înfrângerea tot mai hotărâtă a încercărilor nobilimii feudale de a lovi în interesele economice ale cetătenilor orașului. Clujul avea să intre în alianță cu alte orașe ale Transilvaniei (Sibiu, Brașovul) pentru a lupta împreună² împotriva încălcărilor drepturilor lor de către feudali. Dar această luptă nu era o luptă menită să răstoarne orânduirea feudală: ea tindea numai la realizarea auto-administrării, pentru o poziție privilegiată în sistemul ierarhiilor și al privilegiilor feudale.

Meșteșugarii rurali, liberi sau iobagi, odată veniți la oraș, se stabileau aici fie lucrând în calitate de calfe la diferiți meșteri, fie întrând în breaslă, atunci când starea materială le permite acest lucru, sau fie numai lucrând pur și simplu în afara breslelor. Numărul acestor meseriași din afara breslelor trebue să fi fost destul de mare, deoarece datorită lor s'au luat măsurile pentru împiedecarea muncii celor din afară de bresle, pentru înlăturarea concurenței acestora.

In acest sens breslele au fost sprijinite în mare măsură de conducerea orașului — juzi, jurați, consuli, centumviri și alții, o mare parte dintre aceștia fiind meșteri breslași.

Dacă la început breslele nu dădeau dovedă de exigență în ce privește dovezile de origine, de bună purtare, către sfârșitul secolului al XVI-lea aceste exigențe ale breslelor Clujului au crescut permanent, limitând pătrunderea de noi meseriași în oraș și în bresle. Cercetarea amănunțită a statutelor de bresle din Cluj dela sfârșitul secolului al XVI-lea arată că breslele îngreunau într'o anumită măsură, în această perioadă de timp, imigrarea meseriașilor rurali. Tocmai de aceea, în datele pe care le-am indicat, am putut observa că numărul meșterilor rurali este acum mai mic ca cel al meșterilor urbani, care aveau mai multe posibilități de stabilire la oraș și de intrare în bresle. Influența indirectă a jurisdicției breslașe asupra imigrării meseriașilor era foarte variată, întrucât măsurile cu caracter nivelator și polițienesc, controlul breslelor, creau condiții grele celor noi veniți la Cluj.

Este suficient să amintim în acest sens că, într'un articol din statutul cismarilor se menționează: „cine s'a stabilit la sat sau târg sau oraș și nu face parte din breaslă și vrea să intre în breaslă, să plătească o amendă de 8 florini și să depună 4 florini“ suma de 8 florini fiind „pentru anii de ucenicie pe care nu i-a făcut“³. Ne putem închipui ce reprezenta pentru un

¹ A. Jakab, Okl., v. I, p. 339—340, actul din 6 Mai 1515.

² Ibidem, Okl., v. II, p. 26: „uno animo et consensu... pro libertate nostra communiter laboremus“.

³ Statut al calzelor de cismari din 26 Noembrie 1560, copie inedită cuprinzând completari din 1580 și 1599, Arh. Ist. a Fil. Acad. R.P.R. din Cluj.

meseriaș rural suma de 12 florini, când salariul pe care îl primea calfa la moara de argasit era de 1 dinar de sac¹, calfa de caruțar 1 florin pentru 25 de roți², iar un zilier avea 6—8 dinari pe zi, fără mâncare și băutură³. În orice caz, dela sfârșitul secolului al XVI-lea breslele începând să contribue la ridicarea zidurilor ce aveau să despartă în Evul Mediu orașul de sat. Același scop îl urmăreau articolele din statute care, la începutul organizării meseriilor în bresle erau sporadice, iar către sfârșitul secolului al XVI-lea au devenit și mai frecvente și mai bogate în amanunte privind certificatul de naștere (*Geburtsbrief*)⁴, de dovada privind căsătoria legitimă a parinților, dovada că părinții au fost „buni” și „c. nstiți” (l.)⁵, și, în sfârșit, de ridicarea succesivă a taxelor de ucenicie⁶. În sprijinul breslelor au venit cu timpul autoritățile urbane. Nu ne ocupăm aici de problema jurisdicției breslașe și de problema raporturilor dintre municipalitate și bresle, dar trebuie să remarcăm că la sfârșitul secolului al XVI-lea breslele Clujului încep să intre în procesul de închistare în caste, proces care se va desvolta mai puternic în secolele următoare, prin aceasta vrând să împiede tot mai mult stabilirea iobagilor în oraș.

Cele arătate până acum ridică problema restului populației orașului Cluj, adică a celor care nu aveau proprietăți imobile (case, pământ), care nu erau negustori, care nu făceau parte din organele de conducere a orașului, care nu făceau parte din bresle și nici nu erau meseriași. E vorba de plebea urbană, de acei „libertini”, foști iobagi, care se stabiliseră la Cluj îndeplinind diferite munci: slugi la porțile orașului („kapuba-zolga”), pristavi („porozlo”), paznici, portari („kulchtarto”, „hidkapuba-tizedes” etc.), care, deși plăteau impozite, nu erau socotiți în rândurile cetătenilor „legali”⁷; de acei „inquilini domestici” probabil slugi, jeleri, care plăteau impozit orașului⁸; de acei „Taglöhner”⁹, „mercenari” (lucrători angajați cu ziua, clandestini, atunci când meșterul avea mai mult de lucru)¹⁰; de acei zilieri angajați la lucru în gospodăriile breslelor, la vie, la culesul strugurilor, la transportul strugurilor¹¹, la trans-

¹ Statutul breslei pielarilor din 1569, copie inedită, 26 p., anexă la *Descriptio civitatis Claudiopolis*, Col. de mss. a Fil. Acad. R.P.R. din Cluj, Nr. 183.

² Statutul breslei căruțarilor din 20 Decembrie 1515, la A. Jakab, Okl., v. I, p. 340-342; copia din 1539, în Arh. Ist. a Fil. Acad. R.P.R. din Cluj, art. 5.

³ S. Kolosvári și K. Ovári, op. cit., p. 531.

⁴ Statutul breslei pielarilor, din 1569, art. 5.

⁵ Ibidem.

⁶ Butnarii: taxa de meșter la 1507 — 3 florini, la 1572 — 4 florini 66 dinari, taxa de ucenicie la 1507 — 2 florini, la 1548 — 3 florini 84 dinari iar la 1572 — 4 florini etc. (cf. Stat. butnarilor din 26 Februarie 1507, publ. de A. Jakab, Okl., v. I, p. 312—313; cel din 28 Iunie 1548, publ. de A. Jakab, Okl., v. II, p. 9—10 și Statutul din 15 Noembrie 1572, copie în Registrul butnarilor (1608—183?), f. 5—8, orig. inedit, Arh. Ist. a Fil. Acad. R.P.R. din Cluj).

⁷ Cf. *Libertinorum in quinque quartalibus dicace, in Socotelile orașului Cluj, 1591—1596. Arh. Stat: numai pe cinci străzi, ei erau în număr de 63 (Rapularum — 10, Velus castrum — 9, Longa — 16, Media — 9, Luporum — 19).*

⁸ Numărul acestora se ridică pe cele cinci străzi amintite la 114 persoane.

⁹ S. Kolosvári și K. Ovári, op. cit., p. 531 și 538.

¹⁰ Statutul breslei argintarilor din 23 Mai 1561, art. 10.

¹¹ Registrul breslei curtelarilor, 1570—1746, orig. inedit, 200 p., Arh. Ist. a Fil. Acad. R.P.R. din Cluj, cf. anul 1572.

portul lemnelor, cărămidilor¹; de grăjdării, servitoarele, doicile², de acei înulți liberi și iobagi care stăteau în mod trecător la Cluj („*sok jeoweo meneo vagion*“)³, — pe scurt, de cei care sprijiniseră activ răscoalele din 1437 și 1514 și care, veniți la oraș, nu puteau să ajungă niciodată la putere, căci munca lor netrebuind a fi învățată, nefiind prin urmare de breaslă ci muncă de zilier, nu ajungeau niciodată să se organizeze, rămânând o plebe (Pöbel) neorganizată. „Necesitatea muncii zilierilor la oraș — spune Marx — a creat plebea“. Desigur, problema desvoltării și a rolului elementelor „declasate, puse aproape în situația unor paria, care stăteau cu totul în afara structurii feudalo-nobiliare, apariția cărora e inevitabilă odată cu formarea oricărui oraș, care constituiau pătura cea mai de jos, lipsită de drepturi, a oricărui oraș medieval, și se aflau în afara obștei, în afara dependenței feudale și în afara uniunii breslașe“⁴, — extrem de grea din cauza insuficienței materialului documentar, dar în același timp extrem de importantă — rămâne deschisă și-și așteaptă cercetătorii.

O dovadă vie a punerii de acord în sânul orașului Cluj a puterii politice cu cea economică o oferă problema conducerii orașului. Deși nu ne vom opri mai pe larg asupra acestei chestiuni, socotim că ea întărește pe deplin cele spuse până acum.

Dela început massa urbană a fost îndepărtată dela conducerea orașului, care, precum am mai arătat, se afla în mâinile unui mănușchi de oameni înstăriți, proprietari de pământ etc. Acesta, neluând parte la procesul de producție, forma în sânul orașului un grup parazitar, privilegiat. La început conducătorii orașului sunt aleși din rândul „patricienilor“; în mâinile lor se concentrează conducerea, jurisdicția, organizarea finanțiară urbană, elemente ce le însesnă ducerea unei politici de clasă în toate domeniile. Odată cu desvoltarea meseriașilor, cu creșterea numerică a meseriașilor, cu organizarea lor în bresle și cu creșterea continuă a importanței acestora, apare un nou aspect al contradicțiilor de clasă în sânul orașului, și anume acela creat de faptul că luptei împotriva nobilimii feudale, pentru auto-administrare, i se asociază lupta dintre bresle și patriciatul urban, începută în secolul al XV-lea, continuată și încununată de victorie de către meseriași în secolul al XVI-lea.

Încă din secolul al XV-lea, meseriașii, organizați în bresle, ajungând o forță importantă în oraș datorită poziției economice pe care o ocupau, au reușit începutul cu începutul să ia în mâinile lor conducerea orașului, limitând din ce în ce puterea patriciatului urban. Dacă privilegiul din 1405⁵ a acordat clujenilor dreptul de a-și alege 12 jurați, care, împreună cu „*senioribus et hominibus possessionatis*“ (bătrâni și oamenii înstăriți) îl alegeau pe judele orașului, privilegiul din 1488⁶ reflectă pe

¹ Registrul breslei butnarilor, 1548—1622, orig. inedit, 32 p., Arh. Ist. a Fil. Acad. R.P.R. din Cluj, cf. anul 1552.

² S. Kolosvári și K. Ovári, 1525, op. cit., p. 243.

³ Ibidem, 1592, p. 235.

⁴ K. Marx și F. Engels, Izbrannye pisma. Scrisoarea lui Engels către K. Kautsky din 21 Mai 1895, 1948, p. 489—490.

⁵ A. Jakab, Okl., v. I., p. 123—126.

⁶ Ibidem, p. 280—285.

deplin noua transformare calitativă a Clujului, rolul din ce în ce mai important al meseriașilor în oraș. Alegerea noului jude nu se mai făcea de către un grup restrâns de proprietari de pământ. Vechiul jude și cei 12 jurați designau „o sută de oameni” („centum hominum“ mai târziu, în secolul al XVI-lea, vor forma consiliul centumvirilor), dintre care 50 erau aleși din rândul oamenilor de bună stare („*homines patres familias, bone condicionis*“), iar *restul din bresle*, fiecare breaslă designând 3—4 reprezentanți în consiliul celor „o sută de oameni“. Acești „o sută de oameni“ treceau la alegerea noului jude și a noilor jurați. Or, tocmai în acest organ al centumvirilor — organ de conducere și control — ca de altfel și în alte funcții de conducere a orașului, meseriașii organizați în bresle aveau să cucerească treptat majoritatea, conducerea orașului intrând în cea mai mare parte în mâinile celor care îi împrimaseră caracterul preponderant meșteșugăresc — concluzie la care ne permite să ajungem tocmai evoluția evidentă a procesului de desvoltare a orașului, reprezentau o forță materială și umană în continuă dezvoltare — meseriașii organizate în bresle și pe cei din afara breslelor — ceilalți din conducere sunt oameni cu situație privilegiată, datorită averii sau rangului, intrați în conducerea orașului în mod individual, fără a reprezenta o forță colectivă atât de serioasă ca cea a meseriașilor.

E adevărat că odată cu accentuarea exploatarii în sânul breslelor, a diferențierii patronilor, aceștia aveau să ocupe pozițiile dominante în conducerea orașului, fapt care reiese destul de clar din articolul V al hotărîrii celor „o sută de oameni“ („*centum electi*“), articol în care se spune: „Nimeni nu trebuie scos din rândul celor o sută aleși, decât dacă s'ar găsi vinovat de o crimă, sau se află *in mare săracie* sau lipsit de toate bunurile“¹ (sublinierea noastră — Nota Red.). Meseriașii lipsiți de mijloace și calfele au fost prin urmare excluse din sânul centumviratului. În acest sens, victoria breslelor — rezultat al luptelor massei urbane — nu însemna victoria democrației, ci doar trecerea puterii dela vechea aristocrație urbană la conducerea nouă, formată din cei mai înstăriți patroni ai breslelor. Totuși, această formă de conducere reprezenta un pas înainte în viața orașului Cluj, în perioada studiată.

Vom da câteva exemple grăitoare pentru a ilustra caracterul noii conduceri a orașului.

Din cercetarea materialului pe care l-am avut la îndemână, am putut constata că în funcțiile de jude sau de jurați se aflau, între alții, argintarul Stephanus Euthwews (1548), care la 1550 apare în înalta funcție de jude suprem al țării; croitorul Ambrosius Zabbo (1551), cismarul Peter Zyghety (1557), tunzătorul de postav Stephanus Nyrew (1559), tunzătorul de postav Coloman Nyrew (jurat la 1558, jude primar la 1570 și 1577), argintarul Laurentius Fylstich (jude regal la 1570, jude primar la 1577), argintarul Fodor Istwan (jude la 1564, consul la 1566) etc.

Mai semnificativă însă este scurta trecere în revistă a componiției centumviratului.

¹ Cf. actul din 25 Decembrie 1513.

După cum am arătat, prin privilegiul acordat în anul 1488, fiecare breaslă putea designa în consiliul celor „o sută de oameni” câte trei-patră reprezentanți.

Este interesant să vedem cum se prezenta situația peste 69 de ani, adică în anul 1557. Confruntând lista centumvirilor¹ din acest an cu diferitele statute, registre de bresle etc. a numai trei meserii — a croitorilor, argintarilor și cismarilor — pentru a putea stabili cine din cei inclusi în lista centumvirilor sunt meseriași în aceste trei ramuri de producție, i-am identificat, în măsura în care ne-a îngăduit-o materialul documentar, pe următorii croitori: Lang Iakab², Ladislau Zabo³, Kappa Gaspar⁴, Merthen Beck⁵, Hans Byrker⁶, Sekeres Iakab⁷, Kakas Georgel⁸, Mihail Wagner⁹; argintari: Kerezthzegy Janos¹⁰, Ewthwews Janos Buday¹¹, Dabo Peter¹², Ewthwews Gaspar¹³, Fodor Istwan¹⁴, Wyczey Janos¹⁵, Adryan Goldschmydt (Ewthwews)¹⁶, Ioan Bornemyza¹⁷; cizmari: Ladislaus Braybar¹⁸, Gaspar Kovacs¹⁹, Zygethy Peter²⁰, Thomych Werner²¹.

Desigur că aceste cifre nu sunt complete, deoarece ar mai putea exista și alți argintari, croitori și cizmari în lista centumvirilor, pe care, din lipsa materialului documentar comparativ, nu i-am putut identifica. Dar cu toate acestea, numărul de 20 de meseriași, — după cum am spus cîfră incompletă, care reprezentau în centumvirat, în anul 1557, numai *trei bresle*, față de 9—12 meseriași reprezentând trei bresle la 1488, stă mărturie a pasului serios făcut de meseriașii clujeni în cucerirea poziției dominante în conducerea orașului (să nu uităm că numărul breslelor crescuse în acești ani la peste 20). Totodată am mai putut identifica în

¹ In Decretum dominorum centum virorum, 1556—1557, orig. inedit, 262, p., Arh Stat., p. 79—82.

² D.D.C.V., p. 79—82; cf. Doc. din 19 Noembrie 1557, orig. inedit, Arh. Ist. a Fil. Acad. R.P.R. din Cluj, unde apare ca meșter croitor.

³ Ibidem; cf. Doc. din 15 Aprilie 1558, publ. de A. Jakab, Okl., v. II, p. 35—38, unde apare ca meșter croitor.

⁴ Ibidem; cf. Registrul br. croitorilor din 1528—1552

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem; cf. Doc. din 18 August 1554, publ. de Szádeczky, v. II, p. 46—53, unde apare ca meșter croitor.

⁹ Ibidem; cf. Doc. din 27 Decembrie 1567, orig. inedit, Arh. Ist. a Fil. Acad. R.P.R din Cluj (publ. cu greseli de Szádeczky, v. II, p. 73—75) unde apare ca meșter croitor

¹⁰ Ibidem; cf. Registrul argintarilor din 1559, f. 3—39.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem; cf. D.D.C.V.. p. 82, unde e amintit ca argintar.

¹⁷ Ibidem; p. 52, unde e amintit ca argintar.

¹⁸ Ibidem; cf. Doc. din 13 Decembrie 1557, publ. de A. Jakab, Okl., v. II, p. 33, unde apare ca meșter cizmar.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem; cf. Doc. din 9 Decembrie 1558, orig. inedit, Arh. Ist. a Fil. Acad. R.P.R din Cluj, unde apare ca meșter cizmar.

²¹ Ibidem.

aceeași listă a centumvirilor — curelari, pielari, blänari, zidari, butnari, tunzători de postav etc.

Deținerea funcțiilor de conducere a orașului dovedește preponderența economică și politică a meseriașilor în viața orașului Cluj din secolul al XVI-lea.

Contradicțiile sociale din sâmul Clujului nu se rezumau numai la contradicțiile dintre oraș și nobilimea feudală, dintre massa urbană și patriciat. Un al treilea aspect al contradicțiilor în care se săbea orașul Cluj în secolul al XVI-lea stă în contradicțiile din sâmul breslelor, dintre ucenici și calfe pe de o parte, și meșterii pe de alta, asupra căror vom reveni.

Din cele expuse până acum tragem concluzia că orașul Cluj, inițial așezare cu caracter agricol, ajunge să fie în secolul al XVI-lea, după o desvoltare de câteva veacuri, un important centru meșteșugăresc, în care puterea economică și conducerea politică apartinea cu preponderență meseriașilor bogăți. Indiscutabil că încă ce meșteșugul urban ca atare să despărțește de cel rural, produsele lui sunt dela început mărfuri și, prin urmare, este nevoie, pentru vânzarea lor de intermediul comerțului. Dar meseriașul era acela care vindea orășanului, nobilului feudal și țăranului produsele muncii sale, fie acasă, la târguri și iarmaroace, direct și fără participarea negustorului în cadrul procesului de schimb. Producția se afla în mâinile meseriașilor, care erau proprietarii uneltelelor de producție și ai gospodăriei lor private, care aveau în mâinile lor în același timp și comerțul cu aceste produse, astfel încât, în ce privește producția, fiecare meseriaș intrunea în persoana sa și pe producător și pe negustor. În secolul al XVI-lea nu avem de-a face la Cluj decât în mică măsură cu negustori-specialiști; aceștia fie că se ocupau cu vânzarea produselor agricole (piei, grăsimi, vite, grâne etc.) în țară și în străinătate, fie că aduceau la Cluj, din alte părți, produse rare (postavuri fine, mirodenii). Numărul negustorilor de profesie era încă redus. Redusă era, probabil, și importanța și rolul lor în viața economico-politică a orașului Cluj în secolul al XVI-lea. Nu negustorii, ci meseriașii formau forța materială a orașului, ca și marea majoritate a populației. Meseriașii Clujului proveneau în cea mai mare parte din mediul rural, din satele libere și iobăgești ale Transilvaniei, venirea și stabilirea lor la Cluj fiind strâns legate de accentuarea procesului de diviziune socială a muncii, de separarea meșteșugurilor de agricultură. În același timp, secolul al XVI-lea reprezintă în istoria Clujului perioada luptei victorioase a meseriașilor orașului, aliați cu plebea urbană, împotriva nobilimii feudale și a patriciatului urban, o treaptă înaintată a luptei orașului pentru auto-administrație, și totodată, o fază de ascuțire a contradicțiilor de clasă în sâmul orașului, de intensificare a luptei dintre calfe, ucenici și plebea urbană împotriva meșterilor patroni exploataitori, luptă de care ne vom ocupa într'un studiu viitor.

www.dacoromanica.ro

NOI LUCRĂRI ÎN LEGĂTURĂ CU ISTORIA ROMÂNIEI*

DE

E. I. SPIVAKOVSKI

Studiul istoriei a luat un mare avânt în Republica Populară Română. Numai la Institutele de Istorie ale Academiei R.P.R. lucrează peste 200 de colaboratori. Au fost create institute de istorie la Cluj și Iași. Activitatea de cercetare științifică pe tarâmul istoriei se duce de asemenea în universități și în institutele de învățământ superior, în cadrul catedrelor de istorie și al catedrelor de marxism-leninism.

In R.P.R. apar o serie de publicații periodice de istorie: „Studii și cercetări de Istorie Veche”, revista de istorie și filosofie „Studii” — organul Institutului de Istorie și Filosofie al Academiei R.P.R. În paginile revistei „Studii” sunt tratate importante probleme de istorie, se duc discuții în legătură cu unele probleme litigioase, printre care problemele în legătură cu periodizarea istoriei României, se publică materiale documentare și recenziile asupra noilor lucrări de istorie.

In România democrat-populară se fac eforturi simțitoare pentru îmbunătățirea predării științelor istorice și pentru răsăndirea cunoștințelor de istorie. A fost creată Societatea de Științe Istorice, Filologice și Folclor, care organizează conferințe publice în legătură cu problemele de istorie cele mai actuale. In România se editează în tiraje mari operele clasiciilor marxismului. In instituțiile științifice și în institutele de învățământ superior, funcționează seminarii în cadrul cărora se studiază literatura marxistă. Cercetătorii români își însușesc metodologia marxist-leninistă în cercetarea fenomenelor istorice, folosesc experiența și realizările istoriografiei sovietice și ale istoriografiei progresiste din alte țări. Literatura istorică sovietică este studiată pe larg în România. Se publică traduceri ale publicațiilor sovietice de documente, ale manualelor sovietice de istorie, monografii, conferințe pe teme istorice. Se publică traduceri ale articolelor din reviste de istorie sovietice.

Știința istorică românească se desvoltă în luptă împotriva rămășițelor ideologiei idealiste, reacționare, împotriva concepțiilor burghezo-naționaliste și cosmopolite, care reflectă ploconirea în fața misiunii „civilizaționale” a Apusului. Iсториография burgheză reducea istoria României la acțiunile unor personalități izolate — regi, conducători de oști și guvernanți.

* Din „Voprosi istorii”, Nr. 8, 1953.

Dimpotrivă, știința istorică din Republica Populară Română își concentrează atenția asupra studierii istoriei masselor muncitoare, a istoriei luptei lor împotriva asupriorilor străini și a exploataitorilor din țară, asupra istoriei mișcării revoluționare din România. Istoriografia burgheză denatura și falsifică numeroase evenimente și fapte istorice din istoria României. Călăuzindu-se după metoda științifică a marxism-leninismului, știința istorică a Republicii Populare Române caută să dea o imagine cu adevărat științifică, veridică, a procesului istoric. Istoriografia burgheză sluiea intereselor exploataitorilor și sădea sentimentul de ură față de celealte popoare. Știința istorică a Republicii Populare Române contribuie la construirea socialismului și la apropierea între popoare.

Deceunii de-a-rândul știința istorică a României burghezo-moșierești a denaturat și falsificat problema originii poporului român. Punând pe primul plan legaturile României cu Roma antică, ea a încercat să dovedească că Români se trag din coloniștii romani care au populat Dacia cucerită de Romani. Istoricii din Republica Populară Română caută să rezolve în mod just problema originii poporului român și să stabilească rolul Slavilor pe teritoriul actualei României, bazându-se pe dovezi scrise și pe datele arheologice. O serie de publicații care au început să apară în ultimii ani contribuie la rezolvarea acestei sarcini.

In anul 1951, Academia R.P.R. a editat în seria „Materiale și cercetări în legătură cu istoria veche a României“ o culegere care conține rapoarte referitoare la sapăturile arheologice făcute în anul 1949¹. În aceste publicații sunt citate o serie de date noi care ajută la rezolvarea problemei originii poporului român și la desvăluirea legăturilor lui istorice cu popoarele slave.

Prințre noile publicații interesante, trebuie să menționăm lucrarea lui O. Iliescu „Despre tezaurele monetare și viața economică în secolele III—XIV pe teritoriul țării noastre“², dedicată problemei, puțin studiate, a istoriei economiei României în perioada prefeudală și începutul feudalismului.

Rezultatele cercetărilor arheologice din anul 1951 au fost publicate în cel de al III-lea volum de „Studii și cercetări de Istorie Veche“³. Cu prilejul săpăturilor făcute în anul 1951 în valea Jijiei, s'a stabilit înrudirea unei varietăți de ceramică din cultura precucuteniană, cunoscută pe teritoriul moldovenesc, cu cultura Crisului. S'a descoperit, de asemenea, că morțintele din a doua epocă a fierului, când morții erau arși înainte de înmormântare, au de asemenea extrem de multe elemente comune cu incinerațiile din Nord-Estul U.R.S.S. Un mare interes îl prezintă de asemenea materialele săpăturilor din Corlăteni-Dorohoi și de lângă Holboca, date din secolele IV—XI.

O expediție a Institutului de Istorie și Filosofie din Cluj a cercetat, în 1950—1951, în regiunea Grădiștea Muncelului, centrul militar, religios și politic al comunității triburilor dace. Această asezare datează dela începutul veacului I î. e. n. Ea a fost distrusă în timpul celui de al doilea război dac (anul 106 e. n.). La Gilău, regiunea Cluj, a fost găsit un document militar care reprezintă o copie a decretului roman din 21 Iulie 164, privind ar-

¹ Săpăturile dela Leț-Varhegiu. Tezaurul dacic dela Șimleul Silvaniei. Săpăturile dela Bicsadul Oltului (Trei Scaune). Ed. Acad. R.P.R., 1951

² „Studii“, 1952, Nr. 3, p. 178—185.

³ „Studii și cercetări de Istorie Veche“, v. III.

inatatele din Dacia. Acest document amintește de un alt document, găsit în anul 1936, în Sudul Bulgariei.

La Moldoveniști (raionul Turda) au fost descoperite monumente, după care se poate face o caracterizare relativ completă a culturii materiale din veacurile XI—XII, perioada care coincide cu începutul formării relațiilor feudale pe aceste meleaguri. În regiunea Mureș a fost cercetată o aşezare întărită slavă, Morești, datând din veacurile IV—XII. Acestea să atârni au pus în fața arheologilor marea sarcină a cercetării epocii slave în Transilvania.

Pe lângă aceste publicații, materiale arheologice noi au intrat în lucrarea „Materiale arheologice privind istoria veche a R.P.R.“¹. Rezultatele noilor cercetări ale savanților români în domeniul istoriei vechi au fost expuse în cadrul expoziției arheologice organizate la București. În anul 1953, Editura Academiei R.P.R. a publicat o scurtă descriere a materialelor acestei expoziții.²

În ultimii ani a apărut o serie de noi lucrări în legătură cu influența slavă asupra limbii române. Articolul academicianului E. Petrovici „Elementele slave din limba română“³ a pus în fața istoricilor și lingviștilor români sarcina studierii acestei probleme importante. Problema mai sus indicată a stârnit interes și printre savanții sovietici. Lucrările acestora aduc o serioasă contribuție la studierea istoriei relațiilor slavo-române.⁴

In decursul anilor 1951—1953, Academia R.P.R. a început publicarea unor documente privind istoria României. Această serie include documente în ordine cronologică, împărțite în trei grupuri: Moldova, Țara Românească (Valahia) și Transilvania, precum și publicații tematice.

Volumul I de documente și materiale privind istoria Transilvaniei în veacurile XI—XIII (1075—1250) conține 296 de documente, în majoritatea lor irădînte. Printre aceste documente deosebit de interesant este „Registrul din Oradea“ care denumește legislația cu termenul slav „pravda“⁵. În volumul II (1251—1300), sunt cuprinse 546 de documente. Multe dintre ele se publică pentru prima oară. În legătură cu istoria veacului al XVI-lea au fost editate 9 volume: 5 privind istoria Valahiei și 4 privind istoria Moldovei.⁶

Din 2794 de documente publicate în aceste volume, mai mult de jumătate sunt traduceri din limbile slave. Documente în legătură cu istoria Ro-

¹ Materiale arheologice privind istoria veche a R.P.R., v. I.

² Expoziția arheologică. Rezultatele săpăturilor arheologice din 1952 în Republica Populară Română. Ed. Acad. R.P.R., București, 1953.

³ „Limba română“, 1952, Nr. I, p. 19—24.

⁴ A se vedea, de exemplu, R. G. Piotrovski, Elementele slave în limba română, *Vestnik Leningradskovo universiteta*, 1951, Nr. I; V. F. Šișmarev, Limbile române din Europa sud-orientală și limba națională a R.S.S. Moldoveniști, „Voprosi Iazikoznaniia“, 1952, Nr. I; Culegerea „Voprosi moldavskovo iazikoznaniia“, 1953.

⁵ Documente privind istoria României. Veacul XI, XII și XIII. C. Transilvania, v. I (1075—1250), București, 1951, Nr. 67.

⁶ Documente privind istoria României. A. Moldova, v. II (1551—1570), v. III (1571—1590). B. Țara Românească, v. I (1501—1525), v. II (1526—1550), v. IV (1571—1580), v. V (1581—1590), v. VI (1591—1600).

mâniei în veacul al XVII-lea sunt publicate în 5 volume, care cuprind peste 1000 de documente inedite din perioada 1601—1620¹.

Un loc important în istoriografia română îl ocupă publicarea de documente și editarea cercetărilor în legătură cu istoria relațiilor economice, politice și culturale ruso-române. În 1950 au apărut lucrări consacrate relațiilor ruso-române² și caracterizării situației în Țările Române în primul patrău al veacului al XVIII-lea³, călătoriei cunoșcutului călător român Nicolae Milescu în Rusia⁴. În 1951, au fost publicate documente în legătură cu relațiile romano-georgiene în veacurile XVII—XVIII⁵ și monografia academicianului P. Constantinescu-Iași, „Influențe ale arhitecturii vechi rusești asupra vechii arhitecturi românești”⁶.

In 1952, a apărut o lucrare bazată pe materiale rusești în legătură cu Ștefan cel Mare (1457—1504)⁷.

Istoricii români acordă o mare atenție evenimentelor revoluționare din anul 1848 în Țările Române. După lucrările lui Gh. Georgescu-Buzău (1946), și M. Roller (1948), consacrate acestor probleme⁸, a fost editată culegerea de documente „1848 în Principatele Române”⁹, iar în 1950 a apărut primul volum din materiale documentare în legătură cu istoria revoluției din 1848 din Moldova¹⁰, precum și lucrarea lui N. Popescu-Doreanu despre revoluția din 1848¹¹ — lucrare tradusă în limba rusă — care cercetează această temă. În 1950 a fost publicată lucrarea lui D. Prodan despre lupta minerilor transilvăneni în preajma anului 1848¹².

In 1951, în România a apărut interesanta culegere „Satire și pamflete din preajma lui 1848”¹³, în care este citat un material bogat în legătură cu istoria mișcării de eliberare în Principatele dunărene începând din al doilea deceniu al secolului al XIX-lea și, în special, în legătură cu istoria răscoalei din 1821, condusă de Tudor Vladimirescu. Odată cu acest material a apărut un articol interesant al lui S. Șirbu, „Cu privire la influența mișcării revoluționare a decembriștilor asupra evenimentelor revoluționare din

¹ Documente privind istoria României. Veacul XVII. A. Moldova, v. II (1606 — 1610). B. Țara Românească (1601—1610), v. II (1611—1615), v. III (1616—1620).

² Legături între Petru cel Mare și Constantin Brâncoveanu (Documente). „Studii”, 1950, Nr. 3.

³ Știri privitoare la istoria Țărilor Române în corespondență Impăratului Rusiei, Petru I. „Studii și cercetări de Istorie Medie”, 1950, v. I, fasc. I.

⁴ Al. Grecu, Despre legăturile lui Nicolae Milescu Spătarul cu Rusia. „Studii”, 1950, Nr. 4.

⁵ Legaturile țărilor române cu Georgia. „Studii”, 1951, Nr. 4.

⁶ P. Constantinescu-Iași, Influențe ale arhitecturii vechi rusești asupra vechii arhitecturi românești. București, 1951.

⁷ Al. Grecu, Ștefan cel Mare văzut de o cronică rusească. „Studii”, 1952, Nr. 1.

⁸ Gh. Georgescu-Buzău, Aspectul agrar al revoluției din 1848 în Muntenia. București, 1946; M. Roller, Anul revoluționar 1848. București, 1948.

⁹ 1848 în Principatele Române. București, 1948.

¹⁰ Anul revoluționar 1848, v. I. În Moldova. București, 1950.

¹¹ N. Popescu-Doreanu, Nicolae Bălcescu și revoluția dela 1848 (traducere în limba rusă). Moscova, 1950.

¹² D. Prodan, Date asupra mineritului Transilvaniei în preajma anului 1848. „Studii”, 1950, Nr. 2.

¹³ Satire și pamflete din preajma lui 1848. București, 1951.

1821 în țara noastră"¹, precum și articolul aceluiași autor, „Uneltirile agenților burgheziei engleze împotriva răscoalei conduse de Tudor Vladimirescu"²; de asemenea au mai apărut materiale noi în legătură cu complotul confederativ din anul 1839³ și noi documente despre unul din conducătorii mișcării revoluționare din 1847 — Ecaterina Varga⁴.

Cu prilejul comemorării a 100 de ani dela moartea marelui democrat-revoluționar român Nicolae Bălcescu (28 Noembrie 1952), în România s-au publicat numeroase articole și materiale documentare. Menționăm lucrarea interesantă a lui V. Cheresteașiu, „Nicolae Bălcescu — marele revoluționar democrat român"⁵, lucrarea lui Gh. Haupt, care pune problema interesantă și actuală a influenței mișcării democrat-revoluționare ruse asupra lui N. Bălcescu⁶, articolul lui T. Bugnariu, „Nicolae Bălcescu și problema națională"⁷. A apărut de asemenea volumul de Opere alese de N. Bălcescu în Editura de Stat pentru literatură și artă⁸.

Această carte cuprinde o serie de lucrări ale contemporanilor lui N. Bălcescu, articole ale cunoșcuților poeți români, Vasile Alecsandri și Mihail Eminescu, ale criticului progresist Al. Odobescu și amintiri ale lui Ion Ghica, participant la mișcarea revoluționară din deceniul al cincilea al veacului trecut.

La 9 Mai 1952, poporul român a sărbătorit cea de a 75-a aniversare a eliberării de sub jugul turcesc și a proclamării independenței naționale a României. În aceste zile festive, presa română a vorbit pe larg de lupta de eliberare a poporului român și despre activitatea eroilor acestei lupte: Mircea cel Bătrân, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Ion Vodă cel Cumplit, Dimitrie Cantemir, Tudor Vladimirescu. În aceste zile a fost exprimată cu o nouă forță recunoștința poporului român față de eliberatorii sai ruși. Independența națională a României a fost cucerită prin lupta comună a ostașilor ruși și români.

Secțiunea de Științe istorice și filosofice și instituțele Academiei R.P.R. au editat, cu prilejul acestei aniversări, un volum de materiale în legătură cu istoria războiului de independență, volum în care au intrat 1344 de docu-

¹ S. Știrbu. Cu privire la influența mișcării revoluționare a decembriștilor asupra evenimentelor revoluționare din 1821 în țara noastră. „Studii“, 1951, Nr. 1.

² S. Știrbu, Uneltirile agenților burgheziei engleze împotriva răscoalei conduse de Tudor Vladimirescu. „Studii“, 1952, Nr. 1.

³ V. Popovici, Unele date noi despre conjurația confederativă din 1839. Lucrările Sesioniile Generale Științifice din 2—12 Iunie 1950. Ed. Aiad. R.P.R., București, 1951 p. 1993—2000.

⁴ V. V. Noui documente în legătură cu arestarea Ecaterinei Varga. „Studii“, 1951, Nr. 1.

⁵ „Lupta de clasă“, 1953, Nr. 1—2, p. 96—111.

⁶ Gh. Haupt, Despre Nicolae Bălcescu și cercurile revoluționar-democratice din Rusia. „Studii“, 1952, Nr. 4.

⁷ T. Bugnariu, Nicolae Bălcescu și problema națională. „Studii“, 1953, Nr. 2.

⁸ N. Bălcescu, Opere. București. 1952. Afară de această ediție, în primăvara anului 1953 au apărut ediția de masă pentru tineret, a cărții lui N. Bălcescu, Istoria Românilor sub Mihai-Vodă Viteazul, primul și al doilea volum al noii ediții a culegerii de opere a N. Bălcescu, întreprinsă de Academia R.P.R., precum și Studii și referate despre N. Bălcescu, Ed. Acad. R.P.R., 1953, v. I.

mente¹. Această publicație se deosebește în mod radical de numeroasele publicații privind istoria războiului de independență, editate în România burghezo-moșierească. Au fost publicate numeroase documente care arată rolul masselor populare în război, frăția de arme russo-română, ajutorul acordat de Rusia poporului român.

Recunoștința poporului român față de eliberatorii săi ruși a fost exprimată cu o nouă forță în zilele festive ale anului 1952. Adunarea generală din 9 Mai 1952, a reprezentanților oamenilor muncii din București, a trimis lui I. V. Stalin o scrisoare de salut, în care se spunea: „Pentru a doua oară în decursul istoriei sale, poporul român a primit independență din mâinile eroicului popor rus... În luptele pentru independența patriei, poporul nostru a simțit întotdeauna sprijinul frățesc al marelui popor rus. Pe câmpurile de luptă s'a calit frăția de arme româno-rusă. Prietenia de veacuri între popoarele român și rus a fost ridicată pe o nouă treaptă suprioară după 23 August 1944”².

Documentele publicate demască politica externă anti-română a puterilor apusene. Guvernele englez, german, austriac și italian încercau prin toate mijloacele să zădăricescă pregătirea Principatelor Române în vede-rea războiului de eliberare.

Numai Rusia a acordat ajutor României. La 4 Aprilie 1877, a fost semnată convenția russo-româna care fixa condițiile de trecere ale armatei ruse pe teritoriul Principatelor Române. Preambulul convenției consideră Tările Române ca un stat independent. Într-un articol al celei de a doua convenții se sublinia că Rusia va „respecta drepturile politice ale Statului Român”. Rusia a acordat sprijin financiar României. La 14 Aprilie, România a primit primul împrumut — este 900.000 lei. Pe lângă bani, România a primit din partea Rusiei 1000 de cai pentru bateriile de artillerie și tunuri de mare calibru.

Ajutorul cel mai însemnat acordat României de către Rusia au fost operațiile militare ale armatelor rusești împotriva Turcilor. „Intrarea Rusiei în război împotriva Turciei în 1877— scrie Acad. P. Constantinescu-Iași — a avut pentru poporul nostru, ca și pentru toate popoarele balcanice, o importanță hotărîtoare. Acest război a fost pentru poporul român un război de independență. Fără ajutorul Rusiei, țara noastră s'ar fi chinuit încă mult timp sub greul jug turcesc”³.

La 20 Mai 1952, la Academia R.P.R. a avut loc o Sesiune științifică, pe tema „Ajutorul poporului rus în lupta poporului român pentru independență națională“. Comunicările prezentate la această Sesiune au intrat în culegere, „75 de ani dela proclamarea independenței de stat a României“⁴, editată de Academia R.P.R.

Culegerea cuprinde comunicarea „Situația internațională în ajunul războiului de independență“ de P. Constantinescu-Iași. Folosind un material nou, autorul a arătat că puterile apusene s-au opus formării unui stat român independent. Referentul a menționat legăturile de prietenie ale poporu-

¹ Documente privind istoria României. Războiul pentru independență, v. II (1 Ianuarie 1877—9 Mai 1877). Ed. Acad. R.P.R., București, 1952.

² „Pravda”, 10 Mai 1952.

³ „Pravda”, 10 Mai 1952.

⁴ 75 de ani dela proclamarea independenței de stat a României, București, 1952.

îui român cu popoarele rus și bulgar și a subliniat în mod deosebit rolul eliberator al Rusiei în perioada razboiului ruso-turc din 1877—1878.

Culegerea cuprinde referatul „Despre ajutorul primit de poporul român din partea po orului rus de-a-lungul vecurilor“ de Gh. Ștefan, Membru corespondent al Academiei R.P.R. Referentul a arătat că încă în veacul al XI-lea, statul rus vechi a acordat ajutor orașelor dunărene, iar la hotarul între veacurile XII—XIII, Moldova a devenit o parte a Rusiei Galiciene. Victoria armatelor lui Dimitri Donskoi asupra Hoardei de Aur în 1380 a creat condiții favorabile pentru dezvoltarea statului moldovenesc. Legaturile strânse cu Moscova, în veacurile XVI—XVII, au adus în Moldova și Valahia tezaurele culturii ruse. Moscova era singura apărătoare a Țărilor dunărene împotriva samavolniciei turcești. Alianța lui Petru I cu Dimitrie Cantemir, încheiată în anul 1711, a fost de asemenea un mare ajutor acordat Țărilor Române din partea Rusiei. Pe baza materialelor din perioada războiului din Crimeea (1853—1856), referentul arată dcosebirea radicală dintre politica anti-română a statului englez și austriac și politica prietenească a Rusiei.

Cel de al treilea referat tratează despre „Ajutorul poporului rus în cucerirea independenței de stat a României în 1877—1878“. S. Stirbu și V. Maciu analizează politica externă a Rusiei în acești ani, fac o caracterizare a operațiilor militare ale armatei ruse. Realizarea planului strategic rus a împiedicat pe Turci să ducă războiul pe teritoriul României. Un rol important în lupta poporului român pentru independență l-a avut și ajutorul pe care i l-au acordat în timpul războiului emigranții revoluționari ruși și opinia publică progresistă din Rusia.

Comunicarea Acad. M. Roller intitulată „Eroismul poporului în luptă pentru independență“ este consacrată luptei poporului român pentru eliberarea patriei sale. M. Roller a arătat că, în 1877, diferențele clase ale societății românești au avut atitudini diferite față de problema independenței naționale. Numai massele muncitoare au fost adevăratele exponente ale ideii eliberării naționale. Țărăniminea muncitoare își legă de războiul pentru independență speranța de a căpăta pământ. Însă clasele conducețoare au înșelat țărăniminea română. Nu întâmplător, printre luptătorii din răscoala țărănească din 1888 au fost numeroși participanți la luptele dela Plevna. Acești țărani au luptat cu tot atâta curaj împotriva moșierilor asupritori, ca și cu zece ani în urmă împotriva Turcilor.

In referatul lui D. Prodan, Membru corespondent al Academiei R.P.R., intitulat „Eliberarea patriei noastre de sub jugul fascist de către glorioasa Armată Sovietică“, se arată că sfidarea hoardelor fasciste de către Armata Sovietică pe frontul de răsărit a fost o condiție hotăritoare a renașterii naționale a României. După bătălia dela Stalingrad, în România s'a intensificat mișcarea de rezistență. Sprijinindu-se pe ajutorul poporului român, Armata Sovietică a eliberat România de trupele hitleriste. Sub conducerea Partidului Comunist Român a fost realizat actul istoric dela 23 August 1944, care a constituit începutul luptei întregului popor, pentru instaurarea orânduirii democrat-populare în România.

Pînă în lăzările editate cu prilejul aniversării a 75 de ani dela proclamarea independenței naționale, trebuie să menționăm articolul lui S. Vianu,

dedicat istoriei luptei poporului român pentru independența națională¹ și articolul lui Gh. Haupt, despre activitatea organizațiilor revoluționare din România în legătură cu războiul pentru independență din 1877—1878². Pe baza unui bogat material de fapte, Gh. Haupt urmărește legăturile internaționale ale revoluționarilor români. El vorbește pe larg despre activitatea unuia dintre organizatorii primelor cercuri socialiste românești, N. Zubcu-Codreanu. Gh. Haupt arată influența pe care au avut-o asupra militanților progresiști români mișcarea de eliberare rusă și, în primul rând, marii democrați revoluționari ruși — Herzen, Dobroliubov, Cernîșevski. În primele rânduri ale mișcării pentru eliberarea națională pășeau discipolii români ai mariilor revoluționari ruși.

In Mai 1953 a apărut în România încă un volum de documente în legătură cu istoria războiului 1877—1878, cuprinzând perioada 9 Mai — 15 Iunie 1877³. Istoricii români continuă să studieze istoria luptei poporului român pentru independența națională.

★

In ultimii ani, istoricii români au obținut succese în studiul istoriei mișcării muncitorești și țărănești dela sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Au apărut două volume de documente privind istoria mișcării muncitorești⁴, precum și o serie de documente inedite din fondul Muzeului Româno-Rus⁵. Aceste documente sunt întregite printr'un bogat material documentar publicat în lucrarea lui P. Constantinescu-Iași, care analizează ecoul pe care evenimentele Comunei din Paris l-au găsit în România⁶.

In 1950 a fost publicat un volum de documente cu privire la istoria răscoalei țărănești din 1888⁷. Este pentru prima oară că se publică sistematic materiale despre una dintre cele mai mari răscoale ale țărănimii române. Articolul lui Gh. Matei și M. Damaschin publicat în revista „Studii”, la care sunt anexate câteva documente, este consacrat mișcării țărănești din 1899 și activității cluburilor socialiste în satele românești⁸.

Istoricii români acordă o mare atenție mișcărilor sociale din România în anii primei revoluții ruse. In 1948—1949 a fost editată, sub redacția Acad. M. Roller, o mare culegere de documente privind răscoala țărănească din 1907, lucrare distinsă cu premiul de stat⁹. In 1952 a apărut articolul lui M. Dumitru despre sosirea în România a participanților la răscoala de pe crucișătorul „Potemkin” și despre ajutorul dat marinilor ruși de mun-

¹ S. Vianu, Din lupta poporului român pentru scuturarea jugului otoman și cucerirea independenței. „Studii”, 1953, Nr. 2.

² G. Haupt, Despre atitudinea cercurilor revoluționare din România față de războiul de independență din 1877—1878. „Studii”, 1952, Nr. 2.

³ Documente privind istoria României. Războiul pentru independență, v. III (9 Mai 1877—15 Iunie 1877). București, 1953.

⁴ Documente din mișcarea muncitorească. 1872—1916. București, 1947, ed. a 2-a completată.

⁵ Muzeul Româno-Rus. București, 1949

⁶ P. Constantinescu-Iași, Despre Comuna din Paris și ecoul ei în presa contemporană din România (1871—1880). „Studii”, 1951, Nr. 1.

⁷ Răscoala țărănilor din 1888. București, 1950.

⁸ Gh. Matei și M. Damaschin, Despre mișcările țărănești din 1899 și cluburile socialiste la sate. Anexă: Documente. www.dacoromanica.ro

⁹ Răscoala țărănilor din 1907. 1948, v. I, v. II, 1948, v. III, 1949.

citorii români¹. A apărut de asemenea o culegere de materiale literare („Anul 1907, din primăvară până 'n toamnă“ de I. L. Caragiale, „Jertfa celor 12 000“ a ziaristului progresist N. D. Cocea)².

Culegerea „Articole și cuvântari“ a tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej, apărută la sfârșitul anului 1952 în ediția a 3-a³, este un material prețios pentru studierea unei probleme de cea mai mare importanță — istoria luptei oamenilor muncii din România sub conducerea Partidului Comunist. Culegerea cuprinde principalele articole și cuvântări ale tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej, începând din anul 1945. Deosebit de importantă pentru istorici este cunoscuta lucrare a tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej, „30 de ani de luptă a Partidul sub steagul lui Lenin-Stalin“, o scurtă expunere a istoriei Partidului Comunist din România în anii 1921—1951. Cuvântarea tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej la consfătuirea minerilor, pe care Editura P.M.R. a editat-o și în limba rusă⁴, cuprinde materiale interesante în legătură cu greva generală a minerilor din valea Jiului în 1916, în legătură cu crearea unui Consiliu muncitoresc în valea Jiului în Octombrie 1918, sub influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, în legătură cu greva generală a minerilor din valea Jiului în Ianuarie 1919. Referindu-se la lupta revoluționară a minerilor din Lupeni în anul 1929, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej demască poziția capitulară a lui V. Luca în această luptă și afirmațiile calomnioase ale acestuia că Tatarbunar, Lupeni și Grivița ar fi fost opera partidelor „istorice“ și o provocare pusă la cale de siguranță. „Clasa muncitoare — declară tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej — respinge cu indignare această calomnie“⁵.

In raportul asupra proiectului de Constituție al R.P.R. tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej face o caracterizare a constituției din 1923, arătând că aceasta a fost constituția dictaturii sângeroase a capitaliștilor și moșierilor, instituită de dinastia Hohenzollern-ilor și de cele două partide „istorice“ care se perindau la putere. Tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej subliniază că constituția din 1923 era pătrunsă de cea mai nerușinată fățănicie burgheză, menită să camufeze bazele ei principale⁶.

Ea era pătrunsă de ideologia naționalismului claselor exploatațoare și ea era expresia caracterului anti-național al regimului burghezo-moșieresc, a politicii de înfeudare a țării față de puterile imperialiste occidentale, de scoatere la mezat la tehgheaua capitalului internațional a independenței și suveranității de stat a României⁷. Constituția din 1938 este considerată ca o constituție „de tip fascist“ și tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej arată că „sub semnul acestei constituții, poporul român a fost tărit de clica fascisto-

¹ „Studii“, 1952, Nr. 2.

² Din literatura lui 1907. București, 1951.

³ Gh. Gheorghiu-Dej, Articole și cuvântări. Ed. pentru literatură politică. București, 1952, ed. a III-a.

⁴ Gh. Gheorghiu-Dej, Expunere la consfătuirea pe țara a muncitorilor mineri din industria carboniferă — 29 Iunie 1952. Articole și cuvântări. Ed. pentru literatură politică. București, 1952, ed. a III-a.

⁵ Gh. Gheorghiu-Dej, Articole și cuvântări. Ed. pentru literatură politică, București, 1952, ed. a III-a.

⁶ Gh. Gheorghiu-Dej, Raport asupra proiectului de Constituție a Republicii Populare Române. Articole și Cuvântări. Ed. pentru literatură politică. București, 1952, ed. a III-a, p. 682.

⁷ Ibidem. p. 682.

antonesciană, sprijinită de partidele burghezo-moșierești, în criminalul război antisovietic și adus la un pas de raportare“¹.

In România se desfășoară o munca uriașă pentru studierea istoriei Partidului Comunist din România. Înca în 1951, cand partidul a sărbătorit 30 de ani de la înființarea sa, Institutul de Istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R. a editat o culegere de materiale, „Documente din Istoria Partidului Comunist din România“², care cuprinde perioada 1917—1944. Această publicație dă posibilitate istoricilor să urmărească dezvoltarea și creșterea Partidului Comunist din momentul înființării sale, până la 23 August 1944 cand, după mulți ani de ilegalitate, trece la o situație legală.

Această culegere cuprinde manifeste, scrisori ale C.C., hotărîrile Congreselor, Conferințelor și Plenarelor C.C. extrase din procese verbale, broșuri, articole de ziar etc. În această culegere sunt reproduse pe larg documentele care arată influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie asupra milșarii revoluționare din România de după primul război mondial, până la 23 August 1944³, documente din anul 1931—1933, privitoare la lupta Partidului Comunist pentru ieșirea pe cale revoluționară din criză, despre bolșevizarea partidului, despre eroica luptă din anul 1933 a feroviarilor și retrolistilor români, documente despre lupta partidului pentru crearea unui front unic antifascist, pentru prietenia cu U.R.S.S., în ajunul celui de al doilea război mondial. În această culegere, un loc deosebit îl ocupă materialele care înfațează lupta eroică a comuniștilor români împotriva dictaturii fasciste în timpul celui de al doilea război mondial, rolul conducătorilor care l-a avut Partidul Comunist în unirea tuturor forțelor patriotice din țară în vederea eliberării naționale.

Institutul de Istorie a Partidului de pe lângă C.C. al Partidului Muncitoresc Român continua să editeze documente de partid. A apărut primul volum al noii ediții a documentelor din istoria Partidului Comunist din România care cuprinde materiale ale perioadei 1917—1923. În afara publicării documentelor, după război au apărut în România o serie de bibliografii ale activiștilor de frunte ai Partidului Comunist Român, luptători pentru libertate și independență patriei lor. Acestea sunt lucrări de proporții reduse, consacrate celor mai buni și fiice ale poporului român, care au căzut în lupta eroică împotriva dictaturii burghezo-moșierești : Gh. Vasilescu-Vasia, Nicolae Cristea, Ion Fonaghi, Leontine Filipescu, Pavel Tcacenco, Dumitru Marinescu, Haia Lifșit, Lazăr Grünberg, Bernat Andrei, Bela Brinor și alții. În 1951 au fost editate lucrări închinante eroilor Petre Gheorghe și ușecistul Constantin Godeanu.⁴

Lucrarea „Lupta Partidului Comunist din România în perioada stabilizării relative a capitalismului 1923—1929“ de N. Goldberger⁴, este consacrată unei perioade, puțin studiată, a istoriei Partidului Comunist Român.

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, Raport asupra proiectului de Constituție a Republicii Populare Române Articole și cuvântări. Ed. pentru literatură politică. București, 1952. ed. a III-a.

² Documente din istoria Partidului Comunist din România. Ed. P.M.R., București, 1951.

³ Aceleiași teme îi este consacrată lucrarea lui V. Liveanu despre miscarea grevită în România în anul 1918, publicată în revista „Studii“ (V. Liveanu. Grevele din România în anul 1918. „Studii“, 1953, Nr. 2).

⁴ N. Goldberger, Lupta Partidului Comunist din România în perioada stabilizării relative a capitalismului. 1923—1929. București, 1952.

Autorul arată cum s'a călit partidul în luptă aprigă împotriva dușmanilor de clasă, întâmpinând gata de luptă începutul unui nou avânt revoluționar în anul 1929, care a culminat cu împuşcarea minerilor din Lupeni.

In 1951, revista „Lupta de clasă“ a consacrat luptei eroice a detasa mentelor înaintate ale clasei muncitoare române — ceferiștii și petroliștii — un articol special¹. In 1953, în preajma aniversării a 20 de ani dela luptele din Februarie ale ceferiștilor, a fost publicat articolul „O pagina glorioasa în istoria clasei muncitoare și a poporului român (Grivița, 1933)“ de D. Petrescu, în care se tratează despre Grivița Roșie².

Acest articol este completat de articolul publicat anul trecut, în care este demascat rolul odios al diplomației americane în chestiunea concesiunilor primite de S.U.A. în România în 1932—1933³. La începutul lui 1953, Institutul de Istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R. a editat monografia lui Chivu Stoica, „Eroicele lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști din 1933“⁴. In această lucrare se vorbește despre istoria desfășurării avântului revoluționar din România, în anii crizei economice mondiale din 1929—1933 și se arată rolul conducător al Partidului Comunist, care a știut să devină avantgarda clasei muncitoare din România și să conducă lupta muncitorilor ceferiști și petroliști împotriva burgheziei și a stăpânului ei — capitalul străin, care a cuprins toată țara în tentaculele sale.

C. Stoica aduce date documentare din activitatea revoluționară a lui Gh. Gheorghiu-Dej și a lui Ilie Pintilie, Vasile Roaită și alții eroi ai poporului român, care împreună cu Gh. Gheorghiu-Dej au luat conducerea în lupta ceferiștilor. In monografie se relatează despre mișcarea de solidaritate revoluționară a muncitorilor ceferiști dela Grivița, din Cluj, Severin, Galați, Constanța, Iași, Timișoara, și multe alte orașe din România.

C. Stoica descrie detaliat istoria acelor revoluționare ale muncitorilor petroliști din valea Prahovei, care au desfășurat în anul 1933 lupta împotriva monopolurilor străine și în primul rând împotriva societăților anglo-americane (Astra Română și Româno-Americană). C. Stoica consacră un capitol special luptei proletariatului din România din zilele de 15—16 Februarie 1933. Guvernul burghezo-moșieresc a înăbușit atunci prin represalii pline de cruțime lupta eroică a muncitorilor români, însă experiența revoluționară acumulată în acele zile a fost folosită de proletariatul din România în luptele care au urmat. Din cartea lui C. Stoica, cititorul află despre judecarea procesului muncitorilor ceferiști, despre mișcarea de protest a oamenilor muncii din România împotriva acțiunilor guvernului, despre lupta dărzată a comuniștilor în timpul procesului. Lupta plină de abnegație a proletariatului din România a fost întâmpinată cu simpatie de oamenii muncii din lumea întreagă și în primul rând de oamenii muncii din U.R.S.S. Feroviairii din stația Birzula din R.S.S. Moldovenească scrău lovorășilor lor români: „Vă trimitem salutul nostru bolșevic frațesc și vă urăm să fiți

¹ D. Coliu, Din lupta muncitorilor petroliști sub conducerea partidului. „Lupta de clasă“, 1951, Nr. 5—6.

² D. Petrescu, O pagină glorioasă în istoria clasei muncitoare și a poporului român (Grivița, 1933). „Lupta de clasa“, 1953, Nr. 1—2.

³ Gh. Fischer, Unelurile diplomației americane în jurul unei concesiuni acordate de către C.F.R. în anul 1932—1933. „Studii“, 1952, Nr. 2

⁴ C. Stoica, Eroicele lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști din 1933. București, 1953.

viteji și dârzi în lupta voastră, pe care o duceți sub conducerea Partidului Comunist Român, în lupta împotriva capitalului". Răsunetului internațional pe care l-au stârnit luptele din Februarie 1933 îi este închinat de asemenea articolul lui A. Varga¹.

Lupta muncitorilor unguri alături de frații lor români împotriva regimului burghezo-moșieresc este descrisă în lucrarea lui L. Banyai „Anul 30”². Această colaborare revoluționară frătească dintre muncitorii români și maghiari constituie una din paginile cele mai remarcabile din istoria mișcării muncitorești din România. În 1951, autorul a publicat în limba română în revista „Studii” un articol închinat istoriei Uniunii oamenilor muncii maghiari din România „Madosz”³.

O sarcină importantă a istoricilor o constituie studierea activității organizațiilor de masă progresiste din România. Cunoscutul istoric român P. Constantinescu-Iași a scris monografia „Organizații de masă legale conduse de Partidul Comunist din România în anii 1932—1938”⁴. Autorul folosește un bogat material de fapte despre mișcarea și activitatea antifascistă a Comitetului Național Antifascist, creat din inițiativa Partidului Comunist și condus de acesta. Autorul vorbește despre lupta grea și glorioasă pe care au dus-o împotriva războiului și fascismului organizațiile de masă legale „Liga muncii”, „Societatea prietenilor U.R.S.S.”, „Liga luptei împotriva superstițiilor”, „Societatea pentru ajutorarea mamei și copilului”, „Blocul democratic”, „Uniunea Democratică”.

Anexa acestei cărți este consacrată istoriei presei progresiste româneni dintre anii 1931—1938. P. Constantinescu-Iași dă o foarte interesantă listă cronologică de materiale asupra a 115 tipărituri periodice care sunt păstrate în marea lor majoritate în colecția Academiei R.P.R. Această listă este de un mare folos cercetătorilor.

La confătuirea istoricilor români dela începutul anului 1953, s'a menționat că această lucrare a lui P. Constantinescu-Iași are și o serie de lipsuri. Autorul nu a arătat în suficientă măsură legătura dintre activitatea organizațiilor legale și mișcarea generală social-politică din țară, a exagerat într'o oarecare măsură rolul organizațiilor legale. Aceasta împiede că pe cititor să-și formeze o imagine justă despre munca Partidului Comunist în vederea conducerii organizațiilor de masă legale și a luptei de eliberare în ansamblu.

Multe lucrări ale istoricilor români sunt închinate unei sarcini politice actuale — demascarea rolului expansionist al capitalului străin în România. Printre asemenea lucrări putem cita articolul lui V. Maciu⁵, unde este desvăluită activitatea anglo-americană în România, în perioada celui de al

¹ C. Stoica, Eroicele lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști din 1933. București, 1953. Articolul lui A. Varga este și el consacrat eșoului internațional al luptelor din Februarie 1933. „Scânteia”, 14 Februarie 1952.

² Banyai László Harminc év. Jegyezétek a romániai magyarság útjáról. București, 1949.

³ L. Banyai, Despre activitatea uniunii oamenilor muncii maghiari din România (MADOSZ). „Studii”, 1951. Nr. 4.

⁴ P. Constantinescu-Iași, Organizații de masă legale conduse de Partidul Comunist din România în anii 1932—1938. Ed. Acad. R.P.R., București, 1952.

⁵ V. Maciu, Despre acțiunea imperialiștilor anglo-americanî în România, în ajunul celui de al doilea război mondial. „Studii”, 1951. Nr. 4.

doilea război mondial, și cel al lui V. Iordache despre istoria împriușturilor externe capitaliste înrobitoare și acțiunea lor dăunătoare asupra dezvoltării economiei României¹.

Cea mai importantă publicație, care demască unelturile agresive ale agenturii anglo-americane în România, este culegerea de documente editată în 1952 de Ministerul Afacerilor Externe al Republicii Populare Române². Această carte reprezintă un valoros izvor istoric. După cum dovedesc faptele citate în această carte, imperialiștii americanii s-au străduit în fel și chip să frâneze dezvoltarea democratică a României și să organizeze intervenția armată. Agentii imperialiștilor americanii au pus la cale o serie de comploturi împotriva poporului român, pentru a înfăptui în țară o lovitură de stat reaționară. Numeroase mărturii dovedesc activitatea diversionistă și de spionaj a colaboratorilor misiunilor americane și engleze, demascând esența anti-populară și trădătoare a aşa numitelor partide istorice — partidul național-țărănesc condus de Maniu și partidul național-liberal condus de Brătianu.

Activitatea de spionaj a agenturii Vaticanului în România este demascată de culegerea de materiale cu privire la procesul agentilor spionajului străin, care a avut loc în Septembrie 1951 la București³. Materialele procesului sunt precedate de o prefată în care se face o apreciere politică generală asupra procesului și se dau lămuriri asupra acuzațiilor, componentei tribunalului, apărării etc. Procesul a dat în vîleag toate resorturile care punneau în funcțiune rețeaua de spioni și diversioniști a bisericii catolice din România. El a arătat că nunțiațura papală din București acționa în strânsă legătură și din ordinul direct al imperialiștilor americanii și însăptua planul lor comun îndreptat împotriva țărilor de democratie populară. Procesul a demascat activitatea trădătoare a membrilor marcanti ai ierarhiei catolice, care încă în deceniul al IV-lea primeau bani dela Hitler și contribuiau activ la propaganda fascistă, sprijinind expansiunea germană în România. La proces a fost dată în vîleag legătura dintre agentura catolică anglo-americană și cercurile reaționare ale burgheziei române, tentativa lor comună de a înăbuși în 1944—1945 mișcarea democratică, de a organiza intervenția și de a reintroduce rânduile fasciste în țară.

O problemă deosebit de importantă studiată de cercetatorii români este istoria dezvoltării democrației populare în România, în perioada 1945—1953. Numărul publicațiilor consacrate acestei probleme este extrem de mare. Un material deosebit de bogat pentru studierea istoriei postbelice a României este cuprins în lucrarea tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej „Raport asupra proiectului de Constituție a Republicii Populare Române” editată și în limba rusă. În Raport se face o caracterizare a Constituției din 1948 a României democratice populare și sunt apreciate transformările de clasă care au avut loc în România în urma întăririi și dezvoltării mai departe a democrației populare. Constituția din 1948 „coresponde unei etape în care

¹ „Probleme economice”, 1952, Nr. 6—7.

² Dușmanii păcii și ai libertății popoarelor. Politica agresivă și unelturile imperialismului american împotriva Republicii Populare Române. București, 1952.

³ Procesul unui grup de spioni, trădători și complotiști în slujba Vaticanului și a centrului de spionaj italian. București, 10—17 Septembrie 1951. București, 1952.

procesul revoluționar de transformare... se afla abia în germene sau într'un stadiu inițial¹. De atunci, poporul roman a obținut succese însemnante. Aceste succese ale Republicii Populare Române ar fi fost de neconcepție fără uriașul și permanentul ajutor al Uniunii Sovietice². În urma succesorilor poporului roman pe teritoriul construirii socialismului, s-au creat bazele social-economice pentru o nouă Constituție a Republicii Populare Române, votată de Marea Adunare Națională la 24 Septembrie 1952.

O mare însemnatate pentru istoricii români o are lucrarea tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej, „Întărirea continuă a regimului democrat-popular în Republica Populară Română”³. În această lucrare sunt caracterizate două etape de dezvoltare a democrației populare în România și se arată însemnatata regimului democrat-popular ca una din formele dictaturii proletariatului. În această lucrare sunt analizate raporturile de clasă din țara, se arată lupta Partidului Muncitoresc Roman pentru transformarea socialistă a țării.

In 1951, cu prilejul împlinirii a 30 de ani dela înființarea Partidului Muncitoresc Roman, Editura P.M.R. a publicat o culegere de documente „Rezoluții și hotărîri ale Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Roman. 1948—1950”. Această culegere a fost editată la București în limbile română și rusă. Ea cuprinde cele mai importante Hotărîri ale C.C. al P. M. R.: Rezoluția Congresului de unificare a Partidului din 1948, hotărîri cu privire la problema națională, sindicate, mișcarea de tineret, problemele literaturii, artei și sportului. O serie de documente sunt consacrate planului cincinal pe 1951—1955, transformării sociale a agricolurii, sarcinilor de plan, raionării economico-administrative, problemelor activității diferitelor ramuri ale industriei.

Materialele culegerii ne ajută să studiem problemele-cheie ale dezvoltării regimului democrat-popular, ale construcției de partid și de stat în ceea ce de a doua etapa a dezvoltării democrației populare din România. Institutul de Istorie a Partidului; de pe lângă C.C. al P.M.R. pregătește pentru tipar lucrarea „Rezoluții și Hotărîri ale C.C. al P.M.R.” adoptate în ultimii ani.

Partidul Muncitoresc Român duce o luptă hotărîtă și intransigentă împotriva diferitelor încercări de deviere dela linia partidului. Demascarea și lichidarea devierii de dreapta au îngăduit partidului să-și întărească rândurile, să sporească capacitatea de luptă revoluționară a membrilor săi, să desfășoare mai larg democrația internă de partid. Înținându-se seama de importanța luptei pentru completa sfidărire a devierii de dreapta, s-a publicat în 1952 o culegere specială intitulată „Materiale în legătură cu devierea de dreapta în Partidul Muncitoresc Român”. În această lucrare sunt cu rînde „Scrisoarea C.C. al P.M.R. către toate organizațiile de partid și către toți membrii de partid, cu privire la rezultatele reformei monetare și la sarcinile partidului” din 15 Martie 1952, materialele plănarei C.C. al P.M.R. din 26—27 Mai 1952, articolel redacțional al ziarului „Scânteia” din 3 Iunie 1952 și articolel tovarășului Alexandru Moghioros, secretar al C.C. al P.M.R. „Întărirea partidului clasei muncitoare — chezașia victoriei socialismului în România”.

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, Raport asupra proiectului de Constituție a Republicii Populare Române. Articole și Cuvântări. Ed. pentru literatură politică. București 1952, ed. a III-a, p. 684.

² Ibidem, p. 686.

³ „Comunist”, 1953, Nr. 76, p. 682.

Această culegere de documente de partid călăuzitoare constituie un important material pentru studierea istoriei Partidului Muncitoresc Român.

La sfârșitul anului 1952, în vederea aniversării a cinci ani de la proclamarea Republicii Populare Române, Editura pentru literatura politică a publicat în limba rusă un studiu consacrat desvoltării României pe calea socialismului¹. În același an, Institutul român pentru relațiile culturale cu străinătatea a publicat o culegere intitulată „Drapelul la muncă în Republica Populară Română”. Aceasta interesantă carte cuprinde materiale despre situația oamenilor muncii până la răsturnarea dictaturii burghezo-mosierești, despre lupta clasei muncitoare pentru dreptul la muncă după cel de al doilea război mondial, despre realizările regimului democrat popular, în aceasta privință. Revoluției culturale ce se desfășoară în România democrat-populară și este consacrată o altă culegere a aceluiași Institut, „În R.P.R. publica Populară Română cultura este un bun al întregului popor” (București, 1952). Această culegere dă o imagine completă a mărețelor transformări înfăptuite în România în ultimii ani. Istoricul va găsi în acestă lucrare un bogat material despre transformările radicale din viața culturală a poporului român, care construеște cu succes socialismul.

In prezent, istoricii români și-au propus să alcătuiască un manual marxist de istorie a patriei. Prima ediție a manualului a apărut la sfârșitul anului 1947. La sfârșitul anului 1952, un colectiv de autori, condus de Acad. M. Roller, a pregătit o nouă ediție a cursului de istorie a României, sub titlul „Istoria R.P.R.”². La începutul anului 1953, acest manual a fost judecățit la confațuirea istoricilor din întreaga țară. Ședința lărgită a școlii de Istorie și Filosofie a Academiei R.P.R., care a avut loc în zilele de 16—17 Ianuarie 1953, a scos în evidență succesele științei istorice românești și a desvăluit lipsurile serioase în organizarea lucrarilor de cercetare științifică. Confațuirea a cheiat pe toți istoricii din România să ridică nivelul teoretic al lucrărilor științifice.

Istoriografia română își aduce contribuția la opera de transformare socialistă a țării. Se largeste câmpul de activitate al istoricilor români. De asemenea totodată se intensifică ofensiva lor împotriva ideilor reaționare ale istoriografiei burgheze. Știința istorică română a pasit pe calea largă a slujirii poporului muncitor și mărețelor idei ale păcii, democrației și socialismului.

¹ Republica Populară Română pe calea construirii socialismului. București, 1952.

² Istoria R.P.R.. București, 1952.

CONGRESUL ISTORICILOR DIN REPUBLICA POPULARĂ UNGARĂ

În vara acestui an (6—13 iunie), s'a desfășurat la Budapesta Congresul istoricilor din R. P. Ungară, organizat de Academia de științe și de Societatea istorică din R.P.U. Congresul s'a bucurat de o atenție deosebită din partea Partidului celor ce muncesc și a guvernului din Ungaria.

Congresul a cuprins pe cei mai de seamă cercetători din domeniul științei istorice ungare. La congres au participat reprezentanți ai științei istorice din U.R.S.S.: tov. Pankratova, Tarlé și Tretiakov și din țările de democrație populară (R.P. Polonă, R. Cecoslovacă, R. P. R., R. D. Germană, R. P. Bulgaria), dovedind că relațiile de tip nou create între țările lagărului socialist, colaborarea frătească bazată pe interesele comune ale popoarelor acestor țări, se manifestă din plin și în domeniul științei istorice.

Congresul a însemnat o trecere în revistă a succeselor și rezultatelor dobândite de știința istorică maghiară dela eliberarea țării încoace, scoțând în evidență marea superioritate a științei istorice bazate și calăuzile de concepția marxist-leninistă asupra „științei” istorice a capitalismului. Congresul a scos la iveală de asemenea lupta istoricilor maghiari pentru combaterea concepțiilor reaționare, neștiințifice, șovinete, clericale ale istoriografiei Ungariei burghezo-moșierești, a arătat că istoriografia burgheză a falsificat cele mai importante momente ale istoriei Ungariei în slujba intereselor reaționare, expansioniste, ale aristocrației și burgheziei maghiare.

Istoricii maghiari, călăuziți de concepția marxist-leninistă, de exemplul luminos al înaintaiei științe istorice sovietice, au fost în stare de a rezolva o serie de probleme, de care vechea și reaționara istoriografie maghiară nici nu s'a atins sau le-a tratat cu totul fals.

Așa cum a subliniat și Acad. Pankratova, un merit însemnat al istoricilor maghiari și constituie și preocuparea lor din ce în ce mai intensă de a studia și a scoate la iveală paginile glorioase ale mișcării muncitorești din Ungaria, în special ale luptei partidului marxist-leninist pentru o Ungarie independentă, liberă și socialistă.

Instițul de Istorie al Ungariei democrat-populare are un bilanț pozitiv datorită publicării unor serii de lucrări despre problemele importante ale istoriei patriei, ca lucrările referitoare la revoluția din 1848, la nașterea relațiilor capitaliste din Ungaria, la criza economică din 1929—1933, la problema națională etc. Colaboratori din ce în ce mai numeroși ai institutului lucrează la elaborarea manualului de istorie a Ungariei pentru învățământul superior. De asemenea, s'au publicat bibliografii în mai multe volume pentru studiul istoriei Ungariei. O importantă realizare o constituie apariția revistei „Századok” („Veacuri”).

Institutul Mișcării muncitorești, înființat din inițiativa Partidului celor ce muncesc din Ungaria, a obținut de asemenea realizări, atât în privința publicării de documente

și lucrări despre diferite evenimente ale mișcării muncitorești din Ungaria, cât și în ceea ce privește popularizarea luptei Partidului celor ce muncesc din Ungaria, popularizarea măreției istoriei a Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, prin muzeu, expoziții etc.

La congres au fost ascultate numeroase referate și conferințe, împărțite în trei mari grupe de probleme: 1) capitole din istoria luptelor pentru apărarea independenței, 2) marele popor rus, exemplu în luptele revoluționare ale poporului maghiar și 3) din tradițiile luptei comune cu popoarele vecine prietene.

In cadrul primului grup de probleme au fost tratate aspectele luptei împotriva năvălirii otomane în timpul Huniazilor (tov. Elekes), aspectele politice, economice, militare și diplomatice, precum și problema „unității naționale” în cadrul răscoalei conduse de Rákoczi (tov. Esze, Pach, Marko, Borus, Hackenast). Referatele au subliniat rolul hotărâtor al masselor de iobagi în succesele acestei lupte de eliberare, precum și figura pozitivă a lui Rákoczi, politica sa față de massele de iobagi, atitudinea față de nobili, precum și trădarea de către marea nobilime a luptei de eliberare de sub jugul habsburgic.

Acad. E. Tarlé a ținut interesante referate despre Rákoczi și despre răscoala condusă de Gheorghe Doja.

Au fost prezentate congresului referate despre rolul important al puterilor imperiale în întărirea și stabilizarea regimului fascist al lui Horthy (referatul tov. Magos) precum și despre uneltele dușmănoase ale imperialiștilor american și englezi îndreptate împotriva independenței și eliberării poporului maghiar în perioada 1919—1944 (tov. Zsigmond). Imperialiștii S.U.A. și Angliei nu s-au pronunțat niciodată împotriva politicii cercurilor conducătoare ale Ungariei de a intra complet în orbita fascismului german; ei declarau că înțeleg condițiile „speciale” ale Ungariei și astfel au aprobat de fapt politica profascistă și antisovietică a guvernărilor maghiari. Analizând diferitele planuri elaborate de imperialiștii american și englezi în timpul războiului, pentru a împiedeca eliberarea adevărată a poporului maghiar, referatul insistă asupra rolului trădător al social democraților de dreapta, ca agenți ai imperialismului, ca trădători ai intereselor naționale.

Exprimându-și dragostea și atașamentul fierbinte față de marea Uniune Sovietică, eliberatoarea și cea mai bună prietenă a Ungariei democratice, față de marele popor rus, s-au consacrat la congres un șir întreg de referate legăturilor dintre poporul rus și cel maghiar și importanței adânci a acestor legături pentru desvoltarea poporului și statului maghiar.

Astfel tov. Fogarasi prezintă aprecierile marelui democrat revoluționar rus Cernîșevski despre Ungaria. Cernîșevski scria cu multă căldură despre lupta revoluționara a poporului maghiar din 1848, a seziat just conținutul social al acestor lupte, rolul masselor populare. Cernîșevski atrăgea atenția popoarelor slave din monarhie să nu lupte împotriva Ungurilor, că politica Habsburgilor este de a lovi în Unguri cu ajutorul Slavilor, apoi de a da în Slavi cu ajutorul Nemților și în sfârșit de a exploata și de a oprima și pe Nemți din monarhie. Cernîșevski prevedea pieirea inevitabilă a monarhiei habsburgice și de aceea condamnă cu hotărâre politica „liberalilor” maghiari, de a ajunge la înțelegere cu Habsburgii, scoțând în evidență că această problemă se poate rezolva pe baza luptei revoluționare împotriva imperiului habsburgic.

Referatul tov. Pankrătova a tratat problema influenței revoluției ruse din 1905 în Ungaria. După ce trece în revistă cauzele revoluției din 1905 din Rusia, arată că aceasta revoluție a avut un adânc ecou în toată Europa. Muncitorii din Roma, Madrid, din Sicilia și din Belgia și-au manifestat puternic solidaritatea lor cu proletarii din Rusia. Miniștrii țarului din diferite capitale europene au fost siliți să recunoască amploarea protestului masselor muncitore din Europa împotriva teroarei călăiilor țaristi. Dar influența revoluției din 1905 a depășit limitele geografice ale Europei. Eroismul revoluționarilor ruși a întărit lupta de eliberare, lupta antiimperialistă din China, Iran și Turcia.

Un ecou deosebit de puternic a avut revoluția din 1905 în țara vecină Rusiei, monarhia austro-ungară.

In toate colțurile monarhici habsburgice, la Viena, Praga, în Galicia și în Ungaria, oamenii muncii au recunoscut din ce în ce mai clar necesitatea urmării măreștilui exemplu al proletariatului rus, necesitatea solidarizării cu revoluția poporului rus. Social-democrația reformistă a încercat să canalizeze revolta masselor muncitoare numai spre revendicarea sufragiului universal, încercând să falsifice sensul revoluției ruse ca având doar obiectivul de a cucerii „drepturi constituționale”. Lenin a subliniat însă că învățărările revoluției ruse, demascând tactica trădătoare a reformiștilor, au demonstrat clar marea forță a proletariatului și rolul său de hegemon în revoluția burghezo-democratică, a arătat calea „spre victorie, a înșuflit și a mobilizat la luptă massele muncitorești din toată Europa”.

In cadrul referatului asupra influenței Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, s'a arătat de catre tov. Réti ajutorul dat de Partidul Comunist al Uniunii Sovietice, ajutorul personal al lui Lenin („Salut muncitorilor maghiari”) în educația comunistă a proletariatului maghiar, în îndrumarea și oțelirea luptei sale, împotriva social-democrației de dreapta, împotriva elementelor trădătoare pătrunse în partid.

Un referat special al tov. Nemeș a tratat despre dragostea și încrederea față de U.R.S.S., pe care le manifestau massele populare în perioada 1919—1945, după înăbușirea Republicii sovietice maghiare.

Tot în această ordine de idei trebuie amintite și lucrările congresiștilor maghiari pe baza referatului tov. Ember, intitulat „Ajutorul acordat de știința sovietică, noii științe istorice maghiare”. Succesele istoricilor maghiari nu pot fi concepute fără ajutorul frățesc continuu, manifestat din partea istoricilor sovietici. Referatul a enumerat căile prin care istoricii maghiari primesc acest ajutor (traducerile, schimbul de informații și materiale, vizitele istoricilor sovietici etc.).

In cadrul Institutului de Istorie s'a organizat secția relațiilor russo-maghiare și secția relațiilor dintre poporul maghiar și popoarele democrațiilor populare. În fața istoricilor maghiari — a subliniat congresul — rămâne ca o sarcină de cinste aprofundarea și mai departe a cunoașterii lucrărilor istoricilor sovietici, a metodelor lor de lucru. In cadrul discuțiilor, reprezentanții istoricilor din țările de democrație populară au luat cuvântul, subliniind fiecare imensa importanță a ajutorului și experienței istoricilor sovietici, pentru desvoltarea științei istorice în țara respectivă. Istoricii români au vorbit despre popularizarea realizarilor științei istorice în R.P.R.. despre multiplele aspecte ale ajutorului primit din partea științei istorice sovietice și folosirea acestui ajutor, atât de prețios, de către istoricii țării noastre.

Lucrările congresului istoricilor maghiari au scos în evidență momentele comune din luptă pentru libertate și independență a masselor populare maghiare, române, cehe, slovace, poloneze etc. In cuvântul adresat congresului, șefa delegației sovietice, Iova-răsha Pankratova a subliniat că istoria popoarelor din Estul și Sud-Estul Europei este strâns legată, și de aceea sarcina istoricilor este de a scoate la iveală ceea ce le-a unit în trecut și de a clarifica factorii care în mod artificial au despărțit aceste popoare. Istoria acestor popoare ne învață că soarta lor este strânsă legată, că în momente de mari primejdii naționale, colaborarea și unitatea lor a fost cea mai bună posibilitate de a învinge cu succes primejdiiile ce amenințau să împiede desvoltarea lor mai

departe. Massele populare au recunoscut și au sezisat acest adevăr. Așa au procedat și personalitățile progresiste din istoria acestor popoare, care exprimau interesele și năzuințele masselor.

Nobilii feudali, și mai târziu burghezia, s-au opus în multe rânduri unei astfel de colaborări și pornind dela interesele lor de clasă încercau să învățbească popoarele din această parte a Europei.

Au prezentat interes referatele corevenților congresului, cu privire la relațiile româno-maghiare.

Este în deobște cunoscut că vechea istoriografie maghiară — ca de altfel și istoriografia burgheziei și moșierimii române — trata problemele relațiilor româno-maghiare dintr-un punct de vedere șovin, plin de dispreț față de celălalt popor, falsificând și ascunzând momentele de luptă comună a celor două popoare vecine.

In urma eliberării ambelor țări de către Armata Sovietică, în urma uriașelor transformări sociale ce au avut loc în țările noastre, s'a deschis posibilitatea de a clarifica în adevărata lor lumină diferențele aspecte comune ale istoriei celor două popoare.

Un număr de referate ținute la congres cuprind relatări despre legăturile dintre cele două popoare, ridicând o serie de probleme a căror rezolvare științifică cade în sarcina istoricilor din ambele țări.

Lupta comună împotriva cotropitorilor turci era considerată de istoricii burghezi din ambele țări ca monopolul poporului respectiv, ascunzând contribuția comună a popoarelor vecine, la această luptă.

In referatul său despre „Aliații și vrăjmașii poporului maghiar în lupta împotriva cuceritorilor turci“, tov. Elekes a subliniat participarea iobagilor români în luptele lui Ion Huniade, prezența unui număr permanent de soldați români în oastea lui, încrederea acordată de catre ostașii Țării Românești lui Huniade.

Ocupându-se de politica internă și externă a lui Matei Corvin în a doua perioadă a domniei sale, Elekes relevă justlea tendința lui Matei de a întări puterea centrală pe plan intern, pentru care primejdia înaintării turcești a oferit mari posibilități, iar pe plan extern de a realiza o mare alianță, în special cu vecinii, în vederea luptei împotriva Turcilor. Din acest punct de vedere, referentul sublinia importanța deosebită a alianței dintre Matei și Ștefan pentru succesul luptelor Moldovei împotriva Turcilor și legătura reciprocă între situația Țărilor Române și a Ungariei, înrăutățirea situației unuia având drept consecință și înrăutățirea poziției celuilalt stat față de năvălitorii turci. Elekes nu ascunde nici greșelile lui Matei, arătând caracterul nejust al expediției sale, întreprinse împotriva lui Ștefan — care s'a soldat, aşa cum arată istoricul maghiar, cu respingerea oștilor lui Matei, precum și caracterul nejust al războiului ceh.

In zilele congresului a fost sărbătorită a 250-a aniversare a luptei pentru independență condusă de Rákoczi. Această luptă prezintă, mai ales în urma faptului ca Rákoczi a devenit și căpetenia Transilvaniei, o serie de probleme importante și pentru istoricii maghiari și români.

Analiza dată de tovarășii Pach și Esze situației iobagilor din Nordul Transilvaniei, întrigile Habsburgilor pentru a desparti pe Români de Maghiari încă în această perioadă, constituirea a două regimenter în majoritate românești în regiunea Chioar (Kövár) care au participat la luptele „kuruților”, prezența chiar între căpeteniile „kuruților” a numeroase elemente românești demonstrează legătura de luptă a celor două popoare în acea stă perioadă.

Prof. I. Toth Zoltán, laureat al premiului Kossuth, a desvoltat referatul său intitulat „Bălcescu pentru colaborarea poporului maghiar și român în 1848—1849”. Figura luminosă a lui Bălcescu a fost falsificată în trecut și de istoricii români și de cei maghiari, care ascundea eforturile sale susținute și continue pentru a ajunge la înțelegerea dintre

poporul roman și cel maghiar și pentru a largi această colaborare și înțelegere la toate popoarele asuprile din această parte a Europei. Aniversarea marelui patriot a dat prilejul și pentru istoricului maghiari, de a prezenta în adevărata ei lumină, figura pozitivă a lui Nicolae Bălcescu și meritele sale în opera de apropiere și înfrâptire a celor două popoare.

Multe probleme interesante pune și coreferentul Kemény despre politica de asuprire națională, practicată de clasele dominante maghiare din Transilvania după 1867.

Raportorul desvăluie cu curaj conținutul, măsurile asuprîtoare luate de aristocrația și burghezia maghiară împotriva populației românești din Transilvania, demascând astfel concepțiile istoricilor și politicianilor burgheziei maghiare, care încercau să ascundă sau să nege chiar acest fapt, vorbind despre o politică „înțeleagătoare” sau chiar mărinimoasă.

Interesante sunt relatările cuprinse în referatul tov. Erényi despre politica națională oportunistă a partidului social-democrat din Ungaria. Engels sublinia că mișcarea muncitorească din Austro-Ungaria, prin însăși natura lucrurilor trebuia să aibă un caracter internaționalist. Primele organizații muncitorești au într-adevăr o politică națională justă, apar ziare și manifeste în limba română pentru muncitorii români din Transilvania, dar și pentru numeroșii muncitori români ce lucrau în întreprinderile din Budapesta. Dar conducerea reformista a partidului social-democrat, aflată la cheremul burgheziei, duce o politică corespunzătoare intereselor acesteia și pe plan național.

Ecoul eroismului muncitorilor ruși și revoluția rusă din 1905—1907 au avut un răsunet adânc și pe teritoriul Ungariei. Un puternic val de luptă se răspândea, nu numai între muncitorii maghiari, dar și printre cei români din Ungaria. Referatul tov. Hanák despre influența revoluției ruse din 1905 în Ungaria, cuprinde o serie de date prețioase și pentru istoricii noștri. La demonstrația din 5 Februarie dela Budapesta, participă și muncitorii din capitala, ziarele muncitorilor din rândurile minorităților naționale se ocupă cu marele eveniment, și în meetinguri speciale, muncitorii de toate naționalitățile își exprimă solidaritatea cu muncitorii ruși. Cercurile guvernamentale intră în panică, un val de greve cuprinde țara, nu se vorbește numai de revendicare dreptului electoral, ci sindicatele ridică și lozinca grevei generale. La 1 Mai 1905, la Cluj, în loc de demonstrație „pașnică”, cum doreau conducatorii social-democrați, are loc o grevă generală; greve au avut loc la Lugoj, Oradea, Arad, Petroșani, Anina și Reșița. Aceste greve n’au încă un scop clar delimitat, dar au fără îndoială un scop politic. În ciuda încercărilor conducerii partidului social-democrat de a opri grevele, în Septembrie anul 1905, are loc cea mai impunătoare manifestație a proletariatului din Ungaria, la Pesta, într-o atmosferă într-adevăr revoluționară. Tov. Hanák reținează de asemenea câteva date importante și pentru istoricii noștri, despre eroicii matrozi ai vasului „Potemkin”. Mulți dintre aceștia s’au răsfirat în Transilvania și s’au stabilit în diferite centre muncitorești. Astfel, 50 dintre ei au sosit la Timișoara și au fost ajutați de muncitorii încadrați în partidul social-democrat. Muncitorii au făcut zid pentru apărarea matrozilor și n’au permis ca poliția să-i arresteze. Mulți dintre ei s’au stabilit la Timișoara, Anina, Reșița. Cercetarea activității lor, a influenței pe care au exercitat-o asupra muncitorilor români și maghiari din Transilvania, rămâne o sarcină de cinste pentru istoricului român.

Referatele despre influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, subliniază că, în ciuda intervenției armatei României burghezo-moșierești, aflate în slujba imperialiștilor americani, englezi și francezi, folosită pentru distrugerea Republicii sovietice maghiare, s’ă manifestat și în această perioadă solidaritatea dintre cele două popoare. Referatul tov. Liptai despre Armata Roșie a Republicii sovietice maghiare — aliata Armatei Roșii Soviетice — citează cuvintele ziarului francez „Echo de Paris” din 7 Iulie 1919, despre faptul că „disciplina” soldatului armatei intervenționiste a burgheziei și moșierimii române lasă mult de dorit, ca sunt foarte mulți dezertori care se alătură în masă bolșevicilor maghiari. Muncitorii maghiari și români din Transilvania au răspuns, precum recunoaște și

ziarul burghez austriac „Neue Freie Presse”, prin grevă generală, ofensivă armatei României burghezo-moșieresti îndreptată împotriva Republicii sovietice maghiare. În cadrul eroicei Armate sovietice maghiare au luptat mulți Români. În același timp, se relevă cărdășia claselor exploatațoare din ambele țări pentru sugrumarea avantului revoluționar.

În cadrul ședințelor de lucru ale congresului, sub semnul colaborării între istoricii țărilor de democrație populară, tov. Toth, în numele secției de istorie a U.R.S.S. și a țărilor de democrație populară din Institutul de Istorie, a prezentat un referat cuprinzând propunerile în ceea ce privește probleme importante de interes comun.

Tov. Molnár analizează, în lumina lucrării lui I. V. Stalin, poziția trădătoare a social-democrației, conținutul și trăsăturile caracteristice ale imperialismului maghiar, problemele acțiunii legii economice fundamentale a socialismului. Referatul n'a fost urmat de discuții.

Deosebit de prețioase au fost pentru istoricii tuturor țărilor de democrație populară indicațiile, sfaturile date de tov. Pankratova. Tov. Pankratova a subliniat că istoricii din țările de democrație populară trebuie să acorde o deosebită importanță istoriei masselor muncitoare, istoriei mișcării muncitorești, istoriei mișcării revoluționare, istoriei partidelor comuniste.

Tov. Pankratova a insistat asupra importanței studierii mai intense a istoriei contemporane, combătând cu hotărîre concepțiile greșite, după care problemele actuale, de exemplu studierea dezvoltării conținutului etapelor democrației populare n'ar fi istorie. Fă datorie patriotică a istoricilor de a se ocupa cu aceste probleme atât de importante pentru educația oamenilor muncii.

Istoricii U.R.S.S. și ai țărilor de democrație populară au hotărît să supună forurilelor lor propunerile pentru a organiza elaborarea unor lucrări comune de mare importanță. O lucrare comună va fi monografia despre miscările tărenesci în secolele XV—XVI și în special despre miscările husite și influența lor. Cu ocazia a 50 de ani dela prima revoluție rusă din 1905, se va reda o lucrare colectivă despre revoluția rusă din 1905 și importanța ei internațională, lucrare ce va fi condusă de Institutul de Istorie al Academiei de Științe a U.R.S.S. De asemenea, la a 40-a aniversare a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, se va publica o lucrare despre influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie asupra avântului revoluționar din țările de democrație populară. La a 10-a aniversare a eliberării țărilor de democrație populară de către gloriașa Armată Sovietică, se va publica o lucrare colectivă despre rolul eliberator al U.R.S.S. și despre lupta popoarelor țărilor de democrație populară pentru eliberarea națională și socială.

Congresul a demonstrat rezultatele obținute de către istoricii maghiari și el a arătat perspectivele luminoase ce stau în fața științei istorice legată de masse, de popor, bazată pe atotbiruitoarea știință a lui Marx, Engels, Lenin și Stalin.

O astfel de știință istorică, pe lângă capacitatea ei de a reda în lumina justă și adăvărată evenimentele cele mai de seamă ale istoriei patriei, devine o puternică forță mobilizatoare, un puternic factor de educație patriotică a masselor populare, un factor al construcției socialismului. Congresul a însemnat o importantă etapă, nu numai în dezvoltarea științei istorice maghiare, ci și în dezvoltarea și adâncirea colaborării istoricilor sovietici și din țările de democrație populară, sub semnul internaționalismului proletar, sub semnul prieteniei și înfrățirii popoarelor lagărului socialist.

B. D. GRECOV: *Tărani în Rusia, din timpurile cele mai vechi și până în secolul al XVII-lea.*

(Ed. Acad. R.P.R., București, 1952, 939 pag.)

Apariția cărții marelui istoric sovietic asupra țăraniilor în Rusia, în traducere românească, este bine venită: întâi, pentru că prezintă pentru cercetătorii noștri un model de expunere științifică și metodică a unei mari probleme în întregimea ei, al doilea, date fiind punctele comune ale evoluției acestei clase sociale la Ruși și la Români, ea poate trezi la noi sugestii de cercetări și de puncte de vedere noi și pentru istoria vieții țăraniilor din țara noastră. B. D. Greco夫 subliniază cu tărie în cartea sa că istoria socială a țărănimii rusești nu este un fenomen particular și unic, el se încadrează în istoria societății feudale din Europa răsăriteană și centrală. În special, se ridică împotriva școaliei istorice rusești burgeze, care vedea în istoria țăraniilor ruși istoria unei colonizări continue de oameni liberi, care scapă în acest chip de formele structurii feudale. Una din ideile centrale ale lucrării este tocmai unitatea în evoluția istorică a societății din Europa, dela răsărit de Elba, deosebită de aceea dela apus de acest fluviu, în ceea ce privește epoca, care începe la mijlocul veacului al XV-lea. Din această societate, răsăriteană și central-europeană, fac parte atât Români, cât și Ruși, așa că orice studiu cu caracter general privitor la evoluția societății unuia din aceste popoare, privește și pe celălalt.

In fața autorului s'au ridicat mari dificultăți de metodă: lipsa unei unități de stat rusești până în secolul al XV-lea, material puțin și incomplet pentru anumite perioade, și controverse numeroase între istorici asupra celor mai multe puncte esențiale ale cercetărilor. B. D. Greco夫 a îsbutit să dea o cercetare unitară pentru toate țările rusești, să folosească din plin tot materialul istoric cunoscut: documente, date ale filologiei și ale arheologiei și să prezinte părerile tuturor istoricilor în toate cazurile controversate. Este o lucrare bogată în material, dar care nu pierde niciodată urmărirea liniei ideilor generale de care este călăuzit www.dacoromanica.ro.

temelul metodelor științifice a materialismului istoric.

Cartea este împărțită în trei părți mari, care corespund celor trei mari perioade ale istoriei țărănimii rusești până la mijlocul secolului al XVII-lea, stabilite de autor. După o introducere, în care partea cea mai importantă privește „obștea țărănească” rusească, urmează prima parte, care cuprinde perioada din secolele X—XII, adică epoca Rusiei Kievene, a doua perioadă cuprinde epoca fărăimiilor feudale din veacurile XII—XV, iar a treia, aceea a formărilor statului unitar rusesc din a doua jumătate a veacului al XV-lea, până în veacul al XVII-lea. Tuturor acestor perioade le corespund epoci speciale ale vieții țăraniilor și ale raporturilor lor cu stăpânii pământului. Prima perioadă este vremea în care rămân resturi ale muncii celeadnicilor, robi medievali care lucrează la curțile nobilimii, este o epocă de formare a feudalismului. În această perioadă țărănește este încă în mare parte liberă, alcătuită în obștii. A doua perioadă reprezintă epoca „obrocului”, adică a rentei în natură. Obștile țărănești sunt supuse de feudali și datoare cu plata obrocului sau a dijmei față de stăpân, din produsele delnicielor lor, pe care le cultivă cu drept ereditar. A treia perioadă este epoca iobagiei, adică a clăcii. Renta în muncă pe rezerva senorială trece, ca importantă, înaintea dijmei. Ca urmare a transformării produselor agricole în marfă, țărani dependenti sunt obligați să muncească pe moșiile rezervate stăpânlui, ca să producă grâne pentru vânzare. Consecința acestei schimbări a fost legarea de glie a țăraniilor dependenti, transformarea lor în lobagi.

In partea introductivă, autorul susține ideea existenței unei obștii țărănești care să la baza feudalismului rusesc. Obștea țărănească agricolă, care se trage din străvechea organizație gentilică, dar reprezintă o formă socială evoluată față de aceasta, cu înmormântări în clase, a fost cu vre-

mea cotropită de feudali. Cu alte cuvinte, originea feudalismului în Rusia stă în aşezarea stăpânilor, războinicilor, peste obștea țărănească, pe care au aservit-o treptat. Nu colonizarea, nici transformarea dregătorilor în stăpâni de moșii sunt originea feudalismului. Țărani au fost la origine stăpâni pe pământul pe care-l muncau și formarea marii proprietăți are la bază o cotropire.

Prima perioadă a istoriei țăraniilor în Rusia (secolele X–XII) se caracterizează prin existența ultimei etape a rentei primitive în muncă. Stăpâni cnezii și particulari au curți, la care lucrează celedinici, în parte boieri. Țărănești rusească, sub numele general de *smerzi*, este constituită în obști, în mare parte libere. Ideile principale ale autorului privitoare la această perioadă din istoria Rusiei sunt acestea: în Rusia, existența robilor de către nu dovedește că a fost o perioadă sclavagistă, perioada sclavaieștă n'a existat în istoria Rusiei (afară de țărurile mărlă, unde au stăpânat Grecii și Românii). În perioada kieveană suntem în plină epocă de formare a feudalismului: o parte dintre smerzi încăpuseră sub stăpânerie feudalilor, erau datori cu o dijmă în natură (în special blănuri); începe să se alcătuiască atunci marele domeniu feudal, prin acapararea pământurilor locuite și stăpânite de obștile smerzilor.

A doua perioadă, intitulată de autor: Transformarea ocinelor în senioare și renta în produse (secolele XII–XV), prezintă mari dificultăți de tratare. Avem trei subîmpărțiri ale acestelui părți, care corespund celor trei teritorii principale ale Rusiei în perioada fărămitării feudale. Prima este regiunea Halici-Volînia, care începe dela o vreme sub stăpânerea Poloniei, a doua Rusia din regiunea apuseană: Novgorod, Pskov și ținuturile stăpânești de Lituania și a treia Rusia de Nord-Est, regiunea Suzdal-Rostov, pe care urmă să se fundeze statul unificator al Moscovei. Deși având o soartă politică deosebită, toate aceste trei subîmpărțiri ale pământului ruseesc au avut aceeași evoluție socială. Toate trei sunt teritorii pe care odinioară s'a folosit („Russkaia Pravda”), străvechea lege unitară rusească. Noua nobilime, boierimea, este la origine o pătură socialistă (soslovie), care, numai mai târziu capătă un statut juridic de clasă, prin privilegii date de suverani, ea este deci anterioară acestor suverani și s'a format în epoca precedentă prin luarea în stăpânerie a obștilor și a pământurilor lor. Acum această luare în stăpânerie este completă, toate obștile, sau cărău imensa lor majoritate, au căzut sub stăpânerea feudalilor. Obștea țărănească totuși, în dependență de feudali, continuă să existe. Ea își are legea ei: în țara Halicului există obști de lege rusească, lege polonă și lege românească (Varana).

Numei coloniile nemțești nu sunt constituite în obști. Aceste obști aservite, sunt date de seniorul cu o rentă în natură, în special din produse agricole, dar obligațiile de munca nu apar încă (afară de munca de curte, nu înșă cea agricolă pe pământul rezervat seniorului). Stăpânul este un cavaler; în schimbul imunității acordate de suveran, el este dator cu slujba militară pentru acesta, el nu exploatează moșia, ci o lasă în seama țăraniilor care muncesc părțile lor ereditare, constituții în obște, și dau dijmă stăpânului. Obrobul, renta în natură, este forma generală a dependenței țărănești pe tot teritoriul ruseesc. Se formează imense latifundii stăpânite de boieri; aceștia sunt niște seniori, în sensul că au stăpânerie pur feudală, nu exploatează moșile, ci rămân cu drept de dijmă și de judecată; pe baza imunității, sunt stăpâni politici ai domeniului. În Rusia de Nord-Est (regiunea Suzdal-Rostov, mai târziu Moscova) evoluția este aceeași, deși ceva mai târză. Este sigur, afirmă autorul, că și aici a stăpânat odinioară Rusia kieveană, și aici au trăit oamenii, după „Russkaja Pravda”. În această regiune a dispărut numele general al țăraniilor, *smerdi* și a fost înlocuit cu cel de *chrestiani*, care la origine înseamnă creștini și a căpătat sensul de țărani, în perioada stăpânerii Tătarilor în Rusia. Acești chrestiani nu sunt coloniști veniți din alte părți, teoria colonizărilor, scumpă lui Kliucovski, este respinsă cu hotărire de Grecov, ci sunt și ei vechi locuitori ai pământului, cărora li s-au redus libertățile prin așezarea feudalilor boieri. Prin urmare, ideea de temelie a autorului este străvechea așezare stabilă a țăraniilor pe pământ muncit de ei și unitatea, din punctul de vedere al evoluției istorice, a întregului pământ ruseesc.

A treia perioadă (sec. XV–XVII) este intitulată: Desvoltarea pieței interne, transformările agriculturii. Gospodăria boierească, claca țăraniilor și starea de serbie (în loc de „starea de serbie” credem că trebuie tradus „lobăgia”). Pentru această perioadă, autorul folosește o tratare unitară, ca urmare a unificării politice a Rusiei prin statul moscovit. Pentru motive de metodă, B. D. Grecov a lăsat în partea precedentă a cărții câte un subcapitol privind evoluția vieții țărănești din regiunea Volînia, Halici sub Polonezi, în secolele XV–XVII și aceea a țării Novgorodului în secolul al XV-lea, până la luarea în stăpânerie de către Moscova, la 1471.

Pentru Europa dela apus de Elba, această perioadă din secolele XV–XVII înseamnă începuturile capitalismului, și odată cu aceasta introducerea muncii salariate și treptata eliberare a țăraniilor serbi. Dimpotrivă, la răsărit de Elba, se instaură legarea de gălie a țăraniilor și o nouă perioadă de rentă în munca, claca agricolă. Cauza acestei

transformări este în primul rând transformarea produselor agricole în mărfuri ce se vând pe bani. Rusia a avut legături comerciale cu Apusul care cumpăra grâne : cu Suedia, Anglia, Tările de Jos. Dar acest comerț extern, deși trebuie luat și el în considerare, nu este cauza principală a transformării de care am vorbit. Mai mare importanță decât piața externă are piața internă. Desvoltarea pieței interne în Rusia în secolele XV—XVII, este un punct de vedere nou în istoriografie, datorit lui Grecov. Această piață internă se formează întâi prin creșterea orașelor și formarea de orașe noi (așezarea tăranilor și a boierilor la orașe, deschiderea bâlciorilor), apoi, odată cu aceasta, o creștere a nevoilor nobilimii și ale curții și în special, ca o urmare a acestor fante, economia în bani, care înlocueste vechea semi-autarhie naturală feudală. Grecov eronată cu atenție creșterea prețurilor și creșterea producției.

Faptele economice enunțate mai sus au avut urmări asupra stării tăranilor și raporturilor lor cu stăpânii de moși. Se formează atunci „gospodăria proprie bolerească”, adică rezerva seniorială, care aproape că nu exista de loc în Rusia până în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Epoca ei de dezvoltare este secolul al XVI-lea, mai ales a doua jumătate. Pentru a putea exploata acest pământ, ce era menit să producă grâne-mărfa pentru vânzare, boierii și stăpâni de moși în genere au trebuit să folosească munca tăranilor dependenti : de unde cestia erau înainte datorii numai cu obrosul : renta în produse, ei acum devin iobagi, datori cu muncă gratuită, claca : *barschina* (la noi : boierescul).

Dar făță de această transformare social-economică, vechea clasă nobilă a boierilor nu a putut ține pasul. Ruiniată de datorii, de exișentele unei noi vieți întemeiate pe economia în bani, ea decadă, pierde averile și puterea economică, ca și pe cea politică. Se ridică acum, cu sprințul suveranilor statului moscovit, o nouă clasă de stăpâni de pământ, pomestnicii. Aceștia erau la origine slujitorii militari ai marelui cneaz (mai târziu, tsar) ; împroprietăriți pe pământ confiscat și cucerit dela cnezatele supuse, ei formează o armată de stat, deosebită de armata tendală a cetelor boieresti (asemănători cu curtenii din istoria noastră). Pomestnicii devin pe înțeul temelia economică și politică a noului stat rusesc unitar. Dacă aceștia sunt cadrele noi de stăpâni de moși, forța de muncă a acestor moșii sunt tot vechile obști tărașeni. Tăranii în această perioadă, mai mult ca în cele două precedente, nu formează o masă unitară. Grecov analizează cu atenție diferențele categoriei de tăranii dependenti : cei îngajați pe timp limitat pe bază de contract etc. și ajunge la concluzie

că temelia massei tărașeni supuse o formează așa numiții *staroșilti*, a căror nume s-ar putea traduce românește prin *băstinași*. El sunt urmașii vechilor smerzi, membrii vechilor obști (și nu, cum au crezut unii istorici pe care-l combatte Grecov, numai o parte din tărași, cei aserviți). Acești *băstinași* sunt cei care nu s-au rupt de obște și de satul lor, ei sunt acum aserviți clăcii, au devenit iobagi. Alături de dânsi sunt așa numiții : *novoporadicchi* (tradus, tărași cu învoie nouă), de fapt noi veniți, colonizați în anumite condiții pe moșie. Aceștia din urmă aveau condiții mai bune ca cel dințat, de vreme ce fuseseră cojonizați pe temelul unui contract, fie și verbal, dar cu vremea că în condiția vechilor locuitori ai satelor.

Stabilind că motivul de bază al legărării de glie, al iobagiei, în Rusia, este transformarea produselor agricole în marfă vândută pe bani, autorul caută, pe temeiul unei bogate documentări, să cerceteze chestiunea dreptului de deplasare al tăranilor din Rusia, problemă care este deosebită. Înrește, de aceea a originii aservirii tăranilor la obligații de rentă față de stăpân. Până în secolul al XVI-lea, în Rusia tăranul dependent de pe moșile cnezilor, nobililor și mănăstirilor, avea dreptul să se mute de pe o moșie pe altă moșie. Acest drept era însă îngrădit de anumite date și condiții : nu se putea face decât toamna, două săptămâni înainte sau după sfântul Iurie de toamnă, adică după terminarea muncilor agricole și cu plata dărilor și obligațiilor către stat și către stăpân, precum și a unei indemnizații. Până la 1580, tăranii plecați de pe moșie nu pot fi rechemați cu forță, nici pedepsiți, sunt cazuri când vechii lor stăpâni îi roagă și îl fac făgăduieli ca să se întoarcă înapoi. Dela această dată, plecarea tăranilor devine un delict, ei pot fi readuși cu forță. Autorul stabileste că la 1581, tsarul Ivan al IV-lea a dat un decret, o legătură, care suspendă temporar dreptul de strămutare al tăranilor, pe un timp limitat. Această măsură se dătoareste unei grave crize economice și politice prin care trecea atunci Rusia. Tarul stabilește că în acel an și apoi în anii următori, se suspendă dreptul de strămutare al tăranilor, aceștia sunt *anii de interzicere*. În cursul acestei perioade se dă la 1597 decretul prin care se stabilește că tăranii care au fugit de cinci ani încoace pot fi căutați și readuși, cei deplasati mai demult nu se mai pot cere înapoi. Totodată, în această epocă, tăranii stabiliți temporar pe moșii, cu contracte, sunt asimilați cu iobagii, deși tot în 1597 se dăduse un decret care socotea acest lucru ca un abuz. Lupta pentru dreptul de deplasare a fost lungă și a urmat vicisitudinile luptelor politice și sociale. În anii 1601 și 1602 Boris Godunov decretează eliberarea tăranilor și consilii că le redă dreptul de

deplasare, ce li se luase temporar. Această măsură fusese cerută de anume stăpâni de moșii mai mari, care voiau să atragă noi brațe de muncă pe moșile lor. Fuga în massă a țărănilor și mișcările de răscoală contribuiră și ele la renunțarea și la legarea totală de glie. Dar această situație a fost numai de scurtă durată : în prima jumătate a veacului al XVII-lea, deplasarea țăraniilor este din nou interzisă și căutarea celor fugiti este îngăduită până la 15 ani în urmă, iar dela 1648, pe timp nelimitat. La această dată, toată massa țărănească, indiferent de originea ei, este lipsită de dreptul de deplasare, chiar și cel cu învoieli contractuale și membrii familiilor și urmașii lor. Astfel istoria țărănimii rusești până în secolul al XVII-lea este istoria unei aserviri și a luptei împotriva acestei aserviri.

Traducerea românească este făcută în genere cu îngrijire, și a isbutit să treacă peste numeroasele dificultăți pe care le prezenta o scriere plină cu denumiri tehnice (acestea au fost redate în forma originală cu explicații, sau traduse cu termeni echivalenți românești, dându-se în note și numele în rusă). Totuși se impun unele obiecții ce privesc acești termeni tehnici : la pagina 496 se vorbește de *farii* Moscovei din secolul al XV-lea, ceea ce este un anacronism ; în acest secol marii cnezi ai Moscovei nu purtau încă titlul de țar, în textul rusesc este *gosudari*, adică stăpâni ; la pagina 509 și în multe alte locuri se folosesc în traducere termenul hrisov. În text este vorba de un privilegiu dat de hanul Tătarilor, care purta numele de *iarlic*. Nu orice privilegiu este un

hrisov, termen bizantin folosit la noi numai în Tara Românească. Era mai bine să rămână termenul *iarlic* și în genere : *privilegiu*. Să cotim că termenul *krepostnoe pravo* nu trebuia tradus cu *starea de șerbie*, ci pur și simplu prin *tobagie*, termen care în românește e bine cunoscut și înseamnă instituția țărănilor legați de glie. Șerbia, care corespunde cu servajul apusean, e un termen mai larg, iar „*starea de șerbie*” poate da naștere la confuzii. La pagina 506 : „Dar acest termen (smerd) se întâlneste mai rar decât altul echivalent „*sirota*”, îndepărtat ceva mai tarziu de termenul *țaran*” (în notă: chrestian). Toți termenii din această frază, smerd, sirota, chrestian înseamnă deopotrivă : țaran, deci nu numai ultimul trebuia tradus. Din frază s-ar putea înțelege că „*țaran*” este un termen folosit și în limba rusă. La pagina 340, Vataman, nu trebuia tradus prin ataman, și în vechea organizație românească avem *vătămani*, administratori locuitorii la moșii, deosebiți de atamanii că zăcești, șefi militari. În sfârșit, numele proprii de oameni originari din țările care folosesc alfabetul latin trebuie redate cum se scriu în acest alfabet. În traducerea de care ne ocupăm, anumite nume poloneze sunt date în ortografie polonă, de pildă *Hejnosz*, altele sunt date în transcriere fonetică, de pildă S. Cuceba în loc *Kutrzeba*.

Cu toate aceste observații mărunte, carteia este de mare folos pentru istoriografia noastră și apariția ei în limba română este un serviciu adus științei

Al Orecu

N. BĂLCESCU, *Opere, v. I: Studii și articole*

(Ed. Acad. R.P.R., București 1953, 385 pag.)

Prinț'o proclamație retorică ce s'a dat la 7 Ianuarie 1853, la afilarea morții lui N. Bălcescu, fruntașul „revoluționari” români atât în emigratie se angajau :

„Să ne grăbim, să ne armăm cu toate puterile sufletului nostru și să străbatem lumile, să căutăm și să descoperim, să adunăm și să aducem pe pământul românesc și să reconducem noi floarea înimei Bălcescului ce timpul nu-l iertă să conducă el însuși”.

Pentru că „gândirile Bălcescului sunt ale României”, se spune mai departe. Proclamația se încheie cu cuvintele : „Glorie eternă !”.

Ce avea să devină acest angajament ? Un document steril, uitat între atâțea altele, care

cuprinde angajamente asemănătoare ale burgheriei și moșierimii române.

Ce aveau să însemneze cuvintele : „Glorie eternă” ? O tot atât de eternă îngăduită din partea burgheziei române față de memoria gânditorului și luptătorului revoluționar democrat român, care a fost Nicolae Bălcescu.

Abia peste unsprezece ani dela moartea sa, și-a adus aminte cineva de osemintele uitate în groapa anonimă dela Palermo. Acela a fost domnitorul Alexandru Ion Cuza care a trimis să fie desgropate aceste oseminte și aduse în țară în care nu se stinsese eșoul luptei Bălcescului. Acestea nu au mai fost însă găsite, căci, până în anul 1863, potreziseră și se amestecaseră pentru vecie cu osemintele săracilor din cimitirul din Pa-

¹ Al. Cretzianu, Din arhiva lui Dumitru Brătianu, București, 1933, I, 316—317.

Apol, peste un pătrar de veac, și-a mai adus aminte de el Alexandru Odobescu, care a publicat pentru prima oară lucrarea lui Bălcescu „Românii sub Mihai Vodă Viteazul”. Și poate că această lucrare, pe care compatrioșii se angajaseră să i-o tipărească încă din 1852, năr fi fost editată nici atunci, dacă opera aceasta a lui Bălcescu năr fi avut darul de a exalta vitejia lui Peneș Curcanul, pornit alături de armata rusă să lupte în războiul pentru Independența națională. În acest sens, Al. Odobescu își încheia precuvântarea sa : „Noi sperăm și credem că această carte, aşa cum este va aduce, n'imprejurările de față, folos și întărire cugetului național al întregel români”¹.

Dar în aceeași precuvântare, Al. Odobescu mai făcea și următoarea mustrare usturătoare : „Spre ruiniarea noastră de până acum a trecut un pătrar de secol de la moartea Bălcescului, mal înainte ca să poată fi pus sub ochii națiunii române, tot ceeace dânsul lucrare intru cea mal mare a ei onoare”².

Tot el anticipa atunci că „cu timpul, Societatea Academică Română își propune de a publica o edificie critică și mai luxoasă a operelor complete ale lui N. Bălcescu”³.

Conducerea Academiei Române, pusă în slujba regimului burghezo-moșieresc și reflectând, deci, ingratitudinea acestuia față de memoria și opera lui N. Bălcescu, n'avea să și îndeplinească însă niciodată acest angajament. Ea nu și-a mai întors — dela Al. Odobescu încoace — atenția asupra prețiosului tezaur care cuprinde ceea mai înaltă gândire românească dela jumătatea secolului al XIX-lea. Nu numai că aceasta n'avea să publice nici când „operele complete” sau chiar parțiale ale lui N. Bălcescu, dar nici n'a schișat un gest de evocare la anumite date comemorative ce se împlineau dela moartea pribeagului dela Palermo, pentru care „cel din urmă al meu cuvânt va fi încă un imn ţile, țara mea mult dragă”, cum scria cel ce-și simțea viața stingându-l-se departe de patrie, pe meleagurile amare ale exilului⁴.

Între titlurile comunicărilor și articolelor secțiunii istorice a vechei conduceri a Academiei Române, publicate în răstimp de mai bine de optzeci de ani — până la transformarea revoluționară a acestela în Academia Republicii Populare Române înfăptuită de regimul de democrație populară — printre subiectele numeroaselor discursuri de recepție ținute an de an de către cei unși cu ,nemurirea celui mai înalt for al culturii”,

cum îi plăcea bătrânei conduceri a Academiei să se fălească, printre comemorările prezentate în cadrul unor sesiuni, printre subiectele date pentru lucrări pe care deținuta se arăta preocupată să le pînseze, printre subiectele vechei colecții „Studii și cercetări”, printre toate acestea, nu a încăput nimic despre viața eroică și despre opera de valoare excepțională a marelui gânditor N. Bălcescu.

Propovăduitoare a concepțiilor reacționare, n'cesare pentru apărarea și menținerea regimului burghezo-moșieresc, conducerea Academiei Române n'avea să se arate dispusă, firește, nici ca să desprindă din ultare viața marei revoluționare democrat N. Bălcescu, căci astfel s'ar fi spulberat legenda falsă ce se crease unor pretinși „revoluționari” români, ca I. C. Brătianu, Ion Eliade Rădulescu etc. și nici ca să-i publice opera în care el făcea să pulseze ideea luptei împotriva exploatatorilor și dădea poporului îndemn pentru o revoluție „viitoare” având ca tel „înlătarea plebeianismului” la putere. Și, deși Bălcescu, în limitele gândirilor sale, nu preconizase, pentru atingerea acestui tel, înlăturarea proprietății private, totuși ideea în sine a desființării exploatației a fost deajuns pentru ca „înlătul” vechi for de cultură se dea operei altoită pe astfel de idei un sens conspirativ și s'înțreteze ca atare. Cum altfel s'ar putea explica faptul că cea mai înaintată operă istorică, care face începutul istoriografiei noastre naționale, a fost ignorată de acea pretinsă „cea mai înaltă Instituție de cultură” a țării : conducerea Academiei Române de până în luna Iunie 1948?

Iesită din transformările înfăptuite pe calea revoluției culturale de către regimul de democrație populară din țara noastră, Academia Republicii Populare Române înscrie an după an noi realizări menite să făurească în patria noastră știința, pusă în slujba poporului munitor. Paralel cu aceasta, noua Academie, călăuzită de farul luminos al Ideologiei proletariatului și având drept model cea mai înaintată știință din lume, știința sovietică, își întoarce cu gratitudine și prejuire atenția spre tezaurul științific progresist pe care l-a moștenit și îl redă lumina strălucitoare de care nu s'a putut bucura până acum. O astfel de înălțădorie și-a îndeplinit Academia Republicii Populare Române, începând să publice operele lui Nicolae Bălcescu.

In cuvântul care precedea primul volum editat, se arată că această inițiativă degurge din Hotărârea Consiliului de Miniștri a Republicii Populare Române din 13 Decembrie 1952, cu privire la comemorarea a o sută de ani dela moartea lui Nicolae

¹ Al. Odobescu, Precuvântarea la N. Bălcescu, Istoria Românilor sub Mihai Vodă Viteazul, București p. XX.

² Ibidem, p. VIII.

³ Ibidem, p. XX.

⁴ Ibidem, p. XIII.

Bălcescu. Regimul nostru democrat-popular a ridicat astfel lespedeza grea a ingratitudinii sub care a fost tinută timp de un veac memoria și opera acestui mare precursor al istoriografiei noastre naționale și l-a înălțat la locul ce își se cuvenea, redându-l poporului pentru care a scris, a luptat și s-a jertfit.

In volumul I sunt editate scriserile lui N. Bălcescu publicate în timpul vieții, la care s-au adăugat și două din scriserile sale rămasse în manuscris și anume: „Reforma socială la Români” și „Manualul bunului Român”.

Primul dintre aceste studii este „Puterea armată și arta militară dela întemeierea principatului Valahiei până acum”, publicat de Bălcescu în anul 1844. Precedat de o scurtă introducere principală, acest studiu destul de documentat dacă ținem seama de posibilitățile din vremea aceea, cuprinde două părți: 1. Dela întemeierea principatului până la aşezarea domnilor fanarioi (1290—1716) și 2. Dela aşezarea domnilor fanarioi până la Regulamentul Organic (1716—1830), inclusiv și Puterea armată sub Regulament (1830—1844). Prima dintre aceste perioade este prezentată de el ca o perioadă de glorie și de demnitate, după care a urmat declinul pricinuit de desființarea armatei de țară. În încheierea acestui studiu, Bălcescu propune „a purcede că mai în grabă spre o reformare a organizației noastre ostășesti”, căci această instituție renăscută de Regulamentul Organic era bună în principiu, dar rău aplicată, în sensul că ea constituia o sarcină grea numai pentru popor. De aceea, el dă ideea că „tot Românul fără excepție se naște cu datoria dă fi soldat al patriei”. Bălcescu concepe oştirile ca un laborator în care să se formeze „rezervele naționale”, pentru că: „Puterea statului nu stă în armata activă, ci în rezervele naționale”.

Scurtul cuvânt introductiv, care precedează acest studiu, prezintă o deosebită importanță, deoarece aici Bălcescu își fixează concepția sa înaintată despre o istorie a poporului, pe care îl consideră făuritor al istoriei, respingând concepția reaționară, după care istoria era polarizată în jurul „stăpânitorilor”. Considerând că istoricul trebuie să se occupe cu instituțiile „întemeiate pe niște principii... de cele mai raționale”, Bălcescu se ocupă de armată. Explicând de ce a început cu instituția ostășească „înaintea oricărora altora”, își arată convingerea că numai prin puterea armelor, poporul „își va lua vreodată rangul ce își se cuvine”. Crearea unei forțe armate, constituia singurul mijloc prin care poporul își putea redobândi libertatea și independența.

Acest studiu a fost prețuit de contemporanii săi ca o realizare deosebită. Pentru Kogălniceanu, care a publicat pe scurt prima

oară acest studiu în revista sa dela Iași „Propășirea”, Tânărul istoric valah reprezintă „una din cele mai frumoase speranțe”.

Rare ori această prețuire i-a fost acordată de vreun istoric burghesc de mai târziu.

Volumul cuprinde apoi articoului lui Bălcescu intitulat „Comentarii asupra bătăliei dela Câmpii Rîgăi sau Cosova” (17, 18, 19 Octombrie 1448), publicat de el în același an, tot în paginile „Propășirii”. Aici Bălcescu glorifică participarea Românilor, alături de oastea ungură a lui Iancu de Hunedoara, la această bătălie împotriva expansiunii otomane. El respinge afirmația unor istorici că Români nu au luat parte la această mare bătălie, încheind evocator că slava lor militară este neîntinată și că: „Ei s-au purtat toldeaua ca niște viteji, au făcut.. mari jertfe și au vărsat sângele până la unul pentru apărarea civilizației și a libertății”. Printr-o astfel de evocare înălțătoare Bălcescu chemă poporul la lupta de elibera re de sub jugul turcesc.

Este reeditat apoi „Prospectul la Magazin istoric pentru Dacia”, revistă scoasă de el în anul 1845 împreună cu August Treboniu Laurian, profesorul de filosofie dela Colegiul Sf. Sava.

In acest Prospect, el își reînnostește concepția sa științifică asupra istoriei patriei, subliniind totodată importanța ei, istoria fiind „cea dintâi carte a unei națiuni”.

Revista aceasta, scrie el, a fost concepută ca o „colecție colosală”, menită să adune și să publice documente pentru cunoașterea trecutului poporului nostru, dând astfel primul ajutor de acest fel cercetătorilor, „pentru ca să putem compune odată o adevarată istorie”. Inițiativa sa urma după cea luată de Mihail Kogălniceanu în Moldova, unde acesta scosese „Arhiva Românească” în anul 1840.

Bălcescu a dat primul exemplu, fiind cel mai activ colaborator al „Magazinului”, unde a publicat texte de cronică românești, care zăceau prin mânăstiri, în manuscrise necunoscute sau greu accesibile cercetătorilor; documente interne tot așa de necunoscute și de importanță pentru cunoașterea mai cu seamă a trecutului gloatelor, precum și scurte studii istorice.

„Cuvântul preliminaru despre istorialele istoriei Românilor”, cuvânt care se află redită în volum în continuare, a fost scris și publicat de el în primul volum al „Magazinului”. Aici, Bălcescu subliniază importanța istoriei pentru cultivarea patriotismului în popor și arată preocuparea pentru „o bună istorie națională”, a cărei menire trebuie să fie „să ne povătuiască în viața noastră socială, ca să ne putem măntui”, adică, precizează el „să încrezăm cu mai multă înință la o reformă politică și socială, care să ne facă credință a ne luă rangul ce ni se cuvine

în marea familie a națiilor europene". La baza acestei bune istorii, căreia îl acordă un rol transformator, el recomandă să stea izvoarele originale și anume: 1. Poezile și tradițiile populare; 2. Legile și actele oficiale; 3. Cronicile; 4. Inscriptiile și monumentele; 5. Scrisorile care zugrăvesc obiceiurile private.

Sunt reeditate apoi articolele lui Bălcescu publicate în „Magazinul istoric pentru Dacia” în anii 1845 și 1846.

În articolul „Românii și Fanarioții”, Bălcescu urmărește pătrunderea Grecilor tări-grădeni și rumelioși în treburile Țării Românești, începând din al doilea deceniu al secolului al XVII-lea; pentru ca apoi, după îciderea lui Constantin Brâncoveanu, Fanarioții să pună mâna și pe tronul românesc c. Într-o notă la acest articol, Bălcescu are grija să facă distincția între „Fanarioții” care sunt unele imperiului otoman și „zdravăna nație elenică... pe care noi o iubim și o respectăm”.

Prințe articolele reeditate sunt și cele patru portrete în care Bălcescu înfățișează pe „Ioan Tăutul, mare logofăt al Moldovei”, pe spătarul Ioan Cantacuzino, pe postelnicul Constantin Cantacuzino și pe logofătul Miron Costin, istoricul Moldovei.

Scotând în relief meritele acestora, Bălcescu face loc în istorie a celor câteva personalități din sănul boierimii care s-au identificat cu năzuințele masselor, cu aspirațiile poporului pentru libertate. El are admirație pentru cei doi boieri Cantacuzini, care au activat împotriva jugului turcesc, precum și împotriva expansiunii austriace în Tara Românească.

Evocă entuziasmul cu care Tânărul Ioan Cantacuzino a alergat la arme, intrând ca voluntar în armata rusească pentru a lupta în războiul dintre 1768–1774 împotriva Turciel, precum și participarea unui regiment de voluntari români „tineri aleși: munteni, moldoveni și ardeleni” — de sub comanda tatalui lui Ioan, clucerul Răducanu Cantacuzino, care au înscris, alături de armata rusă, o pagină de viteză cu prilejul luptelor dela Silistra. Relevă atitudinea patriotică a spătarului Ioan Cantacuzino, care s'a adresat ambasadorului Rusiei la tratativele dela Sîstov pentru închiderea pașii separate dintre Austria și Turci, în timpul războiului rusuo-austro-turc din 1788–1792: „...nici una din puterile Europei n'au făcut până acum pentru țară aceea ce au făcut Rusia”, mărturisire din care reiese că se poate de evident sprijinul Rusiei dat Țărilor Române în secolul al XVIII-lea, prin războaiele purtate împotriva Turciel.

Arătându-și admirația pentru aceste excepții pozitive, Bălcescu înfierăză însă clasa bolerească în ansamblul ei, acuzând-o că, după Șerban Cantacuzino

sfârșitul secolului al XVII-lea „domnul și boierii se izolară de popor, aceea ce făcu pe acesta să fie indiferent la glasul lor”, cum scrie în portretul schițat spătarului Ioan Cantacuzino. El se referă aici la amortirea în popor a sentimentului de apărare a patriei împotriva jugului otoman, ca urmare a decăderii poporului în serbie, în număr din ce în ce mai mare. El critică boierimea care a uitat că „o nație nu se poate măntui decât prin sine însăși”, aşa cum poporul făcuse dovada în trecut în lupta de apărare a țării împotriva cotropitorilor turci. „...El [boierii] nu se gândeau că din acest popor au ieșit toți acei viteji, că el a măntuit țara întratătea rânduri și că ar măntu-i-o, dacă el, făcând un apel la dânsul, l-ar fi interesat la priință țării și i-ar fi dat drepturi și o patrie a apără”.

Bălcescu avertiza astfel boierimea de dinainte de 1848 să redea poporului pământul și drepturile ce-i răpise de-a-lungul veacurilor, să-i redea patria, pentru ca astfel să reia cu elan lupta pentru eliberarea ei de sub Turci.

Este reeditat articolul lui Bălcescu intitulat „Despre starea socială a muncitorilor plugari în Principatele Române în deosebite timpuri” în „Magazinul istoric pentru Dacia” în anul 1846.

Este un studiu care reprezintă un mare pas înainte al lui Bălcescu, pe linia transformării istoriei într-o armă revoluționară, în vederea revoluției care avea să urmeze în curând.

După ce face dela început constatarea justă că: „Deosebirea ce se vede în starea muncitorilor plugari între mai multe popoare își are pricina în instituțiile ce carmesc proprietatea”, Bălcescu urmărește geneza proprietății boierești la noi.

El respinge teoria falsă și tendențioasă, după care se preîndeai că primii voevazi au fost niște cuceritori ce au populat țara găsită pustie. Era teoria menită să justifice nașterea proprietății bolerești prin împărtirea acestui pământ „pustiu” boierilor de către primii voevazi, la descălecarea lor pe aceste meleaguri.

In asociație de idei, el respinge și această teorie: crearea statelor noastre feudale de sine stătătoare printre intervenție din afară, prin factori externi. Astfel, Bălcescu stabileste în mod științific pentru prima oară că formarea acestor state trebuie priorită ca un fenomen intern, ca rezultat al unui proces îndelungat de transformări interne.

Așa fiind, Bălcescu face lumină, arătând cum s'a format statul „boieresc” la noi și dă în vîleag cum s'a născut marea proprietate boierească în cadrul acestui stat. www.dacoromanica.ro stă jaful la care s'a dedat

boierimea atotputernică, deposedând de pământuri țărăniminea liberă, care a scăpat din ce în ce mai mult din cauza îndatoririlor către statul boieresc, îndatoriri pe care singură le-a avut de îndurat. Intresul, nevoia și sila au fost cele trei cauze care au conlucrat la această decadere sau, cum spune el, „acestea fură, după socotința noastră, pricina care stinseră egalitatea străbună de drepturi și de stare în țările noastre și formară acea monstruozitate socială ca o țară întreagă să robească la vreo câțiva particulari”.

Bălcescu arată apoi cum boierimea a înăsprit mereu exploatarea până la Regulamentul Organic și cum paralel cu aceasta a crescut lupta țărănimii care a dus la răscocă din 1821. Si după aceea, însă, constată el, „clasele înalte care singure se folosesc de drepturile țării, căștigă mult, dar poziția țărănilor nu luă nicio prefacere”. Este o aluzie la instaurarea domniilor „pământene” de care n'a profitat decât boierimea.

Scriind acest articol, Bălcescu cerea clasei stăpânitoare să ridice poziția socială a „claserelor de jos” cărora să le dea drepturi deopotrivă și să le îmbunătățească mult starea lor materială.

El pună problema deschobrilor clăcașilor și a împrietenirii lor. Totodată, aduce aminte clăcașilor că au fost orășii liberi și-i îndemna nemărturisit să lupte pentru a-și recuceri libertatea și pământul de care fuseseră jefuiți în decursul vremii. În același scop, el caută să instige ura nemăpacăță a poporului împotriva boierimii, îndemnându-l astfel să deschidă lupta pentru scuturarea lanțurilor. Folosirea acelui motto din Mirabeau: „Privilegiurile se vor sfârși, dar poporul rămâne veșnic”, motto pus de Bălcescu în fruntea acestui studiu, arată convingerea sa despre pielea orașului feudal și odată cu aceasta, despre sfârșitul privilegiilor.

Este reeditată recenzia lui Bălcescu, intitulată „Filosofie socială”, recenzie pe care a scris-o cu prilejul ieșirii de sub tecnică primul volum din lucrarea lui Aimé Martin: „Despre educația mamelor de familie sau civilizația neamului omeneșc prin femel”, lucrare tradusă de I. D. Negulici. Bălcescu subliniază aici cu deosebire capitolul „Despre progres”, asociindu-și glasul la pasajile privitoare la răsturnarea puterilor trăvechite și la triumful progresului.

Din seria studiilor lui Bălcescu scrise până la revoluția din 1848, urmează „Campaña Românilor în contra Turcilor, dela anul 1595”, în care el aducea aminte Românilor una din faptele cele mai strălucrite ale luptei părintilor lor pentru libertate, pentru a redeștepta în popor spiritul de vitejie și de jertfă, pregătindu-l și înflă-

cărându-l pentru lupta de eliberare națională de sub jugul turcesc. Sunt pagini neîntrecute de glorificare a trecutului eroic al poporului, pagini de epopee.

Se adaugă acel „Buletin despre portretele principilor Țării Românești și ai Moldovei” ce se află în Cabinetul de stampe dela Biblioteca Regală din Paris, și era în căutarea portretului lui Mihai Viteazul, cu care Bălcescu îl studia de mult timp.

Cu acest prilej, el a descoperit și portretele lui Matei Basarab, Vasile Lupu, Gheorghe Stefan, Constantin Șerban, Constantin Brâncoveanu și alte patru portrete de domnitori români.

Sunt reeditate apoi cele două articole scrise de Bălcescu în timpul revoluției din 1848 și anume: 1. „Drepturile Românilor către Înalta Poartă”, articol în care Bălcescu demonstrează prin argumente, în fața opiniei publice din țară și străinătate, drepturile Românilor la Independența statului lor și 2. „Despre împrietenirea țărănilor”, articol nesemnat și neterminat, publicat de Bălcescu în ziarul „Poporul suveran” după suspendarea ședințelor „Comisiiei proprietății”, ca o reacțiune împotriva nerezolvărilor problemei țărănești.

Este urmărită aici cu scrupulozitate problema deschobrilor și împrietenirii clăcașilor, Bălcescu propunându-și să răspundă la întrebările dacă această reformă „...cată să fie națională, cată să fie morală, și dreaptă și în sfârșit cată să fie folositoare tuturor”. El reia aici problema originii moșilor boierești, repetând că acestea erau rău căștigate, prin toate violențele, toate mijloacele rușinoase și proaste împotriva nedreptății ce făcuse clăcașilor „Comisia proprietății”, cu complicitatea locotenentei domnești și a fruntașilor reacționari din conducerea revoluției.

In volum se publică seria studiilor și articolelor scrise de Bălcescu în exil, după înăbușirea revoluției din 1848 din Țara Românească.

Astfel se editează „Reforma socială în România”, studiu rămas în manuscris, care este redactarea inițială, în românește, a lucrării tradusă în limba franceză sub titlul „Question économique des Principautés Danubiennes” fiind menită să servească la lămurirea opiniei publice europene asupra problemei țărănești din Țările Române.

Reluând aici problema pe care o urmărise altă dată numai până la Regulamentul Organic, Bălcescu o completează cu o vizinuie scrutoare asupra înăspririi regimului clasic după aceea și asupra poziției reacționare pe care a avut-o boierimea față de rezoluția ei în cadrul revoluției din 1848 cu complicitatea unor elemente burgheze din conducea revoluției.

Convingându-se odată mai mult că boieril șineau numai la moșile lor și așa cum dădu seră doavadă prin trădarea patriei, în timpul revoluției, Bălcescu cere pedepsirea egoismului lor orb. Critica sa devine mai acerbă la adresa acestora, căci, după experiența căstigată în revoluție, și ura sa crește împotriva lor.

„Nu, nu era dragostea pământului, nu era simțimentul că li se călca un drept legitim, că li se ia proprietatea, care împinse pe boieri în Valahia a se arunca ei și patria lor cu dânsii în brațele dușmanilor. Boierul nu cunoaște amorul pământului, el care trăiește departe de domeniul său... Pentru el pământul nu este decât o mreajă în care ține legat pe țărani ca să-l poată exploata. Ura lui asupra revoluției nu vine, dar de temerea că va pierde pământul, dar că va pierde monopolul și privilegiul d'a trăi înoisivitate [în rândăvie] din sudoarea țărănumului”¹, sunt rânduri în care Bălcescu și reversă aici ura sa crescândă împotriva boierimii.

Prințe soluțiile pe care le dă pentru remedierea acestei probleme, Bălcescu propune și „d'a se opri exploatarea omului d'asupra omului” (p. 277), nedându-și însă seamă că aceasta rămânea un postulat de domeniu utopic, atâtă timp cât continuă proprietatea, a cărei meninere el o susține în sensul „d'a micsora inegalitatea avuțiilor”².

Lucrarea a fost prețuită de Ion Ghica, Al. C. Golescu (Arăpili), Ion Ionescu dela Brad, Mihail Kogălniceanu, precum și de economistul francez Elias Regnault. Acesta a utilizat-o în lucrarea sa „Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes”, publicată la Paris în anul 1855. Prin intermediul său a fost folosită de Karl Marx, pentru documentarea paragrafului 2 (Goana după supra-muncă. Fabricant și bo'er) al cap. 8 din carteia I-a a operel sale fundamentale „Capitalul”.

În această serie, este reeditat acel „Manifest către poporul român” publicat în revista „România Viitoare”, scoasă de comitetul emigrăției la Paris în anul 1850, urmat de „Mersul revoluției în istoria Românilor”, de articolele, „Trecutul și prezentul” și „Mișcarea Românilor din Ardeal la 1848”.

Din toate aceste studii se desprinde elanul revoluționar care nu l-a părăsit o singură clipă pe Bălcescu, precum și nădejdea unei revoluții viitoare, care ardea în sufletul lui.

El vedea această revoluție ca o revoluție generală europeană, mai cumplită decât cea din 1848, și care va avea drept liman înălțarea plebeianismului la putere. Așa dar el întreazărea înălțarea poporului simplu muncitor, a plebei, la conducerea țării. El nu

a putut vedea însă că proletariatul avea să-i revină acest rol istoric.

Prin aceste articole, Bălcescu căuta să țină poporul mereu treaz spre a fi gata pentru această revoluție viitoare.

„Manualul bunului român” păstrat în manuscris și reeditat în acest volum, a fost scris de Bălcescu pentru a servi ca mijloc de propagandă revoluționară, în cadrul revoluției viitoare în care nădăduia și pentru care continua să acționeze neobosit.

În volum mai este reeditată: Precuvântarea scrisă de Bălcescu la „Cântarea României” a lui Alecu Russo, căruia, după cel admiră invocația către țara sa atât de frumoasă și atât de nenorocită, îi face împuñarea că autorul exaltă cam mult fericirea epocii române, care, pe lângă o mare civilizație materială, avu și durerile sale.

În volum se mai află reeditat și articolul lui Bălcescu intitulat „Răsvan Vodă”, care, publicat de Vasile Alecsandri în „România Literară”, avea să provoace suspendarea acestei reviste dela primul număr.

Articolele și studiile sunt însoțite de documentele folosite de Bălcescu.

Tipărit pe hârtie velină, în condiții tehnice îngrijite, volumul este lipsit însă de o introducere critică, pentru a fi scoase în relief ideile înaintate care străbat opera lui N. Bălcescu, pentru a se stabili limitele acestor idei, precum și pentru a fi observate unele idei neștiințifice.

O altă deficiență a volumului este aceea că textele în afară de „Reforma socială la Români”, nu sunt însoțite de note critice și explicative din partea editurii, fie pentru a se coriga interpretările eronate date de Bălcescu unor fenomene care nu-i puteau fi înțeleajsuns de cunoscute în condițiile documentarării ce i-a stat la dispoziție, fie pentru a se coriga unele fapte și afirmații, greșite din același motiv.

Pentru evitarea unei confuzii vizuale între scrierile lui N. Bălcescu și documentele folosite de el în anexă, la unele dintre acestea s-ar fi recomandat tipărirea celor din urmă cu alte caractere. Același procedeu tehnicotipografic ar fi fost bine de urmat și la tipărirea notelor bibliografice adăugate la sfârșitul volumului, note care mai potrivit ar fi fost plasate după fiecare din scrierile la care se referă, căci cititorul nu le bănuiește locul ce li s-a fixat în volum. E drept că aceste note sunt numerotate, dar nu se constată această numerotare la scrierile respecutive și nici vreo trimitere de aci la sfârșitul volumului, la nota bibliografică corespunzătoare.

Volumul I din Operele lui N. Bălcescu editate de Academia Republicii Populare Române reprezintă înaltul omagiu care s'a adus marelui revoluționar democrat mort acum 101 ani.

¹ Barbu Catargiu, Etat social des Principautés Danubiennes, Bruxelles, 1855, p. 18.

² A se vedea, broșurile reeditate în Acte și legiuiri privitoare la chestia țărănească, Seria, www.dacoromanica.ro

DIN PARTEA REDACTIEI

Redacția revistei „Studii“ aduce la cunoștință că stă la dispoziția colaboratorilor și cititorilor revistei, în toate zilele lucrătoare, între orele 17 și 20.

In prima sâmbătă a fiecărei luni, între orele 17 și 20, au loc discuții critice cu privire la conținutul revistei. Toți colaboratorii și cititorii revistei sunt invitați călduros să participe la aceste desbateri critice.

Sediul redacției se află în București, Boulevardul Generalissimul Stalin Nr. 1, tel. 2.87.43.

INTreprinderea
POLIGRAFICĂ Nr. 4
BUCUREŞTI